

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İSLAM HUKUKUNDA PARA VAKIFLARI VE GÜNÜMÜZ
UYGULAMALARI**

Taaza TURHAN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY**

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Taaza TURHAN	
	Numarası	158106043007	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
		Doktora	√
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Necmeddin Güney	
Tezin Adı	İslam Hukukunda Para Vakıfları ve Günümüz Uygulamaları		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan 'İslam Hukukunda Para Vakıfları ve Günümüz Uygulamaları' başlıklı bu çalışma 24/01/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oylukluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Necmeddin GÜNEY	
2	Doç. Dr.	Mustafa Bülent DADAŞ	
3	Doç. Dr.	Abdullah ACAR	
4	Prof. Dr.	Murat ŞİMŞEK	
5	Doç. Dr.	Yusuf Erdem GEZGİN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Taaza TURHAN	
	Numarası	158106043007	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
		Doktora	√
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Necmeddin Güney	
Tezin Adı	İslam Hukukunda Para Vakıfları ve Günümüz Uygulamaları		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Taaza TURHAN

İmzası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Taaza TURHAN	
	Numarası	158106043007	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
		Doktora	√
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Necmeddin Güney	
	Tezin Adı	İslam Hukukunda Para Vakıfları ve Günümüz Uygulamaları	

Bu tez, vakıf kavramını ve uygulamalarını, özellikle para vakıfları bağlamında, tarihsel, mukayeseli ve çağdaş bir perspektifle ele almaktadır. Çalışma, araştırmanın konusu, önemi ve amacı ile başlamakta; ardından Türkiye ve yurt dışında yapılan ilgili literatür taramasıyla devam etmektedir.

Birinci bölümde, İslam hukukunda vakıf hukuku incelenmiş; vakfın tanımı, Kur'ân, sünnet ve icmâ ile meşruiyeti, özellikleri, hikmeti ve bağlayıcılığı ele alınmıştır. Ayrıca, vakfın tarihsel gelişimi, İslam öncesi uygulamalar, İslam dönemindeki evrimi ve Batı'daki benzer sistemlerle mukayesesi detaylandırılmıştır. Bu bölümde vakıflar; amaç, süre, kurucu ve malvarlığı türlerine göre sınıflandırılmıştır.

İkinci bölüm, para vakıflarına odaklanarak, meşruiyeti, şer'î amaçları ve fikhî temellerini ele almıştır. Menkul malların vakfına ilişkin hükümler, mücevher ve nakit vakıflarına dair tartışmalar, tarihi perspektif ve İslam hukukundaki yerleri ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Para vakıflarının ortaya çıkışı, gelişimi, duraklama dönemleri ve yeniden canlanması özellikle Osmanlı dönemi uygulamaları çerçevesinde analiz edilmiştir. Ayrıca, literatür taraması yapılarak geleneksel ve modern dönem yazınındaki önemli eserler değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, günümüzdeki para vakfı uygulamaları incelenmiştir. Endonezya'daki sukuk tabanlı vakıf modelleri, İslam Kalkınma Bankası'na bağlı uluslararası vakıf fonları ve tekâfül (katılım sigortası) gibi yenilikçi yaklaşımlar detaylandırılmıştır. Bunun yanı sıra, Batı'daki benzer modeller arasında Harvard Üniversitesi'nin vakıf yönetimi uygulamaları ele alınmış; bu modellerin finansal performansı, risk yönetimi ve sürdürülebilirlik açısından analizi yapılmıştır.

Tez, para vakıflarının modern sosyo-ekonomik sorunları çözmedeki potansiyelini değerlendirmekte ve bu kurumların yönetim, hukuki çerçeve ve küresel finans sistemleriyle entegrasyonunu optimize etmeye yönelik öneriler sunmaktadır. Tarihsel gelenekleri modern finansal araçlarla birleştiren bu çalışma, vakıfların sosyal refah ve ekonomik kalkınmada etkin bir mekanizma olarak rolünü güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Para Vakıfları, İslam Hukuku, Osmanlı Dönemi, Modern Finans, Sosyal Refah, Ekonomik Kalkınma.

ABSTRACT

Öğrencinin	Name and Surname	Taaza TURHAN	
	Student Number	158106043007	
	Department	Basic Islamic Sciences / Islamic Law	
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	√
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Necmeddin Güney	
Title of the Thesis/Dissertation	Cash Waqfs in Islamic Law and their Contemporary Applications		

This dissertation explores the concept and applications of waqf (Islamic endowments), with a specific focus on cash waqfs, through a comparative, historical, and contemporary lens. The research begins by outlining the subject, significance, and objectives of the study, followed by a review of the existing literature, including studies conducted both in Türkiye and abroad. Employing a multidisciplinary methodology, the study integrates Islamic jurisprudence, historical analysis, and contemporary practices.

The first section examines waqf law in Islamic jurisprudence, discussing its definition, legitimacy based on Qur'anic verses, Prophetic traditions, and scholarly consensus, as well as its characteristics, wisdom, and binding nature. The historical development of waqf, including pre-Islamic practices, Islamic era evolution, and comparisons with Western systems, is also explored. This section categorizes waqfs based on purpose, duration, founder, and assets.

The second section delves into cash waqfs, addressing their legitimacy, objectives, and jurisprudential underpinnings. It examines the rulings regarding the endowment of movable assets, including scholarly debates and historical perspectives on precious metals and cash. Additionally, the emergence, growth, decline, and revival of cash waqfs are analyzed, with a focus on Ottoman practices and their influence on modern implementations. The section also provides a detailed review of related literature and traditional applications as documented in Islamic legal texts.

The third section investigates contemporary cash waqf models, including sukuk-based waqf practices in Indonesia, international waqf funds linked to organizations like the Islamic Development Bank, and innovative approaches such as waqf-based participation insurance (takaful). Furthermore, Western counterparts, such as the endowment management practices of Harvard University, are analyzed to highlight parallels and contrasts with Islamic waqfs. Specific attention is given to financial performance, risk management, and sustainability in modern waqf practices.

The study concludes with an evaluation of cash waqfs' potential to address contemporary socio-economic challenges. Recommendations are proposed to optimize their governance, legal framework, and integration with global financial systems. By bridging historical traditions and modern financial tools, this research aims to enhance the role of waqfs as a vital mechanism for social welfare and economic development.

Keywords: Waqf, Cash Waqfs, Islamic Law, Ottoman Period, Modern Finance, Social Welfare, Economic Development.

ÖNSÖZ

İnfak, önceki semavi dinlerde olduğu gibi İslam'ın da teşvik ettiği bir ilkedir. Bu nedenle infak ilkesi, evrensel bir insani ilkedir. İslam'ın gelişiyle birlikte infak ilkesi iki farklı türüyle öne çıktı. Bu durum İslam hükümlerinde açıkça görülmektedir. İslam ile birlikte öne çıkan infak türleri şunlardır: Zorunlu infaklar: Zekât, diyet, kefaret ve tazminat gibi kesin olarak farz kılınmış infaklar. Tercihe bağlı infaklar: sadak, hibe, vakıf ve vasiyet gibi. Zorunlu infaklar, İslam'ın ilk döneminde ve Raşid Halifeler zamanında Beytülmal'da toplanır ve Müslümanların genel masrafları, için kullanılırdı.

Tarih boyunca Müslümanlar, zekât, sadaka ve vasiyet gibi infak yollarının yanı sıra vakıflar da kurmuşlardır. Bu vakıflar, cami, çeşme vb. sırf hayır amaçlı olanlar ve Hz. Ömer'in (r.a.) vakfettiği Hayber arazileri gibi gelir getiren vakıflar olmak üzere ikiye ayrılır.

İslam'dan önce de toplumda önemli roller üstlenen vakfa benzer sistemler vardı. Örneğin, Antik Mısır'da kutsal tapınakların bakımı için arazi tahsisleri yapılırdı. Ayrıca bu arazilerin gelirlerinden özellikle kuraklık ve kıtlık dönemlerinde yoksullara ve muhtaçlara pay ayrılırdı. Eski Yunan'da da bilimi yaymak amacıyla kütüphaneler vakfedilirdi. Buradan hareketle vakıf müessesesinin geçmişte de var olduğu ve İslam'ın bu geleneği geliştirerek kurumsallaştırdığı söylenebilir.

Vakıf ile ilgili literatür incelendiğinde, vakfın Beytülmal ile birlikte önemli bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Hatta vakıf, bazı durumlarda Beytülmal'da oluşan açıkları da kapatıyordu. Vakıflar İslam'ın yayılmasında ve fetihlerde de önemli bir rol oynamıştır. Fethedilen ülkelerde ilk inşa edilen yapılar camilerdi ve bu camilere gelirlerinden faydalanabilecekleri vakıflar tahsis edilirdi. Vakıf kurumu zamanla ihtiyaca göre gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu gelişmede alimlerin rolü çok önemlidir. Alimler sayesinde vakıflar korunmuş, meşruiyeti savunulmuş ve art niyetli yağmacıların elinden kurtarılmıştır. Nihayetinde devlet, bir bakanlık kurarak vakıfları kontrolüne almış ve vakıfların bağımsızlığını ortadan kaldırmıştır. Bu durum, vakıfların zaman zaman kötü yönetilmesine, gelirlerin yanlış dağıtılmasına, bakım, onarım ve yenileme gibi görevlerini yerine getiremeyen ihmalkâr nâzırların kontrolüne

geçmesine neden olmuştur. Tüm bu faktörler vakıfların gerilemesine yol açmıştır. Vakıf kurumunun gerilemesinin bir diğer nedeni de vakfın şartlarına uyulmamasıdır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen vakıf müessesesi halen toplumun ihtiyaçlarına uygun yeni modellerle gelişmekte ve yenilikleri takip etmektedir.

Para vakıfları da ihtiyaca binaen vakıf müessesesi alanında geliştirilen yenilikçi bir uygulamadır. Bazı ilk örnekleri Tabiîn döneminde görülmüş olsa da Osmanlı döneminde alimler arasında cereyan eden bir dizi tartışma sonucunda yeniden gündeme gelmiş ve sultanların da desteğiyle geliştirilmiştir. “İhtiyaçlar bütün icatların anasıdır.” deyiminden hareketle İstanbul’daki vakıf arazilerinde çıkan yangınlar, bu tür vakıfların yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur. Ebüssüüd Efendi, para vakfı uygulamasının gelişmesinde ve Osmanlı Devleti’nde yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kendisi, bazı âlimlerin itirazlarına rağmen para vakfının meşruiyetini savunmuş ve bir finans aracı olarak kullanılacak bu tür vakıflar için şer’î bir çerçeve oluşturmuştur. Şer’î uygulamalar, para vakfını ve ticari finansmanı bir araya getirmiş, esnaf ve tüccarlara finansman sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmed’in yeniçerilerin et ihtiyacını karşılamak için kurduğu para vakfı ve Kanuni Sultan Süleyman’ın kasap esnafını desteklemek için oluşturduğu para vakfı, bu uygulamanın en güzel örneklerindedir.

Bu araştırmada, iyi yönetildiği takdirde vakıf kurumunun bütüncül bir finansal sistem olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Nitekim bunun farkına varan Batı dünyası pek çok üniversite vakfı kurmuştur. Bu sayede Batıdaki üniversitelerin eğitim kalitesi artmış ve onları dünyada en üst sıralara taşımıştır.

Bazı İslam ülkeleri enflasyon, artan işsizlik ve yükselen yoksulluk gibi ekonomik zorluklarla karşı karşıyadır. Ayrıca, Uluslararası Para Fonu (IMF), Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Çin gibi gelişmiş ülkelere aldıkları borçlarla boğuşmaktadırlar. Alınan bu faizli kredilerin geri ödemesi geciktiğinde alacaklı ülkeler tarafından bu borçlar dayatma ve iç işlerine müdahale aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca alacaklı ülkeler, devletin bazı kurumlarını satın alarak özelleştirme yoluyla kâr elde etmeyi amaçlamaktadırlar.

COVID-19 salgınının hem devletlere hem de vatandaşlara büyük zararlar ve kayıplar yaşattığı bilinen bir gerçektir. Bu salgın, devletlerin bütçelerini zorlamış,

hazinelerini boşaltmış ve daha fazla borçlanmalarına neden olmuştur. Tüm bu nedenler, İslam alimlerini ve ekonomi uzmanlarını, bu zorluktan bir çıkış yolu bulmak ve yeni yöntemler geliştirmek için ortak çaba göstermelerini gerekli kılmıştır. Para vakfı uygulamasının bu sorunlara çözüm sunma potansiyeline sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Endonezya ve Malezya, para vakfı konusunda öncü olan ve örnek alınması gereken ülkeler arasında yer alır. Bu ülkelerde para vakıflarının yanı sıra sukûk ve hisse senetleri gibi menkul kıymetler üzerinden de vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar aracılığıyla toplumdaki farklı sektörlerin gelişimine katkı sağlanabilir ve birçok dezavantajlı ve yoksulluk sınırının altında yaşayan kesime insanca bir yaşam sunabilir. Ayrıca bu vakıflar, devlet bütçesindeki yükü hafifletebilir ve Batı'ya olan bağımlılığı azaltabilir.

Öncelikle çalışmamı tamamlamaya muvaffak kılan Rabbime hamdolsun. Bu vesileyle, bana faydalı ilim arayışı nimetini bahşeden Allah'a şükrediyorum. Bu nimetin devamını dileyerek, samimi ve ihlaslı bir şekilde ilim öğrenmeye devam etmemi nasip etmesini niyaz ediyorum. Bu çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Özellikle aileme; hayatım boyunca beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan ve her zaman destek olan anneme babama ve kardeşlerime teşekkürlerimi sunarım. Her zaman yanımda olan ve maddi manevi bana destek veren kıymetli eşim Altan'a, hayatıma anlam katan ve bana çalışma azmi veren kızım Fatma Nur'a da ayrıca teşekkür ederim.

Çalışmamın başından itibaren önemli bir noktaya ulaşana dek bana rehberlik eden ilk danışmanım Prof. Dr. Murat Şimşek ve tezin son döneminde danışmanlığımı üstlenen ve çalışmamın son şeklini almasında emeği bulunan danışmanım Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY hocalarıma; daimi desteklerinden dolayı Doç. Dr. Abdullah ACAR hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin GÜZEL'e ve Abdulkerim ÇAVUŞA'a, kıymetli tez jüri üyesi hocalarıma ve başta kütüphane görevlileri olmak üzere bütün üniversite çalışanlarına teşekkür ederim.

Taaza TURHAN

KONYA-2024

KISALTMALAR

AAOIFI : Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu)

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AIW : Vakıf Sözleşme Şartnamesi

b. : ibn

b. : bin, ibn (Oğlu)

Bhd. : Berhad (Malezya'da halka açık limited şirketi)

bkz. : bakınız

BWI : Badan Wakaf Indonesia (Endonezya Vakıf Kurulu)

CWLS : Cash Waqf Linked Sukuk

CWLBS : Cash Waqf Linked Blue Sukuk

DITURA: Endonezya Diyanet İşleri Başkanlığı

DSN MUI : Dewan Syariah Nasional Majelis Ulama Indonesia (Endonezya Ulema Konseyi)

c. : cilt

(c.c) : celle celâluhu

HMC : Harvard Management Company

PQGTL : Pak-Qatar General Takaful Limited

PQFTL : Pak-Qatar Family Takaful Limited

Takaful SA : Takaful South Afrika

Mv.F : el-Mevsûatü'l-Fıkhıyyetü'l-Kuveytiyye

nşr. : neşreden

ö. : ölüm tarihi

s. : sayfa

(s.a.v.) : sallallâhu aleyhi ve sellem

SWU : Nakit Vakıf Sertifikası

sy. : sayı

(r.a.) : radiyallahu anhu/anhâ

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : tahkik eden

ty. : yayım tarihi yok

UWF: Uluslararası Vakıf Fonu

vb. : ve benzeri/ve benzerleri

y.y. : yayım yeri yok

yy. : yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
KISALTMALAR	4
İÇİNDEKİLER	6

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	9
II. Araştırmanın Amacı.....	10
III. Konuyla İlgili Çalışmalar.....	10
1. Yurt Dışında Yapılmış Çalışmalar.....	11
2. Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar.....	12
IV. Araştırmanın Yöntemi	14

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM VAKIF HUKUKU

1.1. İslam Vakıf Hukuku.....	15
1.1.1. Vakfın Tanımı	15
1.1.1.1. Sözlük Anlamı.....	15
1.1.1.2. Terim Anlamı	17
1.1.2. Vakfın Meşruiyeti	22
1.1.2.1. Kur’ân	22
1.1.2.2. Sünnet.....	23
1.1.2.3. İcmâ.....	27
1.1.3. Vakfın Niteliği	33
1.1.4. Vakfın Hikmeti	38
1.1.5. Vakfın Hükümü ve Bağlayıcılığı	39
1.1.5.1. Vakfın Bağlayıcı Olmadığı Görüşü	40
1.1.5.2. Bağlayıcı Olduğu Görüşü ve Bağlayıcılığın Başlangıcı	47
1.1.6. Vakıfta Mülkiyet	49
1.1.6.1. Vâkıfın Mülkünde Bulunduğu	50
1.1.6.2. Allah’ın Mülkünde Bulunduğu	53
1.1.6.3. Mevkûfun aleyhin Mülkünde Bulunduğu	54
1.2. Vakfa Tarihsel Bir Bakış	56
1.2.1. İslam’dan Önce Vakıf Uygulamaları	56
1.2.1.1. Milattan Önce Vakıf.....	57
1.2.1.2. Semavî Dinlerin Hayır Yapmaya Teşvikleri.....	60
1.2.2. İslam’ın Gelişinden Günümüze Kadar Vakfa Genel Bir Bakış ...	62
1.2.2.1. Vakfın Kronolojisi	63
1.2.2.2. Vakıf Kurumunun Geçirdiği Buhranlar	69
1.2.2.3. Bazı İlginç Vakıf Türleri.....	73
1.3. Vakıf Türleri	76
1.3.1. Cihet İtibariyle Vakfın Taksimi: Hayrî / Zürrî	76
1.3.1.1. Hayrî Vakıf	76
1.3.1.2. Zürrî Vakıf	77
1.3.1.3. Ortak Vakıf	77
1.3.2. Zaman İtibariyle Vakfın Taksimi: Ebedi / Geçici	78
1.3.2.1. Ebedi Vakıf	78

1.3.2.2. Geçici Vakıf	80
1.3.3. Vâkıf İtibariyle Vakfın Taksimi: Ferdî / Cemaî	81
1.3.3.1. Ferdî Vakıf	81
1.3.3.2. Kolektif (Cemaî) Vakıf	82
1.3.4. Mevkûf İtibariyle Vakfın Taksimi: Gayrimenkul / Menkul	84
1.3.4.1. Gayrimenkul/Akâr Vakıf	84
1.3.4.2. Menkul Vakıf	85

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA PARA VAKIFLARI

2.1. Para Vakıflarının Hükümü ve Şer'î Gayeleri.....	86
2.1.1. İslam Hukukunda Menkul Malların Vakfı.....	87
2.1.1.1. Menkul Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	87
2.1.1.2. Menkul Mal Vakıflarının Hükümü	88
2.1.1.3. Menkul Malların Vakfı Hakkındaki Görüşler.....	95
2.1.1.4. Konu Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi	109
2.1.1.5. Mücevher ve Değerli Maden Vakıfları ile İlgili Görüşler ..	111
2.1.2. İslam Hukukunda Para Vakıflarının Hükümü	116
2.1.2.1. Nakd (النقد) Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	117
2.1.2.2. en-Nakdü'l-Vakfi (Para Vakfı) İfadesinin Tanımı.....	119
2.1.2.3. Tanımların Değerlendirilmesi	120
2.1.2.4. Para Vakfının İslam Hukukundaki Yeri	121
2.1.2.5. Konu Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi	128
2.1.2.6. Vakfedilen Paralarla İlgili Bazı Hükümler	131
2.1.3. Para Vakıflarının Şer'î Gayeleri ve Önemi.....	133
2.1.3.1. Makâsıdü'ş-şerî'a'nın Tanımı.....	133
2.1.3.2. Para Vakıflarının Şer'î Gayeleri	134
2.1.3.3. Para Vakıflarının Önemi	138
2.2. Para Vakıflarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi, ve Yeniden Canlanması. 139	
2.2.1. Ortaya Çıkış Dönemi	139
2.2.1.1. Erken Dönemde Para Vakıfları	140
2.2.1.2. Osmanlı Döneminde Para Vakıfları	140
2.2.2. Gelişim Dönemi	144
2.2.2.1. Osmanlı İç Sınırlarında Para Vakıflarının Gelişimi.....	144
2.2.2.2. Osmanlı'ya Bağlı Bölgelerde Para Vakıflarının Gelişimi ..	145
2.2.3. Duraklama ve Yeniden Canlanma Dönemi	147
2.2.3.1. Duraklama Nedenleri	147
2.2.3.2. Yeniden Canlanma Aşaması	149
2.3. Para Vakıfları Literatürü	150
2.3.1. Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	150
2.3.1.1. Fetâvâ Türü Eserlerin Yazımı	151
2.3.1.2. Osmanlı Dönemi Para Vakıfları Literatürü.....	155
2.3.2. Alan Literatüründe Duraklama ve Yeniden Canlanma Dönemi 159	
2.3.2.1. Alanla İlgili Yazımda Duraklamanın Nedenleri	159
2.3.3. Modern Dönemde Para Vakıfları Alanında Yazılmış Eserler ... 159	
2.3.3.1. Kitaplar.....	160
2.3.3.2. Tezler	161

2.3.3.3. Makaleler	161
2.4. Geleneksel Para Vakfı Uygulamaları.....	163
2.4.1. Fetâvâ ve Nevâzil Kitaplarındaki Uygulamalar.....	163
2.4.2. Osmanlı'daki Para Vakfı Uygulamaları.....	165
2.5. Şeyhülislam Arasında Cereyan Eden Tartışmalar	166

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDEKİ PARA VAKFI UYGULAMALARI

3.1. Temel Kavramlar: Menkul Kıymetler ve Fonlar	171
3.2. Fonlar ve Menkul Kıymetlerin Vakfedilmesi	173
3.3. İslam Hukuku Açısından Fon ve Menkul Kıymetlerin Vakfı.....	175
3.3.1. İslam Hukuku Açısından Menkul Kıymetlerin Vakfı.....	175
3.3.2. İslam Hukuku Açısından Vakıf Fonları	178
3.3.3. Vakfa Ait Fonların ve Menkul Kıymetlerin Zekâtı	178
3.4. Hisse Senedi, Sukûk ve Fon Vakfı Uygulama Modelleri	180
3.4.1. Hisse Senedi Vakıfları İle İlgili Deneyimler.....	180
3.4.2. Para Vakfına Bağlı Perakende Sukûk (CWLS) Modeli.....	185
3.4.2.1. Mahiyeti ve Tarihi.....	187
3.4.2.2. Özellikleri.....	192
3.4.2.3. Para Vakfına Bağlı Mavi Sukûklar (CWLBS).....	196
3.4.2.4. CWLS Modelinin Fıkhi Değerlendirilmesi.....	199
3.4.3. Para Vakfına Bağlı Fon Modelleri	202
3.4.3.1. Uluslararası Vakıf Fonu (UWF)	202
3.4.3.2. İslam Kalkınma Bankası'na Bağlı Vakıf Fonları.....	207
3.4.3.3. Vakıf Fonu Temelli Katılım Sigortası (Tekâfül)	211
3.4.3.2. Pakistan Vakıf Tekâfül Fonu Modeli.....	218
3.5. Batıda Vakfa Benzer Sistemler	226
3.5.1. Batıdaki Vakfa Genel Bir Bakış.....	227
3.5.2. Batı Vakıf Örnekleri.....	229
3.5.3. Batıda İslamî Vakıflar	231
3.5.3.1. Batıda İslamî Vakıfların Mevcut Sorunları ve Geleceği.....	231
3.5.3.2. Batıda İslamî Vakıf Örnekleri.....	233
3.6. Harvard Üniversitesi Vakıfları Örneği.....	235
3.6.1. Harvard Üniversitesi Hakkında Kısa Bilgi	235
3.6.2. Harvard Üniversitesi Vakıfları.....	236
3.6.3. Harvard Vakfının Bileşenleri	239
3.6.4. Harvard Üniversitesi Vakfının Performansı	240
3.6.5. Harvard Üniversitesi Vakıf Yönetimi	242
3.6.6. Harvard Vakfının Risk Yönetim Stratejisi.....	242
3.6.7. Kurumsal Risk Yönetim Programı (IRM)	243
3.6.8. Harvard Üniversitesi Vakıfları Hakkında Genel Değerlendirme.....	244
SONUÇ.....	246
BİBLİYOGRAFYA	249
EKLER LİSTESİ.....	258

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kültürel ve insani gelişmeyle birlikte iyilik yapma ve ihsan etme de artmıştır ve çeşitlenmiştir. İslamın gelmesiyle birlikte de iyilik ve ihsan etme zirveye ulaşmıştır. İslam bunları düzenlemiş ve şeriatın maksatlarına uyması için onları zapt eden belirli kaidelerle hususileştirmiştir.

Vakıf, ihsan ve iyilik yapma yollarının en mühimlerinden biri sayılır. Şöyle ki vakıf, İslam tarihi boyunca farklı merhalelerinde, çeşitli alanlarda fakir ve muhtaçlara yardımcı olarak kalkınmaya ve toplumun farklı gruplarının durumlarını iyileştirmek için ilerlemeye katkıda bulunmuştur. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ve ashabının (Allah onlardan razı olsun) vakıfta bulunduğu bilinmektedir. Müminlerin anneleri de çeşitli şeyler vakfetmişlerdir.

Vakıf müessesesi, geçmişte İslam devletlerinin kurulmasında ve bağımsız oluşlarında çok mühim bir rol oynayan müstakil mali müesseselerdendir. Hatta vakıf, devletten ayrı olarak müstakil bir müessese olsa da, Tatar ve Haçlılar tarafından yapılan dış saldırılara karşı da devleti korumada büyük rol üstlenmiştir. Tüccarlar, zanaatkarlar ve sanatkârlar, sınırların korunması için askere silah ve teçhizat sağlayarak vakfa destek oluyorlardı. Vakıf müessesesi, üzerine çöken yozlaşmaya ve durgunluğa rağmen, farklı bir şekilde de olsa hala bu rolü oynamaktadır.

Vakfı yavaş yavaş gerileten birçok sebep bulunmakta. En başta gelen sebepler: Gözetimdeki zayıflık, vakıflarda çalışanlar ve ilgililer (işgüzarlar) üzerindeki denetimin yokluğu, vakıf müessesesinin devletten bağımsız olmayışı, ayrıca vakıfların kanuni olarak korunmayışı. Bunlar da genel olarak bazı sebeplerdir ki daha çok sebep bulunmaktadır.

Vakfın birçok çeşidi var ama yaygın olanı vakf-ı ayndır. İyilik yapmak ve ihsan etmek için fakirlere, muhtaçlara, yetimlere verilmek ve menfaat elde edecekleri bir hizmet olmak üzere asıl olan vakfedilir ve menfaat neşredilir. Menkullerin vakfi ise İslam toplumlarında geniş bir yaygınlık kazanmamıştır. Bunun da sebebi, cevazı hususunda farklı fetvaların oluşu olabilir. Lakin buna rağmen İslam tarihinin farklı

devirlerinde para vakfına itimat edilmiştir ve uygulanmıştır. En güçlüsü Osmanlı zamanında idi ve çok mühim neticeleri oldu. Lakin belli sebeplerden dolayı kullanımı azaldı. Yıllar geçti ve sonra bazı devletlerde para vakfı uygulaması geri döndü. Kalkınma ve iktisat alanına olan desteği ile başarısını ispat etti. Bu da para vakfı için geliştirilen yeni yollar ve vesileler ile oldu. İşte bu da, bu araştırmada inceleyeceğimiz mevzudur.

Bu araştırmada para vakfını klasik boyutu ve yeni uygulama alanları açısından inceleyeceğiz. Bazı devletlerin para vakfı ile alakalı tecrübelerini ve bu husustaki başarı sebeplerini sunacağız.

II. Araştırmanın Amacı

Gerçekten para vakfı, iktisat alanındaki araştırmacılar indinde, para vakfında iktisadi sıkıntılardan ve likidite azlığından kurtuluş olduğunu keşfettiklerinden dolayı -ümmetin yararı adına projeler gerçekleştirmek için- büyük bir ehemmiyet kazandı, lakin incelenmiş ve sistematik stratejilere itimat edilerek güzel bir şekilde tatbik edildiğinde. Para vakıfları konusundaki araştırmaların amacı; çağdaş ekonomi sorunları ciddi bir çözümler bulmaya yardımcı olacak yeni yöntemleri bulunmaktadır.

III. Konuyla İlgili Çalışmalar

Bu başlık altında para vakıfları ile ilgili olarak yapılan çalışmaları, yurt dışında ve Türkiye’de yapılan çalışmalar şeklinde verilecektir. Çalışmamızın ikinci bölümünde “Para Vakıfları Literatürü” başlığı altında ise daha detaylı kronolojik bir inceleme gerçekleştirilecektir. Söz konusu bölümde, para vakıflarının ortaya çıkışı ve gelişim sürecine ilişkin literatür ele alınacak, ardından bu kurumların duraklama ve yeniden canlanma dönemlerine dair çalışmalar incelenecektir. Son olarak, modern dönemde para vakıfları üzerine kaleme alınmış eserlerin genel bir tanıtımı ve değerlendirmesi yapılacaktır. Bu nedenle, bu başlık altındaki literatür tartışması daha dar bir kapsamda sunulmuştur.

1. Yurt Dışında Yapılmış Çalışmalar

Çağdaş dönemde özellikle Arap ülkelerinde konuyla ilgili müstakil bazı çalışmalar kaleme alınmıştır. Bu araştırmalar tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:

- **Dr. Muhammed Abd’ul-Latîf Sâlih el-Ferfûr, “İslam Fıkında Para Vakfı” (1989)**

İslam Fıkıh Akademisine sunduğu bu çalışmada vakıf kaynaklarındaki yatırım bahsini ele almıştır. Bu çalışmaya, vakfın ehemmiyetinden ve medeniyetteki rolünden bahsettiği bir önsöz koymuştur. İlk kısımda, İslam fıkında vakfın yenilenmesi ve geliştirilmesi hususuna değinmiştir. İkinci kısımda, insanların vakfa ne kadar ihtiyaçları olduğunu ele almıştır. Üçüncü kısımda ise para vakfından ve İslam fıkındaki yerinden bahsetmiştir. Çalışmasına birtakım tavsiyeler ile son vermiştir.

- **Dr. Şevkî Ahmed Dünyâ, “Para Vakfı : Günümüzde Vakfın Rolünü Canlandırmaya/Etkin Hale Getirmeye Bir Giriş” (1989)**

İslam fıkıh Akademisine sunduğu bu çalışmada vakıf kaynaklarındaki yatırım bahsini ele almıştır. Bu çalışma, esas mevzu olarak para vakfını ele almıştır. -Bir giriş ve hazırlık olarak- sıkı alakaları olan bazı meseleleri de ele almıştır. Bunların nihai gayesi günümüzde vakfın rolünü canlandırmaktır/ etkin hale getirmektir. Vakıf müessesesinin durumuna, açıklayarak ve vasfederek değinmiştir. Vakfın etkin rolüne günümüzde ne kadar çok ihtiyaç duyulduğundan bahsetmiştir. Bunların hepsi araştırmacının ilk kısmında yer almaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında para vakfı konusunu ele almaktadır. Ardından fıkhındaki konumunu açıklamaktadır. Sonrasında vakfın bu türünün hususiyetlerini ve günümüz dünyasında onu ehemmiyetli kılan imkanları beyan etmektedir. Daha sonra onu yeniden meydana getirmenin nasıl olacağına işaret etmek üzere bazı yatırım şekillerini ve usullerini göstermektedir. Son olarak sistematik ve idari açıdan gerekli düzenlemele işaret etmektedir. Çalışmasını neticeler ve tavsiyeler ile bitirmektedir.

- **Dr. Ahmed b. Abd’ul-azîz el-Haddâd, “Vakıf Fıkından” (2009) adlı kitabı.**

Bu araştırma, hem güncel hem de tarihî vakıf meselelerini kapsayan geniş bir yelpazede konuları ele almakta ve bu alanda nitelikli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Eser, hem teorik ilmi kaynaklara hem de pratik uygulamalara dayanarak vakıf kurumunun toplumsal dayanışmayı güçlendirme ve insanlara fayda sağlama yönündeki rolünü incelemektedir. Bu inceleme, fikhın temel prensipleriyle, nass ve örf ile uyumlu olan muteber maslahat çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Çalışma, alanında uzman ve derin bilgi birikimine sahip fikhî kurulu üyesi tarafından kaleme alınmış olup, vakıf hukuku alanında önemli bir referans eser niteliği taşımaktadır.

- **Hüseyin Abd’ul-Muttalib el-Esraç, “Vakıf Ekonomisi” (2018)**

Bu kitap, İslami vakıf sisteminin ekonomisini ve toplumsal-iktisadî kalkınmaya finans sağlama ve bunu gerçekleştirmedeki rolünü incelemeyi hedeflemektedir. Bu kitapta bu meseleye dört kısımda değinmiştir. İlk kısımda vakfî -hakikatini, meşruluğunu ve hikmetini- ele almıştır. İkinci kısımda vakıfların idaresi ile alakalı fikhî esasları ele almıştır. Kitabın üçüncü kısmında iktisadi bir müessese olarak İslam vakfından bahsetmiştir. Dördüncü ve son kısımda ise vakfın hikmeti meselesini ele almıştır. Kitabı bir sonsöz ve elde ettiği tavsiyelerle ve neticelerle bitirmiştir.

2. Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar

Tespit edilebildiği kadarıyla İslam Hukukunda Para vakıfları ile ilgili Türkiye’de yapılan başlıca çalışmalar şunlardır:

- **Mehmet ŞİMŞEK “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar” (1985)** bu makalede, XVI. yüzyıl’ Osmanlı cemiyetinde para vakıfları konusunda cereyan eden münakaşalar üzerinde ele alınmış. Bu konuya girmeden önce de, imparatorluk tarihinde arazi vakıfları ile ilgili ilk defa ortaya çıkan huzursuzluklardan kısaca bahsedilmiştir.
- **Tahsin Özcan “Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge” (1998)** adlı çalışmasında 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı uleması arasında para vakıfları üzerinde yoğun bir tartışmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde para vakıflarının hem sayı hem de vakfa konu olan nakit akçenin (nüküd-ı

mevküfenin) miktarı açısından önemli bir artış kaydederek vakıf sistemi içinde oldukça yüksek bir orana ulaşması tartışmanın şiddetini daha da arttırmıştır.

- **Tahsin Özcan “Sofyalı Bali Efendi’nin Para Vakıflarıyla ilgili Mektupları” (1999)** adlı makale, bu çalışmada Sofyalı Bali Efendi’nin (ö. 960/1553) para vakıfları ile ilgili olarak devrin padişahı Kanuni’ye (ö. 974/1566), Rumeli kazaskeri Çivizade’ye (ö. 954/ 1547) ve onun talebesi Şah Çelebi’ye hitaben kaleme aldığı mektuplarından oluşmaktadır. Yazdığı mektuplarla para vakıfları ile ilgili yasağın uygulamada yol açtığı sıkıntılara dikkat çeken Bali Efendi’nin dile getirdiği hususların, sonradan yasağın kaldırılarak para vakıflarının serbest bırakılmasında önemli bir etken olduğu görülmektedir.
- **Kaşif Hamdi Okur “Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler” (2005)** adlı çalışmada, Bu makale, para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeleri içermektedir. İlk olarak Osmanlı hukuk düzeninde şer’î hukuk ve örfî hukuk ilişkisi üzerinde durulmuştur. Akabinde para vakıfları tartışmaları çerçevesinde Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı ele alınmıştır. Sonuç olarak konuyla ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.
- **Emrullah DURLU “XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar” (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi) (2015)** adlı makalede, XVI. yüzyıl Osmanlı uleması arasında cereyan eden para vakıfları etrafındaki tartışmalar ele alınmaktadır. Konu, tartışmaya iştirak eden dönemin önemli fıkıh âlimlerinden Ebussuûd, İbn Kemal, Çivizâde ve Birgivi’nin tez-antitez şeklindeki görüşleri ekseninde incelenmiştir. Çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde genel olarak vakıf ve vakıfla ilgili bazı meseleler, ikinci bölümde para vakıfları etrafındaki tartışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise konunun genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

- **Mehmet BULUT ve diğeri “Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları” (2019).** Komisyon tarafından yazılan bu eser 12 ciltlik olup Osmanlı’ya bağlı bölgelerde para vakfı uygulamalarına dair ayrıntılı bilgiler içerir.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada öncelikle tasvirî ve mukayeseli bir yöntem takip edilmiştir. Başlangıç aşamasında farklı ekollere ait klasik fıkıh kitaplarına müracaat edilerek konunun ana teması belirlenmiştir. Klasik eserler incelenirken dört mezhebin ana kaynaklarına imkanlar ölçüsünde ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte ahkâma dair te’lif edilmiş sünen tarzı hadis kitaplarının ilgili bölümleri ve ahkâmü’l-Kur’an literatürü de gerektiği ölçüde incelenmiştir. Daha sonra modern fıkıh kitapları, tamamlanmış tez ve seminerler, makaleler, ansiklopediler, kavram/terim sözlükleri vb. kaynaklara da başvurmak suretiyle konunun farklı boyutları tespit edilmiştir. Ayrıca para vakıfları konusunda çağdaş uygulamasına da müracaat edilerek karşılaştırmalı bir yöntem izlenmiştir.

Çalışmada dipnot verirken yazım kurallarına uyulmuştur. Hadis kitaplarından nakledilen bilgilerin dipnotu verilirken hadis kaynaklarına ait hadis atıf yöntemi dikkate alınmıştır.

Araştırmamızda İslâm hukuku terminolojisine ait ıstıhlardan anlamı herkesçe bilinmeyen terimler dipnotlar verilerek açıklanmıştır. Böylelikle metnin içeriğinde kullanılan ve metnin anlaşılması için okuyucu tarafından bilinmesi gereken kavramları izah etmek suretiyle okuyucuya kolaylık sağlanmak istenmiştir.

Üçüncü bölümde, gerek Arap ve İslam ülkelerinde gerekse Harvard Üniversitesi’nde uygulanan para vakfı örneklerine değinilmiştir. Bu bölümde ilgili kurumların resmi web sitelerinde yayımladıkları veriler, mali raporlar ve bazı akademik araştırmalardan yararlanılmıştır. Üçüncü bölümde yer verilen bazı konuların daha net anlaşılması için tablo ve grafikler kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM VAKIF HUKUKU VE BATI'DAKİ BENZER SİSTEMLER

1.1.İslam Vakıf Hukuku

Bu başlık altında vakıf ahkâmının ayrıntılarına girmeksizin İslam Hukuk doktrininde vakıf hukuku konusuna genel olarak değineceğiz. Zira amacımız “Para Vakfı ve Çağdaş Uygulamaları” konusuna girmeden önce vakıf hakkında ve vakfın sözlük ve terim anlamları, meşruiyetinin delilleri, âlimlerin görüşleri gibi önemli gördüğümüz konulara dair genel bir bakış sunmak ve bunların ardından da vakfın hüküm ve hikmetinden bahsederek bu başlığı sonlandırmaktır.

1.1.1. Vakfın Tanımı

1.1.1.1. Sözlük Anlamı

Sözlüklerde “vakıf” kelimesine ilişkin birçok tarif yapılmaktadır ancak biz sözlüklerdeki açıklamalara geçmeden önce bu kelimenin geçmiş olduğu âyet-i kerîmeleri takdim edecek ve Kur’ân-ı Kerîm’de hangi anlamda kullanıldığına değineceğiz. Kelimemiz Kur’ân-ı Kerîm’de dört âyette geçmekte olup âyetler sırasıyla şöyledir:

1. وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْوَقُوفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ *“Onların ateşin karşısında durdurulup da ‘Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de ...’ dediklerini bir görsen!”* (el-En’âm 6/27)

2. وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْوَقُوفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ. *“Bir de onları Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman bir görsen! Allah onlara: ‘Nasıl, yeniden diriliş gerçek değil miymiş?’ diye soracak”* (el-En’âm 6/30)

3. وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ *“Sen o zalimleri rablerinin huzurunda, tutuklanmış halde bir görsen!”* (Sebe’ 34/31)

4. وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُورُونَ *“Ve durdurun onları; çünkü sorguya çekilecekler!”* (es-Sâffât 37/24)

Tefsir kitaplarında yukarıda verdiğimiz âyetlerde geçen ilgili kelime “engelleme, tutma, alıkoyma, durdurma” vb. anlamları taşıyan “habs” (حبس) kelimesi

ile tefsir edilmiştir.¹ “Mevkîf” (موقف) kelimesi de buradan türetilmiştir, çünkü insanlar hesaba çekilmek üzere orada durdurulup tutulurlar.²

Sözlüklerde ise “vakîf” kelimesine dair açıklamalar şu şekildedir: Bu kelimenin v-k-f (الواو والقاف والفاء) harflerinden müteşekkil olmak üzere bir kökü bulunmaktadır ve bu da “tutmak, durdurmak, alıkoymak, bırakmak, vazgeçmek, terk etmek” anlamlarını taşımaktadır. Örnek cümle olarak “araziyi yoksullara vakfetti” (وَقَفَّ الأَرْضَ عَلَى المساكين) cümlesine yer verilmekte ve mastar halinin “vakf” (وَقَفَّ), çoğul halinin ise “evkâf” (أوقاف) şeklinde geldiği kaydedilmektedir.³

Şâfiî mezhebine mensup bazı âlimler “vakîf” kelimesinin sözlük anlamının “habs” (engelleme, tutma, alıkoyma, durdurma) demek olduğunu söylemekte ve bunun eş anlamlısı olarak da “akıtmak, yollamak, hayrına vermek, hayrına dağıtmak” anlamlarına gelen “tesbîl” (تسييل) kelimesini vermektedirler. Bu kelimelerin her ikisi birlikte Rasûlüllâh’ın (s.a.v.) Hz. Ömer’e (r.a.) hitaben buyurduğu bir hadîs-i şerifte şu şekilde geçmektedir: *Aslımı alıkoym, gelirini tasadduk et* (حَبَسَ الأَصَلَ وَسَبَّلَ الثَّمَرَ).

“Habs” kelimesinin kökünü h-b-s (الحاء والباء والسين) harfleri oluşturmaktadır. “Onu vakfettim” anlamında “onu habsettim” tabiri dilde kullanılmaktadır. Vakfedilen veya habsedilen şeye ise “habîs” (حبيس) denir ve çoğul formu “hubüs” (حُبُس) şeklinde gelir.⁴ Aynı zamanda o, satışı ve mirasa konu olmayacak şekilde aslı alıkonmak ve geliri tasadduk edilmek üzere sahibinin vakfettiği her şey için de denir.⁵ Bir şeyin habs

¹ Taberî, Ebû Cafer, *Tefsîru't-Taberî*, thk. Ahmet Muhammet Şakir, nşr. Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı 2000, c. 22, s. 317; Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 3. Baskı, 1420, c. 26, s. 329; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammet Hüseyin Şemseddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Muhammet Ali Beyzûn Yayınları, Beyrut, 1. Baskı 1419, c. 7, s. 7.

² Trablusî, Burhânüddîn İbrâhîm b. Mûsâ b. Ebî Bekr b. Alî et-Trablusî ed-Dimaşkî, *el-İsâf fi ahkâmi'l-evkâf*, el-Matbaatü'l-Hindiyye, 2. Baskı, 1902, s. 3.

³ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire 1969, c. 6, s. 135; İbn Fâris, *Mücmelü'l-lüga*, thk. Abdulmuhsin Sultan, Beyrut 1984, s. 934; Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, c. 1, s. 344; Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Misbâhu'l-münîr fi garibi's-şerhi'l-kebîr*. Kahire 2003, c. 2, s. 669.

⁴ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, c. 1, s. 118.

⁵ Zebîdî, Murtezâ Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed el-Huseyni. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdüsettar Ahmed Ferâc ve diğeri, Kuveyt 1965-2001, c. 15, s. 523; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1993, c. 6, s. 45.

kılınması (tahbîs) o şeyin aslının kalması, bırakılması anlamına gelmektedir.⁶ Bazen “habs” kelimesi ile men ve imsâk (tutmak, alıkoymak) anlamları da kastedilebilir.⁷

“Habs” kelimesini örnek verme suretiyle şu şekilde tarif eden de bulunmaktadır: “at, Allah yoluna tahsis edilir” (الفرس يجعل في سبيل الله). “Habs”, “bırakmak, terk etmek, vazgeçmek” anlamlarına gelen “tahliye” (تخليّة) sözcüğünün zıt anlamlısıdır. Çoğul hali ise “hubûs”, “ahbâs (أحباس)” ve “hubûs (حُبوس)” şekillerinde gelmektedir.⁸

İbn Rüşd, “habs” ve “vakıf” kelimelerinin anlamlarının aynı olduğunu ve aralarında herhangi bir farkın olmadığını söylemektedir.⁹ Mâlikî mezhebinde “habs” terimi “vakıf” teriminden daha fazla kullanılagelmiştir. Terim seçiminde tartışmak uygun değildir, zira maksatları birdir.

Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi “habs” ile “vakıf” arasındaki farka işaret ederek “habs” kelimesinin şahıslar için, “vakıf” kelimesinin ise eşya/mal (أعيان) için kullanıldığı yönünde bir açıklama getirmiştir.¹⁰

Bunların dışında Hz. Ömer (r.a.) hadisinde de zikredildiği üzere “tesbîl” istilahını da görmekteyiz. Bir şeyi tesbîl etmek demek o şeyi habs etmek ve vakfetmek manalarına gelmektedir.

1.1.1.2. Terim Anlamı

Vakıf teriminin sözlük anlamının delaleti terim anlamının delaletine nazaran daha geniş ve daha kapsamlıdır. Sözlük anlamı terim anlamının türetildiği asıl kabul edilmektedir. Bunun yanında fıkıh kitapları vakıf teriminin çok farklı ve çeşitli tanımlarını haiz durumdadır. Bu çeşitlilik ve farklılıklar da aslında bazı vakıf hükümlerindeki (mülkiyet, bağlayıcılık, ebedilik) ihtilaflardan kaynaklanmaktadır.

⁶ Zebîdî *Tâcü'l-arûs*, c. 15, s. 524; Fîrûzâbâdî, Muhammed, *el-Kâmûsu'l-muhît*, c. 1, s. 537.

⁷ Kal'acî, Muhammed Ravvâs, *Mu'cemü'lügati'l-fukahâ*, Dâru'n-Nefâis, 2. Baskı, 1988, s. 174.

⁸ İbn Fâris, *Mekâyîsü'l-lüga*, c. 2, s. 128; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, c. 1, s. 118; Ferâhidî, *el-'Ayn*, c. 3, s. 150.

⁹ İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, c. 2, s. 419; İbn Asker, *İrşâdü's-sâlik ilâ eşrafi'l-mesâlik*, c. 1, s. 107; İbn Cüzey el-Kelbî, *el-Kavânîn el-fıkhiyye*, s. 243; Haraşî, *Şerhu muhtasari Halil*, c. 7, s. 78.

¹⁰ *Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi*, Evkaf ve Din İşleri Bakanlığı, 2. Baskı, 1989, Zâtü's-Selâsil Yayınları - Kuveyt, c. 16, s. 284.

Bununla beraber tanımların takdimini yaparken de göreceğimiz üzere aralarında bir anlam birliği bulunmakta, müşterek bir manaya sahip olmaktadırlar.

Bu tanımların sunumunda izlemiş olduğumuz yöntem şu şekildedir: Öncelikle dört mezhebin her birisi tek başına ele alınarak mezhep içindeki tanımların incelemesi ve mukayesesi yapılacaktır. Bunların ardından mezhepler arasında tanım karşılaştırılmasına yer verilecektir.

1.1.1.2.1. Hanefîlerin Vakıf Tanımı

Haddâd (ö. 800/1398) İmam Azam Ebû Hanîfe'nin vakıf tanımını bize şu şekilde aktarmaktadır: Aslı sahibinin mülkiyetinde kalmak üzere bir malın menfaatinin bağışlanması olup âriyet (bir kimseye bir süre kullanmak üzere karşılıksız verilen mal) niteliğindedir.¹¹

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in vakıf tanımları ise şu şekildedir: Aslı Allah'ın mülkünde olmak üzere bir malın menfaatinin bağışlanmasıdır.¹²

Verilen tanımlardan anlaşılmaktadır ki mevkûfun (vakfedilen şey) mülkiyeti İmam Azam Ebû Hanîfe'ye göre vâkıfın (vakfeden kişi) mülkiyetinde kalmaktadır ve âriyet niteliği taşımasından dolayı rücû hakkı bulunmaktadır. Ancak İmameyn'in tanımına göre mevkûfun mülkiyeti vâkıfın mülkiyetinden çıkmakta ve Allah'ın mülküne intikâl etmektedir. Bu ayrıntıya daha sonra mevkûfun mülkiyetinin âidiyeti meselesini tartışırken tekrar değineceğiz.

1.1.1.2.2. Mâlikîlerin Vakıf Tanımı

Mâlikî mezhebinin vakıf/habs tanımı aşağıda mezhep âlimlerinin ifade ettiği şekliyledir.

¹¹ Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheratü'n-neyyira alâ muhtasari'l-Kudûrî*, el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1. Baskı, 1322, c. 1, s. 333; İbrahim el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, s. 567; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhu'l-Kitâb*, c. 2, s. 180; İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-muhtâr ve hâşiyetü İbn Âbidîn*, c. 4, s. 337.

¹² Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Ğururi'l-ahkâm*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, c 2, s. 132; Haddâd, *el-Cevheratü'n-neyyira alâ muhtasari'l-Kudûrî*, c. 1, s. 333; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, c. 2, s. 180.

İbn Arafe'nin tanımı: Takdiren de olsa mülkiyeti verende kalmak üzere bir şeyin menfaatinin var olduğu sürece teberru edilmesidir.¹³

İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin tanımı: Ebedi veya geçici olarak menfaatlerin bağışlanmasıdır.¹⁴

Mâlikîlerde sadece menfaatlerin vakfı söz konusudur. Aynın (eşya/mal) vâkıfın mülkiyetinden çıkması durumu söz konusu değildir. Ancak bu mülkiyet nakis olarak vâkıfın, mevkûf üzerinde tasarruf yetkisi olmaz, yani vakfedilen şey mirasa, hibeye ve alışverişe konu olamaz. Zikredilen tanımlarda ebedi olmasını şart koşanlarla geçici olabileceğini söyleyenler arasında vakfın süresine dair bir ihtilaf göze çarpmaktadır. Genel olarak mâlikîler geçici vakfı yani bir süre tayini yapmak suretiyle vakfın caizliğini kabul ederler. Bu meseleye süre itibariyle vakfın çeşitleri konusunu ele alırken değineceğiz.

1.1.1.2.3. Şâfîîlerin Vakıf Tanımı

Begavî'nin tanımı: Allah'a kurbet (yaklaşmak, yakınlık) maksadıyla üzerinde tasarruf yetkisi olmaksızın bir aynın habsi ve menfaatinin bir hayır yoluna harcanmasıdır.¹⁵

Mâverdî'nin tanımı: Aslın habsi, menfaatin ise bir hayır yoluna harcanmasıdır.¹⁶

¹³ İbn Arafe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafe el-Vergammî et-Tûnisî, *el-Muhtasarü'l-fikhî*, thk. Hâfız Abdurrahman Muhammed Hayr, Müessesetü Halef Ahmed el-Habtûr, 1. Baskı, 2014, c. 8, s. 429; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, c. 6, s. 18; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, c. 7, s. 626.

¹⁴ Ezherî, Sâlih b. Abdüsseîmî el-Âbî el-Ezherî, *es-Semeru'd-dânî şerhu risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*, el-Mektebetü's-Sekâfiyye, Beyrut.

¹⁵ Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *et-Tehzîb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1997, c. 4, s. 510; Takıyyüddîn el-Hısnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, s. 303-304.

¹⁶ Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvid - Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı, 1999, c. 7, s. 511.

İbn Hacer el-Heytemî'nin tanımı: Kendisinden faydalanılabilen bir malın - aynı ibkâ ile- rakabesindeki (Mülkiyete konu olan eşyanın sadece maddî varlığı anlamında bir fıkıh terimi) kullanımı keserek mubah bir şey üzerine habs etmektir.¹⁷

Zikredilen tanımlardan Şâfiî mezhebinin vakıf hususunda kurbet (Kişiyi Allah'a yaklaştıran fiil ve davranış anlamında terim) noktasına odaklandıkları ve vakfedilen bir ayn üzerinde hiçbir şekilde mülkiyet kaynaklı bir tasarruf yetkisinin kalmadığı yönünde diğer mezheplerle fikir birliği içinde olduğu anlaşılmaktadır. İmam Şâfiî *el-Ümm* isimli eserinde "vakıf" teriminin yerine "muharreme (dokunulmaz hale gelen) sadaka" terimini kullanmıştır. Burada "muharreme" kaydıyla tasadduk edilen aynın mülkiyetinin tasadduk yapılan kişiye geçmesiyle gerçekleşen diğer sadaka türlerinden ayrışmasını sağlamıştır.

1.1.1.2.4. Hanbelîlerin Vakıf Tanımı

İbn Kudâme'nin tanımı: Aslın habs edilmesi, menfaatin ise bir hayır yoluna harcanmasıdır.¹⁸

Vakfın tarifinde bu tanımı kullananlar, muteber şartlarının da mezkûr tanım içerisinde zımnen bulunduğunu kastederek kullanmışlardır. Başkaları şartları tanıma dâhil etmiştir.¹⁹ Bu tanımda vakfın şartlarını haiz uzun tanımlara bir işaret bulunmaktadır.

Hanbelî mezhebinde yapılan vakıf tanımlarının yukarıda olduğu gibi genelde kısa ve özlü olduğu görülmektedir. Hz. Ömer (r.a.) hadisinden (حبس الأصل وسبل الثمرة): aslını alıkoy, gelirini tasadduk et) iktibas edilerek yapılmıştır. Ancak aralarında Merdâvî gibi ayrıntılı tanımı tercih edenler de olmuştur.

¹⁷ İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1983, c. 6, s. 235; Takıyyüddîn el-Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, s. 304; Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, c. 5, s. 358.

¹⁸ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kâhire, 1968, c. 6, s. 3; İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Muknî*, c. 5, s. 151.

¹⁹ Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, nşr. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Baskı, c. 7, s. 3.

Merdâvî'nin tanımı: Allah'a kurbet maksadıyla hayır cihetine sarf etmek üzere mutlak tasarrufa sahip bir vâkıfın kendisinden faydalanılabilen bir malını –aynının bekası ile- rakabesindeki (Mülkiyete konu olan eşyanın sadece maddî varlığı anlamında bir fıkıh terimi) tasarrufunu keserek habs etmesidir.²⁰

Yukarıda takdim edilen bilgilerden özet olarak şunlar anlaşılmaktadır: Zikredilen tariflere nazaran vakıf bağlayıcı bir tasarruftur ve rücû edilemez. Mevkûf olan bir ayn üzerinde alışveriş, hibe vb. mülkiyet kaynaklı bir tasarruf söz konusu olamaz. Menfaat mevkûf aleyhin (hakkında vakıfta bulunulan/lehinde vakıf yapılan/vakıftan yararlanacak olan) mülkiyetinde olup dilediği şekilde tasarruf etme yetkisine sahiptir. Ayrıca iki meselede ihtilaf olduğu görülmektedir. Birinci mesele vakfın ebediliği ve geçiciliği hakkındadır. Cumhura göre vakfın ebediliği vaciptir, süre tayin edilmesi (تأقیّت) batıl kılıcı bir unsurdur. Ancak malikiler süre tayinine cevaz vermişlerdir. İkinci mesele ise mevkûf aynın mülkiyeti hakkındadır. Kimisi nakıs bir mülkiyetle vâkıfın mülkiyetinde kalacağını, kimisi Allah'ın mülkiyetine geçeceğini, kimisi de mevkuf aleyhin mülkiyetine intikal edeceğini söylemektedir.

1.1.1.2.5. Tercih Edilen Tanım

Buraya kadar anlatımını yapmış olduğumuz vakıf tanımlarından dört mezhebin arasındaki görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bazı vakıf tanımları mülkiyet, ebedilik ve kurbet gibi vakfın şartlarını da içersin diye fakihler tarafından uzunca yapılmıştır. Muhammed Ebû Zehre *Muhâdarât fi'l-vakf* isimli eserinde fakihlerin ortaya koymuş olduğu tanımları tek bir tanımda toplamıştır. Ona göre vakfın en kapsamlı tanımı, 'aynının habsedilmesi, menfaatinin/semeresinin ise tasadduk edilmesi, hayır yoluna harcanmasıdır'.²¹

Netice itibariyle Peygamber Efendimizin (s.a.v.) Hz. Ömer'e (r.a.) hitaben buyurduğu hadis-i şerifinde dile getirmiş olduğu tarifi vakfın en veciz tanımı olduğunu söylememiz mümkündür. İlgili hadis şu şekildedir: *Dilersen aslını habs et,*

²⁰ Merdâvî, *el-İnsâf fi c. 7, s. 3*; Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Haccâvî el-Makdisî, *el-İknâ fi fikhi'l-imâm Ahmed ibn Hanbel*, c. 3, s. 2; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, *Keşşâfü'l-kınâ 'an metni'l-İknâ*, c. 4, s. 240.

²¹ Muhammed Ebû Zehre, *Muhâdarât fi'l-vakf*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, s. 39.

menfaatini/semeresini tasadduk et (إن شئت حبست أصلها، وتصدقت بها).²² Bu hadis-i şerifte vakıf iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım asıl, ikinci kısım ise menfaattir. İlk kısmı oluşturan aslın, mâlikin kim olduğuna bakılmaksızın her türlü mülkiyet kaynaklı tasarruftan habs edilmesi, yani alıkonması vaciptir. Fakihler mülkiyetin kimin elinde olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir ancak aslın alışverişi, mirasa ve hibeye konu olamayacağı hususunda ittifak halindedirler. “Vâkıfın şartı şâriin nassı gibidir” kaidesince mütevellî olan şahıs vakfedenin vakfiyede belirtmiş olduğu şartları yerine getirmekle yükümlüdür. İkinci kısmı oluşturan menfaatin ise mülkiyeti ittifakla mevkuf aleyhin elindedir ve dilediği gibi tasarruf hakkına sahiptir.

1.1.2. Vakfın Meşruiyeti

1.1.2.1. Kur’ân

Kur’ân-ı kerimde Allah yolunda infakta bulunmayı teşvik eden sayılamayacak kadar çok delil mevcuttur. Bazı ayet-i kerimeler infakta bulunan kimselere büyük mükâfatların olduğunu haber verir. Âlimler infak hakkındaki ayet-i kerimleri vakfın meşruiyetinin genel delillerinden addetmişlerdir. Kur’ân-ı kerim ayetlerini incelediğimizde terim anlamıyla vakıf kelimesinin kullanılmadığını müşahede etmekteyiz. Bu nedenle aşağıdaki genel delilleri zikretmekle yetineceğiz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ
 “Ey iman edenler! Çalışıp ürettiğiniz malların ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin iyi, temiz ve helâl olanından Allah yolunda harcayın. Size verildiğinde gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü şeyleri, iyilik yapacağım diye başkasına vermeye kalkışmayın.” (el-Bakara 2/267) İbn Abbâs’tan şu söz rivayet edilmiştir :“Allah malın en temiz, en kaliteli ve en güzelinin

²² Hadisin başka rivayetlerinde farklı ifadeler yer almaktadır. Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Hibbân ve *es-Sünenü'l-kübrâ* isimli eserinde Beyhakî metinde verdiğimiz şekliyle rivayet etmişlerdir. Nesâî'nin *Sünen*'inde (Bâbu habsi'l-müşâ, No. 3586-3587-388), İbn Mâce'nin *Sünen*'inde (Kitâbü's-sadakât, No. 2408-2409), İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde (Kitâbü'z-zekât, No. 2289) şu ifadelerle rivayet edilmiştir: Aslını habs et, semeresini hayır yoluna harca (احبس أصلها، وسبل) (ثمرتها). Beyhakî *es-Sünenü's-suğrâ* isimli eserinde şu ifadelerle rivayette bulunmuştur: kazancı infak edilmek üzere ama alışverişi, hibeye ve mirasa konu olmayacak şekilde aslını tasadduk et تصدق بأصله (Kitâbü'l-büyû, Bâbü'l-vakf, No. 1727).

infak edilmesini emretmiş ve değersiz, kötü ve çirkin olanının tasadduk edilmesinden nehyetmiştir. Zira Allah temizdir ve temiz olanı kabul eder.”²³

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ “*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe erişemezsiniz. Küçük büyük her ne verirseniz, Allah onu kesinlikle bilir.*” (Âl-i İmrân 3/92) Bu ayet-i kerime nazil olunca sahabe efendilerimiz onu dinleyip anladıktan sonra sevap ve ecir kazanmak için hepsi hemen en çok sevdiği malını Allah yolunda vakfetmiştir. Onları buna sevk eden unsur îsâr (başkalarını kendine tercih etme) ahlakıydı.

İbn Ömer (r.a.) çok sevdiği bir cariyeyi bu ayet-i kerimenin tesiriyle Allah için azat etmiştir. Zeyd b. Hârise de (r.a.) bu ayet-i kerimeden sonra malları arasında en çok sevdiği Sebel isimli atını Rasûlullah’a (s.a.v.) getirerek Allah yolunda infak etmiştir. Peygamberimiz ise atı Zeyd’in oğlu Üsâme’ye vermiştir. Bunun üzerine Zeyd sadakasının kabul olup olmadığı hususunda endişeye düşmüş fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ona: “Allah verdiğin sadakayı kabul etti” buyurmuştur.²⁴

Hz. Enes’ten (r.a.) rivayetle Ebû Talha mezkûr ayeti işitince hemen Efendimiz’in (s.a.v.) huzuruna gelerek şöyle dedi: “yâ Rasûlallah! Allah, ‘*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.*’ buyurdu. Benim de en çok sevdiğim şey Beyruhâ’dır, sen şahit ol ki o benim infakımdır. Allah’tan onun sevabını ve âhîret azığı olmasını dilerim. Beyruhâ’yı Allah’ın sana göstereceği şekilde kullan.” Peygamberimiz (s.a.v.) bu büyük infak karşısında “işte kâr eden mal budur, işte kâr eden mal budur.” demiş ve onu fakir akrabaları arasında infak etmesini tavsiye etmiştir.²⁵

1.1.2.2. Sünnet

Sünnet-i nebevî ümmetin icmâi ile Kur’ân-ı kerimden sonra dinin ikinci kaynağı olma hüviyetine sahiptir. Peygamber Efendimizden (s.a.v.) muhtelif birçok konuda hadis-i şerifler sabit olmuştur. Vakfı malî bir nizam olarak İslam dini ortaya koymuş ve âlimler sünnet-i seniyyenin üç çeşidinden de (kavlî, fiilî, takrirî) istinbatta

²³ İbn Kesîr, *Tefsîru ibn Kesîr*, c. 1, s. 535.

²⁴ Kurtubî, *Tefsîru l-Kurtubî*, c. 4, s. 132.

²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru ibn Kesîr*, c. 2, s. 73; Buhârî, *el-Câmiu ’s-sahîh*, No. 2769.

bulunmuş oldukları birtakım kaideler vaz etmişlerdir. Rasûlüllâh'ın hadislerini muhaddisler cem etmiş, sahih olanlarını olmayanlarından ayırt etmişler ve aynı konuyla ilgili olan hadisleri aynı başlığın altına koymak suretiyle tasnif işlemini de gerçekleştirmişlerdir. Aşağıda üç başlık altında vakfın meşruiyetine dair güçlü kanıt olma özelliğini taşıyan ilgili hadislerin bazılarını zikredeceğiz.

1.1.2.2.1. Kavli Sünnette Vakıf

Kavli sünnet Peygamber Efendimizden (s.a.v.) sabit olan sözleri ifade etmektedir. Aşağıda vakıfla ilgili olan bazı hadisler verilmiştir.

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayetle Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Kim Allah'a iman ederek ve O'nun vermiş olduğu va'di tasdik ederek Allah yolunda bir at vakfederse şüphesiz o atın yediği, içtiği ve hatta pisliği ve idrarı kıyamet gününde vakfeden kişinin mizanındaki sevap hanesinde olacaktır.²⁶ İbn Hacer bu hadisle ilgili şöyle bir yorumda bulunmuştur: Bu hadis Müslümanların güvenliğini ve savunmasını sağlamak amacıyla at vakfetmenin caiz olduğunu gösterir. İşte buna bağlı olarak çıkarılan bir hüküm de at dışındaki menkul malların ve evlâ yolla gayrimenkullerin vakfedilebileceğidir.²⁷

İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hayber'de Hz. Ömer'in hissesine bir arazi düşmüştü. Hz. Ömer, Rasûlüllah'a (s.a.v.) gidip: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hayber'deki bana gelen maldan daha güzel hiçbir mala sahip olmamıştım. Şimdi bu mal hakkında bana ne emredersin?" diye sordu. Rasûlüllah (s.a.v.) "Dilersen arazinin kendisini elinde tutup mahsulünü sadaka olarak dağıt" buyurunca Hz. Ömer onu şu şekilde vakfetti: Arazinin kendisi satılmayacak, bağışlanmayacak ve miras olarak intikal etmeyecektir. Ömer bu arazinin gelirini fakirlere, akrabalara, kölelere, Allah yolunda savaşanlara, yolda kalmış kimselere ve misafirlere sadaka olarak verdi. O yere mütevellî olan kimsenin o vakfın gelirinden maruf üzere yemesinde ve bir dostuna

²⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l'-cihâd ve's-siyer, No. 2853; Nesâî, *es-Sünen*, Kitâbü'l-hayl, No. 3582.

²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1379, c. 6, s. 57.

yedirmesinde bir günah yoktur.²⁸ Hz. Ömer'in bu hadisi vakfın meşruiyeti hakkında asıl kabul edilmektedir.²⁹

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Mümin kişinin öldükten sonra kendisine ulaşan amelinden ve hayratından birkaç tanesi: Öğrettiği ve yaydığı ilim, geride bıraktığı salih evlat, miras olarak bıraktığı Mushaf, yaptırdığı mescid, yolcular için inşa ettirdiği ev, akıttığı su, sağlığı tam yerinde iken malından çıkardığı sadakadır.³⁰ Hadisteki "sadaka" ifadesi çoğunluk tarafından vakıf olarak yorumlanmıştır.³¹

1.2.2.2. Fiilî Sünnette Vakıf

Amr b. Hâris (r.a.) rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) vefâtında ne bir dirhem gümüş, ne bir dinar altın, ne bir köle, ne bir cariye ve ne de başka bir şey bırakmıştır. Ancak geriye sadece beyaz katırını, silahını ve sadaka kıldığı bir araziyi bırakmıştır.³² Bu hadis-i şerif Peygamber Efendimizin (s.a.v.) arazinin menfaatini tasadduk ettiğine dair apaçık sahih bir delildir ve artık vakıf hükmünü almıştır.³³

Muhayrîk en-Nadrî'nin Uhud günü Müslüman olduğu vakit Rasûlullah'a hibe ettiği yedi adet bahçe Peygamberimizin (s.a.v.) vakıflarındandır.³⁴ Allah Rasûlü bunları hicretin yedinci senesinde vakfetmiştir. Hz. Âişe r.anhâ Rasûlullah'ın (s.a.v.) Medine'deki bu yedi bahçeyi Abdulmuttalib ve Hâşim oğullarına vakfettiğini söylemektedir.³⁵

²⁸ Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l-vesâyâ, Bâbü'l-vakf, No. 2772; Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l-vasiyye, Bâbü'l-vakf, No. 1632-1633; *Sünenü't-Tirmizî*, Bâb fi'l-vakf, No. 1375.

²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, Bâbü'l-vakf, c. 5, s. 402; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, Kitâbü'l-ahkâm, Bâbü mâ câe fi'l-vakf, c. 4, s. 520.

³⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, İftitâhu'l-kitâb fi'l-îmân ve fedâilî's-sahâbeti ve'l-ilm, Bâbü sevâbi muallimi'n-nâsi el-hayra, No. 242.

³¹ Süyûtî, *Şerhu süneni İbn Mâce*, Bâbü ittibâi's-sünne, s. 22.

³² Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l-vesâyâ, Babü'l-vesâyâ, No. 2739; Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l-vasiyye, Bâbü terki'l-vasiyye, No. 1635; Nesâî, *es-Sünen*, Kitâbü'l-ahbâs, No. 3594-3595-3596.

³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, c. 5, s. 360.

³⁴ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, c. 12, s. 82.

³⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, c. 6, s. 265; Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, c. 6, s. 88; Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l-cihâd ve's-siyer, Bâbü hukmi'l-fey, No. 1757.

Hz. Ömer'in (r.a.) rivayet ettiğine göre Rasûlüllâh'ın üç safâyâsı (ganimet ve fey'den hissesine düşen özel mallar) vardı: Nadîroğulları (nın toprakları), Hayber (arazisinin bir kısmı) ve Fedek (arazisinin yarısı). Nadîroğulları (nın toprakları) na gelince onlar Hz. Nebînin ihtiyaçları için idiler. Fedek ise (yolda kalmış) yolcular için tutulmakta idi. Hayber'e gelince, Rasûlullah (s.a.v.) onu ikisini Müslümanlar arasında (harcamak) birini de kendi ailesinin geçimine (sarf etmek üzere) üçe bölmüştü. Ailesinin geçimine ayırdığı hisseden artanı da muhacirlerin fakirlerine verirdi.³⁶

1.1.2.2.3. Takrirî Sünnette Vakıf

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman bir mescit inşa edilmesini emretmiş ve “ey Neccaroğulları! Şu bahçenizin fiyatını bana söyleyiniz (ve bana satınız)” buyurmuştur. Onlar da “vallahi bunun ücretini ancak Allah'tan isteriz” şeklinde cevap verdiler.³⁷ Rasûlüllâh (s.a.v.) mescit bina etmek için satın almakta istekli davrandı ancak Neccaroğulları vakıf kılmada ısrarcı oldular ve Peygamber Efendimiz de (s.a.v.) kabul buyurdu.

İbn Hacer mezkûr hadis ışığında şunları kaydetmektedir: Sanki “ücretini ancak Allah'tan isteriz” diyen kimseler söz konusu araziye tasadduk etmiş ve vakıf işlemi mescidin bina edilmesinden önce tamamlanmıştır. Buradan hareketle mescit bina edilmek üzere bir arazinin vakfedilmesi neticesinde mescit inşa edilmeden önce vakıf akdinin tamamlandığı şeklinde bir çıkarım yapılabilir.³⁸ Muhammed b. Sa'd *et-Tabakât* isimli eserinde Vâkidî'den rivayet ederek Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) o araziye onlardan on dinar karşılığında satın aldığını ve ücretini Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) Peygamberimizin yerine ödediğini söylemektedir.³⁹

³⁶ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevver*, c. 1, s. 175; Kâdî İyâz, *İkmâlû'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, c. 6, s. 88; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Kitâbü'l-harâc ve'l-emâne ve'l-fey, Bâb fî safâyâ er-Rasûl min emvâl, No. 2967.

³⁷ Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l-vesâyâ, No. 2771-2774-2779; Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, Kitâbü'l-mesâcid ve mevâdiu's-salât, No. 524; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Kitâbü's-salât, Bâb fî binâi'l-mesâcid, No. 453-454; Nesâî, *es-Sünen*, Kitâbü'l-mesâcid, Bâbü nebsi'l-kubûr ve't-tihâzi arzihâ mesciden, No. 783.

³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, c. 5, s. 405.

³⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, c. 5, s. 7.

Hz. Osman'dan (r.a.) rivayet edilen şu hadis takrirî sünnetin örneklerindedir: Rasûlüllâh (s.a.v.) “Rûme Kuyusu’nu, Cennet’te ondan daha hayırlısını kazanmak üzere kim satın almak ve kendi kovanını Müslümanların kovalarıyla eşit kılmak ister?” buyurdular. Bunun üzerine Hz. Osman (r.a.) onu satın aldı.⁴⁰ Başka bir rivayette Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Rûme Kuyusu’nu kim açarsa ona cennet vardır. Bunun üzerine Hz. Osman o kuyuyu açmıştır.⁴¹ Bu hadis-i şerif vâkıfın, vakfından yararlanabileceğinin cevâzı noktasında asıl kabul edilmektedir.⁴²

1.1.2.3. İcmâ

Karşılığında Allah’ın büyük bir sevap ve ecir vereceği infak ve tasadduka dair zikredilen teşvik edici Kur’ân ve Hadîs nassları ile nakli delillerden vakfın meşruiyeti konusunda icma olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Fıkıh mirasını ve gerek erken dönem gerek geç dönem âlimlerinin vakıfla ilgili olarak teliflerini incelediğimiz zaman vakfın meşru ve makbul olduğunu rahatlıkla görmekteyiz. Zira onlar diğer konularda olduğu gibi vakıf konusunda da Rasûlüllah’ın (s.a.v.), sahâbenin ve onların yolunda olan kimselerin uygulamaları ile istişhâd etmekteydiler. Bu durum sahâbe efendilerimizin yaygın olarak vakıf için infakta bulduklarına da işaret etmektedir. Bunlara rağmen vakfın câiz olmadığını söyleyen birtakım rivayetler nakledilmiş ve naklî ve aklî istidlalde bulunulmuştur.

Vakfı câiz görmeyenlerin istişhâd ettiği rivayetlerden bazıları⁴³ Rasûlüllah’ın (s.a.v.) “Allah’ın (koyduğu) ferâizden (miras hisseleri) *habs/alıkoyma yoktur*” hadisi, İbn Abbâs’ın “*Nisâ suresinden sonra habs yoktur*” sözü ve Şurayh’ın “*Hz. Muhammed (s.a.v.) (dini/şeriatı/hukuku)*⁴⁴ *habs edilen şeyin alım satımını mübah kılmıştır*” sözüdür.

⁴⁰ Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, Kitâbü’l-müsâkât, Bâb fi’ş-şirb, c. 3, s. 109.

⁴¹ Nesâî, *es-Sünen*, Kitâbü’l-ahbâs, Bâbü vakfî’l-mesâcid, No. 3606-3607-3608.

⁴² Nevevî, *el-Mecmû: şerhu’l-Mühezzeb*, c. 15, s. 330; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî*, c. 5, s. 30.

⁴³ İbn Rüşd *el-Mukaddimât* isimli eserinde vakfı câiz görmeyenlerin istidlalde bulunduğu bir grup ayeti zikretmekte ve Ebû Hanîfe ve bazı takipçileri de onlardan sayılmakta. Bk. İbn Rüşd, Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât*, c. 2, s. 415 ve devamı.

⁴⁴ Bedreddin Aynî, Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüdîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*, c. 7, s. 428.

Serahsî'nin *el-Mebsût* isimli eserinde nakletmiş olduğu birtakım rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan Şa'bî'nin rivayeti şu şekildedir: Kendisine habs hakkında soru sorulduğunda “Hz. Muhammed’in (s.a.v.) (dini/şeriatı/hukuku) habs edilen şeyin alım satımını mübah kılmıştır. Bu durum bizden önceki şeriatıta vakfın bağlayıcı olduğunu ve bizim şeriatımızın bunu neshettiğini beyan etmektedir” diyerek cevap vermiştir. İbn Mesûd ve İbn Abbâs’tan (r.a.) nakledilen rivayet şu şekildedir: Allah’ın (koyduğu) ferâizden (miras hisseleri) habs/alıkoyma yoktur. Ahmed “bu Kûfe ehlinin mezhebidir ve belki mescitlerin haricindeki şeyler hakkındadır” demektedir.⁴⁵ Serahsî onların bunu câhiliye toplumunun hayvanlarla ilgili yapmış oldukları ve bahîre, sâibe, vasîle ve hâm isimlerini verdikleri uygulamalara atfettiğini ve onların şeriatın bu uygulamaları tamamen ortadan kaldırdığını iddia ettiğini dile getirmektedir. Serahsî rivayetlerle ilgili olarak kendi kanaatini “kastedilen şey mirastan alıkoymayı gerektirecek tüm yollardır ancak Allah’ın (koyduğu) ferâizden (miras hisseleri) habs/alıkoyma durumu yoksa o başka” diyerek belirtmektedir⁴⁶. Hibe ve sadaka bu kabildendir.

Atâ b. Sâib’in şöyle dediği nakledilmiştir: Şurayh’a çocuklarından birisine evini habs kılan bir adam hakkında soru yönelttim. O da kendisinin müfti değil, kadı olduğunu söyledi. Israrla sorunca “Allah’ın (koyduğu) ferâizden (miras hisseleri) habs/alıkoyma yoktur ve bunu kadı olanların bilmemesi mümkün değildir” diye cevap verdi.⁴⁷ Bu görüş reddedilmiş, kabul edilmemiştir. Nitekim Burhâneddin Trablusî'nin *el-İsâf* isimli eserinde bu rivayetin kâfirlerin hayvanlar için yaptığı habs ile ilgili olduğu yer almaktadır.⁴⁸

Vakfa itiraz edenler, yani câiz olmadığını ileri sürenler aklî istidlalde de bulunmuşlardır. Onlardan bir kısmı vakıf işleminde menfaatin henüz madûm olduğunu

⁴⁵ İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dımaşkî, *el-Mübdi' fî şerhi'l-Mukni'*, c. 5, s. 151; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, c. 7, s. 512.

⁴⁶ Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. 12, s. 29; Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, c. 6, s. 206.

⁴⁷ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu Meân'il-âsâr*, c. 4, s. 96.

⁴⁸ Trablusî, *el-İsâf fî ahkâmi'l-evkâf*, s. 10.

ve madûm olan şey üzerinden de vakıf yapılamayacağını ileri sürerek vakfın câiz olmadığını ispat etmeye çalışmıştır.⁴⁹ Habsin mirasçının miras payından hakkını almasını engellediği gerekçesi kullanılarak da kanıt göstermeye çalışmışlardır ancak bu doğru değildir. Zira hibe ve sadaka gibi vakfa benzer bağış çeşitleri vardır ancak kimse mirasçının miras hakkının yendiği gibi bir şey söylememektedir. Öyleyse hibe ve sadakada miras hakkı mahrumiyetinden bahsedilmezken nasıl olur da vakıfta mirasçının hakkından mahrum kaldığı söz konusu olabilir?

Vakıftaki menfaat madûm ve madûmun tasadduku da sahih olmadığından dolayı Ebû Hanîfe'nin vakfı reddettiği, ona cevaz vermediği rivayet edilmiştir.⁵⁰ Ama çoğunluk bu iddiayı tasvip etmeyip Ebû Hanîfe'nin görüşünü şu şekilde açıklamıştır: Vakıf bağlayıcı değildir,⁵¹ âriyet niteliğinde olduğundan dolayı rücû edilebilir ve vâkıfın vefatından sonra mirasçılara miras olarak kalır. Vakfın Ebû Hanîfe'ye göre câiz olmayışını şu şekilde açıklayanlar da olmuştur: Vakıf için ortaya konan şartlar hâkimin hükmü olmaksızın sabit olmaz.⁵² Habsi reddetmediği noktasında Ebû Hanîfe'nin görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. İbn Abdilberr'in *et-Temhîd* isimli eserinde bu minvalde şöyle bir bilgi geçmektedir: Ebû Hanîfe ve Züfer ancak gelirinin hayra vakfedilip aslın mülkiyetiyle habsini reddetmişlerdir.⁵³ Bir de bu bağlamda Muhammed b. Abdilhakem'in Ebû Hanîfe'den şöyle bir rivayeti vardır: menfaatlerinin çocuk ve zengin yakınlarla şart koşulduğu habs batıldır. Yoksa Allah yolunda olan her habs ve sadaka câizdir.⁵⁴

⁴⁹ Bu, imam Ebû Hanîfe'nin görüşüdür, ama ikisine göre menfaatlerin tasadduk edilmesi caizdir. Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm*, c. 2, s. 132.

⁵⁰ Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 15; Hassâf Ebû Hanîfe'nin şöyle söylediğini aktarmaktadır: vasiyet yolu olması hariç vakıf câiz değildir. Trablusî, *el-İs'âf fî ahkâmî'l-evkâf*, s. 3; Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*, c. 3, s. 41; Rîmî, *el-Meâni'l-bedîa fî marifeti ihtilâfi ehli's-şerîa*, c. 2, s. 114; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, c. 6, s. 203; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 338.

⁵¹ Râfî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfî el-Kazvînî, *Fethu'l-'azîz fî Şerhi'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr)*, c. 6, s. 250.

⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 203; Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, c. 1, s. 731.

⁵³ İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd*, c. 1, s. 420; Berki, Ali Himmet, *Vakıflar*, İstanbul 1946, Aydınlık Basımevi, 2. Baskı, s. 43.

⁵⁴ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, c. 2, s. 419.

Ebû Hanîfe'nin vakıf hakkındaki tutumuna dair nakledilen rivayetlerden ona üç görüşün nispet edildiği ortaya çıkmaktadır: Birincisi vakfin mutlak olarak batıl, yani câiz olmadığı görüşüdür. Bu görüş zayıftır. İkincisi caiz olduğu ama âriyet niteliğinde olup bağlayıcı olmadığı görüşüdür. Bu görüş ise aralarında en güçlüsüdür. Üçüncü ve sonuncusu ise sadece Allah yolundaki habs ve sadakaların câiz olduğu görüşüdür.

İmam Mâlik ve İmam Şâfiî vakfin meşru olmadığını söyleyenlere karşı çıkan kimselerden olup münazara ve fıkıh kitapları bunu kayda geçirmiştir ancak İmam Mâlik münazarada az bulunan bir âlimdi. Vakıfla alakalı olarak İmam Mâlik halife Harun Reşid'in huzurunda Ebû Yusuf ile bir münazara gerçekleştirmiştir. Yapılan münazara neticesinde Ebû Yusuf, hocası Ebû Hanîfe'nin görüşünden vazgeçerek vakıftan rücû edilemeyeceğini ikrar etmiştir. İmam Mâlik'in delilleri o kadar güçlüydü ki Ebû Yusuf "bu hadis Ebû Hanîfe'ye ulaşırdı o da görüşünden dönerdi" demiştir.⁵⁵

Vakfin meşruiyetine muhalif olanlarla yaptığı münazarada İmam Mâlik özet olarak sünnet-i nebevîden ve hâlihazırdaki uygulamalardan hareketle vakfin câiz ve mendûb olduğunu ispat etmiştir. Kendisine Şurayh'ın vakfı câiz görmediği söylendiği vakit şu şekilde cevap vermiştir: Şurayh kendi beldesinde bu şekilde konuşmakta lakin o, Medine'ye gelip sahâbe ve tâbiînin büyüklerinin ve başkalarının günümüze kadar devam eden eserlerini görmedi. Onların bu vakıflarında hiç kimseden bir ta'n sadır olmamıştır. İşte Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) vakfettiği yedi tane bahçesi gözler önündedir. Kişi ancak tam bilgi sahibi olduğu konuda hüküm vermeli, yoksa eksik bilgiyle hüküm vermemelidir. İmam Mâlik Harun Reşid'in huzurunda Ebû Yusuf ile münazarasında da Rasûlüllah'ın nesilden nesile intikal eden habs ve sadakalarına işaret ederek delil getirmiştir. Bunun üzerine Ebû Yusuf İmam Ebû Hanîfe'nin görüşünü terk ederek "Ebû Hanîfe onun câiz olmadığını söylüyordu ama ben artık onun câiz olduğunu söylüyorum" demiştir.⁵⁶

⁵⁵ Trablusî, *el-İs'âf fi ahkâmi'l-evkâf*, s. 3; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, c. 5, s. 359.

⁵⁶ Muhammed Nasîf el-Usrî, *el-Fikru'l-makâsîdi inde'l-imâm Mâlik ve alâkatühû bi'l-münâzarâti'l-usûliyye ve'l-fikhiyye fi'l-karni's-sânî li'l-hicre*, Merkezü't-Türâs es-Sekâfi el-Mağribî, 2008, s. 600-601.

Biz de vakfın meşruiyetinin doğru olduğu kanaatine sahibiz. Çünkü geride geçen ve müttetekun aleyh olan Hz. Ömer ve Ebû Talha hadisleri ve yine müttetekun aleyh olan “Hâlid zırhlarını ve harp aletlerini Allah yoluna vakfetti” hadisi ile sabit olmuş ve Beyhakî'nin anlattığı gibi sahâbenin büyükleri tarafından da vuku bulmuştur.⁵⁷

İmam Şâfiî vakfın câiz olmadığını söyleyenlere *el-Ümm* isimli eserinde itiraz etmiş, görüşlerini reddetmiştir. İmam habsi veya vakfı “muharreme (dokunulmaz hale gelen) sadaka” şeklinde ifade ediyordu. Birisi ona “Hz. Muhammed (s.a.v.) habsin serbest bırakılmasını getirdi” sözü hakkında soru sorduğu zaman İmam Şâfiî ayet ile istişhâd ederek şöyle cevap vermiştir: Allah “مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَجِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ” (Allah, (câhiliye devrindeki âdet üzere) kulağı yarılıp salıverilen ve putlara adak yapılan develerle, putlar için kesilen erkek koyunların ve sırtı yüke haram kılınan develerin hiç birini meşru kılmamıştır)” (el-Mâide 5/103) buyuruyor. Bunlar câhiliye devri insanların yaptığı habse konu olan şeyler olup Allah onların koymuş olduğu bu şeylerdeki şartlarını iptal etmiş ve Rasûlüllâh da (s.a.v.) bu sebeple onları iptal etmiştir.⁵⁸ Bunun illeti ise cahiliyedeki kişilerin o şeyleri bir mâlik olmaksızın vakfetmeleriydi. Bu durum ise şeriata muhaliftir.

İmam Şâfiî, vakfı reddedenlere karşı sahâbenin vefat edinceye kadar vakıflarını işlettiklerini ve ilim ehlinin de buna tanıklık ettiğini söyleyerek delil getirmiştir. İmam Şâfiî'nin kendi ifadesi şu şekildedir: “Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Fatıma gibi sahâbelerin evlatlarından ilim ehli olanlar bize haber vermiştir ki onlar muhacir ve ensardan birçok kimsenin vakıflarını hıfzetmiştir. Ailelerinden birçokları anlatmıştır ki onlar ölünceye kadar vakıflarını işletmekte, bunlar nesilden nesile aktarılmakta ve bu konuda ihtilaf etmemektedirler. Medine ve Mekke'deki vakıfların çoğu aynı anlatıldığı gibi durmakta, seleften Müslümanlar hâlâ onlardan tasaddukta bulunmakta ve ölünceye kadar işletmektedirler.”⁵⁹

⁵⁷ Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *el-Fethu'r-rabbânî fî fetâvâ el-imâm eş-Şevkânî*, thk. Ebû Musab Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk, Mektebetü'l-Cîli'l-Cedîd, Yemen, c. 8, s. 4117.

⁵⁸ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, c. 4, s. 54.

⁵⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, c. 4, s. 55.

Vakfın meşruiyeti bağlamında en çok sahabenin büyüklerinin ortaya koymuş olduğu vakıf uygulamalarından istişhâd edilmiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) hem hayattayken hem de vefatından sonra sahabeden vakıf uygulamaları sâdir olmuştur. O (s.a.v.) hayattayken sâdir olan vakıflar, vakfın meşruiyetine dair bir ikrarı sayılmaktadır. O'nun (s.a.v.) vefatından sonra ortaya çıkanlar ise O'nun (s.a.v.) vakıflarının ve İslam tarihinin hiçbir döneminde eksik olmayan hayır hasenat işlerinin bir uzantısıdır.

Câbir'in (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sahabeden gücü yettiği halde vakıf yapmayan kimse kalmamıştır. Başka bir rivayet şu şekildedir: Amr b. Âs Yemen'den Medine'ye gelince "Medine ehlinin vakfetmediği bir şey kalmamış" demiştir. Diğer bir rivayet şöyledir: Hz. Ali (r.a.) Yenbu'da bir kuyu kazdı ve kuyunun suyu çok bol çıktı. Mirasçının şanslıymış denilmesinin ardından kuyuyu vakfedip şöyle yazdı: Bu, hayatta olduğu sürece Hasan (r.a.) sonra Hüseyin (r.a.) sonra da onun evlatlarından ehil olan kimsenin nezaret etmesi üzere kendisini cehennemden cehennemi de kendisinden uzaklaştırması amacıyla Allah rızası için Ali b. Ebî Tâlib'in yaptığı vakıftır. Bunlar vakıf hakkında sahabenin icmâmı göstermektedir.⁶⁰ Seleften ve haleften ilim ehlinin kahir ekseriyeti vakfın câiz ve mendûb olduğu görüşündedir.⁶¹

İmam Şâfiî şöyle söylemiştir: Bana ensardan seksen sahabenin muharreme sadaka tasadduk ettiği yani vakıf yaptığı haberi ulaşmıştır.⁶² Karâfi şöyle söylemiştir: Onların vakıfları Haremeyn'de meşhur olup taşıdıkları şart ve durumlarıyla seleften halefe intikal etmektedir. Onlar ya bizzat vakfı yapan ya da vakfa rıza gösteren konumda olup ortada bir icmâ bulunmaktadır. Bu sebeple Ebû Hanîfe'nin ashâbı bu güçlü rivayet ve nakillere bakarak bu meselede onun görüşünden çıkmıştır.⁶³

⁶⁰ İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî, *el-Beyân*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2000, 1. Baskı, c. 8, s. 60.

⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 6, s. 3.

⁶² Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, c. 3, s. 523.

⁶³ Karâfi, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *ez-Zahîre*, c. 6, s. 323-324.

Geridekilerin bir özeti olarak İmam Ahmed'in sözünü aktarıyoruz: Vakfı reddeden Peygamberin (s.a.v.) sünnetini ve sahabenin uygulamasını reddetmiş olur.⁶⁴ Mademki Rasûlüllâh (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve diğer sahabeler vakıf yapmışlardır,⁶⁵ o halde vakfın meşruiyetine dair hiçbir şüpheye itibar edilmez. İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet edilen "Nisâ suresi indikten sonra habs yoktur" sözünde (vakıftan meneden bir husus bulunmamaktadır) ve Şurayh'dan rivayet edilen "Hz. Muhammed (s.a.v.) habsi yasaklamıştır" sözü de aynı şekildedir. Onların kastı Müslümanların vakıfları ile ilgili olmayıp (bilakis câhiliye döneminde yapılan hayvanlarla alakalı habs içindi. Müslümanların vakıflarıyla ilgili olarak böyle bir şey denemez.) Zira Rasûlüllâh (s.a.v.) izin vermiş ve sahabenin büyükleri bu şekilde amel etmiştir.⁶⁶

1.1.3. Vakfın Niteliği

Eğer vakfın şer'î hükümler sistemindeki yerinden bahsetmek gerekirse o farz-ı aynlardan sayılmaz, yani bir kimse hayatında hiçbir şey vakfetmemiş olsa günahkâr olmaz. Aynı şekilde vakıf farz-ı kifayelerden de değildir, yani birisi yaptığı vakit diğerlerinden sorumluluğun düşmesi gibi bir durum yoktur. Bu açıdan vakıf şer'î hükümlerden ayrılmakta ama teklifî hükümlerde onunla (vücup, nedb, kerâhet, hurmet) birleşmektedir.

Bir kimse vakıf yapmayı nezrederse vakıf vacip olur. Bu durumda sözünü tutması gerekir yoksa günahkâr olur. Bir kişi inkıta olmaksızın (çünkü ebedilik cumhura göre şarttır) ailesine veya hayır yoluna vakıf yaparsa mendûb olur. Kimi fakihlere göre bir vâkıf, vakfını çocuklarından bazısına has kılıp bazısını mahrum bırakırsa vakıf mekruh olur.⁶⁷ Fakihlerden buna haram diyenler de vardır. Hz. Âişe

⁶⁴ İbn Müflih, *el-Mübdî' şerhi'l-Mukni'*, c. 5, s. 152.

⁶⁵ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye 1986, 2. Baskı, c. 6, s. 219.

⁶⁶ Şevkânî, *el-Fethu'r-rabbânî fi fetâvâ el-imâm eş-Şevkânî*, c. 8, s. 4118-4119. Önemli not: parantez içindeki söz Şevkânî'ye ait olup diğer bir nüshadan ilavedir ve *el-Fethu'r-rabbânî* kitabının dipnotunda buna işaret edilmiştir.

⁶⁷ Mekruh vakfa dair ulemanın farklı görüşleri bulunmaktadır. İbn Rüşd'ün görüşü şöyledir: eğer mekruhluğu ihtilaflı ise devam edebilir ancak ittifakla mekruh ise o cihete vakıf sarf edilmez. Butlanında veya başka bir cihete sarf edilmesinde ise tevakkuf etmektedir. Allîş, *Minahu'l-celîl*, c. 8, s. 117; Buhûti mantık öğretimine vakıf yapmayı kurbet yokluğundan dolayı mekruh saymıştır. *Keşşâfü'l-kınâ'*, c. 4, s. 246.

r.anhâ ve Ömer b. Abdülaziz bu ameli çirkin görmüşler ve tasvip etmemişlerdir. Kilise ve sinagog gibi günah olan bir şeye de vakıf yapma haram vakıflardan addedilmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında hayrî ve zürri çeşitleriyle vakıf meşhurdu ki bazı sahabilerin evlatlarına vakıf yaptığı gibi O da (s.a.v.) Fedek arazisini ailesine vakfetmiştir. Hz. Âişe r. anhâ kızların vakıftan çıkarılmasını nehyetmiş ve bunu yapanları şöyle diyerek ağır bir dille kınamıştır: Bunların durumu Allah'ın “*وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا*” (el-En'âm 6/139) ayetinde kâfirler hakkında buyurduğu durum gibidir. Hz. Ömer (r.a.) kadınların çıkarıldıkları vakıfları reddetmeye azmetmişti ancak ömrü vefa etmedi.⁶⁸

İmam Mâlik'e göre vakfı kızları hariç tutarak erkek çocuklara hasretmek mekruh bir vakıftır. Hatta bazı rivayetler de aktarıldığına göre İmam Mâlik böyle olan vakıfların iptal edilme fetvasını vermiştir. Ömer b. Ziyâd İmam Mâlik'ten onun kızların evlendirildikten sonra vakıftan çıkarılmasını mekruh saydığını rivayet etmiştir. İbn Kâsım'ın İmam Mâlik'ten yaptığı nakilde ise “bu cahiliye amellerindendir” ifadesi yer almaktadır.⁶⁹ İmam Mâlik'in sözünün zahirinden anlaşıldığına göre böyle bir vakıf câiz olmayıp batıl olur. İbn Kâsım'ın görüşü ise bunun hilafına olup vakfin geçerli olduğu yönündedir.⁷⁰

Ebû Hureyre'nin (r.a.) hadisinde vârid olan sadaka-i câriye cumhur ulema'nın ittifakıyla vakıftır. Sevabı mümin kula öldükten sonra da ulaşır ve kesintiye uğramaz. Mendûb teberrulardan olan infaka sevk ve teşvik eden ayet ve hadislerle istinaden vakıfta asıl olanın istihbâb olduğu konusunda da ittifak etmişlerdir.⁷¹ İbn Arafe vakfin

⁶⁸ İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât*, c. 12, s. 7-8; Muhammed Ebû Zehre, *Muhâdarât fi'l-vakf*, s. 8.

⁶⁹ Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-Bâcî, *el-Müntekâ*, c. 6, s. 123.

⁷⁰ Allîş, *Minahu'l-celîl*, c. 8, s. 118.

⁷¹ Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, Dâru'l-Fikr, c. 4, s. 75; Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 113.

bir tür sadaka olduğu için mendûb olduğunu söylemiştir.⁷² Mendûb olduğu için vakıfta kurbeti şart koşan fakihler bulunmaktadır.⁷³ Kurbet mevkûf aynı muhafaza etmek ve menfaatini hayır yoluna harcamakla gerçekleşir. Menfaatin hayır yoluna harcanmasından (تسييل المنفعة) kastedilen şey şudur: Mevkûf ayndan hâsıl olan ürünlerin, gelirlerin, kazançların tayin edilmiş cihete bağışlanmasıdır.⁷⁴ Onların bu konudaki delili Hz. Ömer (r.a.) hadisidir. O kurbet kastıyla buna niyetlenmiş ve Rasûlullah'a (s.a.v.) nasıl yapılacağı konusunda danışmıştı. Peygamber Efendimiz de (s.a.v.) "aslını tut" deyince artık rücû etmek câiz olmamıştır.⁷⁵ Onlara göre mendûb vakıf, esası kurbet olandır, çünkü birçok vâkıf bunu gözetmeyebiliyor ve hatta borçlarından dolayı akarları satılmasın diye vakfedenler gibi haram bir kasta sahip olabiliyor.⁷⁶ İmam Nevevî'den *el-Mecmû* isimli eserinde "vakıf birr veya marufa yapılmazsa batıldır" bilgisi nakledilmektedir.⁷⁷ Vakfın butlanı ve sıhhatini birr ve maruf niyetiyle ilişkilendirmiştir. Ancak bazıları böyle bir şart koşmamış olup onlara göre kurbet maksadı olmasa bile vakıf sahihtir. Bu, Mâlikîlerden İbn Hâcib'in görüşüdür⁷⁸ ve İmam Şafiî ve İmam Ahmed'in görüşleri de bu yöndedir. Onlara göre vakıf kurbet kastıyla olmasa da eğer günahattan uzaksa sahih olur, çünkü mübah bir şeye malın sarf edilmesi mubahtır.⁷⁹

Kurbet için vakfın zenginlere değil de fakirlere olmasını şart koşanlar da vardır. Bunlara göre eğer vakıf zenginlere yapılırsa batıl olur ama başlangıçta zenginlere ve

⁷² Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1992, c. 6, s. 18; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, c. 5, s. 359.

⁷³ Kurbet, Allah'a yaklaşıran şeydir. Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1988, 2. Baskı, s. 298.

⁷⁴ Ruheybânî, *Metâlibu uli'n-nühâ fi şerhi gâyeti'l-müntehâ*, c. 4, s. 271; Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 326; İbn Müflih, *el-Mübdi' fi şerhi'l-Mukni'*, c. 5, s. 152.

⁷⁵ Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî, *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*, thk. el-Habîb b. et-Tâhir, Dâru İbn Hazm, 1999, 1. Baskı, c. 2, s. 671; Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 320.

⁷⁶ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, c. 4, s. 241.

⁷⁷ Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 328; Birr, Buhûtî'nin tarif ettiği gibi bütün hayırları içine alan bir isim olup aslı Allah'a itaattir. *Keşşâfü'l-kınâ'*, c. 4, s. 245.

⁷⁸ Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Girnâtî, *et-Tâc ve'l-iklîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1994, 1. Baskı, c. 7, s. 634; Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 3, s. 531.

⁷⁹ Karâfî, *ez-Zehîre*, c. 6, s. 312.

sonrasında fakirlere yapılırsa hepsi sahih olur. Başka bir grup şöyle demektedir: Vakıf hem fakirlere hem de zenginlere olur ama kurbet böyle değildir.

Karâfi ez-Zehîre isimli eserinde kurbet konusunda zenginle fakirin arasında ayrıma gidenlerden addedilmektedir. Eğer vakıf fakirlere yapılırsa kurbet gerçekleşir, ama vakıf zenginlere has kılınırsa kurbet olmaz. Hassâf'ın görüşü de bu yönde olup kayıtsız bir şekilde körlere yapılan vakfı batıl saymaktadır, çünkü aralarında zengini var fakiri var ve bunlar sayılamaz, dolayısıyla da bu şekilde vakıf câiz olmaz.⁸⁰ Hirakî ve Ahmed'in sözlerinin zahirinden anlaşıldığına göre hem fakirler hem de zenginler için olur.⁸¹ *el-İhtiyâr* kitabının sahibi vakfin sadece zenginlere tahsisini kurbet söz konusu olmadığı için câiz görmemekte, fakat böyle bir şeyin sadaka sayılabileceğini söylemektedir.⁸² Buhûtî de bu konuda İmam Ahmed'in mezhebine muhalif olarak *keşşâfu'l-kınâ* adlı eserinde aynı görüşü paylaşmaktadır.⁸³ İbn Hümâm kurbet kastı olmaksızın zenginlere de vakfin sahih olduğunu söylemiştir.⁸⁴

Hanefî fakihlerinin bazılarına göre zenginlerle fakirler arasında bazı şeylerden yararlanma noktasında ortaklık bulunmaktadır. Sikâye, hân ve ribât gibi şeylerden yararlanma noktasında zenginle fakir arasında bir farkın olmadığı ama *galle* (vakıf mallarının geliri) konusunda böyle olmayıp bunun sadece fakirlere sarf edilebileceği Mecmau'l-enhur kitabında ifade edilmektedir.⁸⁵ Ancak Hanefî mezhebinde esah olan görüş zenginlere de fakirlere de vakfın câiz olduğudur. Ensârî de kitabında bunu "bize göre esah olan zenginlere vakfın câiz olduğudur" şeklinde dile getirmiştir.⁸⁶

Vakfı bazılarına tahsis etmeyi câiz görenler ve bunun kurbet ilkesiyle ters düşmediğini söyleyenler de vardır. Bir kimsenin kazanç sağlamaya gücü yeten ve yetmeyen vârisleri olup vakfı gücü olmayanlara tahsis etmesi veya sağlıklı ve hasta

⁸⁰ Hassâf, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer (Amr) b. Müheyr el-Hassâf eş-Şeybânî, *Ahkâmu'l-evkâf*, Matbaatü Dîvân Umûmi'l-Evkâf el-Mısriyye, 1. Baskı, s. 125-276.

⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 6, s. 22.

⁸² İbn Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 46; İbn Âbidîn, *ed-Dürü'l-muhtâr*, c. 4, s. 338.

⁸³ Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, c. 4, s. 247.

⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 200; İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri, *el-Bahrü'r-râ'ik*, c. 5, s. 202.

⁸⁵ Şeyhîzâde, Mecmau'l-enhur, c. 1, s. 743.

⁸⁶ Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Fethu'l-'allâm*, s. 488.

vârisleri olup vakfi hasta olanlara tahsis etmesi gibi bir durum söz konusu olabilir ve bu durumda kurbet ilkesi ihlal edilmiş sayılamaz.⁸⁷ Muhammed b. Hakem rivayetinde İmam Ahmed şöyle demiştir: “Tahsis eğer yeğleme, üstün tutma (أثرة) yoluyla olursa mekruh, ama birisinin evlad ü ıyal ve ihtiyacı olması sebebiyle yapılırsa bir beis olmaz.⁸⁸ Vakıf eğer kurbetin zuhur etmediği bir cihete –zenginler gibi- yapılırsa daha doğru olan görüşe binaen vakfın sahih olduğu *Muğni’l-muhtâc* kitabında geçmektedir.⁸⁹

Onlar Hz. Zübeyr’in (r.a.) ameliyle istidlâl etmiş olabilirler ki o (r.a.) mevkûf evde ikamet etmeyi boşanmış kızlarına tahsis etmiş, evli kızlarını bunun dışında tutmuş ve eğer vakıftan yararlananlardan birisi evlenirse artık onun da hakkının olmayacağını şart koşturmuş. Ayrıca Hz. Ebû Bekri’n (r.a.), diğer çocuklarına değil de kızı ve müminlerin annesi Hz. Âişe’ye yapmış olduğu hibeleriyle de aynı şekilde istidlâlde bulunmuş olabilirler.⁹⁰

İmam Şâfiî zenginlerle fakirleri eşitlemeyi câiz görmüş ve bu durumun vakıftaki kurbet ilkesine ters düştüğünü düşünmemiştir. Mâverdî de bu minvalde şunları kaydetmektedir: Vâkıf hem zenginlere hem de fakirlere veya sadece fakirlere ya da sadece zenginlere vakıf yapma hakkına sahiptir.⁹¹ İmam Şâfiî Hz. Ali’nin (r.a.) ve Hz. Fâtıma’nın (r.â.), aralarında zengin, fakir ayrımı yapmaksızın Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarına yaptığı vakıfla da istidlâlde bulunmuştur.⁹²

Vakfın cumhur ulemanın ittifakla kabul ettiği özelliği onun teşvik edilen mendûb bir amel olmasıdır. İbnü’l-Hümâm’ın da dediği gibi vakfın güzellikleri çok aşikâr olup şu şekilde belirtilebilir: Hem hayatta olanlara hem de meşhur “*Âdemoğlu öldüğü vakit üç şey dışında ameli kesilir: sadaka-i câriye...*” hadisinde zikredildiği üzere salih amelin devam etmesini sağlamasından mütevellit ölmüş olanlara nesiller boyu kalıcı çokça menfaat getirmesidir.⁹³

⁸⁷ Şevkânî, *el-Fethu’r-rabbânî*, c. 8, s. 4021; Hatîb Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, c. 3, s. 527.

⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 8, s. 19.

⁸⁹ Hatîb Şirbînî, c. 6, s. 531.

⁹⁰ Şevkânî, *el-Fethu’r-rabbânî*, Dipnotta, c. 8, s. 4021.

⁹¹ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, c. 7, s. 530.

⁹² Şâfiî, *el-Ümm*, c. 4, s. 58.

⁹³ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, Dâru’l-Fikr, c. 6, s. 200.

1.1.4. Vakfın Hikmeti

Vakıf, İslam hukukunun getirdiği ve talep ettiği bir dizi ilkenin vücut bulmuş halidir. Bu ilkeler diğer dinlerin şariatlarında ve insan yapımı yasalarda (pozitif hukuk) bulunmayıp İslam'a özgüdür.

Kur'ân-ı kerimde geçen "ihsan" ilkesi İslam hukukunun diğer hukuklardan ayrıldığı karakteristik bir özelliğidir. "İhsan" kelimesinin birden fazla anlamı olup *sabır, sîdk, saadet ve salih amel* bunlardan bazılarıdır. İhsan, şariatın teşvik ettiği bir vasıf olup manalarında olan "hüs" kelimesi Kur'ân'da otuz yedi defa geçmektedir. Bu vasıfla muttasıf olan kişi Allah'ın sevgisini celp eder ki bu durum Kur'ân-ı kerimde beş defa zikredilmektedir: el-Bakara 2/195, Âl-i İmrân 3/134-148, el-Mâide 5/13-93.

İhsanın çeşitli şekilleri olup başkalarına yardımcı olmak, başkalarının ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak bunlardandır ki kul kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da kulun yardımındadır. Allah'ın, insanı muayyen bir hedef -ki bu kulluktur- için yaratmasına ve yeryüzünde imar ve ıslah için onu halife kılmasına bağlı olarak toplumun zengin ve fakir kesimleri arasında dengenin kurulması için Allah infak ilkesini koymuştur. İnfak ilkesinin altına zekât ve teberra akitleri gibi birçok infak çeşidi girmektedir. Zekâta gelince o infak ilkesinin özel anlamıyla somutlaşmış halidir. Şöyle ki Kur'ân-ı kerimde faziletleri ve kimlere verileceği hususu anlatılırken bir nevi mücmel olarak zikredilmiş ancak sünnet-i nebevî zekât hükümlerini tafsilatıyla bildirmiştir. İnfak ilkesinin genel anlamıyla somutlaşmış hali olarak addedebileceğimiz vakfın ise zekât gibi olmadığını görmekteyiz.

Vakıf terim anlamıyla Kur'ân-ı kerimde zikredilmemiştir ancak ihsan ve infak ilkeleri aracılığıyla zikredilmiştir. Sonra Rasûlüllah (s.a.v.) Kur'ân-ı kerimdekileri açıklayıcı olarak gelmiş, vakıf müessesesinin temel yapı taşını uygulamalarıyla koymuş ve sahabenin vakıflarını da ikrar etmiştir.

Vakfın hükümleri içtihadî olup bu hükümler Kur'ân'ın genel anlamı ve hem kavli hem de amelî sünnet üzerine bina edilmiştir. Sözün özü; vakfın teşriindeki (yasama) hikmet ihsan ve infak ilkelerini somutlaştırıp canlandırmaktır.

Vakıf hanif dinimizin maksatlarından olup bazen zarûriyâtтан, bazen hâciyyâtтан ve bazen de tahsîniyyâtтан olabilir. Şariatın maksatlarından birisi de malı

korumak olup şeriat ona saldırana had uygulanmasını vacip kılmıştır. Bu cihetle diğer küllîlere baktığımız zaman vakıf sisteminin bir izinin ve etkisinin olduğunu ve onun şeriatın maksatlarını somutlaştırıp canlandırmak için geldiğini görürüz. Örnek olarak mescit vakıflarına bakacak olursak bunlar mescidin toplumda üstlenmiş olduğu roller aracılığıyla insanın dinini korumasını sağlamaktan başka bir şey değildir. Mescitler sadece namaz kılma yeri değildir, yoksa bütün yeryüzü mescit ve temiz kılınmıştır. Fakat mescitler insanları dini ve dünyevi işlerinde bilinçlendirmek için vardır. Bu bilinçlendirme de mescitlerde eğitim öğretim faaliyetleri, ilim halkaları, vaazlar ve zikirler vasıtasıyla gerçekleşir. Geçmiş asırlarda mescitlerin siyasi alanda oynamış olduğu roller herkesçe bilinmektedir. Mescitlerde fetihlere hazırlanmak ya da vatani düşmandan korumak için toplantılar düzenlenirdi. Böylece mescitlerin İslam devletinde yasama kurumlarından olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde vakıflar da düşmana karşı vatani savunma noktasında oldukça önemli role sahiptir, çünkü orduların donatılması vakıf malları ile yapılıyordu. Tarih Hz. Osman ve Hz. Hâlid’i örnek göstermek suretiyle bunun en iyi şahididir.

Toplumda insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma olmasa hayatın dengesi o toplumda altüst olur ve zenginin hırsı ve açgözlülüğü fakire baskın gelip onu ezer. Allah şöyle buyuruyor: *وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى* “iyilik ve takvada yardımlaşın” (el-Mâide 5/2). Dayanışma ve yardımlaşma bir toplumun fertleri arasında olduğu gibi devletle toplum arasında da olur.

1.1.5. Vakfın Hükümü ve Bağlayıcılığı

Vakfın hükümü; şartları ve rükunlarıyla sahih olarak kurulduktan sonra ortaya çıkan eserdir (netice). Bu eser her mezhepte fukahânın ihtilafından dolayı doğal olarak farklılık arz etmektedir. Bağlayıcılık ve mülkiyet vakfın hükümlerinden olup bağlayıcılık konusunda iki fırka bulunmaktadır. Birinci fırka vakfın bağlayıcı olduğunu söylerken ikinci fırka bağlayıcı olmadığını söylemektedir. Mevkûf aynı mülkiyeti konusuna gelince buna dair üç görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre Allah’ın mülkü hükmündedir. İkinci görüşe göre mülkiyet vâkıftan çıkmayıp onda kalır ve sadece menfaat vâkıfın mülkünden çıkıp mevkûfun aleyhin mülküne intikal eder. Üçüncü görüşe göre ise hem rakabe ve hem de menfaat mevkûfun aleyhin mülküne intikal eder. Mezheplerin vakıf tanımları konusunda bu iki hükme işaret

edilmişti ancak bu iki hüküm mezhepler arasındaki ihtilafların odak noktası olduğu için her bir fırkanın delillerini zikrederek ayrıntılı bir şekilde bu konuyu ele alıp işlemeye çalışacağız.

1.1.5.1. Vakfın Bağlayıcı Olmadığı Görüşü

Vakfın bağlayıcı olmadığını söyleyen tek kişi Ebû Hanîfe'dir. Elinde bulunan birtakım delillerden dolayı kendisinde bu kanaat ağır basmıştır. Bir de İmam Ahmed eğer kabz gerçekleşmemişse vakfın bağlayıcı olmadığını söylemektedir.

Geride geçtiği üzere İmam Ebû Hanîfe'nin vakıf hakkındaki görüşlerine dair üç rivayet nakledilmektedir. Birinci rivayet vakfın mutlak olarak câiz olmadığını söylemektedir ki bu zayıf bir rivayettir. Bu rivayet ile İmam Ebû Hanîfe'nin vakfı câiz görmediğini söyleyen kimse delil getirmektedir. İkinci rivayet vakfın sadece Allah yolunda ve sadakalarda olabileceğini söylemektedir ki bu da zayıftır. Üçüncü rivayet ise vakfın sahih olduğunu ama âriyet niteliğinde olup bağlayıcı olmadığını, vakıftan rücû etmenin câiz olduğunu söylemektedir. Mezhepteki râcih görüş ise imâmeynin görüşü üzerine vakfın bağlayıcı olduğudur ki fetva buna göre verilmektedir.

Hassâf'tan *el-İs'âf* kitabında şöyle bir nakil vardır: Vakıf Ebû Hanîfe'ye göre âriyetin cevazıyla câizdir ve aynı vâkıfın mülkünde kalmasıyla beraber menfaati vakıf cihetine sarf edilir. Vâkıf dilerse mekruh olmakla beraber rücû edebilir ve miras olarak bırakabilir. Ancak vakıf sadece iki şekilde bağlayıcılık kazanabilir; ya kadının hükmüyle (tescil) ya da vasiyet yoluyla.⁹⁴ İmam Ebû Hanîfe'ye göre âriyet akdi nasıl bağlayıcı olmayıp istenildiği zaman rücû edilebiliyorsa vakıf ta aynı şekilde bağlayıcı olmayıp istenildiği zaman rücû edilebilir, çünkü vâkıfın mülkündedir ve onda tasarruf yetkisi vardır. Ancak işaret edilen iki durumda bağlayıcılık söz konusudur.

Serahsî Ebû Hanîfe'nin bu konudaki tutumunu şu şekilde açıklamaktadır: Ebû Hanîfe'ye göre vakıf aslen câizdir, çünkü onu âriyet gibi görmektedir. Vâkıf, aynı mülkünde habs eder ve menfaatini muayyen cihete sarf eder ki böylece tıpkı âriyet gibi câiz olup bağlayıcı olmaz. Ancak vasiyet yolu olursa ölümünden sonra bağlayıcılık

⁹⁴ Hassâf, *el-İs'âf*, s. 3; İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, c. 4, s. 338; Bâbertî, *el-İnâye*, c. 6, s. 203; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 6, s. 3; Meydânî, *el-Lübâb*, c. 2, s. 180.

kazanır.⁹⁵ Bu açıklama Ebû Hanife'nin vakfı aslen câiz görmediğini söyleyenlerin iddialarının aksini göstermektedir.

Ebû Hanîfe vakfın bağlayıcı olmadığı hususunda naklî ve aklî istidlallerde bulunmuştur. Naklî istidlalde kullanmış olduğu bazı rivayetler şunlardır: İbn Abbâs'ın “*Nisâ suresinden sonra habs yoktur*” rivayeti, Şurayh'ın “*H. Muhammed (s.a.v.) (dini/şeriatı/hukuku) hapsedilen şeyin alım satımını mübah kılmıştır*” rivayeti⁹⁶ ve bir de Abdullah b. Zeyd'in “*sadakandan dön*” rivayetidir⁹⁷ ki onun sadakasından rüçû etmesi bağlayıcılığın olmadığına delildir.

Ebû Hanîfe'nin vakfın bağlayıcı olmadığı hususundaki aklî istidlali ise şu şekildedir: Vakıf akdi madûm menfaat üzerine kurulmuş bir akit olduğundan câiz olur ama bağlayıcı olamaz.⁹⁸ Vakfî âriyete kıyas ederek de istidlal emiştir. Şöyle ki müsteîrin (ödünç alan) sadece menfaatten yararlanma hakkı vardır, muârın (ödünç verilen şey) mülkiyeti muîrin (ödünç veren) mülkünde kalır ve dolayısıyla da rüçû ve dilediği gibi tasarruf etmesi câiz olur. İşte vakıftaki ayn için de durum aynı bu şekildedir.

Buna şu şekilde cevap verilebilir: Vakıf ile âriyet aynın hakiki mülkiyetle sahibinin mülkünde kaldığı ve menfaatin müsteîrin veya mevkûfun aleyhin mülküne geçtiği noktasında ortaktır ancak aralarındaki temel fark aynda bulunmaktadır. Vakıftaki ayn yararlanma süresince hükmi bir mülkiyet ile mevkûfun aleyhin mülkünde bulunmaktadır. Âriyette ise ayn geçici bir hükmi mülkiyet ile müsteîrin mülkünde bulunmaktadır. Dolayısıyla müsteîr ayna malik olur ama belirlenen süre bittikten sonra ayn muîr olan asıl sahibine hakiki bir mülkiyetle döner. Buradan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Âriyette menfaatin ve aynın mülkiyeti geçici bir hükmi mülkiyet olup belirlenen süre bitimiyle sona erer ve mülkiyet eğer hayatta ise sahibine döner, ölmüş ise mirasçılara intikal eder. Vakıftaki aynın mülkiyeti ise daimi ve hakiki bir mülkiyetle vâkıfın mülkündedir. Ancak onun mülkiyet kaynaklı tasarruflarda bulunması câiz değildir ki buna surî mülkiyet te denebilir. Vakıftaki

⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 12, s. 27; İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, c. 4, s. 338.

⁹⁶ Hassâf, *el-İs'âf*, s. 4; Serahsî, *el-Mebsût*, c. 12, s. 29.

⁹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 41.

⁹⁸ Hassâf, *el-İs'âf*, s. 4.

menfaate gelince o hakiki mülkiyetle mevkufun aleyhin mülkündedir ve hiçbir surette vâkıfa ya da mirasçılara intikal etmez. Bilakis mevkufun aleyhlerin arasında vakfiyeye uygun olarak tedavül eder.

Ayrıca vakıf âriyetten rücû noktasında da ayrılmaktadır. Şöyle ki şartlarını ve rükunlarını sağlamış ve sahih olarak akdi tamamlanmış olan bir vakıftan artık rücû edilemez. Âriyette ise durum bunun aksine olup muîr ne zaman isterse rücû edebilir.

Bunlar Ebû Hanîfe'nin vakfın bağlayıcı olmadığına dair istidlal ettiği bazı delillerdir ama cumhur nazarında güçlü bulunmamıştır. İbn Abbâs (r.a.) ve Kadı Şurayh'ın rivayetleriyle ilgili olarak ayrıntılı bilgiler vakfın meşruiyeti bahsinde geçmişti. Oralara müracaat edilebilir. Abdullah b. Zeyd rivayetine ve Peygamberimizin (s.a.v.) onun sadakasını reddetmesine gelince cumhur şu şekilde cevap vermiştir: Sadakaya konu olan bahçe ona ait olmayıp anne babasına aitti, çünkü bir rivayette “*o ikisi öldü ve o da onlara varis oldu*” ifadesi vardır.⁹⁹ Bu hadisin mürsel olduğu da söylenmiştir, çünkü Abdullah b. Zeyd Hz. Osman zamanında vefat etmiştir ve hadisi rivayet eden Ebû Bekr b. Hazm ona yetişememiştir.¹⁰⁰

Buna dair şöyle söyleyen de vardır: Abdullah b. Zeyd hadisi sabit olsa bile o hadiste vakıf zikredilmemiştir. Zahiren vakıf olmayan sadaka söz konusudur. Rasûlüllah da (s.a.v.) o sadakada ona vekâlet etmiş ve insanlar arasında bu sadakaya en çok Abdullah b. Zeyd'in ebeveynini layık görmüştür. Bundan dolayı da sadakayı Abdullah'a reddetmeyip anne babasına vermiştir. Şöyle olması da muhtemeldir: Aslında bahçe zaten ebeveynine aitti fakat Abdullah b. Zeyd onlara niyabeten onunla ilgileniyor ve tasarruflarda bulunuyordu. İzinsiz bir şekilde böyle bir tasarrufta bulununca da ebeveyni kabul etmemiş, Peygamberimizin (s.a.v.) yanına giderek durumu arz etmişler ve Rasûlüllah da (s.a.v.) onlara iade etmiştir.¹⁰¹ Zaten sahih olsa bile gayri muharreme sadakada vârid olmuştur.¹⁰²

⁹⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, c. 5, s. 513; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, c. 2, s. 417.

¹⁰⁰ İbn Ferah, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ferah b. Ahmed el-Lahmî el-İşbilî, *Muhtasarü Hilâfiyyâti'l-Beyhakî*, c. 3, s. 451.

¹⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 6, s. 4; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, c. 5, s. 185.

¹⁰² İbn Ferah, *Muhtasarü Hilâfiyyâti'l-Beyhakî*, c. 3, s. 452; Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 324.

Bu hadis ile istidlalin hadiste vârid olan sadakayı vakfa kıyas etme şeklinde olduğunu farzetsek buna şu şekilde cevap verilebilir: İbn Kudâme bu kıyası reddedip sahih saymamıştır çünkü sadaka hayattayken bir hâkimin hükmü olmaksızın bağlayıcı olur ancak kabz edilmesi gerekir. Ama vakıfta kabza ihtiyaç duyulmaz ve dolayısıyla da birbirlerinden böylece farklılaşırlar.¹⁰³

Vakfin âriyete kıyas edilmesi konusunda İbn Rüşd şöyle demiştir: O azat etmekle, mescid bina etmekle ve vakfetmeyle bozular.¹⁰⁴ Vakfin vasiyete kıyasına gelince vasiyet ile öldükten sonra bağlayıcı olması câiz olan her şeyin -azat etme gibi- şahıs hayattayken de sözüyle bağlayıcı olması câizdir. Bir cihetlerinden bir cihet olduğu için hâkimin hükmü olmaksızın onun bağlayıcı olması caizdir, aslı hibe ve sadakadır.¹⁰⁵

Ebû Hanîfe'ye göre de bütün vakıflar gayri lazim (bağlayıcı olmayan) değildir. Yani bazı durumlarda vakıflar bağlayıcı olmaktadır ki o durumlar da hâkimin hükmetmesi durumu ya da ölümden sonrası için vasiyet yoluyla vakfedilmesi durumudur. Vasiyet yoluyla olursa üçte birden fazla olamaz. Ancak mescit veya sikâye müstesnadır ki eğer bunlar vakfedilirse hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulmaz. İbn Rüşd bu görüşü çok uzak bulmuştur. Çünkü bir kimsenin hayatında yapması câiz olmayan şeyi öldükten sonra yapılması üzere vasiyet etmesi de câiz olamaz ve helal olmayan şeyi de hâkimin hükmü helal kılamaz. Şu ayet ile de istidlalde bulunmuştur: *ولا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل وتدلوا بها إلى الحكام لتأكلوا فريقا من أموال الناس بلائيم وأنتم تعلمون* “*Birbirinizin mallarını haksızlıkla yemeyin ve bile bile günahla insanların mallarından bir bölümünü yemeniz için onları hâkimlere aktarmayın*” (el-Bakara 2/188).¹⁰⁶

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre mezkûr iki şart olmaksızın vakıf bağlayıcı olur ki zaten ulemanın görüşü de bu yöndedir ve doğru olan da budur, çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) Medine'deki yedi bahçesini vakfetmiş ve İbrahim el-Halîl de vakıflar vakfetmiş ve bunlar günümüze kadar gelmiştir. Hulefâ-i râşidîn ve diğer

¹⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. 6, s. 4; İbn Müflih, c 5, s. 185.

¹⁰⁴ İbn Rüşd, *el-Beyân ve 't-tahsil*, c. 2, s. 417.

¹⁰⁵ Kâdî Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, c. 2, s. 672; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kimâ*, c. 4, s. 292.

¹⁰⁶ İbn Rüşd, *el-Beyân ve 't-tahsil*, c. 2, s. 418.

sahabeler de vakıflar vakfetmiştir.¹⁰⁷ *el-Feth* sahibi şöyle demiştir: Doğrusu ulemanın vakfın bağlayıcı olduğu görüşü ağır basmaktadır, çünkü hadisler ve eserler bu konuda işbirliği içerisinde olup bunu desteklemektedirler. Sahabe, tabiîn ve onlardan sonrakiler bununla amel etmeye devam etmişlerdir. Dolayısıyla bu görüş İmam Ebû Hanife'nin görüşünün aksine de olsa daha yeğdir.¹⁰⁸

Sonuç olarak İmam Ebû Hanife vakfın bağlayıcı olmamasına dair görüşünde kendisine ulaşan birtakım delillere dayanmıştır. Sahih deliller ona ulaşmış olsaydı cumhur gibi vakfın bağlayıcı olduğunu söylerdi. Bunun en iyi delili Ebû Yusuf'un İmam Mâlik ile Medine'de halife Harun Reşîd'in huzurunda görüşüp Hz. Ömer (r.a.) hadisini duyduktan sonra imâmeynin görüşlerinden dönmesidir.

1.4.1.2. Bağlayıcı Olduğu Görüşü

Bu kısımda vakfın bağlayıcı olduğunu söyleyen cumhurun görüşünü, mâlikin¹⁰⁹ rakabe/ayn üzerinde alım satım, hibe ve miras bırakma gibi tasarruflardan menedilmesini ve sahih olarak kurulduktan sonra vakıftan rücû edilememesini ele alacağız. İzlediğimiz yöntem şu şekildedir: Önce her bir mezhebin görüşü ayrı olarak verilecek, sonrasında ise istidlalde buldukları nakli ve akli delilleri ve varsa yöneltilen eleştirileri arz edeceğiz.

İmameyn'in vakfın bağlayıcılığı hakkındaki görüşü: İmameyn'in vakıf tanımı “menfaati kullara yönelik olarak ve mülkiyeti Allah'ın mülkünde olmak üzere aynın habs edilmesidir ki mülkiyet vâkıftan çıkararak Allah'ın mülküne geçip bağlayıcı olur ve artık alınıp satılamaz, rehin verilemez ve miras bırakılamaz” şeklindedir.¹¹⁰ Tanımda bizi ilgilendiren yer “bağlayıcı olur ve artık alınıp satılamaz, rehin verilemez ve miras bırakılamaz” kısmıdır. Hanefi mezhebinde fetva imâmeynin görüşüne göre verilmektedir, yani onların sözlerine binaen vakıf bağlayıcı addedilmektedir.¹¹¹ Kaldı

¹⁰⁷ Hassâf, *el-İs'âf*, s. 4.

¹⁰⁸ İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, c. 4, s. 339.

¹⁰⁹ Daha önce söylediğimiz gibi aynın mülkiyeti cumhur arasında ihtilafli bir meseledir. Kimisi Allah'ın mülkünde olduğunu, kimisi vâkıfın mülkünde olduğunu ve kimisi de mevkûfun aleyhin mülkünde olduğunu söylemektedir. Bu meseleye rakabenin mülkiyeti bahsinde tekrar değineceğiz.

¹¹⁰ Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, c. 1, s. 333.

¹¹¹ İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, c. 4, s. 339.

ki devamlı surette vâkıfa sevabın ulaşması için de vakfın bağlayıcı olması zaruri bir ihtiyaçtır.¹¹²

Mâlikî mezhebine gelince Karâfî şöyle söylemiştir: “hâkimin hükmü olmaksızın vakfın hükmü bağlayıcılıktır”¹¹³ Hâkimin hükmüyle vakfın bağlayıcı olduğunu söyleyenlere de cevaben Bâcî şöyle söylemektedir: Aslın habsi hem hayatta hem de ölümden hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulmaksızın câiz ve bağlayıcıdır.¹¹⁴

Vakıf Hanbelî ve Şâfî mezhebinde de bağlayıcıdır. İbn Kudâme ise vakfın alım satım, hibeye ve mirasa mani olacağını ve mutlak olarak bağlayıcı olduğunu açıkça belirtmiştir.¹¹⁵ Bir şey vakfedildiği an bağlayıcı olmuştur, artık rüçû edilemez ve alım satım, hibe gibi tasarruflar da bulunamaz. Aynı şekilde mirasçılardan da onda tasarruf yetkisi yoktur.¹¹⁶

Vakfın bağlayıcı olduğunu söyleyenler hem nakli hem de akli istidlallerde bulunmuşlardır. Nakli delillerden bazıları şunlardır: *أَوْفُوا بِالْعُقُودِ* “Akitlerinizi yerine getirin” ayeti (el-Mâide 5/1). Hz. Ömer hadisi: *Aslını habs et, semeresini tasadduk et, hayır yoluna harca*. Vakfın meşruiyetinde asıl kabul edilen bu hadisten birkaç husus çıkartılabilir. “Aslını habs et/tut” ifadesi vakfın üzerinde tasarruf edilememesini ve olduğu hal üzere korunmasını gerektirmektedir. Hz. Ömer vakfını kurbet maksadıyla yapmaya niyet ettiği vakit Rasûlüllah’a nasıl yapacağını danışmıştı ve Peygamberimiz de (s.a.v.) “aslını habs et/tut” deyince artık rüçû etmek câiz olmamıştır. Çıkartılan bir başka husus ta vakfın alınıp satılamayacağı ve hibe edilemeyeceğidir.¹¹⁷ Beyhakî’nin rivayetinde hadis şu şekildedir: *“satılmamak ve miras bırakılmamak üzere aslını habs et, semeresini tasadduk et.”* Hâfız şöyle demiştir: Açıktır ki şart bu rivayette Peygamberimizin (s.a.v.) sözüdür ama diğer rivayetlerde durum böyle olmayıp şart Hz. Ömer’in sözüdür.¹¹⁸ Ebû Hureyre hadisi: *“insan öldüğü vakit ameli kesilir ancak üç şey müstesna; sadaka-i cariye, kendisinden yararlanan ilim ve dua eden salih*

¹¹² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 41.

¹¹³ Karâfî, *ez-Zehîre*, c. 6, s. 322; Kâdî Abdülvehhâb, *et-Telkîn fi'l-fıkhi'l-Mâlikî*, c. 2, s. 216.

¹¹⁴ Bâcî, *el-Müntekâ*, c. 6, s. 122.

¹¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 6, s. 206.

¹¹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, c. 7, s. 511; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 326.

¹¹⁷ Kâdî Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, c. 2, s. 617.

¹¹⁸ Şevkânî, *Neylül-evâtâr*, c. 6, s. 28.

çocuk.”¹¹⁹ Hadis bu üç şeyin sevabının ölümle kesilmeyeceğini göstermektedir. Ulema hadise şöyle bir açıklama getirmiştir: Ölünün ameli ölümüyle kesilir ve yeniden sevap kazanılması gibi bir durum söz konusu olamaz. Ancak kazananı o olduğu için bu üç şeyde durum böyle değildir. Çocuk onun kazanmasındandır, geride bıraktığı yazılı veya sözlü ilim de öyledir ve vakıf anlamına gelen sadaka-i cariye de aynı şekilde böyledir.¹²⁰

Vakfın bağlayıcı olduğuna dair cumhurun getirmiş olduğu sahîh delillere rağmen başka birtakım deliller getirmek suretiyle bunları reddetmeye çalışanlar da vardır. Muhalif grubun delilleri de doğrudur ancak bu delillerin vârid olduğu bağlam dikkate alınmalıdır. Hz. Ömer’in “*eğer vakfımdan Rasûlüllah’a bahsetmeseydim ondan dönerdim*” hadisini İmam Mâlik veya başkası rivayet etmemiştir ancak Mâlik, Ziyâd b. Sa’d’dan, o da İbn Şihâb’dan rivayet etmiştir. Burada İmam Mâlik şöyle demiştir: “insanların haktan kaçarak bununla amel etmesinden ve onu ait olduğu yere koymamalarından korktuğu içindir”.¹²¹ Şevkânî şöyle demiştir: Bu hadis vakfın bağlayıcı olmadığına ve rücû edilebileceğine delalet etmez, çünkü Hz. Ömer’in (r.a.) sözü merfû bir hadisle çatıştığında hüccet değildir. Hâlbuki Rasûlüllah’dan habs emri sabit olmuştur. Habs kavramı lügavi olarak menetmek anlamına gelir. Ayrıca o hadis munkatıdır, çünkü İbn Şihâb Hz. Ömer’e yetişememiştir.¹²²

Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Enes, Ebu’d-derdâ, Abdurrahman b. Avf, Fatıma ve başkaları birçok vakıf yapmışlar ve hiçbirisi vakfından rücû etmemiş veya bir şey satmamıştır. Aynı şekilde mirasçılarında da böyle bir şey yapan olmamıştır. Bu durum bir icma olduğuna işaret etmektedir. Eğer rücû etmek câiz olsaydı mutlaka birisinden böyle bir şey nakledilirdi.¹²³

Akli delillerden bazıları şu şekildedir: Bağlayıcı olduğunu söyleyeneler vakfi mescid ve mezarlığa kıyas ederek istidlalde bulunmuşlardır. Bilinmektedir ki mescit vakfının bağlayıcı olduğunda icma vardır. Dolayısıyla bütün vakıflar aynı hükmü alır.

¹¹⁹ Tahrici daha önce yapıldı.

¹²⁰ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, c. 6, s. 28.

¹²¹ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. 1, s. 214.

¹²² Şevkânî, *el-Fethu'r-rabbânî*, c. 8, s. 4023.

¹²³ Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 324; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, c. 7, s. 513.

Nasıl ki mescid vakfı yapıldıktan sonra üzerinde tasarrufta bulunmak ve rücû etmek câiz değilse diğer vakıflarda da durum böyledir ve artık bağlayıcılık hükmünü kazanmıştır. Bu bağlamda *el-Müntekâ* sahibi şöyle söylemektedir: Delilimiz onun kurbet maksadıyla bir gayrimenkulün habsi olmasıdır ki mescid ve mezarlık gibi vasiyete veya hâkimin hükmüne ihtiyaç duymaz.¹²⁴ Vakıf teberru akitlerinden sayıldığı için hibeye ve sadakaya kıyas edilmiştir ki onlar hem hayat hem de vefat halinde bağlayıcı olup yürürlüğe girmesinde hâkimin hükmüne ihtiyaç duymaz. Aynı şekilde vakıf da hem hayatta hem de öldükten sonra bağlayıcı olan bir teberrudur.

Ayrıca işaret etmek gerekir ki vakfın bağlayıcı olduğunu söyleyenlerin çoğu vakıf tanımlarında bunu özellikle belirtmeye özen göstermiştir. Tanımda bağlayıcılık vurgusu yapmalarındaki gaye rücû edilmesinden ve mülkiyet kaynaklı tasarrufta bulunulmasından menetmeyi sağlamaktır. Nitekim devamlı surette sevabın hâsıl olması için vakfın bağlayıcı olması zaruri bir ihtiyaçtır.¹²⁵ İbnü'l-Hümâm'dan *el-fethu'l-kadîr* isimli eserinde nakledildiği üzere doğru olan ulemanın vakfın bağlayıcı olduğu görüşünün tercihe şayan olduğudur ki hadisler ve eserler de bu konuda iş birliği içerisinde olup birbirlerini desteklemektedirler.¹²⁶

1.1.5.2. Bağlayıcı Olduğu Görüşü ve Bağlayıcılığın Başlangıcı

Yukarıda verilen bilgiler ışığında açıkça görülmektedir ki cumhur vakfın bağlayıcı olduğu noktasında ittifak etmiştir. Ancak bu bağlayıcılığın keyfiyeti noktasında bir ihtilaf söz konusudur. Aralarından kimisi kabzı şart koşmakta iken kimisi sözün yeterli olduğunu düşünmektedir.

İmâm Ebû Hanîfe vakfın üç durumda bağlayıcı olduğunu düşünmektedir. Birincisi mescit vakıflarıdır. İkincisi hâkimin bağlayıcı olduğuna hükmettiği vakıftır. Üçüncüsü ise ölümden sonrası için vasiyet yoluyla yapılan vakıftır. Ama hayattayken vakıf vasiyeti bağlayıcı olmaz, rücû edilmesi câizdir.

¹²⁴ Bâcî, *el-Müntekâ*, c. 6, s. 122.

¹²⁵ Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, c. 3, s. 325.

¹²⁶ İbnü'l-Hümâm, *el-Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 207.

Bağlayıcılığın vakti hususunda İmameyn'in görüşleri birbirlerinden farklılık arz etmektedir. İmam Ebû Yusuf'a göre sadece sözle, yani söyler söylenmez vakıf gerçekleşmiş olur, çünkü ona göre vakıf köle azat etme niteliğini taşıyan bir akittir. Fetva da Ebû Yusuf'un görüşüne binaen verilmektedir. İmam Muhammed ise vakıf akdinin ancak dört şart ile gerçekleşeceğini söylemiştir.¹²⁷ Bu şartların içerisinde vâkıfın, vakfi kabz ettirmesi anlamında teslim şartı yer almaktadır. Yani İmam Muhammed'e göre vakıfta teslim ve kabz şarttır. Ancak Ebû Yusuf'a göre teslim vakfın sıhhati için şart olmayıp şahit tutmak yeterlidir.¹²⁸ İmam Muhammed Hz. Ömer hadisindeki "...ona müteveli olana günah yoktur..." ifadesi ile görüşüne delil getirmekte, o hadisin, vakfın ancak müteveliye teslimi ile tamamlanacağına delil olduğunu söylemektedir.¹²⁹ Dolayısıyla ona göre vakıf kabz veya müteveliye teslim ile bağlayıcılık kazanır. Her şeyin teslimi kendi cinsine göre olur; mescidin teslimi içerisinde namaz kılınmakla, mezarlığın teslimi ise defin ile olur. Bunun ardından tahliye ile kabz gerçekleşir. Hanefî mezhebinde İmam Ebû Yusuf'un görüşü tercih edilmekte ve ona göre fetva verilmektedir.

Mâlikî mezhebine gelince İmam Mâlik'ten nakledildiğine göre kabzın vuku bulması vakfi bağlayıcı kılar. Bundan dolayı vâkıfın mevkûfun aleyhe vakfi kabz ettirmesi lazım, eğer yapmaktan geri durursa icbar edilir. Kabzın gecikmesiyle de vakıf akdi iptal olmaz.¹³⁰ İmam Ahmed'in görüşü de bir sözünde vakfın kabz ile bağlayıcı olduğu yönündedir. *eş-Şerhu'l-kebîr* kitabında şu bilgi geçmektedir: "zahiren mezhebin görüşü vakfın mücerret sözle bağlayıcı olduğudur, çünkü vakıf akdi sözle gerçekleşmektedir. İmam Ahmed'den de vakfın ancak kabz ve elden çıkartılmasıyla bağlayıcı olduğu yönünde rivayet vardır."¹³¹ Zahiren İmam Ahmed'in görüşü şöyledir: Vakıf, kendisine delalet eden karinelerin beraberliğinde fiil ile meydana gelir. Bir mescit bina edip insanların namaz kılmasına izin vermek gibi veya bir mezarlık vakfedip defin yapılmasına izin vermek gibi ya da sikâye (insanların su ihtiyacını

¹²⁷ Trablusî, *el-İs'âf*, s. 4; Bâbertî, *el-İnâye*, c. 6, s. 208; İbnü'l-Hümâm, *el-Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 208.

¹²⁸ Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr*, s. 2084; Şürübülâlî, *Saâdetü'l-mâcid biimâreti'l-mesâcid*, s. 10; Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, c. 1, s. 333; Mergînânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 16.

¹²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 12, s. 31-35; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 41.

¹³⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, c. 2, s. 419; Karâfî, *ez-Zehîre*, c. 6, s. 321.

¹³¹ Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, c. 6, s. 2; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 6, s. 5.

gidermek için vakfedilen kuyu, çeşme, havuz vb. yer) vakfedip kullanımına izin vermek gibi.¹³²

Şîrâzî hariç şâfiilerde vakıf derhal bağlayıcı olur. İster vasiyet yoluyla olsun ister olmasın, ister teslim etsin ister etmesin, ister hâkimin hükmü olsun ister olmasın fark etmez.¹³³ İmam Şâfiî bunu *el-Ümm* adlı eserinde şöyle diyerek belirtmiştir: “Muharreme sadaka kabz olmaksızın câizdir”.¹³⁴

Şâfiî mezhebi Rasûlüllah’ın (s.a.v.) Hz. Ömer’e (r.a.) hitaben söylediği “aslını habs et, semeresini hayır yoluna harca/vakfet” sözü ile istidlal etmektedirler. Ona kabz ettirmeyi emretmemiştir. Hz. Ömer (r.a.) Hayber arazisinden sahip olduğu payları vakfetmiş ve vefat edinceye kadar da sadakasına velayet etmişti. Aynı şekilde Hz. Ali ve Hz. Fâtıma da vakıflar yapmış ve vefat edinceye kadar sadakalarına velayet etmişlerdir. Bunlar vakfın kabzdan önce bağlayıcı olduğunu göstermektedir.¹³⁵ Yukarıda verilen bilgilerden hareketle sonuç olarak diyebiliriz ki İmam Ebû Yusuf’un görüşüne ve Hanbelî mezhebinin zahirine göre vakfın bağlayıcı olması için söz yeterlidir. Vakfın bağlayıcı olması için kabzın şart koşulması ise Mâlikî mezhebinin ve İmam Ahmed’in görüşüdür ve Hanefilerden İmam Muhammed’in görüşüyle uyum içerisindedir.

1.1.6. Vakıfta Mülkiyet

Vakıf iki ana unsurdan oluşur: Birincisi ayn/rakabe, ikincisi ise semere/galledir. İkinci unsurun yani semerenin mülkiyeti icmâ ile mevkûfun aleyhin mülkündedir ve dilediği gibi onun üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir. Sahihaynda ve kütüb-i hamse’de vakfın meşruiyeti konusunda asıl sayılan Hz. Ömer (r.a.) hadisi (حيس الأصل وسبل الثمرة “*aslını habs et/tut/alıkoy, semeresini ise tasadduk et/hayır yoluna harca/vakfet*”) şu anlamda gelmiştir: Semereyi mevkûfun aleyhin mülkü yap, onda dilediği gibi tasarruf etsin. Bunda dört mezhebin fakihleri ile başkalarının arasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Dolayısıyla hadisin ikinci kısmı olan “*semeresini ise tasadduk et/hayır yoluna harca/vakfet*” ifadesi açık ve anlaşılırdır. Ancak hadisin

¹³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 6, s. 7; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, c. 6, s. 186.

¹³³ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c. 5, s. 342; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 326.

¹³⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, c. 4, s. 53.

¹³⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, c. 7, s. 514-515.

birinci kısmı olan “*aslını habs et/tut/alıkoy*” ifadesinde ihtilaf söz konusudur. Çünkü bu iki kelime ile ne kastedildiği noktasında anlayışları birbirlerinden farklılaşmaktadır ve bu da mevkûfun mülkiyetinin kime ait olduğu noktasında görüş ayrılığına düşmelerine neden olmaktadır.

Aralarında vuku bulan bu ihtilaf sebebiyle üç fırka zuhur etmiştir. Birinci fırka mevkûfun mülkiyetinin vâkıfın mülkünde kaldığını söylemektedir. İkinci fırka onu Allah’ın mülkü hükmünde görmüştür. Üçüncü fırka ise tıpkı semere gibi onu da mevkûfun aleyhin mülkünde addetmiştir.

1.1.6.1. Vâkıfın Mülkünde Bulunduğu

Bu, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik’in görüşüdür. İkisi de mevkûf aynın mülkiyetinin vâkıfın mülkünden çıkmayacağı noktasında ittifak halindedirler. Vakıftan önce de sonra da onun mülkiyetindedir. Fakat İmam Mâlik vâkıfın mülkiyet kaynaklı tasarruflardan menedildiğini düşünürken Ebû Hanîfe geride açıklanan üç durum müstesna vâkıfın tasarruf hakkının olduğunu düşünmektedir.

Kudûrî’nin *el-Muhtasar* isimli eserinde şöyle geçmektedir: Ebû Hanîfe’ye göre vakfın mülkiyeti vâkıfın mülkünden çıkmaz ancak hâkimin hükmetmesi veya onu ölümüne bağlı kılıp “ölünce evim, arazim vb. şuna vakfımdır” demesi halinde mülkünden çıkar.¹³⁶ Kemal İbnü’l-Hümâm şöyle demiştir: “hâkimin hüküm vermesi şu şekilde gerçekleşir: Vâkıf mevkûfu mütevelliyeye teslim ettikten sonra rücû etmek ister ve mütevellî ile mahkemelik olurlar. Bunun üzerine hâkim vakfın lüzumuna (bağlayıcılık) hükmederse vakıf artık bağlayıcı olmuş olur.”¹³⁷ Bununla ilgili olarak söyleyebiliriz ki Ebû Hanîfe’nin vakfın bağlayıcı olmadığını söyleme sebeplerinden birisi vakfi âriyet gibi görmesidir. Sahiplerinin (muîr veya vâkıf) mülkü olma noktasında ve aynı şekilde bağlayıcı olmama noktasında da birleşirler. Şöyle ki vâkıfın veya muîrin mevkûftan veya muârdan rücû etmesi câizdir.

Ebû Hanîfe’ye göre mevkûf aynın mülkiyeti mutlak olarak vâkıfın mülkünde değildir. Aynın mülkiyeti belirli durumlarda vâkıfın mülkünden zâil olmaktadır.

¹³⁶ Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, s. 127.

¹³⁷ Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâ’ik*, c. 3, s. 326. İbnü’l-Hümâm, Zeylaî ve Burhaneddin Trablusî gibi bazı Hanefî fakihler mevkûf aynın mülkiyetinin vâkıfın mülkünde kaldığını söylemektedir.

Birinci durum hâkimin, vakfın lüzumuna ve mülkiyetinin vâkıfın mülkünden çıkmasına hükmetmesiyle olur. İkinci durum ölümüne bağlı kılarak vâkıfın vasiyet etmesiyle olur ve öldükten sonra üçte bir oranını geçmemek kaydıyla vakıf gerçekleşir. Üçüncü durum vâkıfın bir mescit bina etmesi ve insanların orada namaz kılmasına izin vermesiyle olur. Böylece diyebiliriz ki Ebû Hanîfe'ye göre vakıf bazen bağlayıcı olur ki bu durumda (zikredilen üç durum) mevkûf aynın mülkiyeti vâkıfın mülkünden çıkar ve bazen de bağlayıcı olmaz. Bu durumda mülkiyet vâkıftan çıkmaz ve rücû etme hakkı olur. Bu nedenle Ebû Hanîfe vakfı âriyete benzetmiştir.

Burhaneddin Trablusî'den şöyle bir bilgi gelmiştir: Mevkûfun mülkiyetinin vakıftan sonra vâkıfın mülkünde kaldığının delili, “falana tasadduk edin” derse ölünce çocuklarının falana tasadduk etmesi gerektiğidir.¹³⁸ Zeylaî de şöyle diyerek aynı şeyi belirtmiştir: Mevkûfun mülkiyeti vâkıfın mülkünde kalmaktadır çünkü gayesi gallesini tasadduk etmektir ve bu da ancak aslının onun mülkünde kalmasıyla olur. Nesâî ve İbn Mâce'nin rivayetinde Hz. Peygamberin (s.a.v.) Hz. Ömer'e hitaben buyurmuş olduğu “*aslını habs et/tut/alıkoy, semeresini ise tasadduk et/hayır yoluna harca/vakfet*” hadisi buna delildir. Yani onu kendi mülkünde tut ve semeresini tasadduk et.¹³⁹

İmam Mâlik ile İmam Ebû Hanîfe mevkûf aynın mülkiyetinin vâkıfın mülkünde kaldığı noktasında fikir birliği içerisindeydiler. Ancak İmam Mâlik mülkiyetin vâkıftan zâil olabileceğini söylemiyor fakat Mâlikî âlimlerinden Lahmî mülkiyetin vâkıftan düşeceği görüşüne sahiptir. İbn Arafe Lahmî'yi tenkit ederek onun görüşünün hatalı olduğunu söylemektedir.¹⁴⁰ Mülkiyet vâkıfın mülkünde kalmakta ama vâkıf, aynın üzerinde tasarrufta bulunmaktan men edilmiştir. Dolayısıyla burada hakiki bir mülk olmayıp surî bir mülk söz konusudur. Mevkûf aynın mülkiyetinin vâkıfta kaldığı noktasında Hanefîlerin istidlalde bulunduğu delillerin aynalarıyla Mâlikîler de istidlalde bulunmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.v.) Hz. Ömer'e (r.a.) hitaben buyurduğu “*aslını habs et/tut/alıkoy, semeresini ise tasadduk et/hayır yoluna harca/vakfet*” hadisi aslın olduğu hal üzere kalmasını gerektirmektedir. Zira mâlik

¹³⁸ Burhaneddin Trablusî, *el-İs'âf*, s. 4.

¹³⁹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, c. 3, s. 325.

¹⁴⁰ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-İklîl*, c. 7, s. 668; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, c. 6, s. 18; İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, c. 12, s. 7.

menfaatleri tasadduk etmiş ve kendisini buna ilzam etmiştir. Böyle bir durumda tıpkı âriyetteki gibi aslın mülkten çıkartılması söz konusu değildir.¹⁴¹ Şu şekilde de istidlalde bulunmuşlardır: Vâkîf, vakıf akdinden önce hem aynın hem de menfaatin mülkiyetine sahiptir. Vakıftan sonra ise menfaatin mülkiyetini çıkarmakta ama aynın mülkiyetini çıkarmamaktadır. Bu da yine Hz. Ömer (r.a.) hadisinden istifade edilerek çıkarılmıştır.

Mescit vakıflarında âlimler arasında ihtilaf vuku bulmuştur. Karâfi'ye göre köle azadında olduğu gibi mescit vakfında da mülkiyet düşer çünkü memlûk olan (birinin malı mülkü olan, tasarrufunda bulunan) bir yerde cemaatler (cemaat ile cuma namazı kastedilmektedir) olmaz.¹⁴² *en-Nevâdir* sahibinin görüşü ise şu şekildedir: Mescitleri veya diğer vakfedilen şeyleri sahibi herhangi birisine çıkarmamış olup onun mülkünde kalmaktadır ancak habs/vakıf kime yapılmışsa menfaatlerinin de onun olmasını vacip kılmıştır.¹⁴³

Nevevî mülkiyetin vâkıfta kaldığını söyleyenlerin görüşünü şu şekilde reddetmektedir: Vakıf rakabedeki ve menfaatteki tasarruf hakkını ortadan kaldırmaya ve köle azadında olduğu gibi mülkiyeti izale etmeye sebep bir akittir. Çünkü eğer onun mülkünde olsaydı mutlak mülkte olduğu gibi kıymeti ona dönerdi. Mezkûr hadise (haber) gelince ondan maksat satılmamak, hibe edilmemek ve miras bırakılmamak üzere aslın habs edilmesidir.¹⁴⁴ Nevevî'nin söylediğine cevaben; Hz. Ömer (r.a.) hadisinin siyakında gelmiş ve kendisiyle istişhâd etmiş olduğu haberin devamında Hz. Ömer (r.a.) Semğ arazisinin nezaretine Hz. Hafsa'yı vekil kılmıştır. Vakfiyesinde bunu yazmış ve muhacirlerle ensârı buna şahit tutmuştur. Hz. Ali de böyle yapmış, arazisinin nezaretine Hz. Hasan'ı, ondan sonra Hz. Hüseyin'i ve sonrasında da onların çocuklarından buna ehil olanı vekil kılmıştır. Onlar da vakfın mülkiyeti kendilerine veya başkalarına intikal etmeksizin nezaret etmişlerdir.

¹⁴¹ Kâdî Abdülvehhâb, *el-İşrâf*, c. 2, s. 672.

¹⁴² Karâfi, *ez-Zehûre*, c. 6, s. 328.

¹⁴³ İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve 'z-ziyâdât*, c. 12, s. 7.

¹⁴⁴ Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 325

1.1.6.2. Allah'ın Mülkünde Bulunduğu

Sâhibeyn'in görüşü ve Şâfiî mezhebinde de râcih olan görüş budur. İmam Ahmed'den gelen bir rivayet de yine bu yöndedir. İmameyn'e göre mevkûf aynın mülkiyeti mevkûfun aleyhin mülküne girmediği gibi vâkıfın mülkünden de çıkar. Çünkü mevkûf eğer mevkûfun aleyhin mülküne girerse onu diğer mülklerinde olduğu gibi mülkünden çıkartması câiz olur.¹⁴⁵ Bu meselede İmamlarının görüşüne muhalefet etmişlerdir. Onun görüşü şu şekilde reddedilmektedir: Asıl habs edilmiştir ve bu habs bağlayıcı olup ondan rücû edilmesi ve üzerinde tasarruflarda bulunulması câiz değildir. Bu durum, cumhur ulemanın icmâıyla sabittir.

İmameyn, mülkiyetin vâkıfın mülkünden çıktığına dair Hz. Ömer (r.a.) hadisinde gelen satılmama, hibe edilememe ve miras bırakılmama şartlarıyla istidlalde bulunmuş, mülkünden çıktığı için üzerinde tasarruf yetkisinin kalmadığını söylemişlerdir. Eğer mülkünde kalmış olsaydı normal durumlarda olduğu gibi tasarruftan men edilmezdi. Buna binaen vakıf akdi yapılır yapılmaz mülkiyeti Allah'ın mülküne intikal eder.

Vakfın Allah'ın mülkü hükmünde olduğu görüşü Şâfiî mezhebinde râcih olan görüştür. İmam Nevevî mezhep içinde bu meseleyle ilgili olarak meydana gelen ihtilafı nakletmiş ve mülkiyetin Allah'a intikal ettiğini söylemiştir. Bir görüşe göre de mevkûfun aleyhe intikal etmektedir. Vâkıfta kalır görüşü bulunmamaktadır. Hem birinci görüşün hem de ikinci görüşün mutlak olduğu (yani bir istisnasının olmadığı) söylenmiştir. Ayrıca şöyle de denilmiştir: Eğer vakıf muayyen bir şahsa yapılmışsa katiyen onun mülküdür ve eğer bir cihete yapılmış ise katiyen Allah'a intikal eder. İmam Gazzâlî de bunu tercih etmiştir. Ancak bu, vakfın muayyen bir şahsa veya umumi bir cihete yapılması durumunda geçerlidir. Ama mescit ve mezarlık vakfında durum böyle olmayıp köle azadı gibi bunlarda mülkiyet tamamen çıkar ve insanların katiyen yetkileri kalmaz.¹⁴⁶ Özet olarak Şâfiîlerde vakfın mülkiyeti genel olarak Allah'ın mülkü hükmündedir fakat bu durumun şöyle bir istisnası bulunmaktadır: Mevkûfun aleyh Zeyd gibi muayyen bir şahıs olursa veya Zeyd'in çocukları gibi

¹⁴⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, c. 6, s. 210; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 2, s. 132.

¹⁴⁶ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c. 5, s. 342; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 326.

mahsur muayyen olursa mevkûf aynın mülkiyeti mevkûfun aleyhin mülküne intikal eder.

Hanbelîlere gelince İmam Ahmed'den bir rivayete göre vakıf Allah'ın mülkü hükmündedir. Makdisî bunu şu sözüyle ifade etmiştir: “miskinlere yapılan vakıf gibi eğer vakıf Allah için olursa hâkim ona velayet eder ve onu sarf edilmesi gereken yerlere sarf eder, çünkü o Allah'ın malıdır, onun nezareti Müslümanların hâkimine kalmıştır.”¹⁴⁷ *el-Vukûf ve 't-teraccül* kitabında İmam Ahmed'den yapılan şu nakil de bu yöndedir: Ona, meskeninden bir bölümünü mescit olarak vakfeden adamın onu geri döndürme hakkı var mıdır diye soruldu ve o da “hayır, artık Allah'ın olmuştur” şeklinde cevap verdi.¹⁴⁸ Ondan yapılan şöyle bir rivayet de vardır: Vakıf Allah'ın mülkünde olur, menfaat ise mevkûfun aleyhin mülkünde olur.¹⁴⁹

1.1.6.3. Mevkûfun aleyhin Mülkünde Bulunduğu

Hanbelî mezhebinde meşhur olan görüş budur. Şâfiî mezhebinde ise mercûh, yani tercih edilmeyen bir görüştür. İbn Kudâme'den gelen bilgiye göre zahiren mezhebin görüşü mevkûf aynın mülkiyetinin mevkûfun aleyhe intikal ettiğiidir. İmam Ahmed şöyle demiştir: “birisi evini yeğenlerine vakfetse ev onların olur. Bu durum onların o evin mâlikleri olduğunu gösterir”.¹⁵⁰ İmam Ahmed'in mevkûfun aleyhlerin menfaate malik olduklarını kastetmiş olması ihtimal dâhilindedir, çünkü menfaat de malik olunan bir şeydir ve bu cumhur ulemanın görüşüdür. Buna binaen İmam Ahmed'in onların ayna mâlik olduğunu kastettiği kesin bir dille iddia edilemez.

Mevkûfun mülkiyetinin mevkûfun aleyhin mülkünde olması Şâfiî mezhebinde tercih edilen bir görüş değildir. Mevkûfun aleyh Zeyd gibi muayyen bir şahıs olursa veya Zeyd'in çocukları gibi mahsur muayyen olursa o takdirde mevkûf aynın mülkiyeti mevkûfun aleyhin mülküne intikal eder. Ama böyle olmazsa vakıftaki mülkiyet Allah'ın mülkü hükmünde olur. İmam Nevevî de şöyle demek suretiyle bunu

¹⁴⁷ Makdisî, *eş-Şerhu 'l-kebîr*, c. 6, s. 213.

¹⁴⁸ Ebû Bekir el-Hallâl, *el-Vükûf ve 't-teraccül*, c. 1, s. 34.

¹⁴⁹ Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 337.

¹⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. 6, s. 6; Makdisî, *eş-Şerhu 'l-kebîr*, c. 6, s. 207; Rîmî, *el-Meâni 'l-bedâa*, c. 2, s. 116.

ifade etmiştir: “Eğer vakıf muayyen bir şahsa yapılmışsa katiyen onun mülküdür ve eğer bir cihete yapılmış ise katiyen Allah’a intikal eder. İmam Gazzâlî de bunu tercih etmiştir. Yalnız bu, vakfın muayyen bir şahsa veya umumi bir cihete yapılması durumunda geçerlidir. Ama mescit ve mezarlık vakfında durum böyle olmayıp köle azadı gibi bunlarda mülkiyet tamamen çıkar ve insanların katiyen yetkileri kalmaz”¹⁵¹

Bu görüşün sahipleri de Hz. Ömer (r.a.) hadisiyle istidlalde bulunmuştur. Onların bu konudaki durumu bir ve ikinci fırkanın durumu gibidir. Ancak onlar şöyle bir eklemede bulunmaktadırlar: Vâkıfın vakıf üzerinde alım satım, hibe ve miras bırakma tasarruflarından alıkonması mevkûf aynın mülkiyetini onun mülkünden çıkarmaktadır. Böyle bir durumda aynın mülkiyetine en çok layık olan mevkûfun aleyhtir çünkü menfaatine onlar maliktirler ama onlar da tasarruftan menedilmişlerdir.

Bizde hâsıl olan kanaat mevkûf aynın mülkiyetinin vâkıfın mülkünde kaldığıdır. Gerekçelerimiz ise şunlardır:

a. Mevkûf ayn vâkıfın mülkünde kalır, ondan çıkıp başkasına geçmez ama mülkiyet kaynaklı tasarruflardan men edilir. Dolayısıyla vâkıfın mülkü surî bir mülktür, hakiki değildir. Rücû etmek isterse edemez fakat vakfiyesinde on şartı koşabilir ki bunlar dâhil etmek, çıkarmak, vermek, yoksun bırakmak, ziyade, noksan, tebdil, tağyir, ibdâl ve istibdâl şeklindedir.

b. Vakıftan maksat mevkûfun aleyhin galleden/semere den yararlanmasıdır. Bu, mevkûf aynın mülkiyeti vâkıfın mülkünde kaldığı zaman gerçekleşmektedir, çünkü vâkıf menfaate mâlik olmamaktadır, ancak ayna nakıs bir mülk ile mâlik olmaktadır. Mevkûfun aleyh ise aynın menfaatine tam bir mülk ile mâlik olmaktadır. İşte bu noktada farklılaşmış bulunmaktayız.

c. Mevkûf ayn vâkıf hayattayken de vefat ettikten sonra da satılamaz, hibe edilemez ve miras bırakılamaz.

d. Sahabelerden hayattayken vakıflarına velayet ve nezaret eden örnekler mevcuttur. Hz. Ömer (r.a.) onlardan olup vefat edinceye kadar sadakasına velayet etmiş ve vefatından sonrası için velayetini Hz. Hafsa’ya r.anhâ vasiyet etmiştir. Hz.

¹⁵¹ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, c. 5, s. 342.

Ali de (r.a.) aynı şekilde yapmış, vefatından sonrası için vakfın velayetini oğulları Hz. Hasan'a ve ondan sonra Hz. Hüseyin'e vasiyet etmiştir.

Bunlara binaen bizce tercihe şayan olan görüş mevkûf aynın mülkiyetinin surî bir mülk ile vâkıfın mülkünde kaldığını söyleyen görüştür.

1.2.Vakfa Tarihsel Bir Bakış

Eski zamanlardan beri vakfın toplum içerisinde çok büyük bir önemi vardır. Bu da gerek milattan önce gerek milattan sonra toplum içerisinde yerine getirmiş olduğu önemli rolden kaynaklanmaktadır. Öyle ki vakıf, toplumun dayandığı ana dayanak addediliyordu. Tarih boyunca vakfın geçirmiş olduğu dönemlere bağlı olarak oynadığı roller nicelik ve nitelik açısından farklılık göstermektedir. Kimi dönemlerde büyük ilerleme ve gelişme kaydederken kimi dönemlerde durgunluk yaşamış ve sönük kalmıştır. Bu başlık altında bu konulara değinilecektir.

1.2.1. İslam'dan Önce Vakıf Uygulamaları

Milattan önceki uygarlıklar vakıf sistemine benzer çok çeşitli sosyal ve hayır işlerine tanıklık etmiştir. O toplumlar da zamanımızda olduğu gibi, servetin insanlar arasındaki dağılımında bir tür dengesizlik yaşıyorlardı. Zengin ve fakir olmak üzere farklı insan kategorileri vardı ve zenginler, özellikle kuraklık ve kıtlık dönemlerinde fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için onları ziyaret ederdi. Denetim ve yönetim görevi genellikle devletin kendisi tarafından üstlenilirdi ve çoğu kez kutsiyet derecesine varan statüsü nedeniyle kiliseye de tevdi edilirdi.

Uygarlıklar hakkında geniş çaplı bilgi elde etmek, geride bıraktığı kitapların ve yazıların incelenmesinden geçer. Maalesef bazı medeniyetlerde bu belgeleme aracının eksikliği nedeniyle kayalar ve duvarlar üzerindeki resim, çizim ve yazıtlar dışında yazılı belgeler bulamamaktayız. Bunların okunup çözülmesi ise hiç kolay olmamaktadır. Dolayısıyla milattan önce vakıf benzeri sosyal çalışmalar hakkında doğru ve detaylı bilgilere ulaşmak oldukça zordur.

1.2.1.1. Milattan Önce Vakıf

Milattan önce vakfa benzer finansal işlemleri bilen uygarlıklar vardı. Örneğin eski Mezopotamya uygarlığı; tapınağın ticaret, işletmecilik ve zanaat etkinlikleriyle uğraştığı için sahip olduğu büyük ekonomik role ve hem yöneticilerden hem de vatandaşlardan belirli gıda yardımlarına ek olarak almış olduğu bütün şeylere rağmen çivi yazılarında bilinen anlamıyla vakfa veya ona benzer bir şeye işaret eden bir ize rastlanmamıştır. Kadim Hint uygarlığında ise Hinduların, tapınakları için birtakım vakıflar yaptığını görüyoruz. Nitekim İbn Kesir, farklılık olmasıyla beraber onlara göre Müslümanların nazarındaki Kâbe gibi kutsallığı olan Somnat tapınağına on bin köy ve şehrin gelirlerinin geldiğine ve birçoklarının bu vakıflar üzerinden hayatını idame ettiğine işaret etmektedir.¹⁵² Babil döneminde büyük oranda vakfa benzeyen ve intifâ hakkı olarak bilinen bir tür malî tasarruf vardı. Şöyle ki kral, arazilerinden bir kısmının intifa hakkını bazı çalışanlarına hibe ederdi. Yararlanan kişi meşru olan bütün yollarla ondan istifade edebilirdi ancak mülkiyeti ona geçmezdi ve bu sebeple alım satım gibi tasarruflarda bulunamazdı.¹⁵³

Firavunlar döneminde Yeni Krallık günlerinden itibaren, kâhinlerin artan etkisi nedeniyle tapınakların mülkiyeti önemli ölçüde artmıştır. Krallar ve prensler, Nubia'daki Barramya madenlerinden çıkarılan altın miktarlarının Abydos Tapınağı'nın yararına tahsisi de dâhil olmak üzere kendi paralarını onlardan sakınmıyorlardı (I. Seti ve II. Ramses). Ayrıca beşinci hanedandan kalma, Ehlî vakfa benzer bir hibe akdi nüshası bulunmuştur. Bir kişi tarafından en büyük oğluna verilmişti ve hibe edilen malların vâridâtından kardeşlerine paylarını vermesini emreliyordu.¹⁵⁴

¹⁵² Ra'd Mahmûd el-Burhavî, *Hidemâtü'l-evkâf fi'l-hadâratü'l-İslâmiyye ilâ nihâyeti'l-karni'l-âşir el-hicrî*, Dâru'l-Akâdîmiyyîn 1422 H, s. 20.

¹⁵³ Muhammed Ubeyd el-Kebîsi, *Ahkâmu'l-vakf fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdat, 1977, c. 1, s. 23; Mülkiyetin devlette kalmasıyla beraber araziden intifa hakkı Bizanslılar döneminde de uygulanmaktaydı ve İslam'dan sonra da bu tür bir kira akdi devam etmiştir. Köprülü, Fuad, *İslam ve Türk hukuk tarihi araştırmaları ve vakıf müessesesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983, s. 403.

¹⁵⁴ Muhammed Muhammed Emîn, *el-Evkâf ve'l-hayâtü'l-ictimâiyye fi Mısır 647-963/1250-1517*, Dâru'n-Nehda el-Arabiyye, s. 12; Muhammed Ubeyd el-Kebîsi, *Ahkâmu'l-vakf fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, c. 1, s. 23.

Eski Mısırlıların (M.Ö. 2000) tapınak ve mezarlarının duvarlarındaki resim ve çizimler, aralarında yoksullara yardım etme noktasında gönüllü sosyal sorumluluğunun olduğunu göstermiştir. Özellikle de hali vakti yerinde vatandaşların bağışlarını ihtiyaç sahiplerine verdiği kraliyet ailesi partilerinde bu uygulama vardır. Tapınaklar kâhinler vasıtasıyla yoksullara dağıtılmak üzere toprağın ekinlerinden ve hayvan ürünlerinden bu yardımı ve bağışları topluyordu. Eski Mısırlılar, iyilik ve yardım alanında birçok sosyal gönüllülük çalışmalarını biliyordu.¹⁵⁵

Yunan uygarlığı, Mısır firavun uygarlığı ile çağdaş kabul edilir. Geçmişte Yunanistan'ın zenginlerinin ilgisi yolculara bakmak, yabancılara yiyecek ve barınak sağlamak ve muhtaçlara yardım etmektir. Bu medeniyette esas olan bizzat devlet hazinesinin kendi halkı için sosyal yardımı temin etmesiydi. Romalıların toplumları (M.Ö. 500) soylular ve sıradan insanlar olarak bölünmüştü. Soylular her şeye sahiptiler ve sıradan insanlar soyluların tebaasıydı ve hiçbir hakları ya da varlıkları yoktu. O medeniyette her şey, iki grup arasında eşitliğin sağlanmasına yol açan sıradan insanların mücadelesinden sonra gelişti. Bu medeniyette gönüllü sosyal hizmet, kuraklık şiddetlendiğinde soyluların elinde yoksullara buğday dağıtılmasıyla kendini gösteriyordu. Çinli lider de ayrıca (M.Ö. 100) devlette denetim kurallarına önem veren ve görevi kötüye kullanmayı önleyen bir çalışma sistemini yasalaştırmıştı. Çin tarihi, dini inançların insani yönüne dayanan ve onları iş alanındaki ekonomik, felsefi, yasal ve sosyal sorunları ele almaya yönlendiren yasaları ortaya koymaktadır.¹⁵⁶

Eski Almanlar ayrıca, sahibinin belirli bir aileye sınırlı bir süre için veya soyu tükenene kadar tahsis ettiği mal olan ve bu hakkın tüm aile üyelerine veya bazılarına ait olabileceği “Familien Fidéicommiss” sistemini de biliyorlardı. Buradaki ilke satılmaması, bağışlanmaması veya miras kalmaması ve hak sahibinin menfaatinden başka bir şeye sahip olmamasıdır ki bu yönüyle ehlî vakfa benzemektedir. Araplar Mısır'ı Bizans'ın hegemonyasından kurtardıklarında, orada vakfa benzer iki sistem buldular. Birincisi dini ve hayır kurumları sistemi (Piae Causae) ki bir ölçüde hayrî

¹⁵⁵ Muhammed Fellâk, *el-Mes'ûliyyetü'l-ictimâiyye li-munezzamâti'l-a'mâl*, Dâru'l-Yâzûrî el-İlmiyye 2019, s. 22-23.

¹⁵⁶ Fellâk, *el-Mes'ûliyyetü'l-ictimâiyye*, s. 22-23.

vakfa benzemektedir. İkincisi ise isti'mân sistemidir (Fidei Commissum) ki bir ölçüde ehli vakfa benzemektedir.¹⁵⁷

İslam'dan önce Araplar mallarını meşru olmayan şeylere vakfediyor ve mirasçılarını haklarından mahrum bırakıyorlardı. Şu hadis buna açıklık getirmektedir: “*Nisâ suresinden sonra habs yoktur.*” Yani bahîre, sâibe, vasîle ve hâm adlarını taşıyan dört cahiliye vakfı yoktur.¹⁵⁸ Rasûlullah'ın (s.a.v.) kaldırmış olduğu habs işte budur. Mâide suresinde bunların zikredilmesi de bunun delilidir.¹⁵⁹ Bu tevil İmam Mâlik'ten rivayet edilmekte¹⁶⁰ olup İmam Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserinde de zikredilmektedir. İslam'dan önce Arapların yapmış olduğu vakıfların kahir ekseriyeti Allah'a yaklaşma niyetini taşımaktan uzak olup aksine kabileler arasında bir övünme ve gösteriş yapma aracı olarak hizmet görmekteydi. Bu nedenle tarih onu dürmüş ve tarih kitaplarında hikâye ve ibret alma amaçlı anlatılanlar hariç artık hiçbir izi, etkisi kalmamıştır.

Vakıflar, Kâbe'yi inşa ettiği sırada Hz. İbrahim a.s. tarafından da biliniyordu. Bu vakıf, İbn Teymiyye'nin de ifade ettiği gibi yeryüzündeki en faziletli vakıftır. Aynı şekilde Zemzem kuyusunu da o açıp vakfetmiştir. Onun zamanında bunların hepsi Allah yolunda vakfedildi ancak Araplar, Allah ile aralarında bir aracı olsun diye putlara başvurup onları Kâbe'nin üzerine yerleştirdiklerinde o halis niyet çok kısa bir zaman içerisinde bozuldu. Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği gibi, kendilerini Allah'a yaklaştırmak için o putlara hediyeler ve adaklar sunmaya başladılar. Ayet-i kerime şu şekildedir:

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ
 أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ
 “*Dikkat edin, halis din Allah'ındır; O'nu bırakıp da putlardan dostlar edinenler: “Onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz” derler. Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında*

¹⁵⁷ Muhammed Muhammed Emîn, *el-Evkâf ve'l-hayâtü'l-ictimâiyye fî Mısır 647-963/1250-1517*, s. 13; Muhammed Ubeyd el-Kebîsi, *Ahkâmu'l-vakf fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, c. 1, s. 26-27.

¹⁵⁸ Muhammed b. Abdilazîz b. Abdillâh, *el-Vakf fi'l-fikri'l-İslâmî*, c. 1, s. 92.

¹⁵⁹ İbnü'l-Arabî, *Kitâbu ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 2, s. 216-217.

¹⁶⁰ İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*, thk. Muhammed Haccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan 1988, 1. Baskı, c. 2, s. 416.

hüküm verecektir. Allah şüphesiz yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola erdirtmez.”
(ez-Zümer 39/3)

1.2.1.2. Semavî Dinlerin Hayır Yapmaya Teşvikleri

Üç semavi din (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dini) salih amele, hayır yapmaya ve muhtaçlara yardım etmeye teşvik etmiş ve bunu dünya ve ahirette büyük bir mükâfatla ilişkilendirmiştir. Bu dinlerin kitaplarında bunlardan bahsedilmiş ve sonuncusu olan İslam dini Yahudilik ve Hristiyanlıktan gelenleri nesh etmiştir. Yahudilikte hayırlı ve iyi amellerin kaynağı, mukaddes kitaplarında bulunan şu ifadeden ilham alınmış “sadaka” ilkesidir “*Doğru ve adil olanı yaparak yolumda yürümeyi oğullarına ve soyuna buyursun diye İbrahim’i seçtim. Öyle ki, ona verdiğim sözü yerine getireyim.*” (Yaratılış 19:18). İhsan, karşılıklı menfaatlerin sağlanması veya aile dışındaki bireylere hizmet sunma amacından ziyade, yalnızca yaratıcının rızasını gözeterek gerçekleştirilen bir eylem niteliği taşımaktadır. Zira ihsanın ve iyiliğin azlığı, helakin uyarıcısıdır. Nitekim Hızkıl peygamber Sodom adlı bölgenin halkının helak olmalarının sebebini, fakir ve mazlumlara yardım etmemelerine dayandırarak şöyle demiştir “*Ülkede her zaman yoksullar olacak. Bunun için, ülkenizde yaşayan kardeşlerinize, yoksullara, gereksinimi olanlara eliaçık davranmanızı buyuruyorum*” (Tesniye 15:11).¹⁶¹

Hristiyanlıkta, ihsan ile iyi ameller kilise tarafından başkalarının gönüllerini kendilerine ısındırmak ve dinlerine iman etmelerini sağlamak için kullanılan bir strateji olmuştur. İyiliğe ve hayırlı işlere davet büyük oranda yeni ahitte ve genel olarak Hristiyanlıkta “Dinî hizmet (diakonia)” diye bilinir ve İncil bağlamında özellikle Hristiyan toplumunun hizmeti anlamına gelmektedir. Bu dinî hizmet incilin birçok yerinde tekrarlanarak, çeşitli hizmet türlerini açıklamaktadır. Onlardan birisi “sevgi sofralarıdır”. Örneğin, Loka incilinde “*Marta ise işlerinin çokluğundan ötürü telaş içindeydi. İsa’nın yanına gelerek, “Ya Rab” dedi, “Kardeşimin beni hizmet işlerinde yalnız bırakmasına aldırıyor musun? Ona söyle de bana yardım etsin.*” Rab ona şu

¹⁶¹ İzzeddin İnâye, “el-İmân ve amelü’l-birr ve’l-ihsân fi’l-yahûdiyye ve’l-mesîhiyye ve’l-İslâm”, *Mecelletü’l-Mihvar*, sayı 35, (2012), s. 90.

karşılığı verdi: “Marta, Marta, sen çok şey için kaygılanıp telaşlanıyorsun. Oysa gerekli olan tek bir şey vardır. Meryem iyi olanı seçti ve bu kendisinden alınmayacak.” Ve Orşelim fakirlerine sadaka toplanması *“Yahudilik dinine mensup olmayanları kurtarmam ve hahamların yanında Orşlime olan hizmetim makbul olsun diye”*.¹⁶²

Dolayısıyla kendisine atfedilen dinî görevlerden dolayı sosyal hizmetlerde lider kurum sayılan ve sınırları içerisinde Katolik kiliselerinin merkezinin bulunduğu, dünyanın en küçük ülkesi ve dünya genelinde Hristiyanlığın ilk temsilcisi sayılan Vatikan, Hospitalier Şövalyeleri gibi kazanç temelli olmayan uluslararası düzeyde birçok kurumu yönetmektedir. Bu kurumun üye sayısı 22 bin ve gönüllü çalışan sayısı 93 bindir. Bu kişiler, 120 ülkede; Din, cinsiyet, sosyal durum gibi herhangi bir ayırım gözetlemeksizin özellikle evsiz yaşlıların, vatansızların, mültecilerin, çocukların, uyuşturucu bağımlılarının bakımıyla ilgilenmektedirler. Yine uluslararası Caritas kuruluşundan bahsedebiliriz. Bu kuruluş, bünyesinde, papaza bağlı 162 insani yardım kuruluşu barındırmaktadır. Caritas kuruluşu ile ulusal caritas vakıflarının temel amaçları *“Göç, insan ticareti, iklim ve gıda güvenliği konusunda insani düzeyde pozitif bir değişim gerçekleştirmektir. Aynı zamanda özellikle anlaşmazlıkların giderilmesi ve barışın sağlanması için kilisenin sesini birleşmiş milletlere taşımaya çalışmaktadırlar”*.¹⁶³ Dikkat çeken bir diğer husus ise şudur ki, Vatikan, yarım kilometrekarelik alanıyla dünyanın en küçük ülkelerinden biri olarak kabul edilmesine rağmen, dünyanın dört bir yanında mülk ve gayrimenkullere sahiptir. Bunların çoğu, maddi zorluk yaşamadan dilediği yardım faaliyetlerini gerçekleştirmesi için maddi akış sağlayan Vatikan’a tahsis edilmiş vakıflardır. Yine Vatikan’ın dünyanın dört bir tarafında misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirerek insanların kalplerini kazanıp dinlerine inanmalarını sağlarken bu sosyal ve insani yardım kuruluşlarını bu uğurda kullandığı unutulmamalıdır.

¹⁶² Hasan Hammâ, “et-Teâruf ve’l-hivâru’d-dînî alâ esâsi kâideti’l-ameli’l-ictimâî”, “Müminûn bilâ hudûd” sitesinde yayımlanan bir makale, tar. Nisan 2020, <https://www.mominoun.com/articles>

¹⁶³ Velâ Ali, *Diblûmâsiyyetü’l-Vâtikân: siyâsiyyetün em dîniyyetün? Varaka bahsiyye*, Birzeit Üniversitesi İbrahim Abu-Lughod Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü, s. 10; Muhammed b. Abdilazîz, *el-Vakf fi’l-fikri’l-İslâmî*, c. 2, s. 236.

Fıkıh ve Tarih kitaplarının naklettiği üzere, İslam'dan önce vakıf olayı yoktu. Önceki medeniyetlerde karşımıza çıkan vakfa benzer uygulamalar ise ibadet mekanlarının vakfedilmesinden ibaretti. Nitekim İbn Rüşd, cahiliyede hiçbir babanın evini çocuğundan esirgeyip Allah için vakfettiğini duymadığını ifade etmiştir.¹⁶⁴ Onların yaptıkları vakıflarının çoğu övünmek içindi. Zira kabile ve aşiretler Kâbe için yaptıkları vakıflarla övünüyor ve bu konuda yarışlıyordu. Bunun sebebi de Kâbe'nin stratejik mevkiye sahip olması ve dünyanın dört tarafından kendisine ziyaretçilerin (Hacıların) gelmesidir.

İslam dünyasına geldiğimizde, sosyal hizmetlerin ve hayır eylemlerinin çoğu vakıf bünyesinde gerçekleştiğini ve vakfın, devletlerde üçüncü bir sektör olarak yer aldığını; zekât, sadaka, hibe ve iyilik severlerin yaptıkları diğer bağışlarla beraber vakfın İslam devletinin ekonomisini katkı sağladığını görürüz. Bu sosyal hizmetlerin ve hayır işlerinin gerek sağlık gerek sosyal alanlar başta olmak üzere diğer alanlara da yayıldığını ifade edebiliriz. Tarih boyunca vakıf müessesesinin, özellikle bazı Arap ve İslam ülkelerinde sömürgeci devletlerin vakıflara el koymaları ve bazı yöneticilerin vakıf müessesesini iyi yönetememesi hatta ona göz dikmesi sonucunda ayakta duramayacak kadar zayıflamasına neden olmuştur. Kendi varlığını zor sürdüren bir müessesenin nasıl insanlara yardım etmesini ve ülkelerin ekonomisine katkı sağlaması beklenebilir?! Vakıf müessesesinin altın çağına bakıldığında çeşitliliği ve eşsizliğiyle öne çıktığı görülür. Hatta garip bir müessese olduğu söylenebilir. Zira devletlerin vakıflara el koyup devlet bünyesinde bir kuruma dönüştürmeden ve dolayısıyla vakıf müessesesinin zayıflamadan önce devletten bağımsız hukuki bir kişiliğe sahipti.

1.2.2. İslam'ın Gelişinden Günümüze Kadar Vakfa Genel Bir Bakış

İslam'la beraber vakıf, müstakil varlığı olan, İslam'dan önce olduğu gibi sadece ibadet mekanlarını değil birçok alanı kuşatan (sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, ekonomi, dinî vd.) bir ekonomi sistemi olarak öne çıkmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, vakıf önceleri bilinen bir müessese değildi. İslam bu müesseseyi kurdu ve genişletti. İslam, vakfı sadece ibadet yerlerini değil; ekonomi, eğitim, sosyal

¹⁶⁴ İbn Rüşd, *el-Mukaddimât el-Mümeħhidât*, c. 2, s. 416.

hizmetler, dinî alanları da kuşatacak şekilde meşrulaştırdı. Dolayısıyla vakıflar mescitlere ve mescitlere bağlı tamir ve görevli masraflarına; okullara, eğitim kurs yerlerine, kütüphanelere, zaviyelere, alimlere ve ilim talebelerine; fakir ve muhtaçlara yapılmaktaydı. Daha sonra daha da genişleyerek hastaneleri, eczaneleri, sosyal bakım evlerini, fakir erkek ve kızların evlendirilmesini, nehir yolu yapılmasını, kuyu açılmasını, sınır karargahlarını, kaleleri, İslam devletinin korunması ve savunması için gereken silah, araç ve gereçlerin teminini, esirlerin fidyelerini, kölelerin azat edilmesi için maddi desteği kapsamıştır. Bu genişlemeyle, vakıf müessesinin İslam medeniyetine, bu medeniyetin kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma temeli üzerine oluşumuna büyük katkısı olduğunu ifade edebiliriz.¹⁶⁵

1.2.2.1. Vakfın Kronolojisi

Vakıf üç dönemden geçmiştir. Birinci dönemi, **oluşum ve inşa** dönemidir. Bu dönem, Hz. Peygamber (s.a.s)'in hayatındayken başlayıp Emevî devletinin başlarına kadar sürmüştür. İkinci dönemi, **gelişme ve billurlaşma** dönemidir. Bu dönem de Emevî devletinin başlarında başlayıp Abbasî devletinin sonuna kadar devam etmiştir. Üçüncü dönemi ise, **zayıflama ve duraksama** dönemidir ki bu dönem Abbasî devletinin yıkılmasıyla başlamış, Osmanlı devletinin kurulmasıyla sona ermiştir. Zira Osmanlı devletinde vakıf tekrar dirilmeye başlamış ve altın çağlarında olduğu hale dönmekteydi. Ancak yine Osmanlı devletinin yıkılması ve müslüman toprakların işgalci ülkelerin sömürgesi altına girmesiyle bu kurum tekrardan zayıflamıştır.

Vakıf kurumuna genel bir bakışla bakabilmemiz için, bu kurumun kronolojisini ve dönemlerini göz önüne sermemiz gerekmektedir. İlk olarak oluşma ve inşa döneminden bahsedecek olursak, bu dönem, Hz. Muhayrık'ın savaşa gidip orada şehit olmadan önce Hz. Peygamber efendimize hediye ettiği arazilerinin Hz. Peygamber tarafından vakfedilmesiyle başlamıştır. Yine hadis ve siyer kitaplarında geçtiği gibi Benü'n-Neccâr Kuba mescidinin üzerine inşa edildiği araziye vakfetmişlerdir. Yine Hz. Ömer (r.a) Hz. Peygamber efendimizle (sas) yaptığı istişare sonucunda (semğ) adı verilen hurma bahçesini vakfederek, bu vakfiyesinin kâğıda

¹⁶⁵ Ahmed Ebû Zeyd, *Nizâmu'l-vakfi'l-İslâmî*, İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Yayınları (ICESCO) 1421/2000, s. 11-12.

yazmış, Muhacir ve Ensâr sahabeleri şahit yapmıştır. Bu olay aynı zamanda vakfın kayıt altına alınarak belgelenmesinin ilk örneğini teşkil eder. Daha sonra diğer sahabelerin ve müminlerin anneleri olan Hz. Peygamberin (s.a.s) eşlerinin vakıfları artarda devam etmiştir. Onlar da kendilerinden sonra gelenlere cömertlikte güzel örnek olmuşlardır.

Diğer beldelerin fethi ve Hz. Peygamberin evrensel mesajının yayılması için hazırlanan ordular bu vakıflardan büyük paya sahiplerdi. Özellikle İslami fetihlerle birlikte vakıflar gittikçe artmıştır. Nitekim fetihler, fethedilen beldelerde İslam'ın şiarı olan mescitlerin inşa edilmesine neden olmuştur. O mescitlerin ihtiyacının giderilmesi için de arazi, bahçe ve dükkân vakfedilmiştir. Ardından farklı ülkelerden âlimleri ve ilim talebelerini çekmek için medreseler inşa edilmiştir. İhtiyaçlarını karşılamak için de aynı şekilde kendilerine vakfiyelerde bulunulmuştur. Böylece vakıflar devam etmiş, çeşitlenmiş, her asırda asrı saadette bulunmayan yeni vakıf türleri ortaya çıkmıştır. Âlimler de kıyasa, istihsana, maslahata dayanarak insanlara sağladığı menfaatlerden dolayı yeni vakıf çeşitlerine cevaz vermişlerdir.

Nitekim Hassâf'ın eserinde, Kudâme b. Musa'nın Muhammed b. Abdurrahman b. Saad b. Zurâre'den şunu duyduğunu nakleder: "Bedir ehli olan muhacir ve ensar sahabelerden olup, kendi malından ahirete kadar satılamayacak, bağışlanamayacak ve hibe edilemeyecek bir vakıfta bulunmayan birisini bilmiyorum" demektedir.¹⁶⁶

Sahabeler genelde arazi, kuyu, su kaynakları ve at gibi aynî vakıflara önem vermişlerdir. Çünkü bu tür vakıflar uzun zamanlar varlığını devam ettirirler.¹⁶⁷ Hassâf, sahabelerin vakfetmiş oldukları akar ve mallarını zikrettikten sonra vakfın sahabelerin icmâıyla da sabit olduğunu ifade etmiştir. Yine tabiin âlimlerinin sahabeleri örnek alıp vakıfta bulduklarını aktaran Hassâf, İmam Buhari'nin hocası olan Zührî'nin bir kısım mallarını vakfettiğini ve ardından kendileriyle ticaret edilip kazancının hayır yapılması amacıyla kölesine verdiğini zikretmektedir.¹⁶⁸ Bu da tabiin zamanında

¹⁶⁶ Hassâf, *Ahkâmu'l-evkâf*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, s. 6.

¹⁶⁷ Abdullah el-Huceylî, *el-Evkâfu'n-Nebeviyye ve evkâfu'l-hulefâi'r-râşidîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011, bs. 1, s. 443.

¹⁶⁸ Hassâf, *Ahkâmu'l-evkâf*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, s. 18.

ortaya çıkmış, vakıf mallarıyla mudarebe yoluyla ticaret yapıp kazancın hayır yapılması şeklinde yeni bir vakıf türüdür.

Bu dönemden sonra, Emevî devletiyle başlayan gelişme ve billurlaşma dönemi gelmektedir. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden birisi, yöneticilerin vakıf kurmakta yarışmaları, divan kurumları açıp vakıflarla ilgilenmeleridir. Daha önceki dönemlerden farklı olarak bu dönemde vakıf sorumluluğu ve yönetimi yöneticilere değil kadınlara verilmiştir. Bunun ilk nedeni, sayıca çok olmalarından dolayı, kaybolmaması, unutulmaması ve onlara istila etmek isteyenlerini şüphelerini bertaraf etmek gibi nedenlerle kayıt altına alınma ihtiyacı duyulmasıdır. İkinci sebebi ise, vakıflarla faydalanmanın devamlılığına önem vermeleridir. Bundan dolayı kadılar bu vakıfları takip edip vâkıf kişinin amacına ve şartlarına uygun davranılmasını sağlamışlardır.

Dolayısıyla Emevîler zamanında Suriye ve Mısırda başta olmak üzere diğer fethedilen bölgelerde de vakıf sayısı oldukça artmış, mücahitlerin de fetihler sayesinde malları, evleri, dükkanları birçoğunun da Arap çöllerinde yeşeren birçok bahçe ve tarlaya sahip olmuşlardır.¹⁶⁹ Emevî kadıları, vakıflara önem arz etmiş ve Müslümanların yaptıkları vakıfları kayıt altına alan “*el-dîvanü'l-Cami' li evkâfi'l-Müslimîn*” adlı kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu tür çalışmaları ilk yapan kişi Hişam b. Abdülmelik el-Emevî döneminde çalışmalarını gerçekleştiren Tevbe b. Nemr'dir. Kendisinden önce ise vakfiyeler, vakıf yapanların veya vakfa vasi olarak bıraktıkları kişilerin ellerindeydi. Ancak Tevbe b. Nemr kadılığa atandığında, vakfiyelere bakıp “*görüyorum ki tüm bu sadakaların mercii/amacı fakir ve yoksullardır. Dolayısıyla bu vakıflara el koyup kaybolmasının veya miras yoluyla sonraki nesillere dağıtılmasının önüne geçip onları korumayı uygun görüyorum.*” demiştir. O vefat etmeden önce başlatmış olduğu tedvin, hicri 118'de büyük bir divan olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

“Vakfiye” diye bilinen vakıfların belgelenmesi, vakıflara karşı gösterilen ilgi ve önemi yansıtmaktadır. Zira bu evrak, vakıfta bulunan kişi, vakfedilen mal,

¹⁶⁹ Ebû Zehre, *Muhâdarât fi'l-vakf*, s. 8.

¹⁷⁰ Muhammed Mustafa Şelebî, *Ahkâmu'l-vasâyâ ve'l-evkâf*, Dâru'l-Câmiyye 1982, 4. Baskı, s. 287-288.

kendisine vakfedilmiş ve varsa vakıf şartlarıyla ilgili bilgilere yer verilmektedir. İlk vakfiye ise, Hz. Peygamber efendimiz (s.a.s) zamanında yine onun izniyle Hz. Ömer'in (r.a) Hayber'deki bahçesini vakfedip, belgelendirip muhacir ve ensar sahabeleri vakfiyeye şahit olmalarını istemesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu hadis, Buhârî'nin sahihinde 'vasaya' kitabında 'vakıf nasıl yazılır' adlı babında rivayet edilmiştir.

Abbasî devletinin ilk dönemlerine gelince, vakıf sistemi oldukça genişledi ve vakıf fakirlerle, yoksullarla ve ilim talebeleriyle sınırlı olmaktan çıkmıştır. Vakıflarla kütüphane inşa edilip masrafları yine vakıf malından karşılanmaktaydı. Aynı şekilde vakıf mallarıyla sağlık ocakları kurulup hastaları ücretsiz tedavi ediyorlardı. Yine fakir ve yoksulların yaşayabilecekleri evler inşa ediliyordu. Abbasiler döneminde de "Sadru'l-Vukûf" lakaplı vakıf kurumunun başkanı vardır. Başkanın görevi, bu vakıfları yönetip takip etmek ve kendisine yardım edecek memurları göreve tayin etmektir. Abbasî halifesi Memûn döneminde de Mısır kadısı Lehiâ b. İsa el-Hadramî vakıfları düzenlemiştir.¹⁷¹ Ancak daha sonra Abbasi Devleti'nin küçük devletçiklere bölünmesi, vakıflar üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı ki, Eyyubiler Devleti bu duruma müdahale ederek bunu engellemiştir.

Eyyubiler devletiyle birlikte vakıflar yeni bir rol oynamaya başlamışlardır. Zira Eyyubiler vakıf kurumunu ve getirisini kullanarak siyasi otoritelerini güçlendirmişlerdir. Özellikle de Şia mücadeleleri ve Hristiyan ordusuna karşı dini cihatlarında bu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayıdır ki yaptıkları vakıfların getirilerinin çoğu, medreselere, sofi zaviyelerine ve Müslüman esirlerinin fidyesine harcanmıştır. Memlûkler'in yöneticileri de vakıf kurumunu, Eyyubilerin kullandığı tarzda kullanmışlardır. Dolayısıyla Eyyubilerin vakıf anlayışından oldukça etkilenmişlerdir. Bunlara ilave olarak da Memlûkler'in siyasi ve ekonomik durumları vakfın daha da gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu da Memlûkler devletinin yöneticilerinin vakfa önem vermelerine sebep olmuştur. Örneğin, Sultan el-Melikü'z-Zâhir Baybars vakıflar için yeni bir sistem geliştirmiştir. Bu sistem sayesinde (malı hapsetmek anlamına gelen (أحباس) terimiyle (أوقاف) terimi birbirinden ayrılmıştır.

¹⁷¹ Ahmed b. Sâlih Abdüsselam, *Târîhu'l-vakf inde'l-Müslimîn ve gayrih*, s. 594.

Memlûkler döneminde, Mısırda, vakıflar o kadar yaygınlık kazanmıştı ki Mısırın ve özellikle Kahire'nin evleri ve dükkanlarının çoğu, bunlara ilave olarak da tarım arazilerinin yarısına yakını vakfedilmişti. Dolayısıyla vakıf sistemi, Memlûkler'de siyasi, ekonomik, sosyolojik ve dini açıdan oldukça önemli role sahipti.¹⁷² Bu bağlamda Abbasi devletinden sonraki dönemlerde, vakfın en belirgin etki alanı siyasi alan olmuştur. Bu metot Eyyubiler ve Memlûkler'le başlayıp Osmanlıya kadar devam etmiştir. Ancak Osmanlıda siyasi rolünün yanında dinî rolü de önem arz etmiştir.

Vakıfların tedvinine gelince, bu dönemin her aşamasında vakıfların tedvinine oldukça önem verilmiştir. Vakıfla ilgili konular da diğer ilimler gibi teliften nasibini almıştır. Vakıf konularıyla ilgili yazılanların çoğu muamelat alanında olmuştur. Çünkü muamelat, vakıfla ilişkili kira, muğarese (emek-tarla ortaklığı) ve müzâraa (ziraî ortaklık) gibi önemli konuları kapsamaktadır. Aynı zamanda vakıfla ilgili bazı meseleleri soru-cevap olarak fakihlerin fetavâ ve nevazil tarzında yazdıkları eserlerinde rastlamak mümkündür. Hatta fetava tarzı eserler de, vakıflarla ilgili ortaya çıkan yeni meselelerle ilgili bilgi ve cevapları ihtiva etmesiyle, vakfı ve vakıfla ilgili hükümleri ele alan eserlerden ayrılmıştır. Örneğin bu tür eserlerde İslam âlimlerinin ittifak ettiği bir sevap kaynağı olarak Müslüman kişinin Müslüman ve gayri Müslim fakirlere vakıfta bulunmasını ifade etmişlerdir. Gayri Müslimlerin Müslüman ve gayri Müslim fakirlere yaptıkları vakıflar da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Zira İslam'a göre din farkı gözetlemeksizin fakirlere verilen sadaka ibadet sayılmaktadır. Bu durum diğer dinlerin nezdinde de öyledir. Yine aynı kapsamda Müslüman, Yahudi ve Hristiyanların Kudüs'e yaptıkları vakıfların geçerli olduğuna hükmedilmiştir. Zira hem İslam açısından hem de vakıfta bulunan kişinin itikadı açısından bu eylem doğru ve geçerlidir.¹⁷³ Fetâvâ türü eserlerin vakıflarla ilgili ele aldığı meselelerin önemi şu noktada ortaya çıkmaktadır: Vakıflara dair hükümler, diğer muamelat konularının hükümlerinden farklı olarak Kur'an ve sünnetin sarih delillerine dayanmamaktadır. Vakıfla ilgili meselelerin çoğu içtihadî meselelerdir. Dolayısıyla vakıfların hükümleri, asırlar boyunca alimlerin yeni olaylara kuran ve sünnete dayanarak verdikleri fetvalara

¹⁷² Muhammed Muhammed Emîn, *el-Evkâf ve'l-hayâtü'l-ictimâiyye fî Mısır 648-963/1250-1517*, Dâru'n-Nehda el-Mısriyye, Kahire 1980, bs. 1, s. 1.

¹⁷³ Muhammed b. Abdilaziz b. Abdillâh, *el-Vakf fî'l-fikri'l-İslâmî*, Matbaatü Fudâle el-Muhammediyye, Fas 1996, c. 1, s. 110.

dayanarak ortaya konulmuştur. Bu sebeple vakıflarla ilgili cevaplanması gereken pek çok yeni mesele ortaya çıkmaktaydı. Fetava tarzı eserlerde de vakfın bu meseleleri için önemli bir yer ayrılmıştır.

Zayıflama ve duraksama dönemine gelince, bu dönemin başlangıcı Osmanlı devletinin yıkılmasıyla ve sömürgeci devletlerin Müslüman toprakların çoğunu sömürge ve manda altına almasıyla başlamıştır. Zayıflamanın sebeplerini özetleyecek olursak, yönetici ve valilerin vakıfları koruma bahanesiyle onları istila etmeleridir. Nitekim bu yöneticiler, birçok İslam ve Arap ülkesinde şahsa veya nesle yapılan vakfı (ehlî vakıf) ortadan kaldırmışlardır. Mescitlere yapılan vakıflara ise genellikle dokunamamışlardır. Bu sebeple birçok yönetici, genellikle mescitlere vakıflar tesis etmiştir ki, kendilerinden sonra gelenler bu vakıflara müdahale edemesinler.

Bu duruma ek olarak sömürgeci devletlerin zorbalığından bahsedebiliriz. Zira sömürgeciler, toplumdan Müslüman hüviyetinin bir göstergesinin ve özelliğinin silinmesi için vakıf müessesine el koyup, değiştirip ve ortadan kaldırmayı amaçlamışlardır. Böylece o ülkelerin zayıflamasını ve sömürgecilerin o topraklardaki otoritelerini sağlamlaşmasını sağlamışlardır. Bu söylediklerimiz Arap ülkeleri içindir. Osmanlı devletinin durumuna gelince, Arap ülkelerinden daha iyi bir durumda olduğunu söyleyemeyiz. Zira Osmanlı topraklarında olan vakıflar, Hristiyanlarla yapılan savaşlar sonucunda çoğu tahrip edilmişti. Bu bağlamda Osmanlının 17. Yüzyılı, 16. Yüzyılın refahıyla 18. Yüzyılın gerileme ve zayıflaması arasında bir geçiş dönemi idi. Bunu Kudüs için de söyleyebiliriz. Zira bu dönemde okul, بیمارستانlar, sınır karakolları ve zaviyeler eski canlılığını kaybetse de işlevini sürdürmekteydi.¹⁷⁴

Dolayısıyla 18. Yüzyılda bazı ülkelerin zayıflaması ve dış güçlerin müdahalelerin artmasıyla genelde vakıfların özellikle de hayır amaçlı olanlar oldukça azaldığı söylenebilir. Bazı vakıflar da görevli komisyonca kendilerine vakıfta bulunanların yok olması veya amacının artık yerine gelemeyeceği anlaşılmasıyla şer'î mahkemelerin kararıyla hazineye dahil edilmişlerdir. Bunlardan bir tanesi Haseki sultan tekkesidir. Kudüs arşivinde bu tekkeden “مضبوطة/zaptedilmiş” ifadesiyle

¹⁷⁴ Ubeyr Katnânî, “el-Müessesâtü'l-vakfıyye fi'l-ahdi'l-Osmânî”, *Mecelletü Dirâsât Beyti'l-Makdis*, 17/1, (2017), s. 77.

bahsedilmektedir. Ancak bazı arazi vakıfları gittikçe genişlemiş ve yerleşim alanlarını da kapsamıştır. 1918’de İngiliz mandası döneminde vakıf, Filistin’in Yüksek İslami kuruluna teslim edilmiştir. Vakıflar da genel vakıflar idaresi tarafından yönetilmiştir.¹⁷⁵

Özetle, iç ve dış birçok etken vakıfların müstakil bir kurum olarak kalmasına engel olmuş ve devletlerin gelirlerini diledikleri şekilde harcamalarına yol açmıştır. Bu etkenlerin toplamı, vakfin eskisi gibi aktif, gelişmiş ve muhtaçlara yardım eli uzatan bir kurum olmaktan çıkarmıştır. Üstte zikredilen sebeplerden dolayı insanlar, vakıf kurumunu idare edenlere olan güvenlerini kaybetmiş ve mallarının tamamını veya bir kısmını vakfetmekten imtina etmişlerdir.

1.2.2.2. Vakıf Kurumunun Geçirdiği Buhranlar

Asırlar boyunca vakıflar, devletin hazinesinden büyük bir yükü taşımaktaydı. Dolayısıyla devletlerin ani çıkabilecek krizlere karşı bütçelerinden bir miktarı biriktirmiş olmasını sağlıyordu. Öbür taraftan, eğitim ve sağlık için yapılan vakıflar ülkede yaşayan Müslüman ile gayri Müslimlerin ve de Avrupa’dan Endülüs gibi ilmî açıdan gelişmiş İslam ülkelerine gelen talebelerin istifadesine açıldı.¹⁷⁶ Bununla birlikte vakıfların gelişmesi bazı krizleri yaşamasına engel olmamıştır. Nitekim bazı yöneticiler, vakıflara karşı gelmiş hatta iptali için uğraşmıştır. Ancak âlimler, fetvalarıyla karşılarında durup onları büyük oranda engellemişlerdir. Buna rağmen bazı yöneticiler tamahlarından vazgeçmeyerek işgalci din düşmanlarından da yardım alarak iptal edebildikleri vakıfları iptal ediyorlardı. Böylece toplumun Müslüman kimliklerini oluşturan değerlerden bir tanesini ortadan kaldırmış olmaktadır.

Muhammed Ali vakıflara el koymaya çalışan ilk kişi değildi. Kendisinden önce Zahir Berkuk (738/1338-801/1389) gibi yöneticiler bunu yapmaya çalışmışlardı. Zira Berkuk, istişare meclisi oluşturup vakıfların iptaline hüküm vermiştir. Ancak başta Ekmelüddîn el-Bâbertî (ö. 786/1384), Sirâcüddîn el-Bulkînî (ö. 805/1403) ve Burhâneddin İbn Cemâa (ö. 790/1388) olmak üzere tüm âlimler karşı çıkmış ve onu

¹⁷⁵ Ubeyr Katnânî, “*el-Müessesâtü’l-vakfiyye fi’l-ahdi’l-Osmânî*”, s. 78.

¹⁷⁶ Kemal Tevfik Hattâb, “Devru’l-vakfi’l-İslâmî fi tazîzi’l-alâkâti’l-iktisâdiyye ve’l-hadâriyye”, *Mecelletü’l-İktisad el-İslâmî*, www.aliqtisadliislami.net

engellemişlerdir. Osmanlı döneminde de (H1112 – M1709)'da bu olaya benzer bir olay yaşanmıştır. Osmanlı devletinin Mısır valisi Kavalalı İbrahim Paşa hayır olarak vakfedilmiş vakıfları iptal etmek istediğinde, dört mezhep âlimleri, kararının geçersiz olduğuna ve ona bu konuda itaatin vacip olmadığına (Çünkü yöneticinin hükmü ancak şâri'in hükmüne uygun olursa itaati vacip olur aksi takdirde itaatsizlik vacip olur) dair fetvalar verip bu fetvalar da büyük âlimlerin ve yöneticilerin katıldığı sempozyum tarzında bir toplantıda okunmuştur. Buna rağmen Mısır valisi karardan vazgeçmeyince durumunu Sultan Ahmet Han'a (1115/1703 – 1149/1736) arz etmişlerdi. Sultan da âlimlerin fetvalarını doğru bulmuş, vakıflar da olduğu hal üzere kalmıştır.¹⁷⁷ Bazı yöneticilerin vakıflara karşı olan tamahları, vakıfları iyi yönetememeleri ve çeşitli hilelere başvurup onları ilga etmeye çalışmaları dolayısıyla insanların güvenini kaybettikleri gibi, insanlar, vakfin bizzat kendisine karşı olan güvenleri de sarsılmıştır. Zira onlar, vakıfta bulunurlarsa, malları istemeseler de ellerinden alınıp istemedikleri tarzda kullanılacağından korkuyorlardı. Nitekim daha önce yöneticiler ve vakfin sorumluları, devletin hazinesinin ihtiyacı bahanesiyle vakıftan gelen gelirlerin hak sahiplerine dağıtımını ve oranlarını değiştirip onlara çok cüzi bir miktar veriyor, gerisini istila ediyorlardı. Böylece yönetici ve valiler, her ne zaman mali ihtiyaç içine düşseler, vakıfların iptaline başvuruyorlardı. Daha önce de belirtildiği üzere, şahsa veya nesle tahsis edilen vakıfları (ehli vakıf) feshetmek suretiyle tarım arazilerini istila ediyor ve mahsullere el koyuyorlardı.

İslam'daki vakıf sistemi hakkında söylenen övgülerden Yahudi akademisyen Yitzhak Reiter'in söyledikleri bu müessesenin önemini ortaya koymasına için yeterlidir. Zira o vakıflar konusunda müstakil bir kitap telif etmiş ve şunları söylemiştir: *“Vakıflar çok önemli bir sistemdir. Dünyada ona benzer bir sistem yoktur. Bu sistem mal varlığının paylaşılmasına izin veriyor. Bu ters durumun anlaşılması tüm teorilere, felsefelere ve devrimlere zor gelmiştir.”* Yine bu Yahudi akademisyen, İslami sistemin Müslümanların kendi elleriyle yok edilmeye çalışıldığına şaşırılmaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Abdulkahhâr Dâvûd Abdullah el-Ânî, *el-Avâmil ellefî eddet ilâ tedehvuri'l-vakfi abra't-târîh el-İslâmî*, Mekke, 1322, s. 220-221; Muhammed İlhamî, “Cinâye el-enzime el-ilmâniyye ala'l-evkâf”, *Mecelletü el-Beyân*, sayı: 312, (2013).

¹⁷⁸ “el-Vakfu'l-hayrî insarafe anhü el-Müslimûn ve yutabbikuhü el-garbiyyûn”, el-Halîc internet sitesinde yayımlanmış makale, tar. 22 Aralık 2010, <https://www.alkhaleej.ar>

İşgal edilen Müslüman ülkelerinin vakıfları yapılan zulümlerden nasibini almıştır. Zira işgal devletlerinin ilk saldırdığı vakıflar, Mescid-i Haram ile Mescid-i Nebeviye yapılan vakıflar olmuştur. Napolyon'un Mısır'a saldırısından itibaren vakıf gelirlerinin harcanması engellenmiştir. Aynı durumu Fransa işgali altında bulunan Cezayir, Tunus, Fas ve Şam'da görmekteyiz. Zira bu işgal devleti vakıfların gelirlerinin hak edenlere verilmesini engellemiştir. Ayrıca devletin gelirleriyle yabancılara harcanma yapıyor olması bahanesiyle bu vakıfların iptali için karar çıkartmışlardır.¹⁷⁹

İşgalcilerin gücü ve vakfa karşı mücadeleleri onu yok etmeyi başaramadı. Onlara rağmen vakıf sistemi varlığını devam ettirmiştir. Hatta vakıf sistemi birçok Müslüman ülkesinde varlığını sürdürürken, onu yok etmeye çalışanlar bu ülkelerden kovulmuşlardır. Bazı ülkeler ise işgalcilerin kurdukları sistemi devam ettirdiklerinden ve vakıf kurumuna karşı muhalif bir politika izlediğinden o ülkelerde vakıf müessesesi bulunmamaktadır. Örneğin Tunus istiklaline kavuştuktan sonra vakfa karşı düşmanca tavrını sürdürmüş, işgalcilerin kurdukları sistemi benimsemiştir. Cezayir ise vakfi bir süre görmezlikten gelerek 1989 yılında vakıfları anayasa koruması altına alıncaya kadar hakkında yeni bir karar verilmemişti.¹⁸⁰ Bu ülkeler, güçlerini vakıf kurumundan aldıklarını anlayan işgalci güçler, bu ülkelerin baş eğmesi için vakıf müessesesini zayıflatıp yok etmeye çalıştıkları gibi türlü baskıları uygulamışlardır.

Fas'ta ise işgalci Fransa'nın İslami vakıflara karşı planlı bir politika izlediği görülmektedir. Zira Cezayir'de (1259H/1843M)'de yani işgalden on üç yıl sonra vakıf mallarına el konulmuştur. Tunus'ta ise Fransızlar (1300H/1828M) ile (1316H/1888M) yılları arasında vakıf arazilerine el koymuşlardır. Bakıldığında Fas'taki başarılarının, Cezayir ve Tunus'ta elde ettikleri başarıdan daha az olduğunu görmek mümkündür.

¹⁷⁹ Muhammed Bakûr, "el-Vakfu'l-İslâmî fi müvâceheti es-siyâsâti'l-istimâriyye... sırâun min ecli'l-bekâ", *Mecelletü el-Arabiyye*, sayı : 544, (Ocak 2022), Dâru'l-mecelleti'l-garbiyye, <http://www.arabicmagazine.com> sitesinde yayımlandı; Sâlih Muhammed, "Devru'l-vakf fi'l-hareketi's-sekâfiyye bi'l-Cezâyir fi evâhiri'l-ahdi'l-Osmânî", *Mecelletü'l-İber li'd-Dirâsât et-Târîhiyye ve'l-Eseriyye*, 3/2, (2020), s. 254.

¹⁸⁰ Muhammed Bakûr, "el-Vakfu'l-İslâmî fi müvâceheti es-siyâsâti'l-istimâriyye".

Bunun sebebi de Fas'ın geç işgal edilmesi ve bazı durumların farklılığıdır. İşgal döneminde de Şam'daki vakıf malları saydığımız ülkelerden daha iyi halde değildi.¹⁸¹

Maalesef vakıf sistemi bu dönemlerde çeşitli olumsuzluklar yaşamıştır. İşgal devletlerinin nüfuzu genişleyip, kapitalizm ve sosyalizm olmak üzere iki koluyla Müslüman ülkelerinin yetki ve işlerine el koymaları nedeniyle, takva ehli hayır severlerin vakıftan uzak durmuşlardır. Özellikle de Mısır'da Muhammet Ali kendi döneminde (1265H/1845M) çeşitli vakıf kurumlarına maddi destekte bulunuyor bahanesiyle vakıflara el koymuştur. Daha sonra (1309H/1895M) tarihinde resmi bir şekilde kanunla vakıflara müsaade edilmiştir. (1313H/1895M) tarihinde ise vakıfların korunması ve şartlarının yerine getirilmesini sağlamak için vakıflara divan kurmuştur. 23 Temmuz (1372H/1952M) devrimi, zürri vakıfları kaldırmıştır. Hayri vakıfları da vakıflar bakanlığına bağladı. Bunu yaparken de vakıfların şartlarına riayet edilmeden devlet geliri olarak telakki edildi. Çoğu zaman da diğer ülkelerde de benzer durumlar yaşanmıştır.¹⁸²

Bu verilerden yola çıkarak şunu ifade edebiliriz: Müslüman ülkeler, işgalcileri ülkelerinden çıkarabilmişse de vakıf müessesesini birçok sebebin bir araya gelmesi sebebiyle eski haline getiremedi. Sebeplerden bazılarını zikredecek olursak: İşgalcilerden daha iyi sayılamayacak yöneticilerin, özellikle de çoğunluğu Batı hayranı olan bu hükümdarların, ülkenin başına geçmesi ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Dolayısıyla vakıf gelirlerini istila etmeye, vakfedilen cihete ve vakıf şartlarına uymaksızın tasarrufta bulunmaya çalışmışlardır. Hayri vakıflar da zürri vakıflardan farksızdır. Bunlara ilave olarak da vakıfların bakım görevini üstlenenlerin gerekenleri yapmamasını da sayabiliriz. Zira birçok vakıf bu sebepten dolayı yıkılmış

¹⁸¹ Ra'd Mahmûd el-Burhavî, *Hidemâtü'l-evkâf fi'l-hadâratî'l-islâmiyye ilâ nihâyeti'l-karnî'l-âşir el-hicrî*, Dâru'l-Akâdîmiyyûn s. 14.

¹⁸² Burhavî, *Hidemâtü'l-evkâf* s. 13. Arap dünyasında Suriye'de 16/05/1940 tarihli ve 76 sayılı kanun hükmünde kararname ile zürri ve müşterek vakıf ilga edildi. Mısır'da 1952 yılında 180 sayılı kanun gereğince hayrât dışındaki şeylere vakıf ilga edildi. Tunus'ta 18/07/1956 tarihli kraliyet kararnamesi ile iptal edildi. Libya'da ise 16/09/1972 tarihli ve 124 sayılı kanun ile hayri ve ehli vakıf tanzim edilmişti fakat 15/03/1973 tarihli ve 16 sayılı kanun ile hayrât dışındaki şeylere vakıf ilga edildi. bk. Cuma Mahmûd ez-Züraykî, *Mebâhis fi'l-vakfî'l-İslâmî Dirâsât fi kadâya'l-vakf ve nizâmîhi ve melâmih an mezâhirihi ve itârihi't-teşrî'i fi Libyâ ve büldâni'l-Mağrib el-Arabî*, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Libya, 2007, s. 41.

ve revizyon yapılamayacak hale gelmiştir. Ayakta bile duramayan böyle bir yapıdan kendilerine vakfedilen kişiler nasıl istifade edebilsin? Yine sebeplerin arasında, vakıftan pay alacakların sayısının çokluğu ve vakıf gelirlerinin az olması sayılabilir.

Vakıf müessesinin zayıflayıp, yıkılmasına yol açan üstte zikrettiğimiz sebeplere ilave olarak Dr. Şevki Ahmet Dünya özetle ifade edeceğimiz şu sebeplere yer vermektedir:¹⁸³

- Fıkıhçıların dahil, birçok insanın vakıfların fıkhi boyutuyla ilgili bilgisinin eksikliği.
- Vakıf yapılabilmesi için, vakfın idaresi, yatırımı, bakımı ve diğer açılardan gereken yol ve yöntemlerin olmayışı.
- Birçok Müslüman ülkesinde kişilerin vakıfta bulunmalarını engelleyici kanunların bulunması.
- Vakfın haklarını koruyan, işlerini iyi yönetilmesini sağlayan vakıf idaresine güvenin kaybolması.

1.2.2.3. Bazı İlginç Vakıf Türleri

Vakfın sadaka-i câriye olması nedeniyle insanların kendisine yönelimi çoktu. Tarih boyunca da hayrın harcanacağı yerin farklılık göstermesiyle, birçok vakıf çeşidi ortaya çıkmıştır. Tümünün amacı, vakıftan gelecek kazançların türlü hayırlarda kullanılmasıdır. Dolayısıyla eğitime, sağlığa, sosyal hizmetlere ve ülke ekonomisine harcadığını görmekteyiz. Bu açıdan vakıflar ülkenin ciddi bir yükünü üstleniyordu. Vakıfların hastanelere yapılmasını teşvik eden nedenlerden en önemlisi sürekliliğin sağlanmasıdır. Yani hastanelerin hizmetine devam etmesi istenmiştir. Yine vakıflarda çeşitliliği görmek mümkündür. Nitekim tarla, bahçe, dükkân ve ev gibi farklı mallar vakfedilmiştir. Bu çeşitliliğe örnek olarak da Sultan Ahmet el-Mansur ez-Zehabî'nin annesinin Marakeş Bimaristan'ına yapmış olduğu altmış dokuz dükkan ve yetmişincinin yarısı kadarını zikretmek mümkündür. Yetmişinci dükkanın yarı

¹⁸³ Şevkî Ahmed Dünya, "el-Vakfu'n-nakdî medhal li-tef'îli devri'l-vakf fi hayâtina'l-muâsıra", *Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî*, c. 13, s. 499-501.

hisselerini vakfetmesinin sebebi de diğer yarısının bimaristan yoksullarına ait olmasıdır.¹⁸⁴

Üstte zikredilenleri doğrulayacak nitelikteki müsteşrik Alman yazar Sigrid Hunke'nin şu sorusunun zikretmek mümkündür: “*Bütün bu mallar nereden getiriliyordu acaba? Bu sağlık kurumlarının masraflarının alışılmışın üzerinde yükselme riski yok mu?*” Ardından bu soruya şöyle cevap vermiştir: “*Bütün bu mallar, hastanelerin yapılır yapılmaz kendisine tahsis edilen vakıflardan geliyordu.*”¹⁸⁵

Öyle vakıflar kurulmuştur ki bu durum hayret verici bir seviyeye ulaşmıştır. Kanaatimizce bazı tür vakıflara “Harika vakıflar” ismi verilmelidir. Zikredildiğine göre Marakeş şehrinde “Daru’s-sikaf” (دار التقاف) adlı bir müessese bulunmuştur. Bu kurum, eşiyile problem yaşayan kadınların problemlerin çözümüne kadar ücretsiz bir şekilde iâşe ve ibatelerini sağlayan bir kurumdur. Bu kuruma da türlü vakıflar yapılmıştır.¹⁸⁶ Yine İslam’da görülebilecek en zarif vakıf türlerinden biri de Dımaşk’ta olan Zibadi (Tabak-Çanak) vakfidir. İbn Battûta bu vakıftan bahsetmektedir. Bu mekânda çok değerli ve pahalı Çin porseleni tabak ve kâse tarzı eşyalar bulunmaktadır. Bu vakfi yapan kişilerin amacı, eğer bir köle, sahibinin Çin porseleninden yapılmış değerli bir eşyasına zarar verirse, sahibi ona kızıp cezalandırmaması için kırık eşyayı getirip, yenisini alıp efendisine vermesidir.¹⁸⁷ Hatta bu tür vakıflardan, fare ve kuş gibi hayvanlara yapılmış vakıflara da rastladım. Bu da duyabileceğimiz en ilginç vakıflardandır.

Tunus’ta meşhur olan vakıflardan birisi de mahpuslar vakfidir. Bu vakıf, Özellikle ramazan ayında, hapishanedeki kişilere maddi destek sağladığı gibi,

¹⁸⁴ Sigrid Hunke, *Şemsü'l-Arab testau ala'l-garb*, çev. Faruk Beyzûn - Kemal Desûkî, Dâru'l-Cil, Beyrut, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, 8. Baskı, 1993, s. 231-232.

¹⁸⁵ Sigrid Hunke, *Şemsü'l-Arab*, s. 231-232.

¹⁸⁶ Muhammed b. Abdilaziz b. Abdillâh, *el-Vakfî'l-fikri'l-İslâmî*, Matbaatü Fudâle el-Muhammediyye, Fas 1996, c. 1, s. 140.

¹⁸⁷ Muhammed b. Abdilaziz b. Abdillâh, *el-Vakfî'l-fikri'l-İslâmî*, s. 133; İbn Battûta, *Tuhfetu'n-nuzzâr fî garâibi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr*, thk. Muhammed Abdülmün'im el-Uryân, Dâru İhyâi'l-Ulûm 1987, bs. 1, c. 1, s. 120.

hapishanedeki yemek ve hapishane binasının kalitesini, yani genel ifadeyle, yaşam şartlarını da iyileştirmektedir.¹⁸⁸

Nakit para vakfına benzer vakıflar da kurulmuştur. Onlara “kese” vakfı da denebilir. Bu vakıflarda belli bir amaç için para toplanır. Örnek olarak, Hameyn ve hacılar vakfını zikretmek mümkündür. Zira Hameyn vakfında paralar bir kesede toplanıp hac mevsiminde hacıların Mekke ve Medine’ye gönderilir. Bu paraların bir kısmının da Tunus’tan hacca giden insanlara harcanması mümkündür. Hatta belli bir payı Tunus’ta ikamet eden hacılara tahsis edilmekteydi.¹⁸⁹

Üçüncü binyıla girmiş olan, yani günümüzün İslam ülkelerinde vakıflar henüz uykusundan uyanmış değildir. Vakıf kurumumuz, güçlenmesi ve eski haline gelmesi için gösterilen çabalara, bazı ülkelerde vakıfların gelişmesi için benimsenen bazı durumlara ve özellikle vakıf mallarının yatırımı için yeni yolların benimsenmesine rağmen hala zayıftır. Halbuki vakıfların gelişimi için nakit vakfına fihki kurumlar fetva vermiştir. Vakıf çekleri çıkarılmasına da destek vermişlerdir. Dolayısıyla birçok ülke, vakfi, geleneksel vakfın yerine geçmesi için değil, ülkelerin gelişimini destekleyen müstakil bir ekonomik sistem olduğu için benimsemişlerdir. Özellikle üçüncü bir sektör olması itibarıyla, bazı ülkeler, kendisine özel bir önem atfederek, bazı kanunlarını ona göre revize etmiştir. Bu durumu üçüncü bölümde ayrıca ele alacağız.

Modern vakıflar özellikle Birleşmiş Arap Emirlikleri, Türkiye ve Malezya gibi birçok ülkede modern vakıflar yalnız İngiliz kredisi¹⁹⁰ kadar aktif değil, bilakis bundan daha öndedir. Bu ülkelerde vakıf, pratikte kazanç temelli olmayan müstakil bir kurum/şirket haline gelmiştir. Aynı şekilde tüzel bir kişiliğe sahip olan vakıflar güvenilir kurullar tarafından idare edilmektedir. Bu da vakıfların çeşitli kanuni, sosyal ve ekonomik şekillerle uyum göstermesini sağlar.¹⁹¹

¹⁸⁸ Muhammed Hasan Bedreddin, “Melâmiḥ ibdâiyye ve insâniyye fî evkâf Tûnisiyye”, *el-Mecelletü'l-Arabîyye*, sayı 544, 1 Ocak 2022, <https://www.arabicmagazine.com>

¹⁸⁹ Muhammed Hasan Bedreddin, “Melâmiḥ ibdâiyye ve insâniyye fî evkâf Tûnisiyye”.

¹⁹⁰ Buna muvakkafe/vakfedilmiş hibe de denmektedir.

¹⁹¹ Sundûku tesmîri mümtelekâti'l-evkâf'ın kalkınma etkisi sürdürülebilir kalkınma için bir modeldir, nşr. el-Benkü'l-İslâmî li't-Tenmiye, Sundûk tesmîr mümtelekâti'l-evkâf, Suudi Arabistan - Aralık 2019, s. 19.

1.3.Vakıf Türleri

Asrı saadette yapılan ilk vakıf Muhayrîk'in arazilerinin vakfıdır. Hz. Peygamber (s.a.s) kullanım ve yardım amacıyla vakfetmiştir. Kuba mescidinin inşa edilmesi için Benü'n-Necâr kabilesinin vakfettikleri arazi için de aynı şeyi ifade edebiliriz. Bu vakıfların temel özelliği, zürri değil genel/hayrî bir vakıf olmasıdır. Daha sonra çeşitli vakıflar yapılmıştır. Biz de bu bölümde onları ele alacağız.

1.3.1. Cihet İtibariyle Vakfın Taksimi: Hayrî / Zürri

İslam'ın ilk dönemlerinde vakıfların bu ayrımı ve Zürri ile Hayrî olarak adlandırması yoktu. Dolayısıyla o dönemlerde vakıflar "sadaka" olarak bilinirdi ve "Bu falancanın sadakasıdır" denilirdi. Yine bu konuda varit olan hadiste vakıf, sadaka lafzıyla ifade edilmiştir. Sahabelerinin de yazdıkları vakfiyelerde hep sadaka kelimesi geçmektedir. Dolayısıyla sık sık şu ifadeler rastlamaktayız: "Ömer, bunu falana ve falan sadaka etti", "Ebubekir, Mekke'deki duvarını oğluna sadaka etti".¹⁹²

Dolayısıyla vakıf, kendisine vakfedilen cihete bağlı Zürri, Hayrî ve ikisi arasında ortak vakıflar olmak üzere türlere ayrılmaktadır.

1.3.1.1. Hayrî Vakıf

Hayrî vakıf, İslam'ın ilk olarak ortaya çıkardığı kendisine has bir vakıf türüdür. Müslümanlar da tarih boyunca bu vakıf türünü uygulamışlardır. Uygularken de türlü çeşitler ortaya çıkarmışlardır. Zira hayrî vakıf; insanî, eğitim, sağlık, sosyal, ekonomik ve psikolojik her türlü hayrı ve yardımı kapsamıştır. Yalnızca insanın menfaatiyle de sınırlı kalmayıp hayvanları da içine almıştır.¹⁹³ Hayrî vakfın tanımını şöyle yapabiliriz: İlk olarak bir süreliğine bile olsa hayır olarak bazı cihetlere tahsis etmek, daha sonra bu vakıf belli bir kişiye veya kişilere tahsis edilebilir. Örneğin birisi arazisini daha sonra kendisine ve çocuklarına vakıf olmak üzere bir süreliğine hastane veya okul yapımı için vakfedebilir.¹⁹⁴ Bu tür vakfın şartı da arada bir boşluğun olmamasıdır.

¹⁹² Muhammed Mustafa Şelebî, *Ahkâmu'l-vasâyâ ve'l-evkâf*, ed-Dâru'l-Câmiyye, Beyrut 1403/1982, 4. Baskı, s. 319.

¹⁹³ Yûsuf el-Kardâvî, *Nizâmu'l-vakf fi'l-fikhi'l-İslâmî fi dav'i'n-nusûs ve'l-mekâsîdi's-şer'iyye*, Avrupa Fetva Konseyi, Yirmi üçüncü oturum.

¹⁹⁴ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 4. Baskı, c. 10, s. 7607.

Hayrî vakıf, belli bir süreliğine ilk olarak hayır olmak üzere vakfedilebildiği gibi, ebediyen de hayır kalmak üzere de vakfedebilir.

Hayrî vakfın zürri vakıftan ayırt edildiği en önemli farklardan bazıları kapsayıcılık ve devamlılıktır. Zira hayri vakıf her türlü hayır türlerini kapsar ve vakfedilen ayn olduğu hal üzere kaldığı müddetçe devamlılığı sürdürülür.

1.3.1.2. Zürrî Vakıf

Âlimlerin görüş birliğiyle bu tür vakıf caizdir.¹⁹⁵ Asrı saadette olmayan bu uygulama sahabelerin uygulamasıyla sabittir. Zürrî veya Ehlî vakıf, kişinin kendisine,¹⁹⁶ zürriyetine veya nesline bir ayni gerek başlangıçta belli bir süreliğine ve gerek ebediyen vakfetmesidir. Bu vakıf türünde aynların menfaatleri vakfedilenlere tahsis edilir. Zira fıkhi zabıta ya göre “Vâkıfın şartı, şarî’in nassı gibidir”. Daha sonra vakfedilen kişilerin yok olmasıyla vakıf, yardım ve hayır olmak üzere diğer yerlerde kullanılır. Bu aşamada vakıf, vakfeden kişinin mülkünden çıktığı için müdahil olamaz. Ancak vakfın kendisine tahsis edilen kişinin ölümüyle vakıf, asıl sahibine dönmeyip ve de Zürrî olmaktan çıkmayıp vefat edenin en yakınlarına tahsis olur. Zira Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) Ebi Talha’ya şöyle demiştir: “Onu en yakınlarına vermeni uygun görüyorum”.¹⁹⁷ Fakat vâkıf kişi vakfını vefat eden kişinin hayatıyla sınırlandırmışsa, o halde o kişinin/kişilerin vefatıyla ayn vâkıfa veya vereselerine rücu eder. Ehlî/ zürrî vakıf da belli bir türle sınırlı değildir. Zira – caiz görenlere göre – kendisine, çocuklarına ve başlangıçta kendisi veya çocuklarına sonradan hayri veya tam tersi olmak üzere farklı şekillerde olabilmektedir.

1.3.1.3. Ortak Vakıf

Bu tür vakfın özelliği her iki vakfın karışımından oluşmasıdır. Zira bu vakıf başlangıçta kendisine, nesline veya tayin ettiği kişilere tahsis edildikten bir süre sonra

¹⁹⁵ Ebû Bekr el-Hallâl, *el-Vukûf ve't-teraccül min mesâil el-imam Ahmed*, c. 1, s. 24.

¹⁹⁶ Yaşadığı sürece vâkıfa gâllenin hepsini veya bir kısmını şart koşmanın sıhhati noktasında fakihler arasında ihtilaf yaşanmıştır. Ebû Yusuf, İbn Ebî Leylâ , İbn Şübrüme ve Şafî, Hanbelî ve Zâhirî mezhebinden az sayıda âlim bu vakfı ve şartı sahih saymışlardır. İmam Muhammed, Mâlikîler, Şâfi mezhebinin cumhuru, Hanbelîlerin ve imâmiyye Şia’sının çoğunluğu ise bu şartı sahih saymamışlardır. Bu şartı sahih saymayanlardan imam Muhammed, Şia ve Şâfiîlerin cumhuru şart batıl olduğu için vakfın da batıl olduğuna hükmetmişlerdir. Geri kalanlar ise şartı batıl görüp vakfı sahih kabul etmektedirler. bk. Muhammed Mustafa Şelebî, *Ahkâmu'l-vasâyâ ve'l-evkâf*, s. 182.

¹⁹⁷ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, c. 2, s. 421.

hayrî bir cihete tahsis edilebilir. Bu durumun tersi de mümkündür. Fıkıh kitaplarında da bu vakıftan detaylı bahsedilmektedir. Ortak vakfın dayanağını, Hz. Peygamberin (s.a.s) bazı arazilerini hem ailesine hem hayrî olarak aynı anda vakfetmesi ve keza, sahabeler ile kendilerinden sonra gelen tabiin aynı uygulamayı yapmışlardır.

El-Mukni’ üzerinde yazılan *eş-Şerhu’l-kebîr*’de şu ifade geçmektedir: “eğer evini çocuklarına ve yoksullara yarı yarıya ya da üçte bir ile üçte iki oranında olmak üzere iki farklı tarafa vakfederse, caiz olur. İster vakfın sonuç itibarıyla (bir süre sonra) çocuklarına veya yoksullara vakfetmiş olsun, ister diğer üçüncü bir tarafa vakfetmiş olsun hüküm aynıdır. Çünkü bir kısmın tek başına vakfi caizken, iki kısmın vakfi da caiz olur...”¹⁹⁸

1.3.2. Zaman İtibariyle Vakfın Taksimi: Ebedi / Geçici

Zaman açısından vakıf konusu âlimlerin ihtilaf ettikleri bir konudur. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler olmak üzere cumhura göre ebediyet/süreklilik şarttır. Bazı âlimler de vakfın ebedi ve geçici (muvakkat) olmak üzere iki türü olduğunu ve her birisinin ayrı ayrı şartları olduğunu savunmuşlardır. Bu konu üzerinde uzunca tartışılmış ve her grubun kendine has delili ve istidlal yöntemi mevcuttur.

1.3.2.1. Ebedi Vakıf¹⁹⁹

Vakfın ebedi olması şartını Malikiler ve Ebu Yusuf’tan bir rivayet dışında cumhur âlimleri savunmaktadır. Hanefilere göre vakfın ebedi olması gerektiği icmâyla sabittir. Hassâf şöyle demektedir: “Eğer evini bir gün veya bir ay vakfederse caiz olmaz. Çünkü ebedi olarak vakfetmemiştir.”²⁰⁰ Ebedilik ise başlangıçta veya son olarak sonu gelmeyecek bir tarafa vakfedilmesidir. Fakirlere vakfedilmesi de böyledir.²⁰¹ Ebedi olarak vakfedilmezse şayet, kendisiyle sabit olan hüküm sabit

¹⁹⁸ Makdisî, *eş-Şerhu’l-kebîr*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, c. 6, s. 90.

¹⁹⁹ Vakfın ebediliğini Hanefiler ve Hanbelîler söylemekte olup Şâfiîlerden ve Mâlikîlerden gelen bir kavil de bu yöndedir. Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, c. 7, s. 521; Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 333; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, c. 5, 214; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 42; Haccâvî, *el-İknâ’*, c. 3, s. 8; Nazif Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Diyanet Vakfı Yayınları, s. 57.

²⁰⁰ Burhaneddin Trablusî, *el-İs’âf*, s. 30; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, c. 7, s. 521; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, c. 5, 218; Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi’l-Kitâb*, c. 2, s. 182; Ruheybânî, *Metâlibu uli’n-nühâ fî şerhi gâyeti’l-müntehâ*, c. 4, s. 294.

²⁰¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, c. 6, s. 203.

olmaz. Tıpkı muvakkatlığın satışı batıl kıldığı gibi batıl olur. Ebedilik şartının, icmâ yoluyla sabit olduğu da belirtilmiştir. Ancak İmam Muhammed'e göre vakfın ebedi olduğunu açıkça ifade edilmesi gerekir. Zira bu menfaatin veya gelirin sadaka verilmesinden ibarettir. Bu da vasiyette olduğu gibi sürekli ve geçici olabilir. Bu durumda ebedilik ancak vâkıfın nassıyla belirlenir. Fakat Hassâf'ın da zikrettiği gibi Ebu Yusuf'a göre ebediliği açıkça söylemeğe gerek yoktur. Zira onun vakıf olması zaten bunu gerektirmektedir.²⁰² Vakfın ebedi olmasının gerekliliği konusunda Hassâf, Hz. Peygamberin (s.a.v.) ve sahabelerin uygulamasını delil göstermektedir. Zira onların yaptıkları tüm vakıflar ebedidir. Geçici olarak vakıfta buldukları nakledilmemiştir.

Ebu Yusuf'tan nakledilen iki rivayetten birisine göre geçici bir süreliğine vakıf caizdir. Ancak mezhep imamaları, vakıfta ebediliğin şart olduğunu söyleyen diğer rivayetle amel edilmesi gerektiğine ittifak etmişlerdir. Bundan dolayı fakihler şöyle demektedir: Sahibeyn, İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed mana olarak vakfın ebedi olması gerektiğine ittifak etmişlerdir. Ancak daha sonra bu ebediyet şartının söylenmesi veya süre tayini olmadan vakıf sıygasının yeterli olup olmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir.²⁰³ İbn Âbidîn de şunu ifade eder: "Sahih görüşe göre, ebedilik ittifakla şarttır. Ancak onun ifade edilmesi Ebu Yusuf'a göre şart değilken, Muhammed'e göre şarttır."²⁰⁴

Hanbeli ve Şâfiî mezhebine göre vakfın ebedi olması şarttır. Şâfiî mezhebine göre vakıf muvakkat/geçici bir süreliğine olması onu batıl kılar. Nitekim vakfın maksadı sevabın sürekliliğidir.²⁰⁵ Malikiler ise vakıfta ebediliği şart koşmamışlardır. Dolayısıyla bir yıllığına veya belirli bir süreliğine yapılan vakıflar caizdir. Süre bittikten sonra vakfedilen şey tekrar vâkıfın mülküne dahil olur. Bu fetvalarının amacı ise insanların hayır yapma konusunda önlerini açmaktır.²⁰⁶

²⁰² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 41; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, c. 5, 214.

²⁰³ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *Ahkâmu'l-evkâf*, Dâru Ammâr, Amman, 2. Baskı, 1998, s. 50-51.

²⁰⁴ İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, c. 4, s. 349.

²⁰⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 325.

²⁰⁶ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 4. Baskı, c. 10, s. 7657.

1.3.2.2. Geçici Vakıf

Geçici vakfı caiz gören mezhep, Maliki mezhebidir. Bunun yanından cevazıyla ilgili Ebu Yusuf'tan bir rivayet bulunmaktadır. Şâfîilerden²⁰⁷ ise Ebu'l-Abbas b. Serîc (306 H) caiz olduğu görüşündedir. Nitekim Nefrâvî'nin el-Fevâkih'üd-Devânî adlı eserinde şunu ifade eder: “*Musannif (İbn Ebî Zeyd) her ne kadar şart olduğunu söylemiş olsa da ve de ibn Arefe vakıf tanımında söylediğinin aksine ebedilik bize göre şart değildir. İbn Arefe vakfi, 'Bir şeyin var olduğu müddetçe menfaatini başkasına vermektedir.' olarak tanımlamaktadır. Bu da mezhebin kabul ettiği görüşe muhaliftir. Tanımını da yaygın olan uygulamaya göre yapmıştır. Dolayısıyla bu tanım, Halil'in de ifade ettiği üzere, belli bir süreliğine vakfın yapılması, ardından sahibinin mülküne tekrar dönmeye mâni değildir.*”²⁰⁸

Sâvî, eş-şerhi's-sağîr adlı eserinde vakıfta ebediliğin şart olmadığını, bir yıllığına veya daha fazla belirli bir süreliğine vakfedilip daha sonra tekrar kendisine veya başkasına mülk olarak intikal edilebildiğini söylemektedir.²⁰⁹ Vakfın ebediliğini şart koşanlar ise kişinin malının bir kısmını vakfetmesiyle vakfından dönmüş olmazken, malını bazı zamanlar için vakfetmesi sürenin geçmesiyle vakfından dönmüş olmaktadır demektedir.²¹⁰

Vakfın geçici olabileceği konusunda İmam Ebu Yusuf'tan iki rivayet nakledilmektedir. Mabsut'ta nakledildiğine göre İmam Ebu Yusuf'un geniş tuttuğu alanlardan birisi vakfın geçiciliğidir. Ona göre kesintiye uğrayıp sonu geleceği düşünülen bir cihete, sonuç itibarıyla vakıf yoksulları kalsın denmese de vakıfta bulunmak caizdir.²¹¹ Serahsî'nin de ifade ettiği üzere İmama göre vakfın amacı Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmaktır, Allah Teâlâ'nın rızası ise bazen sonu gelebilen bazen de sonu gelmeyen cihetlere vakıfta bulunmakla kazanılır.

İbnü'l-Hümâm da aynı şeyi zikretmiştir. Ancak bu defa, kendilerine vakfedilen kişilerin ölümüyle vakfın vâkıf kişinin mirasçılara intikal edileceğinden

²⁰⁷ Haraşî, *Şerhu muhtasari Halil*, c. 7, s. 78; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, c. 6, s. 18.

²⁰⁸ Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-Devânî*, c. 2, s. 161.

²⁰⁹ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî alâ eş-şerhi's-sağîr*, c. 4, s. 106; Desûkî, *Hâşiyetü 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s. 76.

²¹⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, c. 7, s. 521.

²¹¹ Serahsî, *el-Mabsût*, c. 12, s. 41.

bahsetmektedir. Zira Muhammet b. Mukâtil, İmam Ebu Yusuf'tan nakille şunu demektedir: “*Belli bir kişiye vakıfta bulunursa caiz olur. Eğer vakfettiği kişi vefat ederse mal veresesinin mülkü olur. Mezhepte müftâ bih görüş budur.*” İmam Ebu Yusuf'un vakfin mirasçılara intikal edileceği görüşü bilindiğinde, vakfı 20 yıla sınırlandırması da buna göre caizdir.²¹²

Şâfiîlerden ebi'l-Abbas b. Serîc geçici vakfa cevaz verenlerdendir. Caiz olduğuna dair aklî bir delile dayanarak şöyle demektedir: “Kişi, malının tümüyle veya bir kısmıyla vakıfta bulunabildiğine göre; zamanın tümüyle veya bir kısmıyla da vakıfta bulunabilir.”²¹³

Vakfin ebedi olması gerektiğini savunun âlimlerin sayısı, geçici olabilir diyenlerin sayısından çok daha fazladır diye bir itirazla karşılaşılırsa; itibar edilecek hususun çokluk veya azlık değil, bilakis insanları menfaatleri ve meşakkati/zorluğu üzerlerinden almak olduğu söylenebilir. Zira insanlara kolaylık sağlayan her ne varsa şeriata muhalif veya zararı menfaatten çok olmadığı sürece hekim olan Şâri'miz ona teşvik etmiştir. Elbette ebedilik ve geçicilik meselesi içtihada açık bir meseledir. Zira bu meselede sübutu veya delaleti kati bir nas bulunmamaktadır. Dolayısıyla insanlara menfaat ve maslahat barındıran her şeye dinimiz teşvik etmiştir. Maliki mezhebinin fetvasının dayanağını açıklayan da budur, zira onlar mürsel maslahatı itibara almışlardır.

1.3.3. Vâkıf İtibariyle Vakfın Taksimi: Ferdî / Cemaî

1.3.3.1. Ferdî Vakıf

Hayır yapılabilecek yerlerde belli bir kişinin arazisini veya arazisinin gelirini vakfetmesidir. Vakfın bu türü en yaygın olanıdır. Her asırda sicil arşivleri, sayılamayacak kadar bu tür vakfiyeleri içermektedir. Bu kadar çok vakfiyelerin bulunması, vakfın, İslam tarihinde zirveye ulaştığını gösteriyor. Zulüm ve sömürgeci güçlerin, İslam ülkelerini işgal edene kadar bu böyle olmuştur. Zira işgalciler vakıflara el koyup, İslamî kimliği silmek için vakıfları yeryüzünden kaldırmak istediler. Sahipleri tarafından vakfedilen arazileri almak ve vakıfları iptal etmek için her türlü

²¹² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 214; İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-imâm eş-Şâfiî*, c. 8, s. 69.

²¹³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, c. 7, s. 521.

bahaneye başvurmuşlardır. Âlimler ve müftüler karşı koymayıp, geri adım atmaları için onları zorlamasaydı günümüzde yeryüzünde vakıf kalmazdı. Şunu da ifade edelim ki bazı vakıflar bilfiil devlet kararıyla iptal edilmiştir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) döneminde bilinen vakıf türü ferdi vakıf olduğundan dolayı birkaç örneği zikretmeyi uygun gördük. Mesela Hz. Ömer'in (r.a.) vakfı, bizzat bu vakıf türüne örnektir. Zira o, Hayber'de bulunan "Semğ" adlı arazisini Allah yolunda vakfetmek için Hz. Peygamberimizden (s.a.v.) izin istemiştir. Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) de arazinin aslını vakfedip meyvelerini de fakirlere dağıtmasını istemiştir. Bu hadis âlimlerin ittifakıyla vakfın dayanağı niteliğindedir.

Ferdî vakfın örneklerinden biri de Hz. Osman'ın (r.a.) "revme" adlı kuyusunu Allah yolunda vakfetmesidir. Hz. Ali de r.a "Yenbi" kuyusunu ve Hz. Talha (r.a.) bahçesini akrabalarına vakfetmiştir. Safiye annemiz de evini Yahudi olan kardeşine vakfetmiştir. Bunlara ek olarak da günümüze kadar varlığını sürdüren diğer sahabe ve tabiin'in vakıflarını zikretmek mümkündür.

1.3.3.2. Kolektif (Cemaî) Vakıf

Cemaî vakıf, ferdî vakfa oldukça benzerdir. Ancak cemaî vakıfta "ortaklık" ilkesi mevcuttur. Ortaklık ilkesi, gerçek veya tüzel kişilerin ümmetin menfaati için yardım projeleri yürütmeleridir. Bu projeler ister hastane, okul, yol yapımı gibi yüksek sermaye gerektiren büyük projeler olsun; isterse de mescit ve eğitim merkezi yapımı için bir grup kişilerin toplanıp yaptıkları küçük projeler olsun durum aynıdır.

Cemaî vakıfta bir grup kişinin toplanıp arazilerinin veya arazi gelirlerinin bir kısmını yardım projesine vakfetmeleriyle gerçekleşir ki sonuç itibarıyla kişinin tek başına gerçekleştiremeyeceği büyüklükte bir projeyi gerçekleştirmiş olurlar. Dolayısıyla bu vakfın temel özelliği katkı ve ortaklıktır.

Şakir Berki, cemaî vakfın çeşitlerinden diğer bir çeşit saymaktadır. O da iki veya daha fazla kişinin bir araya gelip maddi güçlerine göre vakıf kurmalarındır ki bu söz konusu vakıf türü pek çok İslami ülkede yaygın olarak bulunmaktadır.²¹⁴ Bu kurulan vakfa iyilik severler gelip bağışta bulunurlar. Bağışlanan paralar da mescit

²¹⁴ Şakir Berki, *Vakıflarla İlgili Önemli Meseleler*, Bayrak Yayınları 1990, s. 47.

inşasında ve diyaliz cihazı gibi hastaların ihtiyaç duydukları cihazların alınması gibi projelerde harcanmaktadır.

Vakfin bu çeşidi ilk dönemlerde de mevcuttu. Ancak şekil itibarıyla fakihlerin cevaz verdiği günümüzdekinden farklıdır. Dolayısıyla bu vakfa dayanak zikredecek olursak, bunun Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de var olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzle uyuşması için sadece şekil değişikliği söz konusu olmuştur. Dolayısıyla cemaî vakıf mahiyeti itibarıyla değişmemiştir. Mahiyeti ise aslın vakfedilip ürünü bağışlamaktır.

O halde cemaî vakfin ilk dönemde olduğu ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) ona izin verdiği söylenebilir. Nitekim Buhari Sahih’inde şu rivayet yer almaktadır: Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz Medine’ye hicret ettiğinde mescit inşa etmek istemiştir ve şöyle demiştir: “Ey Beni’n-Necar bu duvarınızın fiyatını bana söyleyin” onlar da: Hayır Allah’a yemin olsun ki fiyatını istemiyoruz bunu ancak Allah Teâlâ için bağışlarız.²¹⁵ Görüldüğü üzere bu duvar birçok kişinin ortak malıydı ve Peygamber efendimiz onu satın almak istemişti. Ancak onlar, bu mallarının satılmasına değil, hepsinin adına Allah için bağışlanmasına anlaşılmışlardır. *Fethu’l-bâri*’de âlimlerin bu konuda ihtilaf etmediği ifade edilmiştir. Dolayısıyla cemaî vakfı inkâr eden veya yokluğunu iddia eden âlim yoktur denebilir. Ancak Şâfiîlere göre müşâ’ kısımda ihtimal söz konusudur.²¹⁶

Cemaî vakfin Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimizin döneminde olan örneklerinden biri de kafirlere karşı koymak ve fetihlere çıkmak için orduların hazırlanmasını zikredebiliriz. Bilindiği üzere, ordu hazırlamak büyük sermaye gerektirdiği için tek kişinin yapabileceği bir hayır değildir.²¹⁷ Dolayısıyla bu amaçla bazı sahâbîler at bağışlamış, bazıları da silahını ve savaş araç gereçlerini bağışlamışlardır. Onlardan birisi de Hz. Ömerdir. Nitekim Hz. Ömer atını bağışlamıştır. Daha sonra atının satılığa çıktığını görünce, onu satın almak için Hz.

²¹⁵ Buhârî, *Sahih*, Kitâbü’l-vasâyâ, Bâb fi vakfî’l-arz li’l-mescid, No. 2774.

²¹⁶ İbn Hacer, *el-Feth*, c. 5, s. 404.

²¹⁷ Hz. Osman’ın (r.a.) orduyu donatması.

Peygamberimizden (s.a.v.) izin istemiştir. Hz. Peygamberimiz de “onu satın alma, verdiğin sadakadan da geri dönme” diye buyurmuştur.²¹⁸

Cemaî vakfın delillerinden birisi de Hz. Hâlid b. Velîd’ten ölüm döşeğinde rivayet edilen “Ben ölürsem; silahımı ve atımı Allah yolunda bağışlayın” sözüdür.²¹⁹ Yine rivayet edildiğine göre Hz. Ömer döneminde savaş için 300 at Allah yolunda bağışlanmıştı ve hepsinin bacakların “Allah yolunda vakfedilmiştir” yazılıydı.²²⁰

1.3.4. Mevkûf İtibariyle Vakfın Taksimi: Gayrimenkul / Menkul

1.3.4.1. Gayrimenkul/Akâr Vakfı²²¹

Âlimler akârın vakfının caiz olduğu konusunda icmâ etmiştir. Sünnetten delil olarak, Hz. Peygamberin (s.a.v.) ve Hz. Ömer’in yapmış oldukları vakıfları saymak mümkündür. Bu konuda ifade edildiği üzere icmâ söz konusudur. Tirmizî süneninde “Hz. Peygamberin ashabından ve onlardan sonra gelen ilim ehline göre amel buna göredir. Arazi vd. -gayrimenkullerin- vakfının cevazı konusunda ilk dönemlerde bir ihtilafa rastlayamadık.²²²

Müşâ’ın²²³ vakfedilmesine gelince, onun da vakfedilmesi caizdir. Zira Hz. Ömer (r.a.) Hayber’den 100 hisseye sahip olmuştu ve onları Hz. Peygamberimizin (s.a.v.) emriyle vakfetmiştir. Vakfını belgelendirip sahabelerin de şahit oldukları bir vakfiye yazmıştır. Dolayısıyla vakıfta müşâ’ ile taksim edilmiş gayrimenkuller birdir. Çünkü ikisinde de asıl vakfedilir, menfaati bağışlanır. Bu amaç taksim edilmiş akârda hasıl olduğu gibi müşâ’ akârda da hasıl olmaktadır.²²⁴

²¹⁸ Müslim, *Sâhîh*, Kitâbu’l-hibât, Babu kerâheti şirâi’l-insâni mâ tesaddeka bihi mimmen tesaddeka aleyhi, No. 1621.

²¹⁹ Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, c. 3, s. 478.

²²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 12, s. 45; Serahsî, *Şerhu’s-Siyeri’l-kebîr*, s. 2089.

²²¹ Akâr: İnşa edilmiş olsun veya olmasın bir arazidir ki bina buna göre arazinin vakfına dâhil edilir, dolayısıyla onunla birlikte bir vakıftır. İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadir*, c. 6, s. 215.

²²² Sünenü’t-Tirmizî, c. 3, s. 651; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, c. 6, s. 238; Mâverdi, *el-Hâvi’l-kebîr*, c. 7, s. 517.

²²³ Müşâ terimi ile bir grup insanın ortak olduğu ifraz edilmemiş/taksim edilmemiş arazi kastedilmektedir.

²²⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, c. 2, s. 250; Buhûtî, *Keşşâfu’l-kınâ*, c. 4, s. 243.

1.3.4.2. Menkul Vakıf

İkinci bölümün birinci kısmında bu konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır. İlgili kısımda, menkul vakfı kurumu ayrıntılı olarak incelenmiş, konuya dair farklı mezhep görüşleri, ortak noktalar ve ihtilaflar, her bir grubun dayandığı delillerle birlikte sistematik bir şekilde aktarılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA PARA VAKIFLARI

2.1. Para Vakıflarının Hükümü ve Şer'î Gayeleri

Birinci bölümde genel anlamda vakfin mübah olduğuna dair Kur'ân'da delillere yer verilmişti. Bu bağlamda, iyilik yapmak ve Allah yolunda infakta bulunmak suretiyle Allah'a yakınlaşmayı teşvik eden âyetler zikredilmiş ardından vakfin meşruiyetine işaret eden Hz. Peygamber'in sözlü, fiilî ve takrirî sünnetinden delillere yer verilmişti. Genel anlamda vakfin meşruiyetine işaret eden bu delillerde taşınır ve taşınmaz mal ayrımı yapılmadığı görülmektedir.

İslam'da vakıf müessesesinin teşekkülü, öncelikle gayr-ı menkul (taşınmaz) malların vakfedilmesiyle başlamıştır. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) kendisine ait bazı arazileri vakfetmesi, vakıf müessesesinin ilk adımını oluşturmuştur. Sahabe, tabiîn ve tebe-i tâbiîn (r.a.) bu konuda Hz. Peygamber'i takip etmiş ve günümüze kadar bu müessese devam etmiştir. Muhtaçların ihtiyaçlarını giderme ve toplumda yardımlaşma ruhunu yeşertme gibi yüce bir görev üstlenen vakıfların daha sonra kapsamı genişlemiş ve menkul (taşınır) mallara ait vakıflar da ortaya çıkmıştır. Nitekim taşınır malların vakfi ilk kez Hz. Peygamber döneminde silah ve bazı hayvanların vakfedilmesiyle başlamış, kitap, giysi, mobilya ve para gibi diğer taşınır mallar da bu kapsama dahil olmuştur.²²⁵

İslam hukukunda para vakıfları konusu güncel olduğu kadar kadim bir meseledir. Bazı mütekaddimîn ulema tarafından fetâvâ ve nevâzil türü eserlerde konunun tartışılmış olması, kadim bir mesele olduğunu göstermektedir. Bu eserler incelendiğinde para vakıfları meselesinin mütekaddimîn ulema arasında tartışıldığı ve

²²⁵ İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 217; Bağdâdî, *el-İşrâf*, c. 2, s. 673; Gazzâlî, *el-Vasît*, c.4, s. 239 ; Büceyremî, *Hâşiyetü'l-Büceyremî 'ala'l-Minhâc*, c.3, s. 202; Cemel, *Hâşiyetü'l-Cemel 'ala'l-Minhâc*, c.3, s. 577; İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, c. 8, s. 60; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 16, s. 370.

pek çoğunun bu vakıf türünü caiz görmediği anlaşılmaktadır. Zira onlara göre para, vakfın temel şartı olan “kullanım neticesinde tükenmemek” özelliğine sahip değildir. Öte yandan bazı mütekaddimîn uleması sadece parayla sınırlı kalmayıp hiçbir taşınmazın vakfedilemeyeceğini savunmuştur.

İslam hukukçuları, genelde taşınır, özelde de para vakfının uygun olduğuna fetva verirken, bunun ekonomik kalkınmada ve iyileşmede oynayacağı önemli rolü göz önünde bulundurmuşlardır. Ayrıca, devletlerin karşılayamadığı eksiklikleri giderme ve ekonomiyi geliştirme potansiyeline de dikkat çekmişlerdir. Nitekim bazı taşınmaz vakıfların gelirleri mevkufun lehe yarar sağlamak bir yana vakfın bakım masraflarını bile karşılamamaktadır. Bunun nedeni olarak, taşınmaz malların donuk ve stabil olması, para vb. taşınır mallar gibi esnek olmamasıdır. Dolayısıyla İslam hukukçuları para vakıfları konusunda fetva verirken, vakfın amacına (makâsıd) odaklanmışlardır.

Para vakıfları, 15. yüzyılın ortalarında Osmanlı döneminde büyük ölçüde gelişmiştir. Bu dönemde sultanlar ve alimlerin ilgisini çekmiş şer'î hükümleri hakkında yazılar yazılmış ve fetvalar yayımlanmıştır. Osmanlının fethettiği bölgelerde de para vakıflarının yaygınlaştığı görülmektedir.

2.1.1. İslam Hukukunda Menkul Malların Vakfı

Bu bölümde öncelikle İslam hukukunda menkul mallar konusu açıklığa kavuşturulacak ardından para vakıflarının İslam hukukundaki yerine temas edilecek, son olarak para vakıflarının meşruiyetine dair deliller ve alimlerin görüşleri incelenecektir. Bu bağlamda birinci başlıkta “menkul” sözcüğünün sözlük ve terim anlamına yer verildikten sonra ikinci başlıkta İslam hukukunda menkul malların hükmüne üçüncü başlıkta da konu ile ilgili İslam hukukçuların görüşlerine yer verilecektir.

2.1.1.1. Menkul Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Menkul (منقول) kelimesi, sözlükte bir şeyin bir yerden başka bir yere taşınmasını, değişim veya dönüşümünü ifade eden (ن-ق-ل) maddesinden türeme bir

ism-u meful kipidir.²²⁶ Fıkıhta menkul kavramı, başka bir yere taşınabilen mal anlamına gelir. Fıkhî bir terim olarak menkul kavramı Hanefî ve Maliki mezheplerinde farklı şekilde tanımlanmıştır. Mecelle'nin 128. Maddesinde belirtildiği üzere Hanefilere göre menkul, yerinden başka bir yere taşınabilen her türlü maldır. Buna göre para ve değerli evraklar, hayvanlar, ölçüyle satılan mallar (mevzûnât), tartıyla satılan mallar (mekîlât), vakıf veya miri arazilerde bulunan yapılar ve ağaçlar, menkul mallar kapsamına girer.²²⁷

Maliki mezhebine göre menkul; giysi, kitap ve araba gibi başka bir yere taşınabilen ve taşındığında şekli ve sureti değişmeyen maldır. Buna göre binalar ve ağaçlar, taşınmaları halinde şekli ve sureti değiştiği için menkul mallardan sayılmaz.²²⁸ Bu nedenle, Hanefî mezhebinde menkul mal kapsamı, Malîkî mezhebine göre daha geniştir. Malîkîler, menkul mal kapsamını daraltmış ve arazi (akar) anlamını genişletmişlerdir. Zira Malîkilere göre menkul malda taşıma esnasında şeklinin korunması ve değişmemesi şartı aranır. Onlara göre taşındığında şekli değişen mallar menkul mal hükmünde olmayıp arazi gibi gayr-ı menkul hükmündedir. Söz konusu bu şart fıkıh kavramları sözlüğünde vurgulanmış ve menkul mal şu şekilde tanımlanmıştır: “Menkul mal, şekli bozulmadan olduğu gibi bir yerden başka bir yere aktarılabilen maldır.”²²⁹

2.1.1.2. Menkul Mal Vakıflarının Hükümü

Taşınmaz malların vakfedilmesi, Sünnî mezheplerin fakihleri arasında ittifakla caizdir. Ancak, taşınır malların vakfi konusunda fakihler arasında ihtilaf vardır. Konu hakkında Kurtûbî (ö. 671/1273) şöyle demiştir: “Köprü ve cami gibi gayr-ı menkul malların vakfedilmesinin caiz olduğu hususunda mezhep imamaları arasında ittifak vardır, ancak bunların dışındaki mallarda ihtilaf vardır.”²³⁰ Kurtûbî, “bunların

²²⁶ Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, c.5, s. 162; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, c.5, s. 463; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 11, s. 674.

²²⁷ Mecelletü'l-ahkâmî'l-'adliyye, thk. Necîb Hevâyîni, Karhâne-i Ticâret-i Kütüb, Karaçi, ty., 31; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm* (ta'rîbu Fehmî el-Hüseynî), Dârü'l-Cîl, 1991, c.1, s. 116; Hasan Hacak,, “Menkul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV, Ankara 2004, c. 29, s. 145-147; Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, Aydınlık, İstanbul 1945, s. 54.

²²⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islamî ve edilletuhu*, 4. Baskı, Dârü'l-Fikir, Suriye, c. 4, s. 2882;

²²⁹ Kalecî, *Mu'cem*, s. 397.

²³⁰ Behûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, c. 4, s. 240.

dışındakiler” ifadesiyle menkul malları kastetmiştir. Nitekim İmam Ebû Hanife (ö. 150/767) ve İmam Ahmed’den (ö. 241/855) mutlak anlamda menkul malların vakfının caiz olmadığına dair rivayetler geldiği gibi bazı menkul malların istisna edildiğine dair rivayetler de vardır. Cumhur ise genel anlamda menkul malların vakfedilebileceği görüşündedir. Ancak vakıf sonrasında hala varlığını sürdüren menkul mallar ile tükenen ve yok olan menkul mallar arasında ayrıma gidilmiştir.

Merğînânî (ö. 593/1197), İmam Ebû Hanife’den “taşınabilir mallar vakfedilemez” görüşünü nakleder.²³¹ Kudûrî de (ö. 428/1037) taşınmaz arazilerin vakfedilebileceğini taşınır malların ise vakfının caiz olmadığını ifade eder.²³² Çünkü taşınmaz mal sabittir ve devam eder, taşınabilir mal ise yer değiştirebilir ve dönüşebilir. Bu durumda malın devam etme koşulu gerçekleşmeyebilir. Ancak İmam Ebû Hanife’nin talebeleri Ebû Yusuf ve Muhammed, belli koşullara haiz menkul malların vakfedilmesinin caiz olduğunu savunmuşlardır.²³³

İmam Ahmed’den gelen bir rivayete göre²³⁴ taşınabilir malın vakfedilmesi mutlak anlamda caiz görülmemiştir. Konuyla ilgili rivayet şu şekildedir: “Ebû Abdullah’ın şunu söylediğini işittim: “Maldaki vakfi bilmiyorum, Peygamber ahabının yaptığı gibi vakıf sadece ev ve araziler içindir.”²³⁵ Bazı mezhep takipçileri, bağlamından koparıldığı gerekçesiyle bu rivayeti, reddetmişlerdir. Çünkü İmam Ahmed’e taşınır malın vakfi hakkında sorulduğunda, bu tür vakıfları duymadığını belirtmiştir. Ayrıca kendisine emaneten vermek veya takmak maksadıyla mücevherlerin vakfedilebileceğine dair Hz. Hafsa’dan nakledilen rivayet sorulduğunda o, bu rivayeti kökten reddetmiştir.²³⁶

²³¹ Merğînânî, *el-Hidaye*, c. 3, s. 17; Meydânî, *el-Lubâb*, c. 2, s. 182.

²³² Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, s. 127.

²³³ İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 217.

²³⁴ İbnü'l-Müflih, *el-Mübdî*, c. 5, s. 156; Gazzâlî, *el-Vasît*, c. 4, s. 239. Harisî bu rivayetten böyle bir anlamın çıkamayacağını öne sürerek Hanbeli mezhebinde konuyla ilgili tek bir görüşün olduğunu iddia etmiştir. Bk. Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 16, s. 371.

²³⁵ Hallâl, *el-Vukûf ve't-teraccul*, c. 1, s. 71; Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, c. 6, s. 188; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 16, s. 374.

²³⁶ Hallâl, *el-Vukûf ve't-teraccul*, c. 1, s. 72.

Menkul malların vakfedilmesinin caiz olduğuna dair İbrahim b. el-Hâris tarikiyle İmam Ahmed'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “Malın vakfını bilmiyorum, sadece arazi, ev, silah, vb. mallar vakfedilebilir.”²³⁷ Bilindiği üzere silah, taşınır mallardandır. Öte yandan o, “vb. mallar” ifadesiyle diğer menkul malları kastetmiştir. Hanbeli fakihlerinden menkul mallarda vakfin caiz olduğunu iddia edenler bu rivayeti delil getirmişlerdir. Ancak, onlar da mutlak anlamda menkul mallarda vakfin caiz olduğunu iddia etmemiş; vakfedildikten sonra baki kalan mallar ile vakfedildikten sonra tükenen ve yok olan mallar arasında ayrıma gitmişlerdir. Buna göre birinci tür malların vakfı caiz, ikinci tür malların vakfı caiz değildir. Zira bu tür mallar Hz. Ömer rivayetinde yer alan malların kapsamına girmemektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in “vb. mallar” ifadesinden, hadiste zikredilmeyen menkul malların zikredilenlere kıyas edilebileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu tür malların aslının baki kalması şartı aranır.

Sonuç olarak İmam Ahmed, taşınabilir malların vakfedilmesine karşı çıkmamıştır. Nitekim mezhep takipçilerinden bazıları tarafından bu yanlış anlaşılma düzeltilmeye çalışmış ve taşınabilir malların vakfedilmesinin caiz olduğu konusunda mezhepte tek görüş olduğu vurgulanmıştır.

Hanefiler de taşınabilir malların vakfedilmesini caiz görürler. Ancak, taşınabilen malın devamını şart koştuklarından onlara göre bu cevaz mutlak değildir. Bu nedenle onlar, taşınabilir malın taşınmaz mala bağlı olması, hakkında şer'î bir nas olması veya bu tür malların vakfına dair halk arasında teamül olması gibi koşulları ararlar. Konuyla ilgili *Fethü'l-kadîr*'de şu ifadeler yer verilmiştir:

“Sonuç olarak, taşınabilir malın vakfedilmesi taşınmaz mala bağlı olarak (teban) mümkündür. Menkul mallardan çadır veya silah gibi mallar vakfedilebilir. Bunların dışında giysi, hayvan, altın ve gümüş gibi halk arasında örfün oluşmadığı malların vakfı caiz değildir. Ancak cenaze için giysiler, kazma, kefen ve cenaze yıkama için gerekli olan kaplar gibi, halk arasında vakfedilen eşyalar bulunmaktadır. İmam Ebû Yusuf, bu tür malların

²³⁷ Hallâl, *el-Vukûf ve't-teraccul*, c. 1, s. 72.

vakfedilmesini caiz görmezken İmam Muhammed, caiz görmüştür. Serahsî (ö. 483/1090 [?]) dahil birçok alim de bu görüşü savunmuştur.”²³⁸

Özetle vakfedilmesi halk arasında örf haline gelmemiş mallarda kıyas yapılamaz ve bu malların vakfedilmesi caiz değildir.²³⁹ Ayrıca bir bölgede vakfedilmesi gelenek haline gelmiş mallar sadece o bölgeyle sınırlıdır ve bu malların diğer bölgelerde vakfedilmesi caiz değildir.

Cumhurun bazı menkul malların vakfedilmesi ile ilgili görüşleri farklılık arz etse de genel olarak caiz kabul ettikleri görülmektedir. Örneğin, Malikîler sürekli veya geçici, menkul veya gayr-ı menkul ayrımı yapmaksızın vakfı caiz görürler. Bu nedenle, Malikîler taşınabilir malların vakfedilmesinde herhangi bir beis görmezler. Kâdî Abdülvehhâb (ö. 422/1031) *el-İşrâf* adlı eserinde Hz. Halid bin Velid’in silahlarını ve eşyalarını Allah yolunda vakfettiğine dair rivayete yer verdikten sonra şöyle demiştir: “Çünkü bu mallar, arazi gibi kalıcıdır ve kendilerinden yararlanılabilmek hüviyetine sahiptirler.”²⁴⁰ Aynı şekilde Lahmî ve Mutaytî de arazi dışındaki malların vakfedilebileceğine Buhârî’nin naklettiği şu hadisi delil getirmişlerdir: “Her kim Allah’a inanarak ve vadine güvenerek O’nun yolunda bir at vakfederse onun doyması ve suya kanması kıyamet günü o kişinin mizanına ecir olarak yazılacaktır.”²⁴¹

Şafî mezhebinden de menkul malların vakfedilebileceğine dair görüş aktarılmıştır. Nitekim *el-Vesît*’te şu ifade yer alır: “Vakıf konusunda mülk dediğimiz şey taşınmaz mal, taşınabilir mal, hayvan, ortak veya hisseli mülkleri kapsar. Dolayısıyla bütün bu mallarda vakıf caizdir.”²⁴² Zira vakfin temel amacı, malın vakfedilmesiyle mevkufun lehe sağlanan faydadır. Arazi ve taşınmaz mal dışındaki

²³⁸ İbnu’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, c. 6, s. 217.

²³⁹ Zerkâ, *Ahkâmu’l-vakf*, s. 60; Berkî, *Vakıflar*, s. 54.

²⁴⁰ Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî, *el-İşrâf*, c. 2, s. 673.

²⁴¹ Hattâb, *Mevâhibü’l-Celîl*, c. 6, s. 21; Zürkânî, *Şerhü’z-Zürkânî*, c. 7, s. 137.

²⁴² Gazzâlî, *el-Vasît*, c.4, s. 239; Büceyremî, *Hâşiyetü’l-Büceyremî ‘ala’l-Minhâc*, c.3, s. 202; Cemal, *Hâşiyetü’l-Cemel ‘ala’l-Minhâc*, c.3, s. 577; İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi’l-İmâm eş-Şafî*, c. 8, s. 60.

diğer mallar için de bu durum söz konusu olduğundan bu malların da vakfedilmesi mümkündür.²⁴³

Hanbeli mezhebinde muteber görüş taşınabilir malların vakfedilmesinin caiz olduğudur. Nitekim konuyla ilgili İmam Ahmed'den gelen bir rivayet bu yöndeydi. Hanbeli fakih Merdâvî (ö. 885/1480) *el-İnsâf* adlı eserinde şu ifadeler yer vermiştir: “Hayvan, ev eşyası, silah ve benzeri taşınabilir malların vakfedilmesi, mezhebin sahih görüşüne göre caizdir.”²⁴⁴ Daha önce de belirtildiği üzere bazı menkul malların vakfi meselesinde de cumhur arasında ihtilaf olmuştur. Nitekim mevkuf malda kalıcı olma şartını öne sürenlere göre (Şâfiî ve Hanbeliler) vakfedildikten sonra tükenen ve kalıcı olmayan malların vakfi caiz görülmemiştir.

Malikiler dışında diğer mezheplerin mevkuf mal için öne sürdüğü kalıcı olma (te'bîd) şartı, sadece araziler için geçerli bir durumdur. Zira sonsuza kadar kalıcı olan tek mülk topraktır. Arazi dışındaki malların ebedi kalması, doğası gereği mümkün değildir. Söz gelimi hayvan, yaşlanıp ölmeye; silah, bozulup çürümeye; giysi yıpranmaya mahkumdur. Vakfedilmesi caiz görülen diğer menkul malların tamamı bu şekildedir. Bu nedenle, bazı alimlere göre taşınabilir malların vakfedilmesine mâni temel sebep, devamlılık şartıdır. Malikîler'de devamlılık şartı bulunmadığı için taşınabilir malların vakfedilmesini istisnasız caiz görmüşlerdir. Vakfeden kişi tarafından devamlılık şartı koşulduğu durumlarda ise Malikîler, devamlılığın sağlanması için mevkuf malın değişimine izin vermişlerdir. Nitekim İmam Mâlik taşınabilir vakıflarda malın bozulması veya işlevsiz hale gelmesi durumunda malın değiştirilebileceğine fetva vermiştir. Konuyla ilgili İmam Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah yolunda vakfedilen hayvanlar, artık savaşa katılamayacak duruma geldiklerinde satılır ve satış bedeliyle onların yerine savaşta kullanılacak başka hayvanlar satın alınır.”²⁴⁵ Bazı alimler yıpranıp kullanılmaz hale gelen giysileri

²⁴³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, 7/518.

²⁴⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 16, s. 370.

²⁴⁵ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, c. 7, s. 630; İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *er-Risâle*, s. 119. Malikilere göre değişim sadece menkul mallarda olur, gayri menkul mallarda olmaz. Çünkü bina yıkılsa da arsası baki kalacağından tekrar eski haline döndürülebilir. Bk. İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, c.12, s. 204; 'Uleyş, *Minehu'l-Celîl*, c. 9, s. 111; Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 4, s. 418; İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, s. 452.

de buna kıyas etmişler.²⁴⁶ Dolayısıyla kullanılmaz hale geldiğinde menkul malın değiştirilmesi²⁴⁷ yararının kalıcı olmasına imkân sağlamaktadır. Ancak bu durum vakfedildikten sonra da varlığını sürdüren mallar için geçerlidir. Tohum ve gıda malzemesi gibi vakfedildikten sonra tükenip yok olan mallar için söz konusu değildir. Zira bu tür mallar tükenip gittiğinden bunların değişimine imkân yoktur. Bu tür malların vakfi konusunda fakihlerden farklı görüşler aktarılsa da bazıları bedelinin yerine konulması koşuluyla bu tür malların vakfına cevaz vermişlerdir.

İmam Züfer'in (ö. 158/775) öğrencilerin el-Ensârî (ö. 215/830),²⁴⁸ imkânı olmayanlara borç verilmek üzere tohum vakfedilebileceğini belirtmiştir. Nitekim *el-Muhît* adlı eserde şu bilgilere yer verilmiştir:

“Eğer birisi, ‘Bu bir kile buğday, tohum olarak ödünç verilmek üzere tohumu olmayan fakirlere vakfedilmiştir. Borç ödendikten sonra, tohum imkânı olmayan diğer fakirlere ve bundan sonra sonsuza kadar bu şekilde devam edilerek diğer fakirlere verilecektir’ derse, bu caizdir.”²⁴⁹

Maliki mezhebinde yiyeceklerin vakfi konusundaki görüşler farklılık göstermektedir. İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1248),²⁵⁰ mislî malların vakfedilemeyeceği görüşündedir.²⁵¹ Bu görüş, İbn Şâs'tan da (ö. 616/1219) nakledilmiştir. *et-Tavzîh* adlı eserde, İbnü'l-Hacib ve İbn Şâs'ın kastının, bu tür malların asıllarının baki kalması koşuluyla vakfedilemeyeceği olduğu belirtilmiştir.²⁵² Bundan da anlaşıldığı üzere yiyeceklerin vakfına engel olan şey, aslın baki kalma koşuludur. Çünkü böyle koşulda yiyecek bozulma riskiyle karşı karşıya kalır ve vakfın amacı olan, beden beslenmesi yoluyla ibadete destek olma amacı gerçekleşmez. Ayrıca, tüketilen bir mal olan

²⁴⁶ Mevvâk, *et-Tâc ve 'l-iklîl*, c. 7, s. 631; 'Uleyş, *Minehu 'l-Celîl*, c. 8, s. 111; Mâlik, *el-Müdevvene*, c. 4, s. 418; İbnü'l-Hâcib, *Câmi 'u 'l-ümmehât*, s. 452.

²⁴⁷ Değişimden maksat, yerine bedelinin ödenmesidir. Bk. Bâcî, *el-Müntekâ*, c. 6, s. 131.

²⁴⁸ Abu Abdillah el-Ensari Asıl adı Muhammed b. Abdullah b. Müsenna b. Enes b. Malik, Abu Abdullah el-Ensari'dir. Hicri 118 yılının Şevval ayında, Hişam bin Abdülmelik'in halifeliği döneminde Basra'da doğmuştur. Harun er-Reşid zamanında, Muaz bin Muaz'dan sonra Basra kadılığına atanmış, sonra Bağdat'a gidip kadılık yapmış ve hadis rivayet etmiştir. Daha sonra tekrar Basra'ya geri dönmüştür. İbn Sa'd, *Tabakat*, c. 7, s. 296; El-Hatib el-Bağdadi, *Tarihü Bağdad*, c. 3, s. 26

²⁴⁹ İbn Mâze, *el-Muhît*, c. 6, s. 119.

²⁵⁰ İbnü'l-Hâcib, *Câmi 'ü 'l-ümmehât*, s. 448.

²⁵¹ Mevvâk, *et-Tâc ve 'l-iklîl*, c. 7, s. 631.

²⁵² Hattâb, *Mevâhibü 'l-Celîl*, c. 6, s.22; Desûkî, *Hâşiye 'ale 'ş-Şerhi 'l-kebîr*, c. 4, s. 77.

yiyeceğin vakfedilmesinde aslının korunması şartı, vakfın anlamını yitirmesine sebep olur.

Hattâb (ö. 954/1547) gıda ürünlerinin vakfı konusunda oluşan ihtilaf ile ilgili şu iki varsayımı aktarır:

“Bu tür malların vakfı hususunda tereddüt etmek yersizdir. Çünkü aslının baki kalması koşulu, gıda ürünlerinin vakfını anlamsız kılar. Zira bu koşulla yapılan bir vakfın hiç kimseye faydası olmadığı gibi ürünlerin bozulmasına yol açar ki bu da malın heba olmasına neden olur. Ancak ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilmek üzere yiyecek veya benzeri bir malın vakfedilmesi, Medine fikhî ve diğer mezheplerin görüşüne göre caizdir. Bu durumda, vakfedilen mal ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilir. Borçlular borçlarını ödedikten sonra ise bu gelir vakfa iade edilir.”²⁵³

Hem taşınır hem de taşınmaz malların vakfında süreklilik (te’bîd), Hanbelî ve Şafiîlere göre şarttır. Ancak taşınır mallarda “süreklilik” kavramı taşınmaz mallara nazaran farklı yorumlanmışlardır. Nitekim gayrimenkuller, dünya var olduğu müddetçe sonsuza kadar vakfedilebilirken, taşınır mallar yok olmaya mahkumdur. Bu nedenle, taşınır malların vakfedilmesinde bozulma ve işlevsiz kalma ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır. Hanefî ve Şafî mezhepleri, taşınır mallarda “süreklilik” şartının gerçekleşmemesini önlemek için, Maliki mezhebinin de benimsediği “yerine koyma” (istibdal) yöntemini kabul etmişlerdir. Bu sayede vakfedilen malın faydası sonsuza kadar devam ettirilir. Örneğin, yaşlı bir hayvan satılarak yerine yeni bir hayvan alınabilir, eski bir hasır satılarak üzerine para eklenerek yeni bir hasır alınabilir. Bu şekilde, vakfın sürekliliği ve asıl amacının gerçekleşmesi sağlanır. Dolayısıyla, Behûtî’nin (ö. 1051/1641) *Keşfü’l-kinâ*’ adlı eserinde belirttiği gibi kısa sürede tüketilmeyen ve bozulmayan menkul malların vakfında yerine koyma (istibdal) koşulu aranır.²⁵⁴

Yukarıda yer verilen görüşlerden anlaşıldığı üzere bazı menkul malların vakfı konusunda fikir ayrılığı olsa da genel anlamda menkul malların vakfedilebileceği hususunda ulema hemfikirdir. Öte yandan hadiste zikredilen silah, hayvan vb. menkul

²⁵³ Hattâb, *Mevâhibü’l-Celîl*, c. 6, s.22; ‘Uleyş, *Minehü’l-Celîl*, c. 8, s. 112.

²⁵⁴ Behûtî, *Keşşâfü’l-kinâ*, c. 4, s.293; İbn Kudâme, *el-kâfî*, c.2, s. 258.

malların vakfedilebileceği konusunda Sünni mezhep imamları arasında icmâ olduğu söylenebilir. Şu var ki Hanefiler dışındaki diğer mezhepler tüketilmeden istifade edilebilen mallar ile ancak tüketilmek suretiyle kendisinden istifade edilebilen mallar arasında ayırım yapmış ve bunlarla ilgili farklı görüşler öne sürmüşlerdir.²⁵⁵ Dolayısıyla menkul mallarda asıl önemli olan şey, vakfedilen malın aynının baki kalmasıdır. Çünkü bu durumda vakfin sürekliliği sağlanır; hayatta olduğu sürece mevkufun lehin kendisi, vefatından sonra da onun mirasçıları bu maldan istifade etmiş olur.

Hakkında şer'î bir delil olmayan menkul malların vakfedilmesi, İslam hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur. Nitekim bazı fıkıhçılar maslahatı gözeterek hakkında delil bulunmayan kitap, Mushaf, ev eşyası ve elbise gibi bazı malları, hakkında delil bulunan silah vb. mallara kıyas etmişlerdir.²⁵⁶ Sonuç olarak İslam hukukunda vakıf konusu Mustafa ez-Zerkâ'nın da (1907-1999) dediği gibi büyük oranda içtihadî bir konu olup kıyâs ve içtihadı açıktır.²⁵⁷

2.1.1.3. Menkul Malların Vakfı Hakkındaki Görüşler

Daha önce de belirtildiği üzere genel olarak menkul malların vakfedilmesi konusunda âlimler arasında fikir birliği vardır. Fakat bazı menkul malların vakfedilmesi hususunda görüş ayrılığı olmuştur. Bunun nedeninin, âlimlerin dayandıkları deliller ve vakfın ebedi olması ilkesi olduğu söylenebilir. Örneğin, Hanefiler, menkul vakıflara cevaz vermekle birlikte vakfedilen menkul malın taşınmaza bağlı olması veya vakfedilmesine dair bir nas olması gibi bazı şartlar öne sürerler. Ebû Muhammed, Ebû Yusuf'un öne sürdüğü bu iki şarta, teâmül şartını da ilave eder.

Fukahanın büyük çoğunluğu ise hakkında nas bulunup bulunmamasına, taşınmaza bağlı olup olmamasına ve böyle bir örfün olup olmamasına bakmaksızın mutlak anlamda menkul malların vakfına cevaz verir. Ancak, vakfedildikten sonra

²⁵⁵ Fıkıhçıların menkul malların vakfı konusundaki tartışmalarına yer verirken bu görüşler hakkında detaylı bilgi verilecektir.

²⁵⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, c. 8, s. 189.

²⁵⁷ Zerkâ, *Ahkâmü'l-vakf*, s. 19.

varlığını sürdüren taşınırlar ile tüketilip yok olan taşınırlar arasında önemli bir ayrım vardır. Hanefi mezhebi ile cumhur arasındaki görüş ayrılığını netleştirmek için her iki tarafın delilleri etraflıca tartışılacak ve bu görüşlerden hangisinin daha uygun olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1.1.3.1. Koşullu Cevaz Verenler

Bu, Hanefi mezhebinin görüşüdür. Onlar, taşınmaz malların vakfını asıl kabul edip taşınır malların vakfını istisnai bir durum olarak değerlendirdiklerinden taşınır malların vakfı için bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Nitekim *Fetâvâi hindîyye*'de konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Taşınabilir malın vakfedilmesi, taşınmaz mala bağlı olarak (tebean) mümkündür. Çadır veya silah gibi taşınabilir mallar vakfedilebilir. Bunların dışında giysi, hayvan, altın ve gümüş gibi hakkında örf oluşmayan malların vakfı caiz değildir. Ancak cenaze için giysiler, kazma, kefen ve cenaze yıkama için gerekli olan kaplar gibi, halk arasında vakfedilen eşyalar bulunmaktadır. İmam Ebû Yusuf, bu tür malların vakfedilmesini caiz görmezken İmam Muhammed, caiz görmüştür. Serahsî (ö. 483/1090 [?]) dahil birçok alim de bu görüşü savunmuştur. Tercih edilen görüş bu olmakla birlikte fetva İmam Muhammed'in görüşüne göredir.”²⁵⁸

Dolayısıyla Hanefilere göre menkul mallar ancak şu üç durumda vakfedilebilir:

Taşınabilir Malın Taşınmaza Bağlı Olması:

Yani, vakfedilen taşınır, bağımsız olmayıp bir taşınmaza bağlı olmalıdır. Ona bitişik veya ayrı olması fark etmez. Bitişik olanın örneği, içerisinde ev veya ağaç olan bir araziyi vakfetmek gibi. Nitekim bu mallar taşınmaza bitişik olduğundan onları başka bir yere taşımak mümkün değildir. Çünkü bina ancak yıkılarak, ağaçlar da sökülerek nakledilebilir. Ayrı olanın örneği ise tarım arazisini hayvanları ve tarım makineleriyle birlikte vakfetmek gibi ki bu mallar taşınmazdan ayrıdır. Bu nedenle onları ihtiyaca göre başka bir yere taşımak veya transfer etmek mümkündür. Hanefiler, hayvanları ve tarım makinelerini bağımsız olarak vakfetmeyi, kıyâsa aykırı olduğu için

²⁵⁸ Behrâvî, Abdurrahman el-Hanefî, *el-Fetâvâ'l-hindîyye*, Dârü'l-Fikr, Baskı:2, 1310, c. 2, s. 361

caiz görmemişlerdir. Ancak araziye tabi olarak bu malların vakfedilmesine cevaz verirler. Nitekim Neseî (ö. 710/1310), *Tebyînü'l-hakâik* adlı eserinde musannifin “Bir araziye sabanı ve öküzüyle birlikte vakfetmek sahihtir.” şeklindeki ifadelerini açıklarken şöyle demiştir:

“Süreklilik vasfına haiz olmadığından böyle bir vakfın kıyasen caiz olmaması gerekir. Ancak araziye bağlı olmaları ve vakıfta amaçlanan yararı sağladıkları göz önünde bulundurulduğundan bu malların vakfi istihânen caiz görülmüştür. Zira birçok şey asaleten caiz olmadığı halde tebeiyet yoluyla caiz olur. Bu nedenle bir arazi vakfedildiğinde o arazide yer alan yapılar ve tarım aletleri de vakıf kapsamına girer.”²⁵⁹

Kendisi vakıf olmayan bir arazide yer alan binanın veya ağacın vakfedilmesi caiz değildir. Çünkü asıl (arazi) vakıf değildir. *el-Fıkhü'n-nu'mânî* adlı eserinde şöyle bir ifade yer alır:

“Bina ve arazi birlikte vakfedilebildiği gibi vakfedilmiş bir arazide sonradan inşa edilen bir bina da vakfedilebilir. Ancak vakıf olmayan bir araziye ağaç dikildiğinde şayet ağaçla birlikte dikilen yer de vakfedilirse ona bağlı olarak ağacın vakfi da caiz olur. Dikildiği yer vakfedilmeyip sadece ağacın vakfedilmesi ise caiz değildir.”²⁶⁰

Vakfedilebileceğine Dair Hakkında Nas Bulunması:

Hanefilere göre, silah ve at gibi hakkında nas bulunan taşınır malların vakfedilmesi caizdir. Bu, Ebû Yusuf'un görüşüdür ve hakkında açık ve bir nas olduğu için Hanefiler bu malların vakfi konusunda cumhurla hemfikirdirler. Diğer mezhepler, hakkında nas bulunan bu mallara kıyas yaparlar. Ancak Hanefiler böyle bir yaklaşımı kabul etmeyip nassa zikredilen mallarla sınırlarlar. Bu da Ebû Yusuf'un nassa bağlılığının bir göstergesidir.

Bazı Hanefî kaynaklarında²⁶¹ yer alan bilgiye göre, kıyasa göre menkul mallarda vakıf mümkün olsa da Ebû Yusuf', bunu hadiste geçen at ve silahla

²⁵⁹ Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 3, s. 327; Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 127; Meydânî, *el-Lübâb*, c. 2, s. 182, 183; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s.363.

²⁶⁰ İbn Mâze, *el-Muhît*, c. 6, s. 119; Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, s. 269.

²⁶¹ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, s. 127; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 363.

sınırlandırmış diğer malları kıyas etme yaklaşımını benimsememiştir. Nitekim o Buhârî’de geçen şu hadisi delil göstermiştir:

“Resulullah (a.s.) zekât vermeyi emretti. Ancak İbn Cemil, Halid b. Velid ve Resulullah’ın amcası Abbas, zekât vermediler. Bunun üzerine Resulullah (a.s.) şöyle buyurdu: “İbn Cemil zekât vermekten nasıl geri durabilir ki? O fakir iken Allah onu zengin kılmıştır. Halid’e gelince, siz kendisinden zekât istemekle ona zulmediyorsunuz. Zira o, zırhlarını ve bütün harp aletlerini Allah yoluna adadı. Abbas’ın zekâtı ise misliyle verilmiş olup o bendedir.”

Anlaşıldığı üzere İmam Ebû Yusuf, içerisindeki öküz ve sabanıyla araziyi vakfetmenin caiz olduğunu belirtirken istihsâna başvurmuştur. Ayrıca nassın olduğu yerde kıyas yapılamadığından silah, at gibi savaş aletlerinin vakfına fetva vermiş ve bunlarla sınırlı kalmıştır. Çünkü bunların vakfedilmesinin mübah olduğuna dair açık nas bulunmaktadır. Açık nassın olduğu durumlarda nassa belirtilen hususlarla sınırlı kalınır; kıyasa gidilmez.²⁶² Abdullah İbn Ömer ile ilgili aktarılan şu bilgi de konuya delil olarak öne sürülmüştür: Nitekim kendisi vefat ettiğinde ardında, arka bacaklarından “Allah için vakfedilmiş” yazısıyla işaretlenmiş üç yüz at ve iki yüz deve bıraktığı rivayet edilmiştir. Bu da bu malların istihsânen vakfedilebileceğini gösterir.²⁶³

Zeylaî de (ö. 762/1360) nas ile sınırlı kalınması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim o, İmam Şafî’nin kıyası işletirken genişleme yapmasına cevaben şunları söylemiştir:

“Şafî, kıyas yoluyla, at ve silah gibi satılması ve kalıcı olarak faydalanılması mümkün olan her şeyin vakfedilebileceğini söylemiştir. Bize göre bunlarda vakıf caiz değildir. Zira vakıf konusunda hakkında nas bulunan gayrimenkul, at ve silah gibi mallarla sınırlı kalınmalıdır.”²⁶⁴

Vakfedilmesi Teâmül Haline Gelmiş Olması:

²⁶² İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, c. 6, s. 218.

²⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 27, s. 190. Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, c. 3, s. 327.

²⁶⁴ Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, s. 265; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, c. 4, s. 363; Berkî, *el-Evkâf*, s. 54.

Üçüncü ve son durum ise, halk arasında vakfî örf haline gelen malların vakfedilmesidir. Bunlara kitap, Mushaf, altın ve gümüş paralar, ölçüyle veya tartıyla satılan mallar örnek verilebilir. İmam Muhammed, Ebû Yusuf'un aksine, vakfedilebilecek menkul malların kapsamını genişletmek için nas ile sınırlı kalmamayı tercih etmiştir. Bu tercihinin gerekçesi olarak örfü göstermiş ve “Örf ile sabit olan, nas ile sabit olan gibidir.” şeklindeki fıkhi kaideyi esas almıştır. Ayrıca “Müslümanların iyi gördüğü şey Allah katında da iyidir.” hadisini delil göstermiştir.²⁶⁵

İmam Muhammed, vakıf konusunda İmam Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un aksine son derece geniş bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre insanların vakfetmeyi adet haline getirdikleri menkul mallar, bağımsız olarak vakfedilebilir. Ali Efendi de (ö. 1103/1692) bu doğrultuda fetva vermiş ve şöyle demiştir:

“Memleketimizde binaları arsadan bağımsız, ağaçları da topraktan bağımsız vakfetme geleneği vardır. Bu nedenle, bu tür vakıfların sahih olduğuna dair fetva vermek gerekir. Zira bu konuda örf haline gelmiş bir uygulama mevcuttur.”

Ali Efendi'nin bu fetvasının dayanağı vardır. Nitekim *el-Muhîtu 'l-burhânî* adlı eserde şöyle bir bilgi aktarılmıştır: “İstisna' akdinde olduğu gibi insanların örf haline getirdiği ve nasta yasak olduğunu gösteren bir delil bulunmayan uygulamalar, caizdir.”²⁶⁶

Gıysilerin vakfedilmesi ise caiz değildir. Çünkü buna dair bir örf oluşmamıştır. Ancak İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), *el-Bezzâzî*'den (ö. 827/1424) naklen bunun caiz olduğunu belirtmiştir. Mushafların okunmak için camiye vakfedilmesi ise caizdir. Kitapların Mushaflara kıyas edilip edilmeyeceği konusunda ise ihtilaf vardır. Ebü'l-Leys bunu caiz görmüş ve fetva da bu yöndedir.²⁶⁷ Zira *el-Feth* adlı eserde Nasır bin Yahya'nın Mushaflara kıyas ederek kitaplarını vakfettiği belirtilmiştir.²⁶⁸ Bu durum, İmam Muhammed'in “hakkında örf oluşan her şey vakfedilebilir” fetvasına dayanarak ulema tarafından da kabul edilmiştir.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Müsnedu Abdillâh b. Mesud), c. 6, s. 118.

²⁶⁶ İbn Mâze, *el-Muhîtu*, c. 6, s. 118.

²⁶⁷ Behrâvî, *el-Fetâvâ 'l-hindîyye*, c. 2, s. 361; İbn Âbidîn, *Reddü 'l-muhtâr*, c. 4, s. 366.

²⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethü 'l-Kadîr*, c. 6, s. 218.

Sonuç olarak Hanefiler şu üç durumda menkul malların vakfına cevaz vermişlerdir. Birincisi, söz konusu menkul malın taşınmaz mala bağlı olması durumudur. Bu bağlantı, karar bağlantısı (örneğin, bir evin kapısı) veya infisâl bağlantısı (örneğin, bir tarladaki hayvan) şeklinde olabilir. İkincisi, at ve silah gibi nas ile belirlenmiş olması durumudur. Üçüncüsü ise halk arasında malın vakfı örf haline gelmesi durumudur. Hanefiler birinci koşulda vakfın caiz olduğuna dair Hz. Peygamber ve sahabenin vakıf örneklerini delil getirmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber Fedek ve Benû Nadir'deki arazilerini vakfetmiş aynı şekilde Hz. Ömer, Hayber'deki arazisini vakfedip buna dair bir beyanname yazmıştır. İkinci koşulda vakfın cevazına da Ebû Yusuf, Hz. Halid ile ilgili hadisi delil getirmiştir. Üçüncü koşulda vakfa ruhsat vermeleri ise örfü, bir fıkıh kaynağı olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Hz. Halid ile ilgili hadisin detayı şu şekildedir: Hz. Ömer, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) emriyle zekât toplamak için gittiğinde Hz. Halid'den ticaret amaçlı kullandığı malların zekatını talep etmiş Hz. Halid ise zekât vermeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hz. Halid'i savunarak, "O, senesini doldurmadan bu malları Allah yoluna vakfetmiştir. Bu nedenle bu mallarda zekât yoktur" buyurmuştur. Dolayısıyla bu hadis, menkul malların vakfedilebileceğini ve vakfedilen mallarda zekâtın olmadığını göstermektedir.²⁶⁹

Hanefi mezhebinin kurucu imamlarının menkul malların vakfı konusundaki görüşleri incelendiğinde, bu görüşler arasında fark olduğu görülmektedir. Ebu Hanife menkul malların vakfını kabul etmemişken, Ebu Yusuf gayri menkule bağlı veya hakkında nas bulunan bazı menkul malların vakfedilmesini kabul etmiş; İmam Muhammed ise bunlara ek olarak vakfedilmesi örf haline gelen menkul malların da vakfedilebileceği görüşünü benimsemiştir. İmam Muhammed'in görüşü, Hanefi mezhebinde *müftâ bih* görüş olarak kabul edilmiştir. Nitekim *Reddü'l-muhtâr* adlı eserde konuyla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

"Taşınmaza bağlı olan menkul malların vakfedilmesi, Hanefi mezhebinde herhangi bir ihtilaf olmaksızın caizdir. Aynı şekilde silah ve at gibi meşhur hadislerde zikri geçen malların vakfında da ittifak vardır. Bunların dışındaki

²⁶⁹ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethü'l-'allâm*, s.489.

mallarda ise Ebû Yusuf'a göre vakıf caiz değilken, Muhammed'e göre örf haline gelmişse caizdir. İmam Muhammed'in bu görüşü çoğunluk tarafından benimsenmiştir.²⁷⁰

2.1.1.3.2. Koşulsuz Cevaz Verenler

Cumhur, Hanefilerin öne sürdüğü “taşınmaza bağlı olma”, “vakfedilebileceğine dair nas bulunması” veya “örf haline gelmesi” gibi şartlar olmaksızın menkul malların vakfedilebileceğini savunur. Malikiler vakfin ebedi veya muvakkat olabileceğini kabul ettiklerinden menkul malların mutlak surette vakfedilebileceğini savunurlar. Hanbeliler ise menkul malların vakfedilmesinde “Satın alınabilen her şeyin kullanımı ve vakfedilmesi caizdir” ilkesine dayanmışlardır. Şafiiler de bu konuda Hanbelilerle hemfikirdir. Cumhur, süreklilik koşulunu “her mal kendi durumuna göre değerlendirilir” ilkesiyle menkul malların vakfına uyarlamıştır. Cumhur, mutlak anlamda menkul malların vakfedilebileceğini savunsa da bu malları tüketilmeden kendisinden yararlanan mallar ve ancak tüketilerek kendisinden faydalanılabilen mallar şeklinde ikiye ayırmıştır. Fıkıhçılar, her iki tür menkul için farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Fıkıhçıların konuyla ilgili fikir ayrılığı, dayandıkları delillerin farklılığından kaynaklanmaktadır.

2.1.1.3.3. Tüketilmeden Yararlanılabilen Menkul Mallar

Bu tür menkullerin varlığı, vakfedildikten sonra da devam eder. Bunlar taşınmaz mallar gibi kalıcı olmasalar da cumhur, “yerine ikame” usulüyle bunlarda da kalıcılığın sağlanabileceğini savunmuştur. Bu tür menkullere hayvan, silah, kitap, giysi ve mobilyalar örnek verilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu tür menkullerin vakfedilmesi konusunda cumhur arasında görüş birliği vardır.

Fakihler, tüketilmeden kullanılabilen menkul malların vakfedilebileceğini ispatlamak için sahih hadislerle dayanmışlardır. Bu konuda en önemli delil, Hz. Halid'in savaşlarda kullandığı zırh ve silahları vakfemesini konu alan hadistir. Bu

²⁷⁰ Merğînânî *el-Hidâye*, c. 3, s. 17, İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, c. 5, s. 218; Meydânî, *el-Lübâb*, c. 2, s. 183 (dipnotta); İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 363; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, c. 6, s. 216.

hadis, Buhârî’de şu şekilde yer almaktadır: “...Halid’e gelince, siz ona zulmediyorsunuz. O, zırhlarını ve savaş aletlerini Allah yolunda vakfetmiştir...”²⁷¹ Bu hadis, âlimler tarafından menkul malların vakfedilebileceğine delil olarak gösterilmiştir.

Şâfiî âlimlerinin menkul mallarda vakfın sahih olduğuna delil gösterdikleri rivayetlerden biri de şudur: “Bir adam, ağzı bağlı bir deve getirerek, ‘Bu Allah yolunda olsun’ dedi. Resulullah da (s.a.v.) ona, ‘Kıyamet gününde sana ağzı bağlı yedi yüz deve verilecek’ buyurdu.”²⁷² Ayrıca Hz. Ömer’in (r.a.) atıyla ilgili Sahîhayn’da zikredilen rivayet de delil olarak gösterilmiştir: Nitekim Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiş: “Allah yolunda bir at tasadduk ettim. Daha sonra verdiğim kişinin bu atı satılığa çıkarttığını gördüm. Durumu Rasûlullah’a (s.a.v.) anlatınca bana, ‘Onu alma ve sadakan da geri adım atma’ dedi.”²⁷³

Maliki fıkıhçılardan Lahmî ve Mutaytî, Buhârî’nin naklettiği şu hadis hayvanların vakfedilebileceğine delil getirmişlerdir:²⁷⁴ “Her kim Allah’a inanarak ve vadine güvenerek O’nun yolunda bir at vakfederse onun doyması ve suya kanması kıyamet günü o kişinin mizanına ecir olarak yazılacaktır.”

Şâfiî fakihlerden İmam Nevevî (ö. 676/1277), yukarıda zikredilen hadislerin, arazi dışında kalan diğer malların vakfedilebileceğinin temel delili olduğunu savunmuştur. Kâdî ‘İyaz da Müslim’in şerhinde benzer bir şekilde Hz. Halid’in hadisini delil olarak göstermiştir.²⁷⁵ Ayrıca Hz. Hafsa validemiz ile ilgili bir rivayet de menkul malların vakfedilebileceğini göstermektedir: Nitekim kendisi, Hattâb oğullarına takmaları veya ödünç vermeleri için takılarını vakfetmiştir. Ancak İmam Ahmed böyle bir rivayeti kabul etmemiştir.

²⁷¹ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, Kitâbü’z-zekât, no: 1468.

²⁷² Müslim, *Sahîh*, Kitâbü’l-imâre, no: 1892; Nesâî, *Sahîh*, Kitâbü’l-cihâd, Fazlu’s-sadaka fî sebîli’llah azze ve celle, no: 3187; İmrânî, *el-Beyân*, c. 8, s. 61.

²⁷³ Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü’l-hibe ve fazliha ve’t-tahriz ‘aleyha, Bâbu izâ hamele’r-raculu ‘alâ feresin fehuve’l-’umrâ ve’s-sadaka,-no: 2636; Müslim, *Sahîh*, Kitâbü’l-hibât, Bâbu kerâheti şerâi’l-insani ma tasaddeke bih mimmen tasaddake ‘aleyh, no: 1620.

²⁷⁴ ‘Uleyş, *Minehu’l-Celîl*, c. 8, s. 112.

²⁷⁵ Kâdî ‘İyaz, *İkmâlü’l-Mu’lim bi-fevâ’id (fî şerhi Sahîh)i Müslim.c. 3, s. 472.*

Yukarıda zikredilenlerden anlaşıldığı üzere cumhur ulema, hakkındaki güçlü delillerden dolayı hayvan ve silahların vakfedilebileceğini kabul etmiştir. Hakkında hadis bulunmayan diğer menkul mallar ile ilgili cumhur, kıyasa dayanarak vakfedilebileceğini söylemiştir. Zira vakfın temel gayesi bu mallarla da gerçekleşmektedir. İbn Kudâme bu konuda şöyle demiştir: “Nas ile belirlenen mallara kıyasla tüketilmeden kendisinden yararlanılabilen her türlü malın vakfı caizdir.”²⁷⁶ Dolayısıyla, hayvan ve silahların vakfedilmesine dair hadisler, kıyas yoluyla diğer menkul mallar için de delil olarak kullanılabilir. Buna göre, Allah yolunda kullanılmak üzere elbise, Mushaf ve kitap gibi mallar da vakfedilebilir.

Malikiler, vakıfta ebedi olma şartını aramadıklarından menkul malların mutlak surette vakfedilebileceğini savunurlar. Konuyla ilgili *eş-Şerhu'l-kebîr*'de şu bilgiler yer alır: “Aynî malların vakfı konusunda ihtilaf yoktur. Zira bu konu *el-Müdevvene*'de net bir şekilde belirtilmiştir.”²⁷⁷ Böylece âlimler, özellikle kış mevsiminde fakirlerin faydalanması için giysilerin vakfedilmesine izin verdiler.²⁷⁸ Ancak giysilerin vakfedilmesi konusunda Maliki âlimleri arasında ihtilaf olduğu da nakledilmiştir. Giysilerin vakfedilmesine karşı çıkanların gerekçesi, İbn Kasım'ın (ö. 191/806) İmam Mâlik'ten giysilerin vakfedilmesiyle ilgili hiçbir şey duymadığını rivayet etmesidir. Fakat Eşheb (ö. 204/820), fıkha uygun olduğu için giysilerin vakfedilmesine izin vermiştir.²⁷⁹ Ayrıca *el-Müdevvene*'de giysilerin vakfedilmesinin caiz olduğu şu şekilde belirtilmiştir: “Bir kimse Allah yolunda köle veya hayvan vakfederse, bunlar Allah yolunda kullanılır ve satılmaz. Kişinin elbise, eyer ve hayvanları vakfetmesinde de bir sakınca yoktur.”²⁸⁰

Görüldüğü gibi, giysiler de vakfedilebilecek menkul mallar arasında yer almaktadır. Süreklilik şart koşulmuşsa vakfedilen giysi faydasını yitirdikten sonra yerine yenisi konabilir. Dolayısıyla, giysilerin vakfedilmesini kabul etmeyenler,

²⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fihhi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, c. 2, s. 250;

²⁷⁷ Desûkî, *Hâşiye 'ale ş-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s.77; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, c. 4, s. 102.

²⁷⁸ 'Uleyş, *Minehu'l-Celîl*, c. 8, s. 152; Muvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, c. 7, s. 661; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, c. 6, s.21.

²⁷⁹ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, c. 6, s.21.

²⁸⁰ Muvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, c. 7, s. 661; Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî*, c. 7, s. 137; Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 4, s. 418.

herhangi bir delile dayanmamaktadır. Anlaşılan o ki karşı çıkmalarının nedeni, İmam Malik'ten giysilerin vakfedilmesiyle ilgili herhangi bir söz duymamış olmalarıdır.

Malikilere göre camilerde okunması için Kur'ân-ı Kerim vakfetmek caizdir. Bazı malikiler, Allah yolunda fakirlerin ve ilim taliplerinin faydalanması için kitapların vakfedilmesini de buna ilave etmişlerdir. Kitapların vakfedilmesi konusunda da mezhep içinde ihtilaflar mevcuttur. Derdîr (ö. 1201/1786), *eş-Şerhu'l-kebîr*'de konuyla ilgili şöyle demiştir: “Kitapların vakfedilmesi, ihtilaflı bir konu olmakla birlikte Maliki mezhebinde caiz görülmüştür. Çünkü Hanefilerin aksine bizde ihtilaf olmakla birlikte menkul malların vakfedilmesinin caiz olduğu kabul görülmüştür.”²⁸¹ Bu nedenle Lahmî, okunması için kitap vakfetmenin, gazaya çıkmak için at ve silah vakfetmek gibi olduğunu belirtmiştir.²⁸² Bundan da anlaşılıyor ki, Maliki âlimler genel olarak menkul malların vakfedilmesine karşı çıkmamış; bazı menkul mallarda ihtilaf olsa da genel olarak izin vermişlerdir. Maliki âlimleri, vakfin ebedî veya muvakkat olabileceğini kabul ettikleri için, menkul malların vakfedilmesi konusundaki delillendirmeleri diğer mezheplerden farklıdır. Bunun nedeni, Malikilerin Hanefî ve Şâfiîler gibi menkul malların vakfedilmesi konusunda belli bir kurala bağlı olmamalarıdır. Bu durum, Malikilerin menkul malların vakfi konusunda daha rahat hareket etmelerine imkân tanımıştır.

Şâfiîlere göre kalıcı olarak faydalanılabilen her aynî mal vakfedilebilir. Çünkü malın kalıcı olması ve kesintiye uğramaması vakfin ebedîliğini sağlamaktadır. Buna binaen Şâfiî âlimleri menkul malların da vakfedilebileceğini kabul etmişlerdir. Şîrâzî (ö. 476/1083) bu konuda şöyle demiştir: “Gayrimenkul mallar, hayvan, mobilya ve silah gibi kalıcı olarak faydalanılabilecek her türlü malın vakfedilmesi caizdir.”²⁸³ İmrânî de (ö. 558/1163) bu konuda şöyle demiştir: “Tüketilmeden kendisinden faydalanılabilecek her türlü mal, vakfedilebilir.”²⁸⁴ Dolayısıyla, Şâfiî âlimlerine göre menkul malların vakfedilmesinin temel şartı, malın aslının baki kalması ve kalıcı olmasıdır. Malın kalıcılığını sağlamak için ise, hasar gördüğünde veya bozulduğunda

²⁸¹ Desûkî, *Hâşiye 'ale'-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s.77.

²⁸² Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, c. 7, s. 634; Desûkî, *Hâşiye 'ale'-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s.85.

²⁸³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 322.

²⁸⁴ İmrânî, *el-Beyân*, c. 8, s. 60; Şîrbînî, *el-İknâ*, c. 2, s. 360.

yerine yenisinin konulabilmesi yöntemini benimsemişlerdir. Malın aslının baki kalması ise, malın kullanım veya tüketim yoluyla yok olmaması anlamına gelir.

Menkul malların vakfı konusunda Hanbeliler de Şâfîlere yakın bir yerde dururlar. Nitekim onlara göre de faydalanılabilen ve satılabilen her türlü menkul mal, vakfedilebilir.²⁸⁵ Bu nedenle Hanbelilere göre mobilya gibi malların vakfedilmesi caizdir. Çünkü mobilya, tüketilmeden kalıcı bir şekilde kendisinden yararlanılan bir mal türüdür. Aynı şekilde Hanbeliler, Kur’ân-ı Kerim’in camilere vakfedilmesine de izin vermişlerdir. Zira Kur’ân-ı Kerim, okuyanların okumak ve anlamak için her zaman faydalanabilecekleri bir kitaptır. Vakfedilen Kur’ân-ı Kerim’in bir camiden diğerine taşınması konusunda ise ihtilaf etmişlerdir. Hanbeliler Kur’ân gibi diğer ilmî kitapların da vakfedilebileceğini söylemişlerdir.²⁸⁶ Nitekim Haccâvî (ö. 968/1560), vakfedilecek malın şartları hakkında konuşurken bu durumu açıkça dile getirmiş ve şöyle demiştir: “... Kendisinden sürekli yararlanılabilmesi ve kalıcı olması ... veya hayvan, mobilya, silah, mushaf, ilmi kitaplar ve benzeri menkul mallardan olması.”²⁸⁷

2.1.1.3.4. Tüketilerek Yararlanılabilen Menkul Mallar

Burada kendisinden faydalanıldıktan sonra aslı baki kalamayan ve tüketilerek veya yok edilerek kendisinden istifade edilebilen yiyecek, koku, para vb. her türlü menkul mal kastedilmektedir. Maliki âlimleri ve Hanefî mezhebinden İmam Muhammed, bu tür malların vakfedilebileceğine cevaz vermişlerdir. Ancak bu cevaz mutlak olmayıp bazı şartlara bağlıdır. Cumhur âlimler ise, bu malların vakfedilmesine kesin olarak karşı çıkmışlardır. Çünkü vakfın temel ilkesi “aslın bekası, gelirin tasadduku” dur. *el-Hidaye*’de konu şu şekilde açıklanmıştır: “Yiyecekler veya kokular gibi tüketilmek suretiyle kendilerinden yararlanılan ve kalıcı olmayan mallar vakfedilemez.”²⁸⁸ Dolayısıyla Şâfî ve Hanbelî âlimlerine göre yiyeceklerin vakfedilmesi caiz değildir. Zira yiyecekler kalıcı değildir ve vakfedildiğinde bozulma

²⁸⁵ Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 334.

²⁸⁶ Büceyremî, *Hâşiyetü'l-Büceyremî*, c. 3, s. 201; Cemel, *Hâşiyetü'l-Cemel*, c. 3, s. 576.

²⁸⁷ Hicâvî, *el-İknâ*, c. 3, s. 3; Kelûzânî, *el-Hidâye*, s. 334.

²⁸⁸ Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 334; Makdisî, *eş-Şerhü'l-kebir*, c. 6, s. 191; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, c. 5, s. 362.

riski taşır. Ayrıca yiyeceklerin vakfedilmesinden herhangi bir fayda da beklenmez. Aynı gerekçeyle dirhem ve dinarların da vakfedilemeyeceği savunulmuştur. Gazzâlî (ö. 505/1111) bu konuda şöyle demiştir: “Aslının kalıcı olması şartıyla yiyecekleri kapsam dışında bıraktık. Zira yiyeceklerin faydası tüketilmesindedir. Bu sebeple yiyeceklerin vakfedilmesi caiz değildir.”²⁸⁹

Bazı Hanbeli âlimleri, kalıcı olan kokuları bu kuralın dışında tutmuşlardır. Nitekim *el-İnsâf*'ta Hârisî'den şu bilgiler nakledilmiştir:

“Misk, sandal ağacı ve kafur gibi koku malzemeleri, hasta ve başkaları tarafından koklanmak için vakfedilebilir. Zira bu tür malzemeler kullanıldıktan sonra da kalıcıdır. Bu tür kokuların kiraya verilmesi caiz olduğundan, vakfedilmesi de caizdir.”²⁹⁰

Tâkîyyüddîn es-Sübkî de (ö. 756/1355) bu konuda şöyle demiştir: “Cami cemaatinin koklaması için reyhan vakfedilebilir.”²⁹¹ Ancak bazı Şâfiî âlimleri, vakfedilecek reyhanın kalıcı olması için ekilmiş olması şartını koşmuşlardır. Zira kuru reyhanın kalıcı olmadığını savunmuşlardır. Hatîb eş-Şîrbînî de (ö. 977/1570) bu konuda aynı görüştedir ve şöyle demiştir:

“Ancak tüketilmek suretiyle kendisinden istifade edilebilen yiyecek ve ekilmemiş reyhan gibi mallar vakfedilemez. Zira bu tür mallardan istifade, ancak tüketilmeleriyle gerçekleşir. Vakfın amacı ise kalıcılıktır. Misk, amber ve ekilmiş reyhan gibi kalıcı mallar ise vakfedilebilir.”²⁹²

Hanefî âlimleri de tüketilmek suretiyle kendisinden istifade edilebilen malların vakfedilemeyeceği konusunda büyük oranda görüş birliğine sahiptirler. *Fethü'l-Kadîr* adlı eserde bu konu şu şekilde açıklanmıştır: “Altın, gümüş, yiyecek ve içecek gibi ancak tüketilerek kullanılabilen malların vakfedilmesi genel olarak caiz değildir.”²⁹³ Buna karşın Hanefî âlimlerinden bazıları bu türden bazı malların vakfedilebileceğine

²⁸⁹ Gazzâlî, *el-Vasît*, c.4, s. 241; Hicâvî, *el-İknâ'*, c. 3, s. 4; İmrânî, *el-Beyân*, c. 8, s. 62.

²⁹⁰ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 16, s. 379; Ruhaybânî, *Metâlib*, c. 4, s. 280; Cemal, *Hâşiyetü'l-Cemel*, c. 3, s. 578.

²⁹¹ Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 16, s. 379.

²⁹² Şîrbînî, *el-İknâ'*, c. 2, s. 361; Büceyremî, *Hâşiyetü'l-Büceyremî*, c. 3, s. 203; Nevevî, *el-Mecmû'*, c. 15, s. 325; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 322.

²⁹³ İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 218.

fetva vermişlerdir. Örneğin altın ve gümüş paraların mudarebe (kâr zarar ortaklığı), ibdâ' (kârın tamamı sermaye sahibine ait olması şartıyla işleticiye sermaye verme) veya karz-ı hasen (kâr amacı olmayan borç)²⁹⁴ usulüyle kullanılmak üzere vakfedilmelerine cevaz verilmiştir. Nitekim Zekeriya el-Ensârî, hocası Züfer'den naklen gümüş paraların mudârebe için vakfedilebileceğini ve elde edilen kârın vakfın şartlarına göre sadaka olarak dağıtılabileceğini belirtmiştir. Aynı şekilde ticaret mallarının bu usulle vakfedilebileceği ve satışından elde edilen kârın sadaka olarak dağıtılabileceğini ifade etmiştir. Ensârî, ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere tohum vakfetmeyi de mudârebe veya ibdâ' suretiyle kullanılmak üzere sermaye vakfına kıyas etmiştir. *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı eserde bu konuda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Eğer bir kimse buğday kilesini, ekme için tohumu olmayan yoksullara borç verme şartıyla vakfederse bu vakıf caizdir. Vakfedilen buğdaydan borç alan yoksullar borçlarını ödedikten sonra buğday, başkalarına borç olarak verilir. Bu, Rey ve Devamend yöresinde yaygın bir uygulamadır.”²⁹⁵

İmam Muhammed de toplumda yaygın olarak uygulandığından bu tür vakıfların caiz olduğunu savunmuştur. Bazı âlimler ise bu tür menkul mal vakıflarının sadece Devamend bölgesine özgü olduğunu ve bu bölge dışında uygulanmasının caiz olmadığını savunmuşlardır. Buna göre, eğer bir bölgede bu tür vakıflar teamül haline gelmemişse, o bölgede caiz değildir. Dolayısıyla, bu fetvanın sadece Devamend bölgesi için geçerli olduğu ve diğer bölgelerde uygulanmasının caiz olmadığı söylenebilir.

Tüketilmek suretiyle kendilerinden yararlanılabilen menkul malların vakfedilmesi Mâlikî mezhebine göre caizdir. Ancak Mâlikî âlimleri, vakfedilen malı, yeri doldurulabilen bir mal olup olmamasına göre ikiye ayırmışlardır. Buna göre vakfedilen malın yeri doldurulabiliyorsa, vakıf caizdir. Bu durumda vakfedilen mal satılır ve elde edilen gelir, aynı türden başka bir mal satın almak için kullanılır. Vakfedilen malın yeri doldurulamıyorsa vakıf caiz değildir. *Şerhü'l-kebîr*'de bu konuda şu bilgiler yer almaktadır:

²⁹⁴ Mudârebe, İbdâ' ve karz-ı hasen kadim ulemanın para vakıflarında kullandıkları eski kavramlardır. İleriki başlıklarda bu uygulamalar hakkında detaylı bilgi verilecektir.

²⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 364; İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, c. 6, s. 219.

“Mâlikî âlimleri arasında ihtilaf, aynî mallar dışında kalan misli mallarda vuku bulmuştur. Aynî mallarda ise ihtilaf yoktur ve kesin olarak vakfedilebilir. Zira konuyla ilgili *el-Müdevvene*’de yer alan ifade açıktır. Bu tür vakıfların amacı ise borç vermektir ve vakfedilen malın yerinin doldurulması malın kalıcılığını sağlar.”²⁹⁶

eş-Şerhü’l-kebîr’de bu ihtilaf hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Bu tür malların vakfı hususunda tereddüt etmek yersizdir. Çünkü aslının baki kalması koşulu, gıda ürünlerinin vakfını anlamsız kılar. Zira bu koşulla yapılan bir vakfın hiç kimseye faydası olmadığı gibi ürünlerin bozulmasına yol açar ki bu da malın heba olmasına neden olur. Ancak ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilmek üzere yiyecek veya benzeri bir malın vakfedilmesi, Medine fikhî ve diğer mezheplerin görüşüne göre caizdir. Bu durumda vakfedilen mal ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilir. Borçlular borçlarını ödedikten sonra ise bu gelir vakfa iade edilir. Bu şekil bir vakfın mekruh olduğunu savunan görüş, zayıftır. Sahih değildir diyen görüş ise daha zayıftır.”²⁹⁷

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Mâlikî âlimleri aynî malların vakfedilmesi konusunda ihtilaf etmemişlerdir. İhtilaf, mislî malların vakfedilmesi konusunda vuku bulmuştur. Mâlikî mezhebinin ana kaynaklarında, ancak tüketilerek yararlanılabilen aynî olmayan malların vakfedilmesi konusunda farklı görüşler mevcuttur. İbnü’l-Hâcib ve İbnü Şâs bu mallarda vakfın caiz olmadığını savunmuştur. İbn Rüşd (ö. 595/1198) ise mekruh olduğunu söylemiştir.²⁹⁸

Hattâb, *el-Muhtasar*’da geçen “Yiyecek gibi malların vakfedilmesinde ihtilaf var...” ifadesini şu şekilde açıklamıştır: “İbarede geçen “kef” harfi, mislî malları kapsamak içindir. İhtilaf ise yiyeceklerin aynıyla korunması gerektiği şeklinde yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Zira bu şekilde yorumlayanlara göre vakıf caiz

²⁹⁶ Desûkî, *Hâşiye ‘ale’ş-Şerhi’l-kebîr*, c. 4, s.77.

²⁹⁷ Hattâb, *Mevâhibü’l-Celîl*, c. 6, s.22.

²⁹⁸ Mevâk, *et-Tâc ve’l-iklîl*, c. 7, s. 631; ‘Uleyş, *Minehu’l-Celîl*, c. 8, s. 112; Zürkânî, *Şerhü’z-Zürkânî*, c. 7, s. 137.

değildir.”²⁹⁹ Dolayısıyla yiyecek gibi bir malın aynıyla korunması koşuluyla vakfedilmesi, fikhî bir menfaatin sağlanmasına yol açmadığından caiz değildir.³⁰⁰ Ancak bu şekilde yorumlamaz da *el-Müdevvene* metninde de açıkça belirtildiği üzere, vakfedilen malın ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilmesi şeklinde yorumlanırsa vakfın caiz olduğu açıktır.³⁰¹

Sonuç olarak Mâlikî âlimlerinin genelinin görüşüne göre, vakfedilen malın ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilmesi şeklinde yiyecek ve diğer misli malların vakfedilmesi caizdir. Para da ancak tüketmek suretiyle faydalanılan menkul mallar arasında yer alsa da paranın vakfedilmesi konusundaki görüşlere ayrı bir başlıkta yer verilecektir.

Mâlikî mezhebinde mislî mallar, vakfedildiğinde aslı yok olan ve yerine mislî bir malın konabildiği mallardır. Mâlikî fikhî kitapları incelendiğinde, âlimlerin misli malların kapsamını net bir şekilde belirlemedikleri görülür. Ancak genel olarak yiyecek ve para gibi malların mislî mallar arasında sayıldığı anlaşılmaktadır. Mâlikîlere göre, mislî malların vakfedilebilmesi için vakfedilen malın ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilmesi ve borç ödendikten sonra bu gelirin vakfa iade edilmesi gerekir. Kanaatimizce, Mâlikî âlimlerinin mislî malların vakfedilmesi konusundaki bu görüşleri oldukça isabetlidir. Çünkü bu şekilde vakfedilen mallar, asıl amaçlarına uygun olarak kullanılmakta ve ihtiyaç sahiplerine önemli bir fayda sağlanmaktadır.

2.1.1.4. Konu Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi

Menkul malların vakfedilmesine cevaz verenlerin öne sürdükleri deliller, oldukça güçlü ve sağlamdır. Dolayısıyla menkul malların vakfedilmesi caizdir şeklindeki görüş, tercihe şayandır. Bu konudaki görüş farklılıkları, daha çok kullanılan terim ve yorum farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla konudaki ihtilafın lafzi olduğu söylenebilir. Nitekim çoğunluğa göre her türlü menkul mal vakfedilebilir.

²⁹⁹ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, c. 6, s.22; ‘Uleyş, *Minehu'l-Celîl*, c. 8, s. 112; Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî*, c. 7, s. 138.

³⁰⁰ Desûkî, *Hâşiye 'ale'-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s.77.

³⁰¹ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, c. 4, s. 102.

Ancak Mâlikî âlimlerine göre, vakfedilebilecek menkul malların kapsamı, Hanefî ve Şâfiî âlimlerine göre daha geniştir. Çünkü Hanefîler menkul malların vakfedilmesine caizdir deseler de bunu kademeli olarak kabul etmişlerdir. Onlar öncelikle, gayrimenkule bağlı menkul malların vakfedilmesine daha sonra hakkında nas bulunan menkul malların vakfedilmesine, son olarak da toplumda yaygın olarak vakfedilen menkul malların vakfedilmesine caiz demişlerdir. Bu, İmam Muhammed'in genel görüşüdür ve Hanefî mezhebinde bu görüşe göre fetva verilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, vakıflara dair hükümlerin büyük çoğunluğu kıyas yoluyla elde edilmiştir. Bu açıdan menkul malların vakfedilmesine engel yoktur. Çünkü gayrimenkulde bulunan temel ilkeler, menkul mallarda da geçerlidir. Ayrıca, cumhur âlimlerine göre vakfın bir şartı olan “te’bid” kalıcı olma özelliği, menkul mallarda da bulunabilir.

Menkul malların vakfedilmesi konusunda ortaya çıkan ihtilaf, iki temel kategoriye ayrılır:

- a) Vakfedildiğinde aslı yok olmadan faydalanılabilen menkul mallar.
- b) Vakfedildiğinde aslı yok olarak faydalanılabilen menkul mallar.

Âlimler bu iki kategoriyi tartışırken vakfın temel ilkelerinden biri olan “تحبيس الأصل” (aslın alıkonması) şartının menkul mallarda da geçerli olup olmadığı sorusuna odaklanmışlardır. Bilindiği üzere bazı menkul mallarda “تحبيس الأصل” şartının gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu yüzden bu tür menkul malların vakfedilmesi konusunda âlimler farklı bir çözüm önermiştir. Buna göre bu tür menkul mallar borç verme (السلف) yoluyla vakfedilebilir. Bu durumda, vakfedilen mal ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilir. Borçlular borçlarını ödedikten sonra ise bu gelir vakfa iade edilir. Bu sayede ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları giderilir ve toplumda sosyal dayanışma ilkesi hayata geçirilmiş olur. Vakıf müessesesinin temel amacı da budur zaten.

Özellikle günümüzde, vakfedilebilen menkul malların kapsamının geçmişte vakfedilenlerle sınırlı olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü bu mallardan bazıları zamanla işlevini yitirmiş veya çeşitli nedenlerle vakfedilmesi uygun görülmemiştir. Bu nedenle, vakfedilebilecek menkul malların kapsamı günümüzde araç, makine, hisse senedi, fonlar ve tahviller gibi yeni varlıkları da içerecek şekilde genişlemiştir. Bunlar,

“vakfedildiğinde aslı yok olmadan faydalanılabilen menkul mallar” kategorisine girmektedir. Ancak, menkul malların gayrimenkullerden farklı olarak kalıcı olmadığını ve zamanla yok olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin, bir araç arızalanabilir ve kullanılamaz hale gelebilir. Bu gibi durumlarda daha önce bahsedildiği gibi vakfedilen malın yerine yenisi konabilir.

Sonuç olarak vakıf açısından menkul mallar birbirinden farklıdır ve her birinin vakfedilmesiyle ilgili özel kurallar vardır. Âlimler, vakfedildiğinde aslı yok olmadan faydalanılabilen menkul malların vakfedilmesi konusunda “her malın kendi özel durumuna göre vakfedilebileceğini” kabul etmişlerdir. Vakfedildiğinde aslı yok olan menkul malların vakfedilmesi durumunda ise yerine konacak olan malın, asıl malın yerine geçtiği kabul edilir. Takip eden başlıkta para vakfının caiz görülmesine temel teşkil eden mücevher ve değerli madenlerin vakfedilmesi konusu ele alınacaktır.

2.1.1.5. Mücevher ve Değerli Maden Vakıfları ile İlgili Görüşler

2.1.1.5.1. Mücevher³⁰² Vakıfları ile İlgili Görüşler

Cumhur, mücevherlerin takılmak veya ödünç vermek şartıyla vakfedilebileceği konusunda hemfikirdir.³⁰³ Bu görüş Mâlikî, Şâfiî mezheplerinde ve İmam Ahmed’in bir rivayetinde de yer almaktadır. Hanefî âlimlerine göre ise menkul malların vakfedilmesi ancak şu durumlarda caizdir: a) gayrimenkule bağlı olması, b) vakfedilmesine dair nas olması, c) toplumda yaygın olarak vakfedilmesi. Mücevherler, bu şartların hiçbirini yerine getirmediği için Hanefî âlimlerine göre vakfedilmeleri caiz değildir.

Mâlikîler, menkul malların ister geçici ister ebedi olsun, mutlak olarak vakfedilebileceğini savunduklarından mücevherlerin vakfedilmesi Mâlikî mezhebinde herhangi bir şart olmaksızın caizdir. Bu nedenle onlar, bu konuda herhangi bir delile ihtiyaç duymazlar. Şâfiî mezhebinde ise İmam Gazzâlî, dirhem ve dinarların

³⁰² Arapça karşılığı حلية dir. Hilye, süs eşyası olarak kullanılan altın ve gümüş demektir. Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 14, s. 195; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, s. 1276; Kalecî, *Mu'cem*, s. 185.

³⁰³ İbn Kudâme, *el-Mükni*, s. 238; Haccâvî, *el-İknâ*, c. 3, s. 3; Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 334; Ruhaybânî, *Metâlib*, c. 4, s. 277.

süslenmek veya kiralamak için vakfedilmesi konusunda ihtilaf olduğunu aktarır.³⁰⁴ Gazzâlî'nin konuyla ilgili ifadelerinden, altın külçesi ve benzeri değerli madenlerin süs olarak takılmak için vakfedilmesinin caiz olduğu ve bu tür malların zekâta tabi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü takılan ziynet eşyasına zekât düşmez.

Hanbeli mezhebinde de mücevherlerin vakfedilmesi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Konuyla ilgili İmam Ahmed'den gelen iki farklı rivayet vardır: Esrem (ö. 260/875) ve Hanbel'in (ö. 273) rivayetine göre mücevherlerin vakfedilmesi caiz değildir.³⁰⁵ Hırakî'nin (ö. 334/946) naklettiği rivayete göre ise mücevherlerin vakfedilmesi caizdir.³⁰⁶ Hanbeliler mücevherlerin vakfedilmesi için takılmak veya ödünç vermek gibi birtakım şartlar aramış ve bu şartlar yerine getirilmediği takdirde vakfın geçersiz olacağını savunmuşlardır.

Mücevherlerin vakfedilmesinin caiz olduğunu savunanlar, bu görüşlerini desteklemek için Hz. Hafsa validemizin mücevherlerini Hattâb'ın soyundan gelen kadınlara vakfettiğine dair rivayeti nakletmişler. Bu vakıf hadisesi, süs olarak kullanılan mücevherlerin zekâta tabi olmadığına da delil gösterilmiştir.³⁰⁷ Ancak İmam Ahmed, Hz. Hafsa'dan gelen bu vakıf hadisesinin sahih olmadığını belirtmiştir. Çünkü süslenmek, değerli madenlerin asıl amacı olmadığı için, dinarlar gibi vakfedilmeleri caiz değildir. Buna karşılık “Değerli bir madenin asıl işlevsizliği, o madenden faydalanmamaktır” denebilir. Bu durum mücevherlerde söz konusu değildir.³⁰⁸

Mücevher vakfının caiz olduğunu savunanlar, mücevherlerden faydalanılabildiğini, kiralama gibi yollarla gelir elde edilebildiğini dolayısıyla silahlar gibi vakfedilebileceklerini savunmuşlardır.³⁰⁹ Ayrıca şu aklî delillere de dayanmışlar:

³⁰⁴ Gazzâlî, *el-Vasît*, c.4, s. 241.

³⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Mükni*, s. 238; İbnü'l-Müflih, *el-Mübdî*, c. 5, s. 156.

³⁰⁶ Hicâvî, *el-İknâ*, c. 3, s. 3; İbn Kudâme, *el-Mükni*, s. 238.

³⁰⁷ Nâfi'den aktarılan bu rivayet, İmam Ahmed'in öğrencisi Hallâl'ın *el-Vukûf ve't-tereccül* adlı eserinde yer almaktadır. Elbânî bu rivayetin tahririni yapmıştır. Bu bağlamda isnadının zayıf olduğu belirtilmiştir. Çünkü senette yer alan Said b. Mesleme hakkında İbn Maîn, kendisine itibar edilemeyeceğini; Buhârî de münkerü'l-hadis olduğunu belirtmiştir. Fakat Dârekutnî zayıf olduğunu belirtmesine rağmen muteber olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *İrvâü'l-ğalil*, c. 6, s. 34.

³⁰⁸ İbnü'l-Müflih, *el-Mübdî*, c. 5, s. 156.

³⁰⁹ İbnü'l-Müflih, *el-Mübdî*, c. 5, s. 156.

a) Mücevher takmak, insanların önemli amaçlarından biri olup insanlarda yaygın bir uygulamadır. b) Din, mücevher kiralamaya ruhsat vermiş ve takılan mücevherleri zekâttan muaf tutmuştur. c) Mücevherler dirhemler ve dinarlardan farklıdır; dirhemler ve dinarlar takılmak için kullanılmaz ve din, onları zekâttan muaf tutmadığı gibi gasp halinde menfaatini tazmin de ettirmez.³¹⁰ d) Mücevherler gayrimenkul mallar gibi kalıcı bir şekilde kendilerinden yararlanılabilir. Bütün bunlar mücevherlerin vakfedilebileceğini gösterir.³¹¹

2.1.1.5.2. Değerli Maden (Esmân)³¹² Vakıfları ile İlgili Görüşler

Fıkıh âlimleri, ziynet eşyası olarak kullanılan altın ve gümüş gibi kıymetli maddelerin vakfedilmesiyle, para ve mübadele aracı olarak kullanılan altın ve gümüşün vakfedilmesi arasında ayırım yapmaktadırlar. Bu başlıkta süs ve ziynet olarak kullanılan altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin vakfedilmesiyle ilgili âlimlerin görüşlerine yer verilecektir. Para ve mübadele aracı olarak kullanılan altın ve gümüşün vakfedilmesiyle ilgili görüşler ise para vakıflarının meşruiyeti konusu başlığında ele alınacaktır.

Dört mezhebin fıkıh âlimleri arasında süs ve ziynet amacıyla kullanılan altın ve gümüşün vakfedilmesinin caiz olmadığı konusunda neredeyse ittifak vardır.³¹³ Bu âlimler, süs ve ziynet eşyalarını vakfında yarar olmayan menkul mallardan sayarlar. Ayrıca vakfın amacının altın ve gümüş gibi kıymetli mallarda tam olarak gerçekleşmediğini savunurlar. Çünkü bu tür mallarda aslın alıkonup menfaatin sağlanması tam olarak gerçekleşmez. Bunun yanı sıra süs ve ziynet olarak kullanılan

³¹⁰ Makdisî, *eş-Şerhü'l-kebîr*, c. 6, s. 190; Zerkeşî, *Şerhü'z-Zerkeşî*, c. 4, s. 294.

³¹¹ Makdisî, *eş-Şerhü'l-kebîr*, c. 6, s. 190.

³¹² Semen kelimesinin çoğulu olan bu kelime bir şeyin karşılığı ve ederi anlamına gelmektedir. Bk. İbn Manzûr, İbn Fâris, *Mekâyîsü'l-luğâ*, c. 1, s. 386; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, c. 1, s. 1185; *Lisânü'l-Arab*, c. 3, s. 82. Bir fıkıh terimi olarak "esmân" Şafî ve Hanbelilere göre altın ve gümüş paralar için kullanılır. Malikilerde ise meşhur görüşe göre hem geçmişte hem de günümüzde mal ve hizmetlerin alımında mübadele aracı niteliğinde kullanılan mallar için kullanılır. Meşhur olmayan görüşe göre ise mutlak semeni ifade eder. Buna göre her türlü mübadele aracı, altın ve gümüş paraya hamledilebilir. Bu bağlamda günümüzdeki para vakıfları, faiz ve zekât gibi hususlarda geçmişteki altın ve gümüş paralarla kurulan vakıfların hükmüne tabidir. Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-mâliyeel-muâsıra*, Dârü'l-Fikr, 2002, s. 149; Sami Hammûd – Muhammed Oman el-Beşir, *el-Muâmelâtü'l-mâliyetü'l-muâsıra*, s. 149.

³¹³ İbn Kudâme, *el-Kâff*, c. 2, s. 250; İbnü'l-Müflih, *el-Mübdî*, c. 5, s. 156; Behûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, c. 4, s. 245; Şirbînî, *el-İknâ*, c. 2, s. 361; Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 325; Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 334; Ruhaybânî, *Metâlib*, c. 4, s. 280.

altın ve gümüşün vakfedilmesinin caiz olduğunu savunmak bazı sakıncalara yol açmaktadır. Bu sakıncalardan bazıları şunlardır:

- a) Kıymetli madenlerin asıl işlevini yerine getirememesi: Altın ve gümüş gibi kıymetli madenler, değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak yaratılmıştır. Vakfedilmesi durumunda bu işlevlerini yerine getiremezler.
- b) Kıymetli madenlerin dolaşımının engellenmesi: Süs ve ziynet olarak kullanılan altın ve gümüşün vakfedilmesi, bu tür malların dolaşımını engeller. Bu da kıymetli madenlerin asıl işlevini yerine getirmesini zorlaştırır.

eş-Şerhü'l-kebîr müellifi de kıymetli madenler arasındaki bu farka değinerek şöyle demiştir:

“Dinar ve dirhemlerin kiralanaabileceğini söyleyenler, vakfedilmelerine de cevaz vermişlerdir. Ancak bu madenler vakfedilemez. Çünkü bu menfaat, altın ve gümüşün yaratılış amacına uygun değildir. Bu nedenle gasp halinde tazmin edilmez. Dolayısıyla ağaçların elbise sermek için, koyunların çamuru ezmesi için ve mumun süs olarak kullanılması için vakfedilmesi gibi, altın ve gümüşün de vakfedilmesi caiz değildir.”³¹⁴

Konuyla ilgili Gazzâlî-şöyle demiştir:

“Dirhem ve dinarların ziynet için vakfedilmesini vakıf kapsamının dışında tutmak için tanımda “maksut” kaydını kullandık. Nitekim bu malların kiralanaasında olduğu gibi vakfedilmesinde de ihtilaf vardır. Çünkü bu, dirhem ve dinarların asıl maksadı değildir. Nitekim altın ve gümüşün asıl amacı, onlardan faydalanmaktır. Vakfedilmeleri durumunda bu amaç gerçekleşemez.”³¹⁵

Nevevî de bu konuya değinerek şöyle demiştir:

“Bu menfaat, altın ve gümüşün yaratılış amacı değildir. Çünkü dirhem ve dinarları takmak adet haline gelmemiştir. Ayrıca şeriat onları zekâtтан istisna

³¹⁴ Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr*, c. 6, s. 192.

³¹⁵ Gazzâlî, *el-Vasît*, c.4, s. 241; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c.3, s. 524.

etmemiş veya gasp halinde menfaatin tazmini konusunda dikkate almamıştır.”³¹⁶

İmam Malik, altın ve gümüşün kesin olarak vakfedilebileceğini bildirmiştir. Nitekim konuyla ilgili *el-Müdevvene*'deki ifade açık ve nettir. Burada kastedilen, borç verme şeklinde gerçekleşen vakıftır. Bu durumda borç verilen paranın geri ödenmesi, paranın aslının baki kalması anlamına gelir. Fakat bu mallarda aslın baki kalması koşuluyla yapılan vakıf, ittifakla caiz değildir. Çünkü bundan şer'î bir menfaat doğmaz.³¹⁷ Aynı şey altın ve gümüşün dükkanları süslemek için vakfedilmesi durumunda da geçerlidir. Bu vakıf ittifakla caiz değildir ve batıl sayılır.³¹⁸ Böyle bir vakıf yapılırsa, malın mülkiyeti vakfedenin üzerinde kalacağından zekatını o verir.³¹⁹

Bazı fıkıh âlimleri, altın ve gümüş gibi değerli maddelerin başka mallara bağlı olarak vakfedilebileceğini ve bu tür vakıfların zekatının da ödenebileceğini savunmuşlardır. Nitekim *Metâlibu ûli'n-nuhâ* adlı eserde şu ifadelere yer verilmiştir: “Bazı durumlarda tebeyyet yoluyla değerli madenlerin vakfı caizdir. Örneğin Allah yolunda bir at vakfedildiğinde bu vakıf, ata bağlı bütün malzemelerde geçerli olur.”³²⁰ Müellifin bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere değerli madenlerle işlenmiş eğer, yular vb. malzemesi olan bir atın vakfedilmesi caizdir. Müellif, bu görüşünde İmam Ahmed'in rivayetine dayanmaktadır. Nitekim İmam Ahmed'e, bir adamın gümüş kaplama eyer ve dizgini ile birlikte bir atı vakfettiğine dair vasiyeti sorulduğunda İmam Ahmed bu konudaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

“Vasiyette belirtildiği üzere atın eyer ve dizginle birlikte vakfedilmesi caizdir. Gümüşleri satıp aynı değerde başka bir şey alıp vakfetmesi daha iyi olur. Çünkü gümüşten faydalanılmaz. Bu gümüşlerle at ve dizgin alınırsa Müslümanlara daha fazla fayda sağlar.”³²¹

Yukarıda yer verilen bilgilerden hareketle süs ve ziynet olarak kullanılan altın ve gümüş gibi değerli madenlerin asli olarak vakfedilmesinin caiz olmadığını

³¹⁶ Nevevî, *el-Mecmû*, c. 15, s. 325.

³¹⁷ Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s.77; Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî*, c. 7, s. 138.

³¹⁸ Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s.77; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, c. 4, s. 102.

³¹⁹ Behûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, c. 10, s. 16.

³²⁰ Ruhaybânî, *Metâlib*, c. 4, s. 280; Merdâvî, *et-Tankîh*, s. 305.

³²¹ el-Hallâl, *el-Vukûf ve't-teraccül*, c. 1, s. 98; Merdâvî, *et-Tankîh*, s. 304; Behûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, c. 10, s. 15; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, c. 31, s. 236.

söyleyebiliriz. Ancak tebeyyet yoluyla bu malların vakfına cevaz verilmiştir. Bu da “asaleten caiz olmayan şeyler, tebeyyeten caiz olur” şeklindeki küllî fikhî kaideye dayanmaktadır. Vakıf konusunda bu küllî kaideye en çok başvuranlar Hanefilerdir. Bu ilke o kadar çok işletilmiştir ki bazı ev ve dükkanlara bağlı olarak para vakfına bile fetva verilmiştir.

Güney Fas’ın Sus bölgesinde kadınlar arasında eski gümüş paralarla süslenme geleneği yaygındır. Bu gelenek semen türü maddelerle süslenmek kapsamında değerlendirildiğinde bu maddelerin vakfının caiz olmaması gerekir. Nitekim paraların asıl amacının süslenme değil, alım satım yapmak olduğu gerekçesiyle buna cevaz verilmemiştir. Bu yaklaşımda haklılık payı olsa da eski gümüş paraların artık dolaşımda olmadığını ve alım satım aracı olarak kullanılmadığını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Sonuç olarak fikhî âlimlerinin çoğunluğu, mücevherlerin takılma veya ödünç verme amacıyla vakfedilmesinin caiz olduğunda hemfikirdir. Altın ve gümüş paranın (semenlerin) vakfedilmesiyle ilgili fikhî âlimlerinin görüşleri farklıdır. Nitekim bu malların süs amacıyla vakfedilmesi çoğunluk tarafından caiz görülmemiştir. Zira bunların asıl kullanım amacı semen olmalarıdır. Dolayısıyla zinet amacıyla vakfedilmeleri, fayda sağlamayan bir şeyin vakfedilmesi olarak kabul edilir. Fakat bazı alimler, asaleten değil de başka bir şeye bağlı olarak bu madenlerin vakfedilmesine izin vermişlerdir. Semen türü maddelerin ziynet için değil de borç verme veya başka amaçlar için vakfedilmesiyle ilgili fikhî âlimlerinin görüşleri farklıdır. Sonraki başlıklarda konuyla ilgili detaylı bilgi verilecektir.

2.1.2. İslam Hukukunda Para Vakıflarının Hükümü

“Vakf-ı nakdî” (para vakıfları) yeni ortaya çıkan bir terim olduğundan fikhî kitaplarında buna dair ayrıntılı bir tanım yer almamaktadır. Bu terim, “vakıf” ve “nakd” kelimelerinden oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Vakıf-ı nakdînin genel anlamını anlamak için tamlamada yer alan kelimelerin her birini ayrı tanımlamak gerekir. Vakıf kelimesinin tanımı ilk bölümde yapıldığı için burada sadece “nakd” teriminin tanımına yer verilecektir. Daha sonra “vakf-ı nakdî” tamlamasının açıklaması yapılacaktır. Son

olarak bu vakıf türünün meşruiyeti ve mütekaddim-müteahhir alimlerin bu konudaki görüşleri üzerinde durulacaktır.

2.1.2.1. Nakd (النقد) Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

İbn Fâris (ö. 395/1004), ن-ق-د kökünün bir şeyi ortaya çıkarmak, belirginleştirmek, paranın sahtesini orijinalinden ayırt etmek vb. anlamları ifade ettiğini belirtir.³²² Cevherî (ö. 400/1009'dan önce) ise bu kökten türeyen fiillerin “vermek” ve “almak” gibi anlamları ifade ettiğini nakleder.³²³ *el-Mevsu'a'l-fikhîyye*'de yer alan bilgiye göre dilde bu kelime peşin, teslim etmek ve orijinal parayı sahtesinden ayırt etmek anlamına gelir.³²⁴

Dört mezhep fıkıhçılarının tanımlarında “nakd”ın altın ve gümüş ile sınırlı olduğu konusunda neredeyse fikir birliği vardır.³²⁵ Ancak bazıları, genellikle madenlerden ayırt etmek ve onları para birimine dahil etmek için, bunların darp edilmiş olmasını şart koşmuştur. Dinar altın, dirhem ise gümüşten yapılır ve asr-ı saadette bir dinar on dirheme eşittir. *Dürerü'l-hükkâm*'da “nakd”ın dirhem, dinar ve bunların yerinde kullanılan, insanların para olarak kabul ettiği ve “nakd” olarak adlandırdığı şeyleri ifade ettiğini belirtilmiştir. Kelimenin çoğulu “nukûd/نفود” şeklindedir.³²⁶ Bir başka tanıma göreyse nakd, basılmış olsun veya olmasın altın ve gümüşü ifade eder.³²⁷ Bu tanım Hanefiler tarafından benimsenmiştir.

Malikiler ise altını ve gümüşü, malın bedeli ve telef olması durumunda değerli olarak kabul etmişlerdir.³²⁸ İbn 'Arafe'ye (ö. 803/1401) göre “nakd”, sadece basılmış

³²² İbn Fâris, *Mekâyîsü'l-luğa*, c. 5, s. 467

³²³ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, c. 5, s. 118; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 3, s. 425.

³²⁴ *el-Mevsu'a'l-fikhîyye*, Vizaretü'l-Evkâf ve'suûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1. Baskı, 2002, c. 41, s. 139 vs.

³²⁵ Takıyyüddin el-Makrizî'nin Şuzûr'ul-ukûd fi zikr'in-nukûd eseri, Arap-İslam paralarının tarihini inceleyen ilk müstakil eser olma özelliğini taşımaktadır. Bu eserinde Makrizî şu ifadelere yer verir: “Satışların bedelleri ve işlemlerin karşılığı olan paralar yalnızca altın ve gümüşdür. Geçmişte veya günümüzde herhangi bir millet veya insan topluluğunun altın ve gümüş dışında bir para sistemi kullandığına dair sağlam veya zayıf bir nakil bulunmamaktadır.

³²⁶ Kaleci, *Mucem*, s. 486; Abdurrahman Şeyhîzâde, *Mecma'ül-enhür*, c. 2, s. 318; Serahsî, *el-Mebsût*, c. 2, s. 191.

³²⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 1, s. 117; *Mecelle*, Madde: 32; Nezîh Hammâd, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-mâliyye ve'l-iktisâdiyye fi luğati'l-fukahâ*, Dârü'l-Kalem, 1. Baskı, 2008, s. 461.

³²⁸ Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî*, c. 8, s. 164.

olanlarla sınırlıdır. Diğerlerinin görüşü ise hem basılmış hem de basılmamış olanları kapsar.³²⁹ Şafîlere göreyse “nakd”, altın ve gümüşten ibarettir.³³⁰

Nakd kelimesi para birimi anlamına da gelir ve bu nedenle altın ve gümüşe “en-nakdeyn” denilmiştir.³³¹ İbn Haldun (ö. 808/1406), Mukaddime’inde altın ve gümüşten bahsederken şunları söylemiştir:

“Allah (c.c.), altın ve gümüş gibi iki madeni taşı her varlıklı kişi için değerli kıldı. Bunlar, dünya halkları için genellikle birikim ve edinme aracıdır. Bazı durumlarda başka şeyler de edinilmekte ve biriktirilmekte ise de insanlar için genellikle servet ve sermaye bu ikisidir. Bu ikisinin dışında edilen şey, bu ikisini elde etmek içindir. Zira altınla gümüşün haricindeki eşya piyasadaki değişikliklere maruz kaldığı halde bu ikisi bundan uzaktır ve daima revaçtadır. Bu nedenle altın ve gümüş, kazanç, servet edinme ve birikimin kaynağıdır.”³³²

Vehbe Zuhaylî de nakdi, “insanların alışverişlerinde kullandıkları altın, gümüş, bakır vb. madeni paralar veya kâğıt paralar” şeklinde tanımlamıştır.³³³ TDV İslam Ansiklopedisinde ise nakd şu şekilde tanımlanmıştır:

“İktisadî kıymetlerin ölçülmesi ve mübadelesine yarayan ve ödeme vasıtası işlevini gören parayı belirtmek için kullanılır. Dar anlamda para, bir ülkede tedavülde bulunan millî parayı, geniş anlamda hem bunu hem yabancı ülke paralarını ifade eder.”

Modern ekonomi biliminde nakd mübadele aracı, birikim vasıtası ve değer ölçüsü gibi belirgin özellikleriyle tanımlanmıştır. Mübadele aracı olma özelliğiyle nakd, şu şekilde tanımlanmıştır: “Her yerde ve her koşulda bir mübadele aracı olarak genel kabul görmüş şeydir.”³³⁴ İmam Mâlik’in nakd ile ilgili şu ifadeleri bu tanıma

³²⁹ Zürcânî, *Şerhü’z-Zürcânî*, c. 5, s. 74; İbn Rüşd, *el-Beyân ve’t-tahsîl*, c. 12, s. 339.

³³⁰ Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, c. 3, s. 98; Ensârî *Ensâ’l-metâlib*, c. 1, s. 339.

³³¹ “Nukûd”, “nakd” kelimesinin çoğulu olup altın ve gümüş parayı ifade eder. *Mecelle*, madde:130, c. 1, s. 32.

³³² İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, c. 1, s. 478.

³³³ Zühaylî, *el-Muâmelâtü’l-mâliyye*, s. 149.

³³⁴ Abdullah b. Selman el-Menî’, *Buhûsun fi’l-iktisâdi’l-İslâmî*, el-Mektebetü’l-İslâmî, 1. Baskı, 1996, s. 178.

destekler mahiyettedir: “Eğer deri, insanlar arasında madeni para gibi geçerli olsaydı, vadeli olarak onu altın veya kağıtla satmayı hoş karşılamazdık”³³⁵

Hiz. Ömer’in izlediği mali politikalarından biri de “لا اله الا الله”, “محمد رسول الله” ve “الحمد لله” gibi yazılar ve motifler içeren İslami bir para birimi bastırmaya çalışmasıydı. Bu sayede o, paraya İslami bir kimlik kazandırmak istemişti. Ayrıca o dönemde tedavülde olan altın ve gümüş paraları deri parayla değiştirmeyi de düşünmüştür. Fakat bu adım sahabeler tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Nitekim Hiz. Ömer, sahabeyle istişare ettikten sonra ileride yaratacağı sorunlar nedeniyle derinin altın ve gümüş yerine kullanılması fikrinden vazgeçmiştir.³³⁶ Zira derinin para olarak kullanılması, deri elde etmek için kullanılan develere olan talebin artmasına ve dolayısıyla develerin fiyatlarının yükselmesine ve neslinin tükenmesine yol açabilirdi.

2.1.2.2. en-Nakdü'l-Vakfî (Para Vakfî) İfadesinin Tanımı

Mütekaddimîn ve müteahhirîn alimlere ait fıkıh eserlerinde para vakfî konusu detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu konunun sadece vakfedildikten sonra aslı baki kalmayan menkul malların vakfî bağlamında ele alındığı görülmektedir. Nitekim para vakfına dair tanımlar daha çok altın ve gümüş paraların borç veya mudârebe yoluyla vakfedilmesini kapsar. Bu tür vakıflarda borç olarak verilen malların başkalarına verilmek üzere geri ödeneceği, mudârebede ise elde edilen karın hayır yoluna harcanacağı belirtmiştir.³³⁷ Konu hakkındaki ifadelerin kısa ve öz olması ve sadece o dönemin geçerli para birimi olan altın ve gümüş paralarla sınırlı olması göze çarpar.

Modern dönem İslam iktisatçılarından Şevkî Ahmed Dünya, para vakfını “Mevkuf malın nakit para olduğu vakıf” şeklinde tanımlamıştır.³³⁸ Ancak bu tanım da

³³⁵ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 5; *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveyyiyye*, c. 41, s. 176.

³³⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-Bülân*, s. 452

³³⁷ Bu, Buhârî'nin Zührî'den aktardığı rivayete uygun bir tanımdır. Nitekim Buhârî'nin aktardığı bilgiye göre mudârebe yoluyla bir miktar para vakfeden birinin durumu Zührî'ye sorulmuş o da bunu onaylamış ve elde edilen kârın hayır işlerine bağışlanmasını şart koşturmuştur. Aynı şekilde İmam Züfer'in para vakfıyla ilgili söylemlerine de uygun düşmektedir. Nitekim ona göre de bu para mudârebe vb. meşru yollarla değerlendirilir ve elde edilen kâr, vakıf şartları kapsamında dağıtılır.

³³⁸ Ahmed Şevkî Dünya, “el-Vakfî'n-nakdî: Devrün lîtef'îli devri'l-vakfî fî hayatına'l-muâsıra”, *Mecelletü'l-fikhi'l-İslâmî*, Munazzametü'l-Mü'temeri'l-İslâmî, Cidde, sayı, 13, s. 505.

son derece kısıdır ve şu şekilde eleştirilere açıktır: Birincisi vakfedilen şey, nakit para gibi gerçek bir mal olabileceği gibi hisse senedi, tahvil veya vakıf fonu gibi hükmi bir mal da olabilir. Dolayısıyla vakfedilen şeyin nakit para olması gerekmez. İkincisi, tanımda vakfın amacından bahsedilmemiştir. Nitekim vakıf, yatırım ve kalkınma amacıyla yapılabileceği gibi, doğrudan vakfedilene harcanmak üzere de yapılabilir.

Sonuç olarak hem mütekaddimîn hem de müteahhirîn dönemi alimlere göre nakdi vakıflar, dirhemler ve dinarların vakfi ile sınırlı tutulmuştur. Çağdaş alimler, hisse senedi, tahvil, yatırım portföyleri veya vakıf fonları olarak da bilinen diğer varlıkları da nakdi vakfa dahil etmişlerdir. Bunlara, para yerine kullanılacak menfaatler ve manevi haklar da (telif hakkı, patent, ticari itibar ve marka gibi) ilave edilmiştir. Fakat bu konular burada ele alınmayacaktır.

2.1.1.3. Tanımların Değerlendirilmesi

Önceki tanımlardan yola çıkarak nakdi vakfi şu şekilde tanımlayabiliriz:

“Para vakfi, bir şahıs veya tüzel kişilik (şirketler, fabrikalar, kurumlar vb.) tarafından gerçek veya hükmi (hisse senedi, tahvil, sukuk, dijital para vb.) bir miktar paranın, vâkıfın şartlarına göre kârının, hayır kurumlarına veya belirli bir amaca ayrılacağı şekilde yatırılmak ve değerlendirilmek üzere bağışlanmasıdır.”

Bu tanımdan şu sonuçlar çıkarılabilir:

- a) Nakdi vakıflarda vakfedilen şeyin mal olması gerekir. Dolayısıyla para gibi değerli olma özelliğine sahip olsa da mal ve hizmetlerin alımında para gibi mübadele aracı olarak kullanılmayan mücevherler, değerli taşlar vb. diğer menkul varlıklar, para vakfının kapsamı dışındadır.
- b) Para vakfında mal iki türlü olabilir:
 - 1) Gerçek mal: Örneğin bir kişi, on bin liralık bir miktar parayı kâr amacı gütmeyen borç olarak vakfedebilir veya bu parayı yatırarak kârını vakfettiği kuruluşlara harcayabilir. Önemli olan, vakfedilen ana paranın olduğu gibi kalmasıdır. Olduğu gibi kalmasından maksat, paranın değerinin değişmemesidir. Paranın kendisinin değişmesinde bir sakınca yoktur, çünkü para tayin ile taayyün olunmaz.

- 2) Hükmi mal: Belirli bir şirkette müşterek hisseleri temsil eden hisse senedi veya belirli bir finansal değere sahip tahvil veya sukuk vakfi gibi. Her iki durumda da vakfedilen şey değerlendirilir ve elde edilen karlar vâkıfın şartlarına göre vakfedilen şahıs veya kurumlara dağıtılır.
- c) Bir vakfın para vakfı olarak değerlendirilebilmesi için gelirler vakfedenlerin belirlediği şahıs veya kuruluşlara aktarılması gerekir.
- d) Normal vakıflarda olan on şart para vakfında da geçerlidir. Bu şartlar vakfedene dilediği kişileri dahil etme veya çıkarma, hatta vakıftan mahrum etme yetkisini verir. Ayrıca vakfeden, İslam hukukunda belirlenen kurallar çerçevesinde belirli koşullar altında vakfı değiştirebilir.
- e) Para vakfında mal, kendisi için değil, değerinden dolayı vakfedilir.

2.1.2.4. Para Vakfının İslam Hukukundaki Yeri

Para vakfının meşruiyeti, paranın ancak tüketilmesi veya aynının yok olmasıyla kendisinden faydalanılabilen taşınır mal kategorisinde yer almasından kaynaklanır. Nitekim fıkıh kitaplarında bu tür malların vakfedilmesinin hükmü tartışılmıştır. Nakdi parayı incelediğimizde, bazı özellikler taşıdığını görürüz ki bunlardan daha sonra bahsedilecektir.

Para vakıfları ile ilgili fıkıh alimlerinin ikiye ayrıldığı görülmektedir. Nitekim İmam Şafîî, bazı Hanefi alimleri ve İmam Ahmed'den gelen bir rivayete göre bu vakıflar meşru görülmezken Mâliki mezhebine göre (İbn Rüşd (ö. 520/1126) ve İbn Şâs hariç) meşru görülmüştür. İmam Muhammed, İmam Züfer ve bir rivayete göre İmam Ahmed ve İbn Teymiyye de (ö. 728/1328) bu görüştedirler.

2.1.2.4.1. Caiz Görmeyenler

Vakfın genel amacı, aslın korunması ve faydasının sürekliliğinin sağlanmasıdır. Nakit ise bu şartları taşımaz. Çünkü nakit, ancak aslı tüketilerek faydalanılabilen likit bir maldır. Faydalarına rağmen para vakfına karşı çıkanlara göre bu fayda, kısa sürelidir. Zira vakfedildikten sonra asıl yok olduğundan ebedi kalması düşünülemez. Ayrıca nakdin amacı alım satımda aracı olmasıdır. Bu nedenle nakit türü

malların vakfedilmesi anlamsızdır. Çünkü bu, onu yaratılış amacından alıkoymaktır. Bu da nakdin vakfedilmesinin yasaklanmasının bir başka sebebidir.

Hanefi mezhebinde, İmam Ebû Hanife'den taşınır malın -ya da daha doğrusu nakdin- vakfedilmesiyle ilgili herhangi bir rivayet nakledilmemiştir. Sadece İmam Ebû Yusuf'un, gayrimenkul gibi ebedi olan mallar, gayrimenkullere bağlı mallar bir de at ve silah gibi hakkında nas bulunan malların vakfedilmesine cevaz verdiği nakledilmiştir. Dolayısıyla nakit, gayrimenkul gibi ebedi olmadığından ve hakkında herhangi bir nas bulunmadığından vakfedilmesi caiz değildir.

İmam Ahmed de nakdin vakfedilemeyeceği, vakfin sadece gayrimenkul, silah vb. mallarda olabileceği konusunda Ebû Yusuf'la hemfikirdir. Nitekim aktarıldığına göre bir adam hayattayken bir miktar nakit para vakfetmiş ve parayı mudârebe usulüyle bazı insanlara ticaret yapmaları için vererek kârın yakın akrabalarından fakirlere dağıtılmasını istemiştir. Konu İmam Ahmed'e sorulduğunda o şöyle demiştir: "Paranın vakfedilmesine dair bilgim yok. Sadece arazi, gayrimenkul, ev, silah vb. mallar vakfedilebilir."³³⁹

Hanbelilerde vakfedilecek malda aranan temel kriter, satışının caiz olması ve aslının baki kalmasıdır. Bu kapsamda gayrimenkul, hayvan, silah, mobilya ve bunlara benzer mallar vakfedilebilir.³⁴⁰ Gıda maddeleri, kokular, paralar vb. tüketilen malların vakfedilmesi, Hanbelilere göre caiz değildir. Borç verme yoluyla da olsa bu mallar vakfedilemez. Ruhaybânî'nin de belirttiği gibi: "Dinar ve dirhemlerin borç verilmek üzere vakfedilmeleri caiz değildir. Çünkü vakıf, aslı korumak ve faydanın devamını sağlamaktır. Ancak tüketilerek faydalanılabilen mallarda bu durum geçerli değildir."³⁴¹

Ruhaybânî'nin bu iddiasına şu şekilde cevap verilebilir: Paralar, sarraflık ilkeleri kapsamında alınıp satılabilen mallardır. Ayrıca paralar da kalıcı olma özelliğine sahiptir. Çünkü tayinle taayyün olunmadıklarından iade edilen para, asıl paranın yerine geçer ve bu sayede mevkuf malın sürekliliği sağlanır. Dolayısıyla nakit

³³⁹ Ebû Bekr Hallâl, *el-Vukûf ve 't-teraccül*, c.1 s. 72.

³⁴⁰ Makdisî, *eş-Şerhü 'l-Kebîr*, c. 6, s. 188.

³⁴¹ Ruhaybânî, *Metâlib*, c. 4, s. 280.

paranın da vakıf mallarında aranan temel kriterlere (satışının caiz olması ve aslının baki kalması) haiz olduğu söylenebilir.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki tüketilen bir madde olmasına rağmen Hanbeliler suyun vakfedilebileceğini söylerler.³⁴² Çünkü sürekli yenilediğinden yerine geçen su, asıl suyun yerini tutar. Nitekim yeraltı suları sürekli hareket halindedir ve durgun değildir. Bu da paranın vakfedilmesine oldukça benzer. Çünkü para da yenilenir ve yerine iade edilen para, asıl paranın yerine geçer.

Malikilerden bazı âlimler, paranın vakfedilmesinin mekruh olduğunu söylemişlerdir. *el-Beyân ve 't-tahsîl'* de şöyle denmiştir:

“Dinar, dirhem ve misli malların vakfedilmesi mekruhtur. Vakfedilirse, mevkuf leh öldüğünde malın mülkiyeti vakıf şartına göre soyundan gelenlere geçer. Soyundan kimse kalmadığında da malın mülkiyeti vakfın amacına uygun olarak kullanılmak üzere ilgili kişilere geri döner.”³⁴³

Yüz dinar parasını önce varislerinden birine, o öldükten sonra da başka bir şahsa verilmek üzere vakfeden bir şahsın durumu İbn Rüşd'e sorulduğunda o, konuyla ilgili şöyle demiştir:

“Mevkufun leh mirasçı ölünceye kadar bütün mirasçılar, hisselerine göre bu paradan faydalanır. Mevkufun leh mirasçı öldüğünde para, diğer yabancıya verilir. O kişi de öldükten sonra mevkufun leh kalmadığından para, vakfeden kişinin mirasçıları arasında miras olarak paylaşılır. Bu varislerden biri öldüğünde, o kişinin payı kendi mirasçılarına kalır ve para tekrar vakfa döner. Çünkü sadece ev, köle ve benzeri mallar tekrar vakfa döner.”

İbn Rüşd, bu görüşünü desteklemek için İmam Malik'in şu sözlerini delil göstermiştir: “Bir adam yüz dinar vakfeder, vakfedilen kişi de o parayı alır ve para onda eksilir veya kaybolursa, kişi o parayı tazmin eder. Bu da dinar ve dirhemlerin vakıf olmadığını gösterir.”³⁴⁴ Ancak İbn Rüşd'ün İmam Mâlik'ten nakledilen bu

³⁴² Su, vakfın aslıdır. Kuyu vakfetmedeki amaç da suyun kendisidir. Su yenilediğinden kullanılarak tüketilmesinin bir etkisi yoktur. Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 7, s. 12

³⁴³ İbn Rüşd, *el-Beyân ve 't-tahsîl*, c. 12, s. 189.

³⁴⁴ İbn Rüşd, *el-Beyân ve 't-tahsîl*, c. 12, s. 257.

sözleri dinar ve dirhemlerin vakfedilmeyeceğine yorumlamasının doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü bir sonraki başlıkta da yer verileceği üzere İmam Mâlik *el-Müdevvene*'de paranın vakfedilebileceğini savunmuş ve takipçileri de buna göre fetva vermiştir.³⁴⁵

Şafiî mezhebinde paranın vakfedilmesi konusunda iki görüş vardır.³⁴⁶ Birinci görüş, paranın vakfedilmesinin caiz olmadığı görüşüdür. İkinci görüş ise kiraya verilmesi caiz olduğu gibi vakfedilmesinin de caiz olduğu görüşüdür. Bu görüşü İmam Nevevî de savunmuştur. Nitekim o, konu hakkında şöyle demiştir: “Dinar ve dirhemlerin kiraya verilmesinde olduğu gibi vakfedilmesi konusunda da iki görüş vardır. Bu malların kiraya verilmesine caiz dersek kiralanmak üzere vakfedilmesine de caiz demeliyiz.”³⁴⁷ Ancak Şâfiî mezhebinde muteber görüş, kiraya verilmesi caiz olsa bile paranın vakfedilmesinin caiz olmadığı görüşüdür.

Para vakfının caiz olmadığını iddia edenler, paranın vakfedildiğinde tükenip yok olmasını gerekçe göstermişlerdir. Paranın bizzat kendisinin vakfedilmesi durumunda bu, doğru bir gerekçedir. Ancak paranın bizzat kendisi değil de değerinin vakfedilmesi durumunda bu doğru değildir. Çünkü para tayin ile taayyün olunmaz. Belirli bir miktar para vakfedildiğinde, bu paranın yok olduğunu varsaysak bile, aynı cinsten başka bir para mevcut olduğu için bu paranın yerine başka bir para geçecek ve böylece para varlığını sürdürecektir. Bu para ister karz-ı hasen olarak verilmek üzere isterse de mudârebe usulüyle yatırım sağlamak amacıyla vakfedilmiş olsun durum aynıdır. Bundan dolayı parada önemli olan aynî varlığı değil, değeridir. Paranın vakfedilmesine izin verenler, vakfedilen şeyin paranın aynî varlığı değil, paranın temsil ettiği değer olduğunu savunmuşlardır. Bu durum, fıkıh kurullarının hisse senedi ve tahvillerin vakfına dair fetvalarında da açıkça ifade edilmektedir. Çünkü hisse senedi ve tahviller, paranın aynî varlığını değil, değerini temsil eder.

³⁴⁵ İbn Rüşd, *el-Beyân ve 't-tahsîl*, c. 12, s. 257.

³⁴⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 323; Gazzâlî, *el-Vasît*, c.4, s. 241; İmrânî, *el-Beyân*, c. 8, s. 62; Râfiî, *el-Azîz şerhü'l-Vecîz*, c. 6, s. 253.

³⁴⁷ Nevevi, *Ravdatü't-tâlibîn*, c. 5, s. 315.

2.1.2.4.2. Caiz Görenler

Mâliki mezhebinin muteber görüşü, İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüş, Hanefi mezhebinden İmam Muhammed, İmam Züfer ve öğrencisi Ensârî'nin(ö. 215) görüşü, para vakfının caiz olduğu yönündedir. Bu görüşe İbn Teymiyye de katılmıştır.

Rivayet edildiğine göre İmam Mâlik, altın ve gümüş gibi kıymetli malların borç verme niyetiyle vakfedilmesini caiz görmüştür. Bu şekilde vakfedilen mallar, şahit tutularak güvenilir birine teslim edilir. Vakfedilen malların, ihtiyacı olan ve borcunu geri ödeyebilecek durumdaki kimselere verilmesi şart koşulur. Borç, rehin veya kefil ile teminat altına alınabilir veya eminin takdirine göre teminatsız da verilebilir.³⁴⁸ Bu nedenle Maliki mezhebi, nakit türü malların borç fonu oluşturmak amacıyla vakfedilmesini caiz görmüş ve bunun dışındaki amaçlarla vakfedilmelerini geçersiz saymıştır. Bu görüş, Desûkî'nin şu sözleriyle de açıkça ifade edilmiştir: “Nakit türü malların vakfedildiği yerde kalmak üzere (örneğin dükkân süslemek vb.) vakfedilmesi, ittifakla geçersizdir.”³⁴⁹

el-Müdevvene'nin “Dirhem ve Dinarların Ödünç Verilmesi” bölümünde yer alan bilgilere göre kadının biri, hac ve doğum masraflarını karşılaması için vasiyet yoluyla torununa (kızının kızına) bir miktar dinar vakfetmiş. Kadın vefat ettikten sonra torunu, bu dinarları başka amaçlarda kullanmak istemiştir. Durum İmam Malik'e sorulduğunda o, bu isteği reddetmiş ve şöyle buyurmuştur: “Bana göre vakfedilen dinarların kullanım amacının değiştirilmesi uygun değildir. Kadın, büyükannesinin vasiyetinde belirtilen amaçlar doğrultusunda bu dinarlardan harcama yapmalıdır.”³⁵⁰ İmam Mâlik'in bu ifadeleri, vakıf şartlarına ne derece önem verdiğini, veli veya vasinin vakıf şartlarına bağlı kalması gerektiğini açıkça göstermektedir.

İmam Muhammed ve İmam Züfer, paranın vakfedilmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü para, halk arasında vakfedilen bir menkul mal türüdür. Özellikle de Rum

³⁴⁸ Miyâre, Ebû Abdillâh b. Muhammed, b. Ahmed b. Muhammed el-Fâsî, *el-İtkân ve'l-ihkâm fî şerhi Tuhtefü'l-hükkâm*, Dârü'l-Marife, c. 2, s. 136, 137; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, c. 31, s. 234.

³⁴⁹ Desûkî, *Hâşiye 'ale'-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s. 77; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, c. 4, s. 102.

³⁵⁰ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 4, s. 452, 453.

diyarında bu tür malların vakfedilmesi yaygındır. Bu görüş, İbn Âbidîn tarafından da savunulmuştur. Nitekim o şöyle demiştir:

“Dirhem ve dinarların vakfedilmesi Rum diyarında bizim diyarımıza nazaran daha yaygındır. Fakat balta ve keser gibi aletlerin vakfedilmesi eskiden yaygın olsa da günümüzde bu tür malların vakfına nadiren rastlanır. Bu tür menkullerde vakfın halk arasında yaygın olması şartı arandığından günümüzde bu tür vakıflar geçersizdir.”³⁵¹

Yukarıda yer verilen açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Hanefi mezhebine göre nakit paranın vakfedilmesi, zaman ve mekâna bağlı olarak halk arasındaki teamüle göre caizdir. Dolayısıyla bu tür vakıfların yaygın olmadığı dönem, toplum ve coğrafyalarda vakıf geçersiz olur.

Burada karşımıza şu soru çıkmaktadır: Para vakfının caiz olduğu görüşü, İmam Muhammed’in “Halk arasında örf haline gelmiş malların vakfı caizdir” şeklindeki genel görüşüne mi dahildir, yoksa İmam Zûfer’e ait bağımsız bir görüş müdür? Bu, İmam Zûfer’e ait bağımsız bir görüşse, bu görüşün dayanağı nedir? Başka bir deyişle Zûfer, caizlik görüşünde Muhammed’in görüşüne mi dayanmıştır? Kanaatimize göre İmam Zûfer, bu meseleyi çözümlenmede İmam Muhammed’in görüşüne dayanmıştır. Nitekim İmam Muhammed’e göre halk arasında vakfı teamül haline gelen her türlü malın vakfedilmesi caizdir. Bu nedenle, Zûfer, yukarıda açıklanan gerekçelerle nakit para, yiyecek ve buğdayın vakfedilmesini caiz görmüştür. Ayrıca İmam Muhammed’in zamanında bu tür vakıfların olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü var olsaydı, ondan da bu tür vakıfların caiz olduğunu söylemesi beklenirdi. Nitekim konuyla ilgili İbn Âbidîn şöyle demiştir: “Para vakıflarına dair örfün oluşması, İmam Muhammed’in vakfını caiz gördüğü mallar kategorisinde yer alması için yeterli bir kriterdir.” Ardından İbn Âbidîn şu açıklamayı yapmıştır: “İmam Muhammed dönemde para vakfı yaygın olmadığından bu söz İmam Züfer’e nispet edilmiştir. Zira buna dair fetvayı ilk veren İmam Züfer’dir.”³⁵² Nakitlerin vakfedilmesini caiz gören İbn Nuceym

³⁵¹ İbn Abidîn, *Hâşiyetu reddi'l-muhtâr*, c. 4, s. 364; İbn Mâze, *el-Muhît*, c. 6, s. 119.

³⁵² İbn Abidîn, *Hâşiyetu reddi'l-muhtâr*, c. 4, s. 364.

(ö. 970/1563) ise konu hakkındaki tartışmalara girmeden İmam Zûfer'in görüşüne göre fetva vermiştir.³⁵³

Sonuç olarak, Hanefî mezhebinde paranın vakfedilmesi meselesinde İmam Zûfer açık bir şekilde fetva vermiş ve bu fetvayı öğrencisi Ebû Zekeriya Ensârî de nakletmiştir. İmam Muhammed'den de halk arasında örf haline gelen her türlü malın vakfedilmesine fetva verdiği aktarılmıştır. Bu nedenle Rum diyarında örf haline geldiğinden o bölgedeki para vakıflarına cevaz verilmiştir. Hanefîlerin büyük çoğunluğu para vakfının cevazına dair fetvayı İmam Muhammed'e nispet etmektedir. Fakat daha önce de ifade edildiği gibi bu, doğru bir yaklaşım değildir.

Para vakıflarıyla ilgili Şafî mezhebinde ihtilaf olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili Şîrâzî *el-Mühezzeb* adlı eserinde şöyle demiştir: “Şafî alimleri dirhem ve dinarların vakfi konusunda farklı görüşlere sahiptir. Kiraya verilebilir diyenler, vakfedilebilir derken kiraya verilemez diyenler ise vakfedilemez demiştir.”³⁵⁴ Bununla birlikte Mâverdî, İmam Şafî'nin borç fonu oluşturmak amacıyla kurulan para vakfına cevaz verdiğini aktarmıştır. Onun konu hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Gıda ürünlerinde olduğu gibi dirhem ve dinarların da doğrudan harcanmak üzere vakfedilmesi caiz değildir. Ebû Sevr, İmam Şafî'den vakfedilmesinin caiz olduğunu rivayet etmiştir. Fakat bu rivayet, dirhem ve dinarların doğrudan tüketilmeden; kira yoluyla gelir sağlamak maksadıyla vakfedilmesi şeklinde yorumlanmıştır.”³⁵⁵

Hanbeli mezhebinde muteber görüş, paraların vakfedilmesinin caiz olmadığıdır. Ancak Hanbeli alimi Sübkî, dirhemlerin borç verme gibi amaçlarla vakfedilebileceğini savunmuştur. Nitekim o, ihtiyaç sahiplerine borç verilmek üzere dirhemlerin vakfedilebileceğini belirtmiştir.³⁵⁶

Para vakfına caiz diyenlerden biri de İbn Teymiyye'dir. Hatta kendisi “Dirhem ve Dinarların Borç (karz) Fonu Oluşturma veya Yatırım Amaçlı Vakfedilmesi”

³⁵³ İbn Abidîn, *Hâşiyetu reddi'l-muhtâr*, c. 4, s. 364; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik*, c. 5, s.219.

³⁵⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, c. 2, s. 323; Gazzâlî, *el-Vasît*, c.4, s. 241; İmrânî, *el-Beyân*, c. 8, s. 62; Râfî, *el-Azîz şerhü'l-Vecîz*, c. 6, s. 253.

³⁵⁵ Mâverdî, *el-Hâvî*, c. 7, s. 519.

³⁵⁶ Mâverdî, *el-İnsâf*, c. 7, s. 11.

başlığıyla bu konuya özel bir bölüm ayırmıştır.³⁵⁷ Bu bölümde İbn Teymiyye, konuyla ilgili alimlerin görüşlerini özetlemiş ve tartışmıştır.

Nakit varlıkların vakfedilmesi meselesi, İslam tarihinin farklı dönemlerinde fetvalar ve tartışmalara da konu olmuştur. Her devirde, bu fikri savunanlar ve karşı çıkanlar arasında hararetle tartışmalar yaşanmış ve konu hakkında pek çok şey yazılıp çizilmiştir. Bu tartışmalar, Osmanlı döneminde, özellikle de Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) hükümdarlığı sırasında zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde bazı sultanların desteğiyle âlimler ve şeyhülislam, nakit varlıkların vakfedilmesine karşı çıkanlara reddiyeler yazarak veya karşı fetva yayınlayarak meseleye halkın ilgisini çekmeyi başarmışlardır. Bu sayede gayrimenkule bağlı vakıfların yanı sıra bağımsız olarak nakit varlıkların vakfi yaygınlaşmıştır. Konuyla ilgili tartışmalara son veren âlimler, Osmanlı hakimiyetine giren bölgelerde de bu tür vakıfların yaygınlaşmasında önemli rol oynamışlardır.

Osmanlı alimlerinden Ebüssuûd Efendi de (ö. 982/1574) nakdi varlıkların vakfedilmesine fetva vermiştir. Onun konuyla ilgili kaleme aldığı risalesi, halkın bu tür vakıflara yönelmesinde önemli rol oynamıştır. Ebüssuûd Efendi'nin fetvasını benimseyen birçok âlim de³⁵⁸ onun izinden gitmiştir. Osmanlı döneminde yaygınlaşan para vakıfları, devlet hazinesinin karşılayamadığı birçok sorunun çözümünde ve birçok açığın kapatılmasında oldukça etkili olmuştur. Farklı alanlarda önemli bir refah sağlamasına rağmen siyasi etkenler nedeniyle daha sonra bu vakıflar, bazı gerilemelere maruz kalmıştır. Bu gerilemeler ekonomiyi de olumsuz etkilemiş ve vakfedilen malların değerlendirilmesini olumsuz etkilemiştir.

2.1.2.5. Konu Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi

Önceki başlıklarda yer verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, para vakfının caiz olduğu görüşü daha ağır basmaktadır. Karşı çıkanların makul gerekçeleri olsa da yasak olduğuna dair hakkında açık bir nas olmaması, görüşlerini zayıflatmaktadır. Ayrıca gayrimenkul vakıflarda olduğu gibi bu tür vakıflar da ihtiyaç sahiplerinin yararına tesis

³⁵⁷ “Karz” veya “kirâz”, vakfın yararına malın aslının verilip alınan malın yerine ikame edilmesidir. İbn Teymiyye, *Mecmû' u'l-fetâvâ*, c. 31, s. 234.

³⁵⁸ Örneğin İbn Kemalpaşa.

edilmiş hayır kuruluşlarıdır. Öte yandan borç verme, borç alma, emanet verme, vakıf hisseleri, vakıf senedi ve vakıf tahvili gibi fıkıhın muâmelât alanına da giren para vakıfları, İslam ülkelerinde vakıf kurumunun gelişmesine de katkı sağlamıştır.

Bilindiği gibi aksine bir delil bulunmadığı sürece muamelâtta asıl olan ibahadır (helal olmasıdır). Örneğin, insanlar İslam'dan önce faizle işlem yapıyorlardı. Fakat toplumsal zararları nedeniyle faiz, Kur'ân âyetleriyle yasaklandı. Aynı şekilde İslam öncesi dönemde de selem akdiyle işlem yapılıyordu. Ancak İslam, bu akdi belirli kurullarla meşru kılmıştır. Bunun gibi istisnâ' akdi de istihsanen caiz görülmüştür. Sonuç olarak din, birey ve toplumun yarama olan her şeyi teşvik etmiş, zararlı olan her şeyden de uzak durulmasını emretmiştir. Bu nedenle İslam Fıkıh Konseyi (Mecme'ul-Fıkhi'l-İslâmî) on beşinci toplantısında para vakfının caiz olduğuna fetva vermiş ve bunun için kurallar belirlemiştir. İslami Kurumları Mali Yönden Denetleme Kurulu da (Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Murâca'a el-Maliyye li'l-Müessesâti'l-İslâmiyye) bunu onaylamıştır.

Fıkıh Konseyi'nin aldığı kararlar şu şekildedir.³⁵⁹

- 1) Para vakfı şer'an caizdir. Çünkü vakfın şer'i amacı olan aslın alıkonup menfaatin tasadduku, bu vakıfta da gerçekleşmektedir. Para, tayinle taayyün olunan mallardan olmadığından aslın yerine ikame edilen miktar, aslın yerini alır.
- 2) Karz-ı hasen amaçlı para vakıfları kurulabilir. Bu ya doğrudan ya da bir grup vâkıfın tek bir fonda ortak olması yoluyla veya vakfa teşvik etmek ve toplu katılımı sağlamak için vakıf hisseleri oluşturarak yapılabilir.
- 3) Vakfedilen para, bir mal varlığına yatırılarak değerlendirildiğinde, örneğin nazır bu parayla bir gayrimenkul satın alır veya istisnâ' akdi düzenlerse, o gayrimenkul veya sipariş edilen ürün vakfın yerine geçmez. Bu durumda söz konusu varlıklar yatırım amaçlı satılabilir. Ancak vakıf, her zaman nakit paranın asıl miktarıdır.

³⁵⁹ Uluslararası İslam Konferansı Örgütüne bağlı İslam Ülkeleri Fıkıh konseyi tarafından 2004 yılında Umman Sultanlığına bağlı Maskıt'ta düzenlenen vakıf mallarının değerlendirilmesi konulu toplantıda alınan 140 (6/15) nolu kararlar.

AAOIFI'nin (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu) bu kararları onaylar nitelikteki beyanı şu şekildedir:

“Para vakfi caizdir. Vakfedilen paradan, onu tüketmeyecek şekilde faydalanılmalıdır. Bu faydalanma, borç verme veya mudârebe gibi güvenli meşru yatırım yöntemleriyle olabilir. Bu tür yatırımlardan vakfın payına düşen kar, vakfedilen şahıs veya kurumlara aittir.”³⁶⁰

Eski dönemlerde para, altın ve gümüşten imal edilirdi. Bu nedenle para vakfi altın ve gümüşten yapılan madeni paralar üzerinden yapılırdı. Bu paralar, vakfedildikleri gibi geri ödenirdi. Yani gümüş vakfedildiyse gümüş, altın vakfedildiyse altın geri ödenirdi. İslam tarihinde para, belli aşamalardan geçerek değişime uğradı. Günümüzde ise kâğıt para ve madeni paralar kullanılmaktadır. Bu paralar altın ve gümüş gibi alım-satım işlemlerinde kullanıldıklarından vakıf açısından da altın ve gümüş paralara benzer hükümlere tabidirler. Bununla birlikte vakıf türleri açısından altın ve gümüş paraların vakfi ile kâğıt para veya elektronik para vakfi arasında ayırım yapmak gerekir. Öte yandan para vakfi, bazı riskler barındırır da gelirleri geleneksel vakfın gelirlerini aşmaktadır. Bunun sebebi, geleneksel vakıflarda esnekliğin az olması ve çağın yeniliklerine ayak uyduramamasıdır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), para vakıfları konusunu ele alırken vakfedilen malları hakiki varlıklar ve manevi varlıklar şeklinde ikiye ayırmıştır. Buna göre gayrimenkul ve bazı taşınır malların vakfedilmesine “hakiki mal vakfi”, nakit paranın vakfedilmesine ise “manevi mal vakfi” denir. Elmalılı, konuyla ilgili yaptığı bu hassas ayrıma İbnü'l-Hümâm'ın da (ö. 861/1457) *el-Fethü'l-kadîr* adlı eserinde değindiğini, ancak fıkıh kitaplarını incelemesine rağmen bu konuda ayrıntılı bir açıklamaya rastlamadığını belirtmektedir.³⁶¹

Para vakfi, bireysel veya toplu olabilir. Bireysel para vakfının yönetimi kolaydır. Toplu para vakfi ise devlet tarafından denetlenen ve işleyişleri düzenlenen vakıf kuruluşları aracılığıyla yapılmalıdır. Bu kuruluşlar, vakfi yapanlar, temsilcileri

³⁶⁰ AAOIFI (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu), *el-Meâyîru'-şer'iyye*, s. 537.

³⁶¹ Öztürk, Nazif, *Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, s. 52.

veya yetkilendirecekleri kişiler tarafından kurulabilir. Birden fazla vakıf ve derneğin bir araya gelmesiyle oluşturulan vakıf fonları aracılığıyla da yapılabilir.³⁶²

2.1.2.6. Vakfedilen Paralarla İlgili Bazı Hükümler (Zekat ve Zararın Tazmini)

Vakfedilen paralar vakıf hükümlerinin dışında da bazı fikhi hükümlere konu olmuştur. Bu hükümlerden biri bu malların zekatıdır. İmam Mâlik'e göre vakıf paraları zekâta tabidir. Buna göre fakirlere borç verme amacıyla yapılan vakıflarda para fonda durduğu sürece zekatını vakfın kurucusu veya yöneticisi öder. Para, ihtiyaç sahibine borç verilmesi durumunda ise zekât, yanında kaldığı müddetçe borç alan kişi tarafından ödenir. *eş-Şerhü'l-kebîr*'de konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Vakfedilen gümüş ve altın paralar nisâba ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmişse vakfeden veya vakfın yöneticisi zekatını öder. Vakfedilen mal fonda durduğu süre içerisinde nispâb miktarına tek başına ulaşmasa bile diğer vakıf mallarıyla birlikte nispâb miktarına ulaşırsa zekâtı yine de ödenir. Borç alan kişi malı teslim almasının ardından üzerinden bir yıl geçerse zekatını öder. Birden fazla yıl süre elinde bulundurduğu durumda ise her yıl için zekatını öder.”³⁶³

Aynı şekilde mudârebe usulüyle değerlendirilmek üzere vakfedilen nakdi malların da zekâtı verilir.³⁶⁴ Dolayısıyla vakfedilen hayvanlarda olduğu gibi nakit varlıklar da zekâta tabi tutulmuştur. Bu, İmam Mâlik'in görüşüdür. Nakdi malların vakfına cevaz vermeyen İmam Ahmed b. Hanbel de mudârebe amacıyla değerlendirilmek üzere vakfedildiklerinde bu malların zekâta tabi olacağını belirtmiştir.³⁶⁵ Ancak Meymûnî'nin naklettiği bir rivayete göre İmam Ahmed, fakirler yararına vakfedilmeleri durumunda zekâta tabi olmayacağını söylemiştir.³⁶⁶

³⁶² Ferfûr, Muhammed Abdullatif Salih, “Vakfû'n-nukûd fi'l-fikhi'l-İslâmî”, *Mecelletü'l-fikhi'l-İslâmî*, sayı: 13, s. 431.

³⁶³ Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, c. 1, s. 485; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, c. 12, s. 258.

³⁶⁴ er-Ruhaybânî, *Metâlibu'ülî'n-nuhâ*, c. 4, s. 280; el-Berz'aî, *et-Tehzîb fi ihtisâri'l-Müdevvene*, c. 1, s. 476; 'Uleyş, *Fethü'l-'ulâ*, c. 2 s. 242.

³⁶⁵ Ebû Bekr el-Hallâl, *el-Vukûf ve't-teraccül*, c. 1, s. 70.

³⁶⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, c. 31, s. 234; el-Behûtî, *Keşşâfü'l-kinâ*, c. 4, s. 244.

Vakıf paralarıyla ilgili fıkhi hükümlerden biri de tazmin meselesidir. Malikî mezhebi fıkıh alimleri, vakfedilen mallarda meydana gelen zarardan vakfi teslim alan kişinin sorumlu olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Sahnûn, bir kişinin “Al sana şu yüz dinarı, bununla ticaret yap, kârı senin olsun, zekatından da sorumlu değilsin” demesi halinde borç amaçlı vakfedilen malda meydana gelen zarardan vakfi teslim alan kişinin sorumlu olduğu gibi burada da sorumlu olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ İmam Mâlik, vakfedilen malda meydana gelen eksilmeden vakfi teslim alan kişinin sorumlu olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸ Bilindiği üzere İmam Mâlik, mücevher, elbise ve misli malların vakfedilebileceğini savunmuştur. Buna altın ve gümüş gibi madeni paralar da dahildir. Paraları teslim alan kişi (ister borç alan ister müdârebe yapan olsun) bunlara zarar verdiğinde, bu zarardan sorumludur. İmam Mâlik, bu tür malların vakfedilmesini, ödünç verme ve kiralama işlemlerine benzetmiştir. Bu nedenle zarar görmesi durumunda ödünç verilen ve kiralanan malların hukuki sonuçları vakıf mallarına da uygulanır. Bir kişi İmam Malik’e mücevher, elbise vb. misli malların vakfedilmesinin, madeni paraların vakfedilmesine benzeyip benzemediğini sormuştur. İmam Mâlik, vakfi teslim alan kişinin malın kaybolduğunu iddia etmesi durumunda, bu iddiasını ispat etmesi gerektiğini ve kayıptan sorumlu olduğunu belirtmiştir. Bu hususta vakfedilen malı ödünç verilen mala benzeten İmam Mâlik, karz verilen malın kaybolması durumunda karz alan kişi sorumlu olduğu gibi vakıf malında meydana gelen kayıptan da vakfi teslim alan kişinin sorumlu olduğunu söylemiştir.³⁶⁹

Sonuç olarak yukarıda yer verilen görüşlerden de anlaşıldığı üzere İslam hukukunda vakıflara dair hükümler, ibadet ve muamelat hükümleri gibi teferruatlı değildir. Zira ibadet ve muamelatla ilgili hükümler, Kur’ân ve sünnette detaylı bir şekilde yer almaktadır. Vakıflara dair hükümler ise Kur’ân’ın genel ifadelerinden ve az sayıda hadis rivayetinden çıkarılmıştır. Bu nedenle vakıflara dair hükümler genellikle kıyas yoluyla tespit edilmiştir. Bu da konuyla ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

³⁶⁷ İbn Rüşd, *el-Beyân ve ’t-tahsîl*, c. 2, s. 374.

³⁶⁸ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, c. 4, s. 252, 253.

³⁶⁹ İbn Rüşd, *el-Beyân ve ’t-tahsîl*, c. 12, s. 257, 258.

2.1.3. Para Vakıflarının Şer'î Gayeleri ve Önemi

Makâsîdü'ş-şerî'a konusu, fıkıh ve fıkıh usulü gibi köklü bir geçmişe sahip olmakla beraber ilk dönemlerde konunun müstakil biçimde ele alınmadığı; daha çok fıkıh ve fıkıh usulü kaynaklarında farklı konu başlıkları altında incelendiği görülmektedir. Ancak daha sonra fıkıh ve usul-i fıkıh kitaplarının çeşitliliği ve hacimlerinin genişlemesi, makâsîdü'ş-şerî'a konusuna ayrı bir bölüm ayrılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bunun üzerine bazı alimler, fıkıh usulü kitaplarında konuyla ilgili bölümler ve başlıklar ayırmışlardır. Bu konuda ilk öncüler Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve İzz b. Abdüsselam'dır (ö. 660/1262). Daha sonra Şâtîbî'nin (ö. 790/1388) *el-Muvâfekât* adlı eseri başta olmak üzere konu hakkında müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır.

Bu ana başlık altında öncelikle “makâsîdü'ş-şerî'a” kavramının tanımı yapılacak ardından para vakıflarının şer'î gayeleri ve en son bu vakıfların önemi hakkında bilgi verilecektir.

2.1.3.1. Makâsîdü'ş-şerî'a'nın Tanımı

“Makâsîd/مقاصد” sözcüğü, “kasd/قصد” sözcüğünün çoğuludur. Sözlükte ص-د-د kökü yolun doğruluğu,³⁷⁰ bir yere gitmek,³⁷¹ bir şeye yönelmek veya bir işe niyetlenmek gibi anlamları ifade eder.³⁷²

Şâtîbî, Makâsîdü'ş-şerî'a konusunda ilk müstakil eser yazan müellif olmasına rağmen makâsîd tanımını yapmamıştır. Kendisi sadece şöyle demiştir: “Şer'î kanunların konulmasının amacı, kulların hem dünya hem de ahiret menfaatlerini gözetmektir.”³⁷³ Allâl el-Fâsî'ye (ö. 1974) göre makâsîd, dinin her bir hükmünün arkasındaki amaç ve hikmettir.³⁷⁴ Makâsîdı ayrıntılı bir şekilde tanımlayan İbn Âşûr (ö. 1970) ise şöyle demiştir:

³⁷⁰ Ferâhîdî, *Kitabü'l-'ayn*, c. 5, s. 54; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, s. 310.

³⁷¹ İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa*, s. 755

³⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 3, s. 355.

³⁷³ Şâtîbî, *el-Muvâfekât*, c. 2, s. 9.

³⁷⁴ Allâl el-Fâsî, *Makâsîdü'ş-şerîâ*, s. 7.

“Şer’î hükümlerin temel gayesi, toplumun düzenini korumak ve onu yönetenin (Allah’ın) rızasına uygun yaşamalarını sağlamak suretiyle salahını sürdürmektir. İnsanın salahı aklının, amelinin ve içinde yaşadığı dünyadaki varlıkların salahını kapsar.”³⁷⁵

Reysûnî’ye göre makâsîdü’ş-şerî’a, bir bütün olarak dinin ve ayrıntılı bir şekilde hükümlerinin konulmasından amaçlanan hedefler, sonuçlar ve beklenen faydalardır.³⁷⁶

Bu tanımlardan hareketle makâsîdü’ş-şerî’ayı şu şekilde tanımlayabiliriz: “Dinin teşvik ettiği ve arzuladığı, kullar için hem dünyada hem de ahirette menfaat içeren her şey.”

2.1.3.2. Para Vakıflarının Şer’î Gayeleri

Para vakıfları, bağış türü akitler arasında yer alır ve temel amaçlarından biri insanlar arasında iş birliği ve dayanışma ilkesini geliştirmektir. Bu vakıf türüne, “ortak vakıf” veya “kolektif vakıf” da denilebilir. Her bir kişinin gücü ve imkânı ölçüsünde belirli bir miktar para bağışlanmasıyla gerçekleştirilir. Bu paraların toplanmasıyla birlikte belirli bir alanda yatırım yapılabilecek büyük bir likidite elde edilir. Para vakıflarının bir diğer önemli amacı da vakfedilen paradan sosyal, ekonomik ve insani fayda sağlamaktır. Bu amaçla vakıf sahipleri, kendi imkânları ölçüsünde para bağışlar ve bu paraların yatırım şekli ve elde edilen kârların dağıtımıyla ilgili kendi şartlarını belirleyebilirler. Dolayısıyla makâsîdü’ş-şerî’a bağlamında yapılan herhangi bir eylemde niyet, eylemin sonucunu belirlemede önemli rol oynar.³⁷⁷

Para vakıflarından elde edilen gelirlerle bilimin gelişmesine katkı sağlayan üniversiteler ve bilimsel araştırma merkezleri kurulabilir. Nitekim günümüzde önlü pek çok vakıf üniversiteleri bulunmaktadır. Aynı şekilde bu vakıflar aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine sağlık hizmeti sunan klinikler ve hastanelerin inşası da mümkündür.

³⁷⁵ Tahir İbn Aşûr, *Makâsîdü’ş-şerîâ’l-İslâmiyye*, c. 2, s. 103.

³⁷⁶ Raysûnî, *el-Fikrül-makâsîdî*, s. 13.

³⁷⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfekât*, c. 2, s. 152.

Malın korunması dinin gözettiği beş temel gayeden biridir. Vakıf malları da bu kapsama girer. Bu yüzden faizde işletilen veya haram ürünlerin ticaretinden elde edilen paraların vakfedilmesi, dinen yasaklanmıştır.

Günümüzde para vakıflarının pek çok dini gayeye hizmet ettikleri görülmektedir. Örneğin bu vakıflar, paranın yatırım yoluyla dolaşımını ve bankalarda biriktirilmesini önler ki bu da ekonominin canlanmasına, işsizliğin azalmasına ve toplumsal refahın sağlanmasına katkı sağlar. Bunlara ek olarak, para vakıflarındaki asıl amaç, paranın kendisinden ziyade, faydasının vakfedilmesidir. Bu da ana paranın korunması ilkesiyle örtüşmektedir. Ardından, yardımlaşma ve sosyal dayanışmayı teşvik etme amacı gelir. Bu amaç, zenginlerin fakirlere yardım etmesiyle gerçekleşir. Aslında para vakfı, sadece zenginlere özgü değildir. Her insan, az da olsa bir miktar parayı insanların yararına vakfedebilir.

Para vakıfları, kendi türüne özgü amaçların yanı sıra genel vakıf amaçlarına da hizmet eder. Para vakıflarının da hizmet ettiği vakıfların genel şer'î amaçları şunlardır:

- 1) Varlıklı kimselerin fakir ve yoksulların ihtiyaçlarını gidermesi: Nitekim Kur'ân'da bu konuda teşvik eden ve yapanlara güzel bir mükafat vadeden birçok âyet vardır. Özellikle de bu vakıf, sadaka-i cariye türünden ise sevabı hem hayatta hem de ölümden sonra kesilmeden devam eder.
- 2) Malda süreklilik: Bu süreklilik, vakfedilen malın korunması ve yok edilmekten veya tahrip edilmekten kurtarılması, mümkünse onarılması ve gerekli görülürse alimlerin belirlediği ve vakfın menfaatine uygun olan kurallara göre yerinin doldurulmasıyla sağlanır.
- 3) Vakfedenin şartlarının korunması: Bu nedenle vakfedenin şartı, şeriata aykırı olmadığı sürece şer'î hüküm gibidir. Bunun için, fıkıh alimleri, şeriata aykırı şartın batıl olduğuna ve vakfın varlığının devam ettiğine hükmetmişlerdir.

Para vakıflarına özgü amaçları da şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) İhtiyaç sahiplerinin ihtiyacının giderilmesi: Vakfedilenler arasında fakir ve ihtiyaç sahipleri varsa, onların ihtiyaçlarını karşılamak da vakfın

amaçlarından biridir. Bu amaç, yatırılan paradan elde edilen kârların düzenli olarak onlara dağıtılmasıyla gerçekleşir.

- 2) Paradaki durgunluğa engel olması: Bu vakıflar sayesinde dolaşıma giren para hem vakfeden hem de vakfedilenler için fayda sağlar. Çünkü ekonominin canlanmasına da katkıda bulunurlar.
- 3) Ekonomiyi canlandırması: Gerçek ve hükmi para vakfı (hisse senedi, tahvil ve bono vakfı gibi), dinamik ve hareketli bir yapıya sahip olması nedeniyle, gayrimenkul vakfına kıyasla para vakfı, bu amaca daha fazla hizmet etmektedir. Zira gayrimenkul vakıfta aylık gelir veya kira geliri gibi kârlar durgun ve sabittir.
- 4) Tek başına bir kişinin finanse edemeyeceği büyük projelere finans sağlamak: Bunu, her biri belirli bir projeye ayrılmış fonlar oluşturarak ve vakfedenin şart koştuğu şekilde kârları kullanarak yapmak mümkündür. Örneğin eğitim için bir fon kurulabilir ve bunda biriken paralar mudârebe usulüyle değerlendirilebilir. Elde edilen kârlar, öğrencilere burs veya bilim laboratuvarlarına verilebilir. Batı bu alanda tecrübelidir. Özellikle eğitim alanının finansman eksikliği nedeniyle gerilediği günümüzde İslam ülkelerinden de beklenen, onların bu tecrübelerinden yararlanmasıdır.

Vakfın genel ve özel amaçları hem vakfedenin hem de vakfedilenin yararına olması noktasında buluşurlar. Sadaka-i cariye olması vakfeden kişinin yararına, ihtiyaçlarının karşılanması ve kendisi için bir gelir kapısı olması da kendisine vakfedilen kişinin yararınadır.

Günümüzde, özellikle de para vakfı konusunda makâsıd eksenli ictihadın kapısını açmaya acil ihtiyaç vardır. Amaçsal bakış açısı (makâsıd içtihadı), vakıf ve ekonomi uzmanlarının bulmakta zorlandığı yeni gelişmelere çözümler bulmak için yeterlidir. Buna ek olarak para vakfı için yeni yöntemler geliştirmek de ekonomi uzmanlarının görevidir. Para vakfı ve bunların risk yönetimi konusunda Batı ülkelerinin deneyimlerinden yararlanmak ve İslam hukukuna ters düşmeyen ilkelerini benimsemek suretiyle şer'î bir nitelik kazandırmak da alimlerin görevidir.

Özellikle vakıfların idaresi ile ilgili içtihadın, makâsıd amaçlı olması gerekmektedir. Bu bağlamda tümdengelim, sentez ve öncelikleri sıralamaya dayanan

kapsamlı bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Özellikle İslami vakıf sisteminin karşı karşıya olduğu zorlukları, karmaşık ve iç içe geçmiş meseleleri, finansal, sosyal, siyasi, yerel, bölgesel ve uluslararası faktörleri göz önünde bulundurduğumuzda, bunları analiz etmenin, değerlendirmenin ve ele almanın tek yolu, tümden gelim metoduyla sonuca varan makâsîd içtihadı yöntemini benimsemektir. Bu yöntem sayesinde kurulmalarına izin verilen para vakıfları, devletin tüm çabalara rağmen çözüm üretilmediği birçok soruna çözüm olabilir.³⁷⁸ Dini hükümler illete bağlı olduklarından illetin var olduğu her yerde hüküm de var olur ve bu konuda anlaşmazlık ortadan kalkar.³⁷⁹

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, para vakıfları konusunda makâsîdın rolünü etkinleştirmenin, kurallarını uygulamanın, farklı menfaatler (vakfedilen malın menfaati ile kendisine vakfedilenin menfaati) arasında bir denge kurmaya çalışmanın ve ayrıca vakfedenin şartına uymak suretiyle onun da yararını gözetmenin, para vakfını canlandıracağını ve devlet bütçesini hafifleteceğini söyleyebiliriz. Özellikle de yoksulluk sınırında olan ve IMF'den aldıkları borçla sıkıntıya düşen bazı ülkeler, kamu ve özel sektördeki yatırımlara rağmen istenilen düzeye ulaşamamaktadır. Dolayısıyla çözümü, vakıf türü kuruluşlarda aramak ve bunları iyi değerlendirmek gerekir.

İbn Âşûr, para vakıflarının şer'î gayeleri konusunu ele alan muasır alimlerdenidir. Konu hakkındaki delilleri inceledikten sonra bu gayeleri şu maddelerde özetlemiştir:³⁸⁰

- 1) Kamu ve özel menfaatler içermesi nedeniyle sayılarını çoğaltmak.
- 2) Bağışların gönülden ve tereddütsüz yapılması.
- 3) Bağışçıların taleplerine göre kuruluş yollarında çeşitlilik sağlamak.
- 4) Bağışı, mirasçı veya alacaklı gibi bir başkasının hakkını zayi etme aracı haline getirmemek.

³⁷⁸ Mihmâd Rafî', "el-Makâsîdü's-şerîyye li'l-vakfi'l-İslâmî", <https://makasid.com/wakf/> erişim tarihi: 01.12.2020.

³⁷⁹ Ahmed el-Haddâd, *el-Vakfî'n-nakdî ve istismâruhu*, s. 35, 36.

³⁸⁰ Bk. İbn Âşûr, *Makâsîdü's-şerîâ*, c. 2, s. 330.

2.1.3.3. Para Vakıflarının Önemi

Gayrimenkul vakıflar, sahip oldukları role rağmen, gelirlerinin sınırlı olması gibi birçok sorunla karşı karşıyadır. Bu tür sorunlar para vakfında bulunmaz. Nitekim para vakfi, risklerine rağmen hisse senedi, vakıf tahvilleri, vakıf fonları ve vakıf senetleri gibi esnek ve geniş yatırım araçlarına sahip olduğundan gayrimenkul vakıflara kıyasla daha yararlıdır. Dolayısıyla para vakıfları, bireysel vakıfları ve küçük projeleri finanse etmede, kalkınmada ve devlet ekonomisini canlandırmada devletlerin güvenebileceği üçüncü bir sektör olma potansiyeline sahiptir.

Muhammed Abdüllatif Salih Ferfûr'a göre para vakıflarının tercih edilme gerekçeleri şunlardır:³⁸¹

- 1) Eskiden olduğu gibi paranın likit ve değişken bir varlık olarak görülmesi: Buna göre benzeri mallarda olduğu gibi paranın da değeri korunduğu için para, sabit bir varlık olarak kabul edilebilir.
- 2) Mislî bir mal olduğundan paranın tayinle taayyün olunmaması. Bir şeyin misli, onun aynısıdır. Dolayısıyla yerine kullanılabilir. Paranın amacına uygun kullanımı piyasada dolaşımını gerektirse de bu, asla paranın özünün tamamen yok olmasına neden olmaz.
- 3) Aslı korunarak paradan yararlanılabilmesi: Para vakfını savunanlar, paranın vakfedilebilecek bir varlık olduğunu ve vakfin amacının ana malı muhafaza edip gelirini dağıtmak olduğunu savunmaktadırlar. Bu, "Vakıf, aslı muhafaza edip gelirini dağıtmaktır." şeklindeki sözleriyle de örtüşmektedir. Dolayısıyla hurma ağacı vakfi ile para vakfi arasında bir fark yoktur. Her ikisi de bir bakıma aynıdır ve her ikisinde de vakfin aslı korunurken gelirlerin devamlılığı sağlanır. Bu nedenle, mütekaddimin Hanefi fıkıhçılarında bazıları, hurma ağacının vakfedilebilmesi için fidan satın alınıp dikilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu sayede hurma ağacı muhafaza edilir ve gelirleri devam eder.

³⁸¹ Ferfûr, "Vakfü'n-nukûd fi'l-fikhi'l-İslâmî", s. 427.

2.2. Para Vakıflarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi, Duraklaması ve Yeniden Canlanması

Para vakıflarının, güçlü bir mali sistem olduğu ve devlet içindeki diğer sektörlerle (kamu ve özel) rakip olabilecek üçüncü bir sektör olduğu bir gerçektir. Bu durum, para vakfının esnekliği ve yüksek gelir potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Hatta geleneksel vakıflara da rakip olduğunu söylemek mümkündür. Para vakfı ilk ortaya çıktığında istisnai bir durumdu. Çünkü uygulamaları çok sınırlıydı. Nitekim erken dönemde ortaya çıkan bu kuruluşlar, nevâzil ve fetavâ kaynaklarında yer alsalar da yaygınlaşamadılar. Osmanlı dönemine kadar bu durum böyle devam etti. Osmanlı döneminde ise para vakfı önemli bir gelişme gösterdi ve yaygınlaştı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin genişlemesiyle birlikte para vakfı da yayıldı ve zirveye ulaştı. Ancak bir süre sonra farklı birçok etkenden dolayı para vakfının önemi azaldığından bağışçıların sayısında ciddi azalmalar yaşandı. Günümüzde ise para vakıfları hisse senedi, tahvil, fon ve bono gibi modern finansal işlemlere girerek eski gücünü ve ihtişamını yeniden kazanmaya başladı.

2.2.1. Ortaya Çıkış Dönemi

Buhârî'de yer alan bilgilere göre para vakfı ilk defa Tabiîn alimlerinden İmam Zührî (ö. 124/742) döneminde ortaya çıkmıştır.³⁸² İmam Zührî'nin öğrencisi olan İmam Mâlik, İmam Züfer ve öğrencisi Ensârî de bu uygulamayı benimsemiştir. Dolayısıyla bu vakıflar Osmanlı'dan önce de vardı. Ancak fetavâ kaynaklarında belirtildiği gibi o dönemde sadece mudârebe usulüyle kurulmuşlardır. Osmanlı alimleri ve sultanları, para vakfını benimseyerek onu bir mali sisteme dönüştürdüler ve önemli ölçüde geliştirdiler. Bu sayede para vakfı, Osmanlı'da büyük ölçüde yaygınlaştı ve zirveye ulaştı.

Para vakıflarının tarihi serencamı hakkında verilen bu kısa bilgilerden sonra ortaya çıkış aşamaları, erken İslam dönemi ve Osmanlı dönemi olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

³⁸² Buhârî, *Kitabü'l-vasâyâ*, No. 2622

2.2.1.1. Erken Dönemde Para Vakıfları

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) veya Raşid Halifeler döneminde para vakfının varlığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Para vakfının ilk nüveleri sahabe veya tabiîn döneminde ortaya çıkmıştır.³⁸³ Ancak bu dönemde de yaygınlaştığı ve geliştiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Zira dönemin fetâvâ ve fıkıh kitaplarında konu hakkında fazla bilgi yer almamaktadır. Konuyla ilgili sadece Buhârî'nin aktardığı bir örnek vardır. Nitekim Buhârî'nin aktardığı bilgiye göre mudârebe yoluyla bir miktar para vakfeden birinin durumu Zührî'ye sorulmuş o da bunu onaylamış ve elde edilen kârın hayır işlerine bağışlanmasını şart koşmuştur. Dolayısıyla paranın mudârebe yoluyla tabiiler döneminden itibaren vakfedilmeye başladığını söylemek mümkündür.

İlgili literatür incelediğinde, günümüzdeki yaygınlığına ulaşmamış olsa da para vakfının geçmişte de var olduğu görülecektir. Nitekim İmam Mâlik'e, mudârebe yoluyla vakfedilmiş paranın zekatıyla ilgili bir soru sorulmuş o da bu konuda fetva vermiştir. Aynı şekilde Hanefî mezhebinde, İmam Züfer'in dirhem ve dinar vakfı ile ilgili fetvaları, öğrencisi Ensârî tarafından aktarılmıştır.³⁸⁴ İbn Teymiyye'den de para vakfı ile ilgili bazı rivayetler ulaşmıştır. Hicri 9-10. yüzyılda yaşamış Ebü'l-Abbâs el-Veşerîsî'nin (ö. 914/1508) kitabında da para vakfı ile ilgili fetvalar yer almaktadır.

Sonuç olarak müteahhirîn alimlerin³⁸⁵ sıklıkla bahsettiği ve eserlerinde yer verdiği para vakıfları, eskiden daha çok borç verme veya mudârebe yoluyla yapılırdı. Ancak zaman ve mekânın değişmesiyle birlikte para vakfı da farklı alanlarda kullanılmaya başlandı ve geniş bir yelpazeye yayıldı

2.2.1.2. Osmanlı Döneminde Para Vakıfları

Para vakfı, İslam vakıf sisteminde yeni bir finansal araç olarak ancak 15. yüzyılın başında (1423) Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte öne çıkmıştır. Bu

³⁸³ Münzir Kahf, *el-Vakfû'l-İslâmî: Tatavvuruhu, idaretuhu, tenmîyetuhu*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 1. Baskı, 2000, s. 41.

³⁸⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 364

³⁸⁵ İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, c. 5, s. 425.

durum, özellikle Osmanlı medeniyetini bütün yönleriyle incelemeye özen gösteren tarih kaynaklarında göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra fıkıh kitaplarında, özellikle de vakıf konusunu ele alan kitaplarda ve bazı akademik araştırmalarda Osmanlı döneminde para vakıfları geniş yer almaktadır. Osmanlı medeniyetinde para vakfının ortaya çıkması ve gelişmesi, padişahların desteğiyle ulema sınıfının vakıf sistemini toplumda yerleştirme çabalarının bir ürünüdür.³⁸⁶

Para vakıfları Osmanlı ekonomisinin kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim geçmişte ekonomi, tarıma dayalıydı ve para vakıfları ortaya çıkmadan önce araziler vakfedilerek gelirleri hayır işlerine bağlanıyordu. Bu vakıflar o kadar yaygındı ki Kudüs, Mekke, Medine ve Osmanlı hakimiyetindeki diğer bölgelere de uzanıyordu. Bazı dönemlerde yaşanan arazi yangınları da Osmanlı medeniyetinde para vakfının ortaya çıkışında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim bu yangınlar sonucu gelirleri hayır işlerine bağlanan birçok vakıf arazisi tahrip olunca para vakfi gibi yeni bir gelir kapısına ihtiyaç doğmuştur.

Osmanlı'da para vakıfları ilk olarak Rumeli topraklarında ortaya çıkmış daha sonra Anadolu, Batı Asya ve Kuzey Afrika'ya kadar Osmanlı'nın hüküm sürdüğü bölgelere yayılmıştır.³⁸⁷ Şer'iyye sicillerine göre, en eski para vakfi 1423 yılında Edirne'de Yağcı Hacı Muslihüddin adında bir kişi tarafından kurulmuştur. Bu vakfa 10.000 akçe bağlanmış ve gelirleri Kilise Camiinde görevli üç kurraya günlük birer akçe olarak dağıtılması şart koşulmuştur.

1442 yılında Osmanlı komutanlarından Balaban Paşa, Edirne'de bir cami ve bir imaret Gelibolu'da da bir medrese içeren büyük bir vakıf kurmuştur. Bu vakıf için dört dükkân, bir hamam ve 30.000 akçe bağlanmış ve bu parayla vakıf tesislerinin inşası, onarımı ve çalışanlarına maaş ödenmesi (müderris maaşları ve öğrenci

³⁸⁶ O dönemde "Şeyhülislam" olarak bilinen, devlet ve toplum nezdinde yüksek bir konuma sahip olan kişiler, güçlerini dini misyonlarından alırlardı. Molla Hüsrev ve Ebussûd Efendi, Osmanlı döneminin önemli şeyhülislamlarındandırlar.

³⁸⁷ Hüseyin Çınar, *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları*, İZU Yayınları, İstanbul, 2019, s. 10.

masrafları dahil) finanse edilmiştir. Vakfa ait paraların yüzde on oranında faizle borç verildiği de bilinmektedir.³⁸⁸

Sultan II. Mehmed'in (1444-1446, 1451-1481) kurduğu vakıf da para vakfının en eski örneklerinden biri olarak kabul edilir. Nitekim kendisi, Yeniçerilerin et ihtiyacını karşılamak için para vakfetmiştir. Aynı şekilde Sultan Mehmed, İstanbul'u fethetmesi³⁸⁹ ve Ayasofya'yı camiye çevirmesinden hemen sonra Ayasofya'nın bakım ve onarımını finanse etmek için vakıflar kurmuştur. Kurulan bu vakıflar şehre yeniden canlılık katmıştır.³⁹⁰

Para vakıflarının ilk ortaya çıkış aşamasında, vakfedenlerin parayı gayrimenkulle birlikte vakfetmeye özen göstermeleri göze çarpmaktadır. Çünkü taşınır malların bağımsız olarak vakfedilmesi konusu ihtilafıdır. Nitekim Ebû Yusuf'a göre taşınır malların vakfedilmesi ancak gayrimenkule bağlı olarak mümkündür. Bu dönemde para vakfı iki türde karşımıza çıkmaktadır:

- 1) Doğrudan Harcama Vakfı: Bu türde vakfedilen para, vakfeden kişinin şart koştuğu şekilde doğrudan harcanmak üzere vakfedilirdi.
- 2) Yatırım Vakfı: Bu türde vakfedilen para, belirli bir işletmeye veya yatırıma yatırılır ve elde edilen kârlar, vakfeden kişinin şart koştuğu şekilde harcanırdı.

Sultan II. Murad döneminde (1421-1444, 1446-1451) para vakfının bir başka örneği de karşımıza çıkmaktadır. Bu vakıf, bir cami ve tekkenin inşası ve bakımı için kurulmuştur. Vakfın finansmanı için gayrimenkuller ve 20.000 akçe vakfedilmiştir.³⁹¹

Osmanlı devletinin Balkanlar'daki varlığıyla birlikte para vakfı bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan canlanmasında önemli rol oynamıştır. Beş Balkan şehri (Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp) üzerinde yapılan bir araştırmaya göre ilk

³⁸⁸ John Mandeville, "el-Hilâf havle vakfi'n-nukûd fi'd-devleti'l-Osmaniyye", çeviren: Muhammed Arnavût, *Mecelletü'l-İctihâd*, sayı: 43, 1999, s. 176.

³⁸⁹ İstanbul'u fethettiğinden dolayı Fatih unvanını almıştır.

³⁹⁰ Mehmet Tuğrul - Mehmet Bulut, "Bir Mikrofinans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarının Karşılaştırmalı Analizi: Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp Para Vakıfları", *ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:7, sayı: 2, 2017, s. 291.

³⁹¹ John Mandeville, "el-Hilâf havle vakfi'n-nukûd fi'd-devleti'l-Osmaniyye", s. 176

para vakfı, 1506 yılında Üsküp'te, sonuncusu ise 1923 yılında Edirne'de kurulmuştur.³⁹²

Tablo 1. 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Balkanlar'da Kurulan Para Vakıflarının Durumunu Gösterir Tablo:³⁹³

Şehir	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (Kuruş)
Edirne	94	757.443
Filibe	10	64.673,2
Selanik	51	55.733,2
Tekirdağ	148	282.400,56
Üsküp	11	111.837,5
Toplam	276	1.299.860,8

Verilen tablodan, Tekirdağ şehrinin hem vakıf sayısı hem de vakfedilen miktar bakımından Balkanlar'da önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Edirne ve Üsküp şehirleri de önemli vakıf merkezleri olarak öne çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan nakdi vakıf sistemi, bazı yönlerden eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin başında, vakfedilen paraların faizle borç verilmesi gelmektedir.³⁹⁴ Bu durum, Birgivî (ö. 981/1573) gibi bazı alimlerin bu vakıf sistemine karşı çıkmasına ve faiz içerdiği gerekçesiyle haram olarak nitelendirmesine yol açmıştır.

Osmanlı padişahlarının para vakıflarına destek vermelerinin atında yatan nedenler şunlardı:

³⁹² “Bir Mikrofinans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarının Karşılaştırmalı Analizi: Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp Para Vakıfları” başlıklı bu çalışma, Mehmet Tuğrul tarafından 2015 yılında İstanbul'da ikincisi düzenlenen Uluslararası İslam Ekonomi Konferansında sunulmuştur.

³⁹³ Bu tablo ADAM dergisinde neşredilen ilgili çalışmadaki veriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv istatistikleri ile Şeri Sicil'de kayıtlı vakıf istatistikleri incelenmiştir.

³⁹⁴ Vakfedilen paraların meşru işlemlerde kullanılmasından elde edilen net kâr oranı %10 ile başlamış ve bazı durumlarda %12'ye kadar yükselmiştir. 18. yüzyılda ise %15'lik bir kâr oranı genel olarak kabul görmüştür. 19. yüzyılda ise bu oran %20'ye kadar yükselmiştir. Mehmet Tuğrul - Mehmet Bulut, “Bir Mikrofinans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarının Karşılaştırmalı Analizi: Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp Para Vakıfları”, s. 301.

- a) Ticaret ve zanaat sektörlerine dinamizm kazandırarak ekonomiyi güçlendirmek.
- b) Tüccar ve zanaatkarlara, işlerini yürütebilmeleri için gerekli sermayeyi sağlayarak destek olmak.

Belli yüzdelik kâr oranlarıyla Tüccar ve zanaatkarlara yönelik olarak işletilen bu paranın geliri, geri ödendiğinde vakıf sermayesine eklenmez ve vakfeden kişi de bundan yararlanamazdı. Bu para doğrudan hayır işleri için kullanılırdı. İlk bakışta, vakfedilen paradan elde edilen gelir (ribh) nedeniyle bu işlemin faizle aynı olduğu düşünülebilir. Ancak faiz ile arasında fark vardır. Çünkü faizde elde edilen kâr, borç veren şahsa gider. Burada ise bu durum söz konusu değildir. Zira vakfî kuran kişi bu gelirden faydalanmaz ve bu gelir vakıf sermayesine eklenmez. Yalnızca hayır işlerinde kullanılır. Bu nedenle başta Ebüsuûd Efendi olmak üzere birçok Osmanlı alimi bu uygulamaya fetva vermiştir. Öte yandan vakıflar, genellikle altın ve gümüş gibi madeni paralarla kurulduğu için enflasyondan fazla etkilenmemiştir.³⁹⁵

2.2.2. Gelişim Dönemi

2.2.2.1. Osmanlı İç Sınırlarında Para Vakıflarının Gelişimi

Osmanlı medeniyetinde para vakfının gelişmesinde ve kurumsallaşmasında şeyhülislamın ve padişahların desteği önemli rol oynamıştır. Bu yenilikçi vakıf türü, devletin ekonomisine önemli bir canlılık kazandırarak özellikle esnaf ve tacirlerin kredi almasına imkân sağlamıştır. Ancak bu dönemde para vakfî ile ilgili hararetli tartışmalar da yaşanmıştır. Tartışmaların tarafları risale yazarak veya yayınladıkları fetvalar aracılığıyla görüşlerini savunmuş ve gerekçelendirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde para vakfî, özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde önemli bir gelişme katetmiştir. Kanuni, bu vakıf türünün resmi kurucusu olarak kabul edilir ve bu alanda öncü rol oynamıştır. Kanuni, İstanbul'da et fiyatlarının istikrarını sağlamak amacıyla 698 bin akçe değerinde bir para vakfî kurmuştur. Bu vakfînin geliri,

³⁹⁵ Hamdi Döndüren, "16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası", *Uludağ İlahiyat Dergisi*, cilt: 7, sayı:1, 1998, s. 65.

İstanbul'daki kasaplara sermaye olarak kullanılmış ve bununla et fiyatlarının kontrol altında tutulması amaçlanmıştır.³⁹⁶ Öte yandan 1456 -1551 yılları arasında İstanbul'da 1161 adet,³⁹⁷ 1667-1805 yılları arasında Bursa'da ise 1559 adet para vakfı kurulmuştur. Bu vakıflardan elde edilen yıllık kar oranı ortalama %12 civarındadır.³⁹⁸

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşiv kayıtlarına göre 1859-1913 yılları arasında Rize ve çevresinde 130 adet para vakfı kurulmuştur. Bu vakıflardan 64 tanesi hem şer'î sicile hem de vakıf defterine, 50 tanesi sadece vakıf defterine, 16 tanesi ise sadece şer'î sicile kayıtlıdır.³⁹⁹ Vakfa bağışlanan bir mecdiyenin⁴⁰⁰ değeri 100 kuruşa eşit olarak belirlenmiştir. Vakıflarda kullanılan paraların çoğu altındandır. Bu vakıflara toplamda 209.762 kuruş ve 158 altın mecdiye vakfedilmiştir.⁴⁰¹

Bu dönemde para vakfı, tüm alimler tarafından kabul görmemiştir. Bu durum, para vakfının meşruiyeti konusundaki hararetli tartışmalardan da anlaşılmaktadır. Bu konuyu savunan ve karşı çıkan alimler, görüşlerini savunmak için çeşitli deliller sunmuşlardır. Nitekim bazı alimler, faiz içerdiği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Zira vakfedilen paralar kredi ve diğer amaçlar için kullanılarak faiz elde edilmekteydi. Bu faiz oranları %10 ile %20 arasında değişmekteydi.

2.2.2.2. Osmanlı'ya Bağlı Bölgelerde Para Vakıflarının Gelişimi

Osman Gazi (1302-1324), Osmanlı Beyliği'ni kurmuştur. Torunu I. Murad (1362-1389) ve onun oğlu I. Bayezid (1389-1403), Avrupa'da yeni bir fetih dalgası

³⁹⁶ Çiğdem Görsoy, *Şeyhü'l-İslam Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2011, s. 17.

³⁹⁷ Görsoy, *Şeyhü'l-İslam Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları*, s. 17.

³⁹⁸ Döndüren, "16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası", s. 66, 67.

³⁹⁹ İsmail Kıvrım, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", *Vakıflar Dergisi*, sayı: 46, 2016, s. 102.

⁴⁰⁰ Mecdıye, Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) basılan bir gümüş para birimidir. Bir Osmanlı altınının beşte birine ve yirmi kuruşa eşittir. 1260 Hicri (1844 Miladi) yılında, aynı yıl Osmanlı sikkelerinin düzeltilmesine karar verildikten sonra basılmıştır. Aynı kararla 10 kuruşluk "Nısf Mecdıye", 5 kuruşluk "Rüb' Mecdıye", 2 kuruşluk ve 1 kuruşluk sikkeler de basılmıştır. Mecdıye'nin ayar değeri 830'dur. Halk arasında kimlik kartlarına da "Mecdıye" denirdi. Bu isim, kimlik kartlarının Sultan Abdülhamid döneminde (1876-1909) basılmasından kaynaklanmaktadır. Süheyl Sâbân, *el-Mu'cemü'l-mevsûî, el-mustalahatü'l-Osmâniyye et-târihiyye, Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye*, Riyad, 2000, s. 202, 203.

⁴⁰¹ Kıvrım, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", s. 101.

başlatarak Balkanlar'a yönelmişlerdir. Bu fetihler sonucunda Bulgaristan, Hersek ve Sırbistan'ın önemli kısımları Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Timur Lenk'e yenilmelerine rağmen Osmanlılar kısa sürede güçlerini toplayarak fetihlere devam etmişlerdir. Bu fetihlerin zirvesi, Sultan II. Mehmed'in liderliğinde 1453 yılında gerçekleştirilen İstanbul'un fethi olmuştur. Bu fetihle birlikte Osmanlı Devleti'nin başkenti Bursa'dan İstanbul'a taşınmıştır. İstanbul'un fethi sonrası Osmanlılar, Doğu ve Orta Avrupa'da hızlı bir şekilde topraklarını genişletmeye devam etmişlerdir.⁴⁰²

Osmanlı devleti, 1516-1574 yılları arasında, Arap dünyasının büyük bir kısmını fethederek sınırlarını genişletmiştir. Bu fetihler sonucunda Irak'tan Fas'a, oradan Yemen'e kadar uzanan geniş bir coğrafya, Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlılar, bu fetihlerle birlikte İslam dünyasının en güçlü devleti haline gelip kutsal toprakların koruyuculuğunu üstlenmişler. Öte yandan bu fetihler, Osmanlı Devleti'nin prestijini ve gücünü hem İslam dünyasında hem de Avrupa'da önemli ölçüde artırmıştır. Osmanlılar, Arap topraklarının fethiyle birlikte Orta Doğu-Avrupa arasındaki önemli ticaret yollarını kontrol altına almışlardır. Bu durum, imparatorluğa büyük bir ekonomik refah sağlamıştır. Ticaret ve tarımdan elde edilen gelirler, ordunun güçlendirilmesi ve yeni fetihler için kullanılmıştır.⁴⁰³

Osmanlı padişahlarının gerçekleştirdiği fetihler, gayrimenkul vakıfların yansira nakdi vakıfların da yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Zira Osmanlılar, İslami misyonlarını da göz önünde bulundurarak yönettikleri bölgelerde vakıflar kurmaya özen göstermişlerdir. Bununla İslam'ın yayılmasını ve yerleşmesini amaçlamışlardır. Bu amaçla cami, medrese, köprü, han ve çeşme gibi yapılar inşa ederek vakıflar kurmuşlardır. Ayrıca hem devlet ricali hem de ulema tarafından para vakıfları teşvik edilmiş bu vakıflar aracılığıyla esnaf ve tüccarlara kredi verilerek ticaretin gelişmesi sağlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra (857/1453) para vakfi, yaygınlaşmaya başladı. Daha sonra Anadolu'da kurulan bu vakıf örnekleri, Şam ve

⁴⁰² Ahmed İbaş, *Târîhü 'ş-Şâm fî matla' 'l-'ahdi 'l-Osmânî*, Dârü'l-Kütübi'l-Vatanî, 1. Baskı, 2010, s. 15.

⁴⁰³ İbaş, *Târîhü 'ş-Şâm*, 20.

Kudüs'te de yayılmaya başlamıştır. Para vakfını Şam'da ilk kuran kişi Halep valisi olmuştur. Bazı kaynaklar, para vakfının Kudüs'te yaygınlaşmasını, Balkanlar'dan buraya göceden Rumlara bağlamıştır. Zira para vakıfları Balkan ülkelerinde yaygındı.

17. yüzyılda Halep'te ortaya çıkan avâriz vergisi, mahalle sakinlerinin olası afetlere ve ekonomik krizlere karşı koymak için oluşturdukları bir fondu. Bu fon, mahallenin fakirlerine yardım etmek ve ihtiyaç sahiplerine kredi vermek için de kullanılıyordu. O bölgede para vakfı kuran kişiler avâriz vergisinden muaf tutulmuşlardır.

2.2.3. Duraklama ve Yeniden Canlanma Dönemi

2.2.3.1. Duraklama Nedenleri

Bazı dönemlerde belli nedenlerden dolayı para vakıflarında gerilemeler yaşanmıştır. Bu gerilemeler iki aşamada gerçekleşmiştir: Birincisi 18. yüzyılın ortalarında, ikincisi ise Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte. Nitekim 1550-1900 yılları arasında İstanbul'da bulunan 4500 adet para vakfının incelendiği bir çalışmanın sonuçlarına göre çeşitli faktörlerden dolayı bu vakıflarda iki önemli gerileme yaşanmıştır: İlki 18. yüzyılın ortalarında ikincisi ise 19. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmıştır.⁴⁰⁴ Çalışmaya göre, ilk gerilemenin nedenleri siyasi ve ekonomik krizler, savaşlar ve İstanbul'da sık sık yaşanan yangınlardır. Nitekim 1750 senesinde İstanbul'da üç büyük yangın ortaya çıkmış ve bu yangınlar, vakıflara ait birçok mülkü tahrip etmiştir.

Osmanlı Devleti tarihinde 18. yüzyılın ilk yarısı, siyasi istikrarsızlık, uzun süreli savaşlar, yenilgiler ve siyasi durumu düzeltmeye yönelik reform çabalarıyla öne çıkar. Bu dönemde Rusya'ya karşı toprak kayıpları, İstanbul'a yoğun bir göç dalgasına yol açar ve bu da şehrin düzen ve emniyetini bozar. Buna ilaveten, art arda gelen askeri başarısızlıklar karşısında, Sultan III. Selim (1789-1807) orduda reform yapmaya çalışır. Bu girişimler sonucunda tahttan indirilir ve İstanbul kaos ortamına sürüklenir. Halefi IV. Mustafa (1807-1808) dönemindeki siyasi çekişmeler de şehri sarsar ve kan

⁴⁰⁴ Özvar, Yıldırım, "Long-Term Changes in the Creation of New Cash Waqfs in İstanbul", *bilig*, (Yaz 2022) sayı: 102, s. 35.

dökülmesine yol açar. Ancak Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) tahta çıkışıyla İstanbul'da düzen yeniden sağlanır. Nitekim Osmanlı'yı yeniden modern ve merkezi bir devlet haline getirmeyi amaçlayan geniş kapsamlı Tanzimat reformları, onun döneminde başlar.⁴⁰⁵ Sözü edilen bu siyasi istikrarsızlık, 19. yüzyılın son çeyreğinde vakıflarda yaşanan ikinci gerilemenin başlıca nedenidir. Buna devletin çöküşü de eklenmiştir.

Yukarıda zikredilen nedenler, İstanbul merkezli para vakıflarındaki gerilemeyle ilgilidir. Diğer bölgelerdeki gerilemenin nedenleri ise öncelikle Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve güçten düşmesidir. Bu durum, imparatorluğun nüfuzu altındaki bölgeleri de olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte, durgunluğa yol açan başka faktörler de vardır. Örneğin, Kudüs'teki gerilemenin, şehirdeki Rum Hanefi nüfusunun azalmasıyla bağlantılı olduğunu görüyoruz. Ayrıca vakıf yöneticilerinin ihmali ve suistimaline bağlı olarak paranın kaybolması da bu vakıfların gerilemesine yol açtığı söylenebilir. Bu durum, bazı vakfiyelerde “Sadece şu kadar miktar kaldı. Çünkü vakıf yöneticisi onu yedi” ve “Paranın aslı, vakıf yöneticisi Yahya tarafından kaybedildi” gibi ifadelerle belgelenmiştir.⁴⁰⁶ Öte yandan vakfedilen paraların değerlendirilmesi, sadece cüzi bir miktar kâr karşılığında borç vermek ile sınırlıydı. Bunun dışında vakıf fonlarının başka bir yatırım türü tespit edilememiştir. Bunlara ilaveten nakit vakıfların tahrir defterine kaydedilmemesi ve gayrimenkul vakıfların kaydına daha fazla önem verilmesi,⁴⁰⁷ bu vakıfların gerilemesine neden olduğu da söylenebilir.

1340-1947 yılları arasındaki altı asırlık dönemi kapsayan ve İslam dünyasındaki 341 vakıf üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçları, bu vakıfların %93'ünün gayrimenkul vakıfları olduğunu, sadece %5,5'inin para vakfi olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Özvar, “ Long-Term Changes in the Creation of New Cash Waqfs in İstanbul”, s. 35; Boyar, Ebru, and Kate Fleet. *A Social History of Ottoman İstanbul*. Cambridge University Press, 2010. s. 3-4.

⁴⁰⁶ Mehmet İpşirli, “İstanbul vakıfları tahrir defteri, 1009/1600 Târihli, İstanbul'un 550. Fetih yılı için”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt: 3, sayı: 5, 2005, s. 827.

⁴⁰⁷ İpşirli, “İstanbul vakıfları tahrir defteri, 1009/1600 Târihli, İstanbul'un 550. Fetih yılı için”, s. 826, 827.

⁴⁰⁸ Cemal Berzencî, *el-Vakfü 'l-İslâmî ve eseruhu fî tenmiyeti 'l-müctema'*, s. 136.

2.2.3.2. Yeniden Canlanma Aşaması

Günümüzde vakıflar, devletlerin düzenlemek için hakkında yasalar çıkardığı kurumlar haline gelmiştir. Bu sayede vakıf, fıkıh kitaplarında ve fetvalarda yer alan bilgilerden bağımsız yeni bir aşamaya geçmiş, diğer devlet kurumları gibi kendisini düzenleyen özel yasalara sahip olmuştur. Buna “Vakıflar Kanunu” denir. Bazı ülkelerde vakıf kurumu, ekonomik sistemde kamu ve özel sektörlerle rekabet eden üçüncü bir sektör haline gelmiştir. Bu ülkelerde vakıf gelirleri milyonlara, hatta milyarlaraya ulaşmıştır.⁴⁰⁹

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle birlikte zayıflamaya başlayan para vakıfları, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından canlılığını kısa sürede geri kazandı. Nitekim 1945 yılında Osmanlı döneminde vakfedilen paralar, Vakıf Bankası'nın kurulması için toplandı.⁴¹⁰ Belki de bu, Türkiye'de para vakıflarının kurumsallaşmasının ilk adımı olmuştur.

Kuveyt, Endonezya, Malezya ve Ürdün gibi bazı İslam ülkeleri, para vakıflarının kurumsallaşması için öncü rol oynamıştır. Bu ülkelerde, mudârebe ve murabâha gibi geleneksel yöntemlere ek olarak, para vakıflarında yeni ve gelişmiş yöntemler uygulanmaktadır. Bu yöntemlerden biri de hisse, tahvil, sukuk gibi finansal varlıkların vakfedilmesidir.

Para vakıflarının yeniden canlanmasına katkıda bulunan bazı önemli faktörler şunlardır:

- 1) Âlimlerin hayatın gerçeklerine uygun fıkha (fikhü'l-vâkî') yönelmeleri: Ulema, değişen koşullara ve yeni ihtiyaçlara uyum sağlayabilmek için gerçek hayata dayalı fıkıh üzerine yoğunlaştı. Bu sayede, nakit vakıfların yönetilmesi ve işletilmesiyle ilgili yeni ve yenilikçi çözümler geliştirildi.
- 2) Bazı vakıfların zayıflaması: Bazı vakıflar, gelirlerinin azalması ve yönetsel problemler gibi nedenlerle zayıflamaya başladı. Bu durum,

⁴⁰⁹ Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Türkiye örneği gibi.

⁴¹⁰ Çiğdem Görsoy, *Şeyhü'l-İslam Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları*, s. 18.

vakıfların asıl amaçlarını yerine getirememelerine ve varlıklarının yok olmasına yol açtı.

Para vakıfları, çeşitlilik ve esneklik gibi özellikleri sayesinde bu alanda varlığını kanıtlamıştır. Gayrimenkul gibi diğer yatırımlarla karşılaştırıldığında, bu vakıflara yapılan yatırımların daha yüksek getiri sağlayabileceği söylenebilir. Nitekim evlerde kira sabittir ve değişmez. Tarım arazilerinden elde edilen gelir nispeten iyi olsa da bazı ülkelerde para vakıflarının ulaştığı gelire ulaşamaz.

2.3. Para Vakıfları Literatürü

Para vakıfları ilk ortaya çıktığında daha çok fetâva türü fıkıh çalışmalarına konu olmuştur. Nitekim bu tür eserlerde paranın nasıl vakfedileceği konusundan vakıf gelirlerinin zekatının nasıl verileceğine kadar çeşitli konularda sorular ve bu sorulara cevaplar yer almıştır. Alanla ilgili basit vakalara cevaplar şeklinde başlayan bu yazım süreci, zamanla müstakil teliflerin yazıldığı bir sürece evrilmiştir. Böylece para vakıfları ile ilgili yazım, fetvaların ötesine geçmiş özellikle Osmanlı döneminde konuyla ilgili bazı müstakil risâleler kaleme alınmaya başlamıştır. Bu risaleleri diğer fıkıh eserlerinden ayıran kendine özgü özellikleri vardı. Daha sonra bilimsel makaleler düzeyinde incelenen para vakıfları, hakkında müstakil kitapların yazıldığı bir telif sürecine girdi. Bu başlıkta konu ile ilgili yazım süreci incelenecektir.

2.3.1. Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Para vakıflarıyla ilgili literatür, tarihi süreç içerisinde şu üç aşamadan geçmiştir:

- 1) Fetâvâ Türü Eserlerin Yazıldığı Aşama: İlk aşamada, paranın vakfedilmesiyle ilgili vakalar veya durumlar hakkında fetvalar verilmiştir. Bu fetvalar, vakıf kurmak isteyen kişilerin sorularına ve vakıflarla ilgili ihtilafların çözümüne yönelik olmuştur.
- 2) Risalelerin Yazıldığı Aşama: Bu aşamada konunun lehinde ve aleyhinde farklı görüşleri savunan âlimler tarafından risaleler kaleme alınmıştır.
- 3) Kitap ve Makalelerin Yazım Aşaması: Son aşamada ise konu hakkında müstakil kitaplar ve akademik makaleler yazılmıştır.

Bu aşamaların her birinin kendine özgü özellikleri vardır. Bu yüzden her aşama ayrı bir başlık altında incelenecektir.

2.3.1.1. Fetâvâ Türü Eserlerin Yazımı

Para vakıfları hakkında ilk yazım örneklerini, vakıf kurmak isteyen kişilerin sorularına yanıt olarak verilmiş fetvalar oluşturmaktadır. Her müçtehit âlim, sahip olduğu delillere dayanarak, delil bulamadığı durumda da şeriatın temel amacını (maslahatı sağlamak ve mefsedeti gidermek) gözeterek içtihadına göre fetva vermiştir. Bu fetvalarda âlimler şu temel fikhî kurallara dayanmışlardır:

- 1) ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن "Müslümanların iyi gördüğü şey Allah katında da iyidir."
- 2) الأصل في الأشياء الإباحة حتى يدل الدليل على التحريم "Aksine bir delil bulunmadıkça eşyada asıl olan helal olmasıdır."
- 3) الأصل في المعاملات الإباحة "Muamelatta asıl olan mubah olmasıdır."

İmam Zührî'ye nispet edilen görüş, konu hakkında günümüze ulaşan ilk fetvalardan biri kabul edilir. Aynı şekilde İmam Mâlik'in konuyla ilgili fetvaları da günümüze ulaşmıştır. İmam Züfer'in örfü delil göstererek para vakıflarına cevaz verdiği fetvası da öğrencisi Ensârî vasıtasıyla günümüze ulaşan fetvalardandır.

Cenabı Hak, insanı akıl ile onurlandırmış göklerin ve yerin taşıyamadığı kadar ağır olan emaneti taşıma şerefini ona bahşetmiştir. Yalnızca kendisine kulluk etmeyi emreden Allah, yeryüzündeki her şeyi insanın emrine amade kılmış ve hayatını düzene sokacak yasalar belirlemiştir. Allah Teala birçok şeyi helal kılmış, bazılarını ise haram kılmıştır. Haram veya helal olduğu net biçimde naslarda belirtilen hususlarda ulema arasında ittifak vardır. Fakat bazı konularda naslarda açık bir ifade bulunmadığından bu konularda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Cumhurun görüşüne göre hakkında nas bulunmayan bu hususlar helaldir. Ebû Hanife'ye göre ise haramdır. Hz. Peygamber'in şu hadisi cumhurun görüşünü destekleyen bir delildir: "Allah neyi helal kılmışsa o helaldir. Neyi haram kılmışsa o haramdır. Ne hakkında sustuysa (hüküm

belirtmediyse) o affedilmiştir. O halde Allah'ın affını kabul edin. Şüphesiz Allah hiçbir şeyi unutmaz.”⁴¹¹

Sahih-i Buhâri’de yer alan ve İmam Zühri’ye atfedilen rivayet, para vakıfları hakkındaki ilk fetva örneği olarak önemli bir yere sahiptir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

“İmam Zühri’ye, kârını yoksullara ve yakınlarına sadaka olarak dağıtmak üzere Allah yolunda bin dinarı sadaka olarak bir köleye verip onunla ticaret yaptıran bir adamın, kârın bir kısmını yiyip yiyemeyeceği sorulur. İmam Zühri bu soruya şu şekilde cevap verir: “Hayır, o kârdan yiyemez.”⁴¹²

Zühri’ye ait bu rivayet, Sahih-i Buhâri’de Hz. Ömer’in atıyla ilgili rivayetin ardından zikredilmiştir. İbn Hacer, Hz. Ömer’in atıyla ilgili rivayetin, benzer koşullar altında diğer menkul malların da vakfedilebileceğini gösteren bir delil olduğunu söyler. Bu koşul, malın aslının alıkonup kendisinden yararlanılmasıdır. Bu durumda mal satılamaz, bağışlanamaz ve miras bırakılamaz. Faydalanma ise her malın durumuna göre gerçekleşir.⁴¹³ İbn Hacer’e göre Buhârî, bu bağlamda Zühri’nin rivayetine yer vermek suretiyle onun bu görüşünü benimsediğini göstermiştir.⁴¹⁴ Nitekim İmam Zühri’nin rivayeti, Hz. Ömer’in atıyla ilgili rivayetin hemen ardından yer alıyor. Muhtemelen Buhârî’, bununla İmam Zühri’nin konu hakkındaki fetvasına işaret etmiştir. Buradan hareketle İmam Buhârî’nin de bu görüşü benimsediği sonucuna varılabilir.

Zühri’nin bu fetvası, para vakıflarının genel çerçevesini belirlemiştir. Zira bu fetvada vakfedilen paraların mahiyeti ve nasıl vakfedileceği (mudârebe usulü) açıklanmıştır. Bu da İmam Zühri’nin gelecekteki faydalarını da göz önünde bulundurarak konuya ustaca yaklaştığını göstermektedir. Çünkü çoğu zaman mudârib (malı işleten) ticaret yapmak için sermayeye ihtiyaç duyar. Sermaye sahibi (vakfeden kişi) ise, parasını değerlendirmek için gerekli bilgiye veya zamana sahip olmayıp ticaret yoluyla elde edeceği kârı vakfiyesinde şart koştuğu hayır işlerine harcamak

⁴¹¹ Muhammed Mustafa Zuhaylî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye ve tatbikâtuhâ fi'l-mezâhibi'l-erbaâ*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 1. Baskı, 2006, c. 1, s. 190.

⁴¹² Daha önce tahriri yapılmıştır.

⁴¹³ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. 5, s. 405.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, c. 5, s. 405.

isteyebilir. Dolayısıyla para vakıflarının mudârebe yoluyla değerlendirilmesi, vakfedilen paraların yönetimi için uygun bir yöntem olarak kabul edilir.

Söz konusu rivayet, hadis âlimlerince cerh veya tadile tabi tutulmamıştır. Fıkıh kitaplarında da bu görüşü öven veya yeren yoktur. Aynı şekilde Hz. Peygamber döneminde olmadığı veya vakfın ebediyete kadar sürmesi ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle itiraz eden de olmamıştır. Taşınır malların vakfedilmesi, tartışmalı bir konu olsa da söz konusu rivayete itiraz sadedinde herhangi bir görüş tespit edilememiştir. Dolayısıyla, İmam Zührî'den rivayet edilen bu fetva, pek çok insanın farkında olmadığı birçok önemi haizdir. Bu durum fetvadaki ustalığının bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

Konuyla ilgili diğer bir fetva da İmam Mâlik'e aittir. Nitekim *el-Müdevvene*'nin Zekât bölümünde kendisinde şöyle bir fetva nakledilmektedir:

“İmam Mâlik'e ‘Bir adam ihtiyaç sahiplerine borç verilmek üzere yüz dinar vakfederse bunda zekât var mı?’ diye sorulduğunda ‘Evet, bunda zekât vardır.’ şeklinde cevap vermiştir.”⁴¹⁵

Burada İmam Mâlik'in kendi fetvasını temellendirmek için İmam Zührî'nin rivayetine dayandığı kanaati öne çıkmaktadır. Zira İmam Mâlik, Medine'nin önde gelen hadisçilerinden biri olan İmam Zührî'den hadis rivayet etmiş⁴¹⁶ ve *Muvatta*'nda da ona ait 132 adet rivayete yer vermiştir.

İmam Mâlik'in takipçilerinden birçoğu, dirhem ve dinarların borç verilmek amacıyla vakfedilmesini caiz görse de Maliki mezhebi içinde İbn Rüşd ve İbn Şâs gibi bazı alimler, konu hakkında farklı görüş beyan etmişlerdir.⁴¹⁷

İmam Mâlik'in bu fetvasına değinen *Muvatta* şarihleri de onun konu hakkındaki sözlerine herhangi bir ilavede bulunmamışlardır. Yalnızca el-Berâzî (ö. 430/1039), *Tehzîb* adlı eserinde para vakfını ikiye ayırmıştır. Buna göre İmam

⁴¹⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 1, s. 380.

⁴¹⁶ İbn Hallikân, *Vefiyâtü'l-a'yân*, c. 4, s. 135.

⁴¹⁷ Bk. İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil*, c. 12, s. 189; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s. 77.

Mâlik'in fetvasından da anlaşıldığı gibi borç verilmek üzere vakfedilen paralar zekâta tabi, fakirlere dağıtılmak üzere vakfedilen paralar ise zekâta tabi değildir.⁴¹⁸

Yukarıda yer verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere para vakfı, İmam Mâlik'in fetvalarına konu olmuştur. Nitekim o, borç verilmek üzere vakfedilen paraların zekâta tabi olduğuna dair fetva vermiştir. Bu fetva, *Muvatta* şerhlerinde ve müstakil bazı kaynaklarda öğrencileri tarafından da aktarılmıştır. Öte yandan bazı bölgelerde halk arasında böyle bir uygulamanın varlığına dair bilgiler de aktarılmıştır. Nitekim Belîdî (ö. 1176/1763), Fas'ın köylerinde bin okka altının borç olarak vakfedildiğini ve borç alanların altın yerine bakır geri ödediklerini, bu nedenle bu vakıfların zamanla ortadan kalktığını aktarır.⁴¹⁹

Hanefiler, taşınır malların bağımsız olarak vakfedilmesine fetva vermezler. Ancak taşınır malın bir taşınmaza bağlı olması, hakkında nas olması veya vakfı halk arasında örf haline dönüşmesi durumunda fetva verirler. Örf haline dönüşen taşınırların vakfedilebileceği görüşü, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'a aittir.⁴²⁰ Ancak İmam Muhammed, bu malların kapsamını biraz daha genişletmiştir. Hanefî mezhebinde bu konudaki fetva, İmam Muhammed'in görüşüne göredir.⁴²¹ Nitekim örf haline gelmesinden dolayı İmam Züfer, paranın vakfedilmesine fetva vermiştir. Çünkü Rum diyarında paranın vakfı, örf haline gelmişti. Züfer'in öğrencilerinden Ensârî'ye, "Dirhem, dinar, yiyecek vb. tartılabilir veya ölçülebilir malları vakfetmek caiz midir?" diye sorulduğunda Ensari, "Evet, dirhemler mudârebe yoluyla değerlendirilir ve sonra vakfedilen amaç için bağışlanır" diye cevap vermiştir.⁴²² İbn Âbidîn de Rum diyarında para vakıflarının örf haline geldiğini belirtmiştir.⁴²³

⁴¹⁸ Berdâî, Halef b. Ebi'l-Kasım, Muhammed el-Kayrevânî, *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene*, thk. Muhammed el-Emîn, Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Turâs, Debî 2002, c. 1, s. 476; Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s. 77.

⁴¹⁹ Desûkî, *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebîr*, c. 4, s. 77.

⁴²⁰ İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik*, c. 5, s. 218.

⁴²¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3, s. 42.

⁴²² İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 364.

⁴²³ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 4, s. 364.

2.3.1.2. Osmanlı Dönemi Para Vakıfları Literatürü

Osmanlı döneminde vakıfların her alanında niteliksel bir sıçrama ve kayda değer gelişmeler yaşandı. O dönemde gayrimenkul vakıflar zirveye ulaşırken, para vakfı da ön plana çıktı. Halk tarafından pek bilinmeyen bu vakıf türünün hukuki altyapısını oluşturmak amacıyla haklarında risaleler yazılmaya başlandı. Para vakfı ilk olarak Balkanlarda ortaya çıktı. Daha sonra Anadolu'ya, buradan da Şam'a yayıldı. Dolayısıyla para vakfının yayılması Osmanlı fetihleriyle paralel olduğu söylenebilir. Bu durum şaşırtıcı değildir. Çünkü para vakfının ortaya çıkışı, gelişimi ve yaygınlaşmasında Osmanlıların katkısı büyüktür. Para vakfının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında Şeyhülislamın da katkısı büyüktür. O dönemde dini otoriteyi temsil eden bu alimler, para vakfının caiz olduğuna dair fetvalar vermiş ve bu konuda eserler yazmışlardır. Kemal Paşazâde'nin (ö. 940/1534) kaleme aldığı *Risâle fi cevâzi vakfi'd-derâhîm ve'd-denânîr* adlı risale, o dönemde para vakfı hakkında yazılan ilk eser kabul edilir.

Osmanlı alimleri arasında para vakfının caiz olup olmadığına dair yaşanan tartışmalar, konu hakkında birçok eserin yazılmasına yol açmıştır. Bazı alimler para vakfının caiz olduğunu savunurken bazıları buna karşı çıktı. Her iki taraf da sarayı kendi görüşlerini benimsemeye ikna etmeye çalışmıştır. İlk başta para vakfı Osmanlı padişahları tarafından pek ilgi görmese de zamanla onlar da buna ikna olmuş ve bu hususta halka öncülük etmişlerdir. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman, önemli miktarda para vakfetmiştir.

Aşağıda, bazı Osmanlı alimlerinin para vakfına yaklaşımları ve konu hakkında kaleme aldıkları risalelere yer verilecektir.

Molla Fenârî (ö. 834/1431): Sultan II. Murad döneminde Şeyhülislamlık makamına atanan ilk kişidir.⁴²⁴ Molla Fenârî, para vakfı kurmanın caiz olduğunu savunmuştur. Ancak konu hakkında fetvaları veya eserleri olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

⁴²⁴ Okur, "Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler", s. 37.

Molla Hüsrev (ö. 885/1480): Osmanlı şeyhülislamlarından Molla Hüsrev,⁴²⁵ 15. yüzyılda para vakfının caiz olduğuna fetva veren ilk kişi olarak kabul edilir. Fetvasında, Ensârî'nin, hocası İmam Züfer'den naklettiği rivayeti esas almıştır. Fakat konuyla ilgili eser yazdığına dair bir bilgi yoktur. Ancak Ahî Çelebi (ö. 930/1524)⁴²⁶ adında bir öğrencisi para vakfı konusunu kapsamlı bir şekilde ele alarak fıkıh âlimlerinin görüşlerini ve para vakfına karşı tutumlarını ortaya koymuş sonuçta örfeye dayanarak⁴²⁷ bunun caiz olduğunu savunmuştur.⁴²⁸

Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), *Risâle fî cevâzi fakfî'd-derâhîm ve'd-denânîr*: Asıl adı Şemseddin Ahmed olup Yavuz Sultan Selim döneminde Şeyhülislamlık yapmıştır. Kemalpaşazâde'ye ait *Risâle fî cevâzi fakfî'd-derâhîm ve'd-denânîr* adlı eser, konu hakkında yazılmış ilk müstakil risale olma özelliğine sahiptir. Arapça kaleme aldığı risalesinde⁴²⁹ Kemalpaşazâde, para vakfı meselesinde ortaya çıkan tartışmalara değinmiş ve halk arasında uygulandığını vurgulamıştır. Kemalpaşazâde, çağın ihtiyaçlarına daha uygun olduğundan İmam Züfer'in görüşünü tercih etmiştir. Risalede yer alan bilgilerden, özellikle Sultan II. Murad döneminde para vakfının uygulandığı anlaşılmaktadır. Ancak hukuki çerçevesinin o dönemde ele alınmaması nedeniyle para vakıfları, vakıf müessesesi içinde önemli bir yer tutmamıştır.⁴³⁰

Kemalpaşazâde, risalesinde iki konuya değinmiştir: Birincisi para vakfının caiz olduğu meselesidir. İbn Kemal bu muhtasar risalesinde Hanefî mezhebi alimlerinin

⁴²⁵ Molla Hüsrev (1436-1565), aslen Rumelili olup Hanefî fıkı ve usul âlimi, eğitimci, kadı ve devlet adamıdır. Babası Müslüman olup, Hüsrev de Müslüman olarak büyümüştür. Aklî ve naklî ilimlerde derin bilgi sahibi olmuştur. Sultan II. Mehmed döneminde Bursa'da medreselerde ders vermiştir. Daha sonra İstanbul kadılığı görevine atanmıştır. 1480 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve naaşı Bursa'ya taşınmıştır.

⁴²⁶ Ahî Çelebi Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış hekimdir. İki defa başhekimlik görevini üstlenmiştir. Asıl adı Mehmed'dir. Bazı kaynaklarda Ahmed olarak da geçmektedir. Lakin daha çok Ahî Çelebi ismiyle şöret bulmuştur. Tıp bilgisini hekim olan babası Kemaleddin'den almıştır. 90 yaşından sonra hac dönüşünde Kahire'de vefat etmiş ve İmam Şafii'nin türbesinin yanına defnedilmiştir. Ali Haydar Bayat, "Ahî Çelebi, Mehmed", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, TDV Vakfı, c. 1, s. 528.

⁴²⁷ Okur, "Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler".

⁴²⁸ Okur, "Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler".

⁴²⁹ Bu risaleye ait tek bir nüsha tespit edilmiş olup o da Süleymaniye Kütüphanesinde kayıtlıdır. Tahsin Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı:4, 200, s. 33.

⁴³⁰ Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", s. 31.

konu hakkındaki görüşlerine yer verdikten sonra bu görüşleri değerlendirmiş ve para vakfının caiz olduğu sonucuna varmıştır. Risalede ele alınan ikinci mesele ise, bir mahkeme tarafından verilen bir hükmün başka bir mahkeme tarafından iptal edilemeyeceği meselesidir. İbn Kemal, pratikte yaratacağı zorlukları göz önünde bulundurarak bu uygulamanın önünü kesmeye çalışmıştır.⁴³¹

Sofyalı Bâlî Efendi (ö. 960/1553): Bâlî Efendi para vakfı ile ilgili üç risale yazmıştır.⁴³² Birincisi padişaha, ikincisi para vakfının haram olduğuna dair fetva veren Çivizâde Muhyiddin Efendi'ye (ö. 954/1547), üçüncüsü ise Şah Çelebî'ye (ö. 929/1522) hitaben yazılmıştır. Bâlî Efendi, ilk risalesinde padişahı para vakfının önemine ikna etmeye çalışmıştır. Özellikle para vakıflarının birçok sosyal kurumun hizmetlerinin devamlılığını sağladığı ve bu tür vakıfların nassa ve örfe uygun biçimde kurulmalarının gerekli olduğu vurgulamıştır. Çivizâde'ye yazdığı ikinci risalede kendisinden bu fetvasından vazgeçmesini istemiştir. Bâlî Efendi, bu tür vakıfların üç asırdır uygulandığını, yasağın toplumda fitne ve kargaşaya yol açacağını ve bu vakıflarla ayakta kalan kurumların sunduğu hizmetlerin sekteye uğrayacağını öne sürmüştür. Bâlî Efendi, üçüncü risalesinde ise Şah Çelebî'den padişahla yakınlığı nedeniyle kendisine yardım etmesini ve Çivizâde'nin fetvasını uygulamaya koymaması için padişahı ikna etmesini istemiştir.

Ebüs-suûd Efendi (ö. 982/1574), *Risâle fî cevâzi vakfi'n-nukûd*: Ebüsuûd Efendi'nin *Risâle fî cevâzi vakfi'n-nukûd* başlıklı risalesi,⁴³³ para vakfı meselesinde tartışma yaratan eserlerden biri olmuştur. Nitekim kendisinden önce de para vakfının caiz olduğunu savunan alimler olsa da onun bu risalesi, diğerlerine göre daha fazla eleştiriye maruz kalmıştır. Ebüsuûd Efendi, para vakfının caiz olduğunu kanıtlamak ve buna karşı çıkan Çivizâde'yi susturmak için Kemalpaşazâde'nin risalesinde geçen delillerin aynısını kullanmıştır. Bu sayede Kemalpaşazâde'nin görüşünü benimsediğini de göstermiştir. Fakat konuyu Kemalpaşazâde'den daha teferruatlı ele

⁴³¹ Özcan, "Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge", *İslam Araştırmaları Dergisi*, cilt: 3, sayı: 2, 1998, s. 107.

⁴³² Mehmet Şimşek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları", s. 211.

⁴³³ Ebüsuûd Efendi, *Risâle fî cevâzi vakfi'n-nukûd*, thk. Ebü'l-Eşbâl Sağır Ahmed Şağif el-Pakistânî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1. Baskı, 1997.

almıştır.⁴³⁴ Ebüssuûd Efendi'nin para vakfı ile ilgili risalesinin yanında, *Ma'rûzât* adlı kitabında para ile ilgili fetvaları da yer almaktadır.

Çivizâde Muhyiddin Efendi (ö. 954/1547): Kaynaklarda, Çivizâde'nin para vakfı ile ilgili bir eser yazdığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Onun para vakfı ile ilgili görüşleri, Rumeli⁴³⁵ kazaskerliği yaptığı dönemde verdiği fetvalarda yer almaktadır. Bu fetvalarda kendisi, para vakfının caiz olmadığını savunmuştur. Molla Fenârî de Ebüssuûd Efendi gibi Çivizâde'ye bir mektup göndererek para vakfı konusundaki fetvasının anlamsız olduğunu savunmuş ve bu fetvasından geri dönmesini istemiştir.⁴³⁶ Ancak Çivizâde ölünceye kadar bu fetvasından dönmemiştir.

Birgivî (ö. 981/1573), *es-Seyfû's-sârım fî 'ademi cevâzi vakfî'n-nukûd ve 'd-derâhim*: Birgivî'nin para vakıflarıyla ilgili kaleme aldığı bu risalesinin diğer adı *er-Reddiyye*'dir. Çünkü bu risale Ebüssuûd Efendi'nin para vakfının caiz olduğunu savunan risalesine cevap olarak yazılmıştır. Birgivî, bu risalede Ebüssuûd Efendi'nin risalesinde yer alan delillere karşı çıkmış ve para vakfının caiz olmadığını savunmuştur. Fakat onun risalesi, Ebüssuûd Efendi'nin risalesi kadar fazla ilgi görmemiştir.

Burada şu hususu belirtmek gerekir ki, Osmanlılarda para vakfı ile ilgili eser yazımı, 16. yüzyılın sonlarında zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde yazılan eserlerin amacı, bu vakıflar için yeni veya yaratıcı yöntemler bulmak değil, aksine meşruiyetini sağlamak ve halkı bu vakıflara teşvik ederek devlet ekonomisini canlandırmaktır. Özellikle İstanbul'daki vakıf arazilerinin yangında tahrip olması, bu tür eserlerin yazılmasını daha da hızlandırmıştır.

⁴³⁴ Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", s. 34.

⁴³⁵ Rumeli, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında kalan topraklarına verilen genel isimdir. Bu isim, Arapçaya da "Rûmî" olarak geçmiştir. Süheyil Sâbân, *Mu'cem*, s. 129.

⁴³⁶ Özcan, "Sofyalı Bâli Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı:3, 1999, s. 154.

2.3.2. Alan Literatüründe Duraklama ve Yeniden Canlanma Dönemi

2.3.2.1. Alanla İlgili Yazımda Duraklamanın Nedenleri

Para vakfı ile ilgili eser yazımında, çeşitli etkenlerden dolayı durgunluk yaşanmıştır. Bu durgunluğun ne kadar sürdüğünü tam olarak belirlemek zor olduğundan bu konuda ancak tahminde bulunulabilir. Çünkü yapılan araştırmalarda bu durgunluğa dair kesin bir bilgi veya bu konuya değinen bir kaynak bulunamamıştır. Ancak bu vakıf türünün ortaya çıkış ve gelişme dönemini takip eden yüzyıllarda yazılmış fetâvâ ve nevâzil literatürü incelemesi, konu hakkında fikir vermektedir.

Bilindiği üzere para vakfı, Osmanlılar döneminde Ebüssuûd Efendi gibi şeyhülislamın öncülüğünde önemli gelişme katetmiştir. Bu dönemde para vakfı ile ilgili yazılan eserler genellikle fetva ve risale şeklinde olmuştur. Müstakil eserlerde konunun sistematik bir şekilde ele alınması ise bu dönemde gerçekleşmemiştir.

Para vakfı uygulaması yerleştikten sonra bu konuya dair yapılan itirazlar dikkate alınmadığı gibi tepki de görmüştür. Nitekim Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi (1156/1743), “para vakfının haram olduğunu, para vakfedenlerin cehennemlik olduğunu ve bu vakıftan maaş alarak görev yapan imama uyulmayacağını” iddia ederek ahali arasında karışıklık çıkmasına ve halkın mescitlerden soğumasına neden olanların şiddetle cezalandırılmaları, iddialarından vazgeçinceye kadar zindanda tutulmaları gerektiğine fetva vermiştir.⁴³⁷

2.3.3. Modern Dönemde Para Vakıfları Alanında Yazılmış Eserler

Vakıflara bağışlanan paraların yatırımı için yeni model arayışları, alanla ilgili yazıma da hareketlilik kazandırmıştır. Nitekim fıkıh kurullarının yayınladığı fetvaların bu süreçte büyük bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Çünkü bu fetvaların çağdaş finansal işlemlerle uyumu sorunu, konu hakkında daha fazla akademik araştırmaya yol açmıştır.

⁴³⁷ Okur, “Para vakıfları bağlamında Osmanlı hukuk düzeni ve Ebussuud Efendinin hukuk anlayışı üzerine bazı değerlendirmeler”, (53 nolu dipnot) s. 44.

20. yüzyılda para vakıfları ile ilgili eser yazımında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde çoğunlukla akademisyenlerden oluşan birçok yazar, para vakfı konusunu ele almıştır. Bunlardan bazıları, meseleyi belli yönleriyle ele alırken bazıları ise konu hakkında müstakil kitap yazmıştır.

2.3.3.1. Kitaplar

Para vakfı alanında yazılmış kitaplar şunlardır:

Osmanlı dönemi Rumeli Para Vakıfları: 12 ciltlik bu çalışmada, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde yer alan belgelerden yola çıkılarak Türkiye (Edirne, Tekirdağ, Kırklareli), Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'da Osmanlı dönemine ait para vakfı içeren vakfiyeler, Osmanlı Türkçesi ve Arapça'dan modern Türkçe'ye çevrilmiştir. Eser kapsamında, Osmanlı dönemi Rumeli para vakıflarına ilişkin analizler yapılmıştır. Belli başlı bölge ve ülkelerdeki para vakfı örneklerinden hareketle, bu kurumların geniş Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkış koşulları, gelişimleri, işletilme yöntemleri ve konuyla ilgili tartışmalar üzerinde durularak kapsamlı analizler gerçekleştirilmiştir.

Kadâyâ muâsıra fî vakfi'n-nukûd ve 'l-bunûk ve 'l-müsâheme fî 'ş-şerikât: Bu çalışma, İslam Kalkınma Bankası'nın İslam Araştırmaları ve Eğitim Enstitüsü ile Cidde İslam Fıkıh Meclisi iş birliğinde Cidde'deki genel merkezinde düzenlediği 38. sempozyumun kitapçığıdır. 1993 yılında yayınlanan bu kitabın editörlüğünü Münzir el-Kahf yapmıştır.

el-Vakfü 'n-nakdî te 'vîluhu ve sübülü tef'îlihi fî temvîli 'l-meşrû 'âti 's-sağîre: Abdulkadir Cafer, 2017 yılında kaleme aldığı bu çalışmasında para vakfının hükmünü ve vakıf paralarının farklı değerlendirme yöntemlerini açıklamıştır. Ayrıca çalışmada vakfedilen paralarla küçük işletmeleri finanse etmenin hüküm ve yöntemleri ele alınmıştır. Bu çalışma, Dubai Dâireti'ş-Şu'ûni'l-İslâmîyye ve 'l-'Ameli'l-Hayrî tarafından yayınlanmıştır.

2.3.3.2. Tezler

Alanla ilgili yazılmış başlıca tezler şunlardır:

Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları: İsmail Kurt tarafından doktora tezi olarak hazırlanan bu eser, 1996 yılında basılmıştır. Bu kitap, alanında yapılan ilk çalışma olması sebebiyle önemli bir boşluğu doldurmuş ve daha sonra yapılan çalışmalara ışık tutmuştur. Bu kitapta para vakıfları, nazarî ve tatbikî olarak ele alınmış, şer'î sicil, vakıf tahrir muhasebe defterleri ve fetva kitapları arasında kayıtlı bulunan vakıf paraları ile ilgili bilgiler değerlendirilmiştir. İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi'ndeki 4233 adet para vakfına ait vakfiye kayıtları da mahkeme ve sicil sırasına göre sona eklenmiştir.

Tef'îlu devri'l-vakfi'n-nakdî fi't-tenmiye: İzzettin Şakrûn tarafından İktisadi Bilimlerde Doktora tezi olarak hazırlanan bu kitap, para vakfının sosyal ve ekonomik kalkınmadaki önemini ve rolünü incelemektedir. Yazar, farklı yatırım yöntemlerini ve bu yöntemler aracılığıyla istenen kalkınmaya ulaşmak için uyulması gereken şer'î kuralları ele almıştır. Bu bağlamda kalkınmayı sağlamak için vakıf fonlarının kullanımı konusuna da değinmiştir. Kitapta, Cezayir, Kuveyt, Türkiye ve Malezya'daki para vakıflarının durumu üzerinde saha incelemesi yapılmıştır.

Tatvîru Sanâdiki'l-evkâfi ve devruhâ fi tenmiyeti'l-iktisâdi'l-ictimâî: Suâd Fukaykî tarafından hazırlanan bu çalışma, Cezayir Ahmed Dirâye Üniversitesi, İktisat Bölümü, Para ve Finans Uzmanlığı dalında 2020 yılında Doktora tezi olarak sunulmuştur. Tez, Cezayir ve bazı İslam ülkelerinde vakıf fonlarının performansını ve etkinliğini ele almıştır. Bu bağlamda bir finans kaynağı olarak vakıf fonlarının önemi, ekonomik ve sosyal etkisi vurgulanmıştır. Ayrıca Cezayir'deki vakıf fonlarının kurumsal çerçeveleri ve etkinlikleri incelenmiştir. Yazar, bazı öncü İslam ülkelerinin bu fonları yönetmedeki deneyimlerinden örnekler sunarak tecrübelerinden yararlanmayı ve Cezayir'deki vakıf fonlarının karşılaştığı başarısızlıkları ve eksiklikleri önlemeyi amaçlamamıştır.

2.3.3.3. Makaleler

Para vakfi konusunda yayınlanmış başlıca akademik makaleler şunlardır:

Vakfû'l-eshumi ve's-sukûk ve'l-hukûk ve'l-menâfi': Mahmud Sertâvî tarafından hazırlanan bu makale, İslam Konferansı Örgütü'ne bağlı Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin 2009 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nde düzenlediği 19. dönem toplantısına sunulmuştur.

Vakfu'n-nukûd hakikatuhu ve hükmuhu ve turuku ve davâbitu istismarihi: Dirâse fikhîyye mukârine: Suad Muhammed Abdulcevâd Baltacı tarafından 2016 yılında hazırlanan bu makale, para vakfının mahiyetini, İslam hukukundaki hükmünü, vakfedilen paranın yatırım yöntemlerini ve kurallarını açıklayarak konuya ışık tutmuştur. Araştırmanın sonunda ulaşılan bir dizi sonuca yer verilmiştir.

el-Heykeletü'l-mâliyye li'l-vakfi'n-nakdî: Hişam Salim Hamza tarafından kaleme alınan bu makale, para vakfının ideal finansal yapısını ortaya koymaya yönelik ciddi bir çalışmadır. Makalede para vakfının önemi, toplumsal katılımı teşvik etme ve para toplama araçlarını çeşitlendirmedeki merkezî rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca makalede fonların etkin bir şekilde kullanılabilmesi için para vakfının yapısal tasarımının etkin olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu da zamanlamanın riskler, likidite seviyesi, borçların geri ödenmesi, yatırım süresi ve bankacılık finansman maliyetine etkisi göz önünde bulundurularak sağlanabilir. Makale, 2017 yılında Kral Abdulaziz Üniversitesi İktisat Dergisinin 3. sayısında yayınlanmıştır.

Mümeyyizâtü'l-vakfi'n-nakdî ve tatbikâtuhu fi's-şerî'âti'l-İslâmîyye: Muhammed el-Hâc Lîmân Ali ve Mustafa Ebu Bekir Mustafa'nın ortaklaşa hazırladıkları bu çalışma, Uluslararası Para Vakıfları Konferansı'nda sunulmuştur. Çalışma, para vakıflarının İslam hukukundaki yeri ve İslam toplumunun sorunlarını çözüme ve geleceklerini inşa etmedeki uygulamaları üzerine durmuştur. Çalışma, İslam toplumunun yükünü hafifletmek ve acil ihtiyaçlarını karşılamak için İslami kurumların bir an evvel bu tür müesseselere yönelmesi gerektiği yönünde bir dizi tavsiye ile sona ermiştir. Ayrıca çalışmada Afrika ülkelerinde para vakfı uygulamaları için birçok alan olduğunun altı çizilmiştir. Hayır kuruluşlarıyla koordineli şekilde bu ülkelerdeki Müslüman topluluklara hizmet sunulabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca bu ülkelerdeki İslam Vakıfları İdaresinin para vakfı uygulamasının önemini ve faydalarını anlatmak için farkındalık seminerleri ve konferanslar düzenlemesi gerektiği vurgulanmıştır.

el-Vakfû'n-nakdî fi'l-fikhi'l-İslâmî: kirâe istidlâlîyye: Haydar Hubbullah'a ait bu çalışma, 2011 senesinde Beyrut'ta *el-İctihâd ve't-Tecdîd* dergisinin 19. sayısında yayınlanmıştır. Ayrıca makale, yazarın *Dirâsât fi'l-fikhi'l-İslâmî* adlı eserin 1. cildinde de yayınlanmıştır.

2.4. Geleneksel⁴³⁸ Para Vakfı Uygulamaları

Para vakfı eskiden beri bilinen ve uygulanan bir şeydir. Nitekim nevâzil ve fetâvâ literatüründe para vakfına dair uygulama örnekleri mevcuttur. Eski uygulamalar, günümüzdeki uygulamalara kıyasla geleneksel olarak sınıflandırılabilir veya günümüzdeki uygulamalar eski uygulamaların bir uzantısı olarak görülebilir. Geleneksel para vakfı uygulamalarının oldukça sınırlı olduğunu ve Osmanlı döneminde bu yeni vakıf sisteminin gelişmesiyle birlikte yeni uygulamaların ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Burada öncelikle geleneksel para vakfı uygulamalarına, ardından Osmanlı dönemindeki uygulamalara ve son olarak konu hakkında İslam alimleri arasında cereyan eden tartışmalara yer verilecektir.

2.4.1. Fetâvâ ve Nevâzil Kitaplarındaki Uygulamalar

Nevâzil ve fetâva kitaplarında yer alan geleneksel para vakfı uygulamaları özetle şu şekildedir:

Nakdi Varlıkların Sûs Amaçlı Vakfedilmesi: Esmân vakfı başlığı altında bu uygulamaya değinilmiş Hanefi, Maliki ve Şafiîler'e göre bu tür vakıfların caiz olmadığı belirtilmiştir. Çünkü esmân türü varlıkların asıl amacı alışverişte kullanılmak olduğundan vakfedilmesi anlamsızdır.

Borç Vermek veya Mudârebe Usulüyle Değerlendirmek Amacıyla Vakıf: Para vakfına fetva verenlerin çoğu, vakfedilmesini borç verme veya mudârebe ile sınırlamıştır. İbn Şihâb ez-Zührî, mudârebe için para vakfına fetva veren ilk kişi kabul

⁴³⁸“Geleneksel” ifadesiyle para vakfına dair eski uygulamalar kastedilmiştir. Bu uygulamalar, Zührî, İmam Mâlik ve İmam Züfer gibi para vakfının caiz olduğunu savunan ve eserlerinde bu konuyu ele alan fıkıh âlimleri tarafından belgelenmiştir.

edilir. Ayrıca *Fetâvâ-yi Hindîyye*'de şöyle denilmiştir: “Dirhem, tartılan mallar (mekîl) veya elbisenin vakfedilmesi caiz değildir. Bir bölgede teamül haline gelmişse buna fetva verilir.”⁴³⁹ Bu durumda vakfın nasıl uygulanacağı sorusuna şöyle cevap verilmiştir: “Dirhemler fakirlere borç verilir, sonra bu borç geri alınır veya mudârebe yoluyla değerlendirilir ve elde edilen kâr sadaka olarak dağıtılır.”⁴⁴⁰

Malikilerden de para vakfına fetva verenler borç verilmek üzere vakfedilmesi şeklindeki uygulamaya cevaz vermişlerdir. Nitekim Maliki kaynaklarda İmam Mâlik'in borç amacıyla para vakfına cevaz verdiği ve bu paraların zekâta tabi olduğu belirtmiştir.⁴⁴¹ Fas'ın batısındaki banliyölerde bir dönem bu uygulamanın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Malikî fıkıhçısı Miyâre el-Mâlikî, *el-İtkân ve'l-ihkâm fî şerhi Tuhfatü'l-hukkâm* adlı kitabında şunları söylemiştir:

“Altın ve gümüş gibi misli malların vakfedilmesi caizdir. Bu şekilde vakfedilen mallar, şahit tutularak güvenilir birine teslim edilir. Vakfedilen malların ihtiyacı olan ve borcunu geri ödeyebilecek durumdaki kimselere verilmesi şart koşulur. Borç, rehin veya kefil ile teminat altına alınabilir veya eminin takdirine göre teminatsız da verilebilir. Anlatıldığına göre bir dönem Fas'ın Kayseriye bölgesinde borç verme maksadıyla yaklaşık bin okka⁴⁴² dirhem vakfedilmiştir. Borç alanlardan bir kısmı borçlarını bakır olarak iade ettiklerinden bir müddet sonra bu vakıf ortadan kalkmıştır.”⁴⁴³

İbdâ'⁴⁴⁴ (Kârın tamamının sermaye sahibine ait olması) Usûlüyle Vakıf:

Bu vakıf türünde, sermaye vakfedilir ve elde edilen kâr, vakıf şartlarında belirtilen amaçlar doğrultusunda kullanılır. *Fethü'l-kadîr*'de bu vakıf türünden bahsedilmiştir.⁴⁴⁵

⁴³⁹ Behrâvî, *el-Fetâvâ'l-hindîyye*, c. 2, s. 362.

⁴⁴⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'ul-fetâvâ*, c. 31, s. 234.

⁴⁴¹ 'Uleyş, *Minehü'l-Celîl*, c. 8, s. 112.

⁴⁴² Okka/Ukiyye (وقية), Arapça kökenli bir kelime olup, bir ağırlık ölçüsüdür. Fıkıh'ta, tartılan nesneye göre farklı değerlere sahip olabilir. Gümüş okka, 40 dirheme eşittir. Bir dirhem gümüş ise 2,975 gramdır. Bu hesaba göre bir gümüş okka 119 grama denk gelir. Kalecî, *Mu'cem*, s. 97.

⁴⁴³ Miyâre, *el-İtkân*, c. 2, s. 136.

⁴⁴⁴ İbdâ', bir ticaret malının vakfedilmesi sonucu hem malın hem de ticaretinde elde edilen kârın vakfa ait olmasıdır. Ebüssud Efendi bu vakıf türünden bahsetmiştir. İbn Abidin de ibdâ' vakfına temas eden alimlerden biridir.

⁴⁴⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, c. 6, s. 219.

Sonuç olarak para vakfına fetva verenler bu fetvayı, paraların karz-ı hasen, mudârebe veya ibdâ' amacıyla vakfedilmeleri şeklindeki uygulamalarla sınırlı tutmuşlardır. Nitekim Malikiler ve İbn Teymiyye sadece karz-ı hasen usulüne cevaz verirken⁴⁴⁶ Hanefiler bu üç uygulamaya da cevaz vermiştir.

2.4.2. Osmanlı'daki Para Vakfı Uygulamaları

Osmanlı döneminde çeşitli para vakfı uygulamaları mevcuttu. Geleneksel uygulamalar (borç, mudârebe ve ibdâ') dışında Osmanlılar, muamele-i şer'iyye ve istiğlâl (bey' bi'l-istiğlâl ve ferâğ bi'l-istiğlâl) gibi farklı uygulamalar geliştirmişlerdir. Her iki durumda da vakıf paralarının zayi olmaması için teminatlar şart koşulmuştur. Bu işlemlerde vakıf malının kaybolma, tüketilme veya geri ödenmeme riskine karşın borç, rehin veya kefaletle teminat altına alınır. Teminat, her ikisi birden veya bunlardan sadece biri olabilirdi. Rehlin durumunda borçlu, vadesinde geri ödeme yapmadığı takdirde tutar, rehinli maldan tahsil edilirdi. Kefalet durumunda ise ödemedi kefil sorumlu olurdu. Teamüle göre muamele-i şer'iyye veya istiğlâl yollarıyla borç verilen vakıf fonlarından %15 oranında kâr payı alınmıştır. Muamele-i şer'iyye bey akdi esaslarına dayanmaktaydı. Murabahada ise ticaret kuralları geçerliydi ve kar oranları devlet tarafından belirlenirdi.⁴⁴⁷

Osmanlı şeyhülislamlarından Hacı Ziyaeddin Efendi (1847-1918), alim, müderris ve öğrencilerin yararlanması için 100 cilt kitap ve 20 cilt ansiklopedi içeren bir vakıf kütüphanesi kurmuştur. Kütüphaneden kitap ödünç almak isteyenlerin değerinin iki katı ücret ödemesini veya rehin olarak değerli bir eşya bırakmasını şart koşturmuştur.⁴⁴⁸ Kütüphanenin ihtiyaçlarını karşılamak için Hacı Ziyaeddin Efendi, gelir gider işlemlerini yürüten ve bir müteveli tarafından yönetilen 5.000 kuruşluk bir vakıf kurmuştur.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, c. 5, s. 425.

⁴⁴⁷ Kıvrım, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", s. 99.

⁴⁴⁸ Kıvrım, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", s. 102.

⁴⁴⁹ Kıvrım, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", s. 102.

Vakfedilen paralar üç şekilde kullanılmıştır: Birincisi, elde edilen kârın sadaka olarak dağıtıldığı bir mudârebe şirketi kurularak. İkincisi, fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine faizsiz kredi verilerek. Üçüncüsü ise, elde edilen kârın hayır işlerine harcanması şartıyla belli kar oranları karşılığında finansman sağlanarak.⁴⁵⁰ Borç verme yöntemi faize girmemesi için genellikle bir akid muamelesi şeklinde gerçekleştirilirdi. Zira İslam'da faiz haram olduğu için Ebû Yusuf'a göre ortada bir işlem olması şarttır. Bu nedenle Ebû Yusuf, bu şekilde gerçekleşen borç verme işleminin caiz olduğunu savunmuştur.⁴⁵¹ Ancak bu uygulama, bunu gayri meşru bir hile olarak değerlendiren bazı alimler tarafından caiz görülmemiştir.

Dürrü'l-hükkâm adlı eserde mütevellinin vakfın onarımı için mecbur kaldığı durumda kâdının izniyle finansman temin edebileceği; ancak ödenecek fazlalığın meşru bir işlem çerçevesinde olması gerektiği belirtilmiştir. Metinde şu ifadeler yer almaktadır: “Müteveli, vakfın bakım ve onarımı için mecbur kaldığı durumlarda kâdının izniyle meşru bir işlem çerçevesinde belli kar oranı karşılığında borç alabilir ve bu parayı vakıf mallarının bakım ve onarımı için harcayabilir. Bu durumda hem borç hem de kâr oranı vakıf gelirlerinden karşılanır.”⁴⁵²

Osmanlı dönemindeki para vakıflarıyla ilgili yapılan araştırmalar incelediğinde, bu vakıfların daha çok belli kâr oranlarıyla muamele-i şer'iyye şeklinde gerçekleştiği, mudârebe yoluyla değerlendirilmesine nadiren rastlandığı görülmektedir.

2.5. Şeyhülislam Arasında Cereyan Eden Tartışmalar

İlk olarak Edirne'de ortaya çıkan para vakıfları, Osmanlılar tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Özellikle İstanbul'da sık sık yaşanan ve büyük hasara yol açan yangınlar vb. kriz dönemlerinde para vakıflarının toplumdaki önemi daha da

⁴⁵⁰ İsmail Kurt, *Para Vakıfları; Nazariyat ve Tatbikat*, s. 48-49.

⁴⁵¹ İsmail Kurt, *Para Vakıfları ve Davut Paşa Mahkemesi'nde Kayıtlı Para Vakfiyeleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s. 16; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1974, s. 219 vd.

⁴⁵² Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, c. 3, s. 328.

ön plana çıkmıştır. Zira bu vakıflar, iktisadi hayatın eski haline dönmesine, hatta daha da iyileşmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde nakit vakıflar, mudârebe ve murabaha gibi faizsiz kâr işlemleri yoluyla orduya et ve benzeri ihtiyaçları karşılamak için kullanılmıştır. Bu vakıflara dair birçok kayıt, yıllık kâr oranlarının %10 ile %13 arasında değiştiğini göstermektedir.⁴⁵³ Osmanlıda para vakıflarının gelişmesi ve yayılmasında şeyhülislamın büyük rolü vardı. Çünkü onlar halktan önce padişahları ikna edip biran evvel uygulamaya geçirmişler. Bu sayede padişahların halka örnek ve önderlik yapmalarını sağlamışlardır.

Osmanlı toplumunda vakıf denilince akla ilk gelen taşınmaz malların vakfedilmesi idi. Para vakıfları ise istisnai bir durumdu. Bu yüzden hem halk hem de devlet tarafından kabul görmesi zaman almıştır. Konu hakkında birçok şey yazılmış fetvalar verilmiş ve şeyhülislamlar arasında tartışmalar yaşanmıştır. Hatta bu tartışmalar devrin padişahlarına kadar uzanmıştır.

Para vakıflarıyla ilgili ilk tartışmalar 16. yüzyılın sonlarında başladı. Çünkü bu dönemde hem vakıf sayısında hem de vakfedilen para miktarında önemli bir artış yaşandı. Para vakıflarında hem nicelik hem de nitelik açısından yaşanan bu artış, tartışmaların da yoğunlaşmasına neden oldu. Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi, para vakıflarıyla ilgili tartışmalara katılan ve Osmanlı tarihinde Şeyhülislam görevinden azledilen ilk kişidir. Tasavvufa karşı bakış açısı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) hakkındaki görüşleri nedeniyle dönemin alimleriyle de ihtilafa düşmüştür. Çivizâde, Rumeli Kazaskeri olduğu dönemde para vakıfları hakkındaki görüşünü açıklamış ve bu uygulamanın yasaklanması için çaba göstermiştir. Ancak bu çabalar, nakit vakıfların meşruiyetini savunan alimlerden gelen tepkilerle karşılaşmış ve bu tür vakıflara uygulanan yasak kısa sürede sona ermiştir.

Para vakıfları hakkında hararetli tartışmaların cereyan ettiği o süreçte birçok risale kaleme alınmıştır. Bu risalelerden ilki Kemalpaşazâde tarafından yazılmıştır. Onu Ebüssuûd Efendi'nin risalesi takip etmiştir. Daha sonra Çivizâde, para vakfının

⁴⁵³ Döndüren, "16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası", s. 65.

caiz olmadığını savunan bir risale kaleme almış ve padişahın bu uygulamanın yasaklanmasını talep etmiştir. Ancak, Bâlî Efendi padişaha, Çivizâde'ye ve Şah Çelebi'ye yazdığı risalelerde padişahın fermanının yaratacağı sakıncaları ve bu vakıfların yasaklanmasının neden olacağı zararları bir dizi argümanla ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁵⁴

Ebüssuûd Efendi, Çivizâde'nin vefatından sonra Kanuni'yi para vakfı yasağını kaldırmaya ikna etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda o, bu yasağın yerinde olmadığını ve para vakfının Rumeli fethinden önce de bölgede uygulanan bir gelenek olduğunu savunmuştur. Ayrıca, para vakfının Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Murad döneminde de var olduğunu, Çivizâde'nin Rumeli Kazaskeri olarak atandığı ve bu uygulamanın meşru olmadığı gerekçesiyle yasakladığı zamana kadar 20 yıl boyunca uygulandığını belirtmiştir.⁴⁵⁵ Bunun özerine Kanuni Sultan Süleyman, Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin başkanlığında bir heyet kurdurup para vakfı konusunun yeniden incelemesini istemiştir. İnceleme sonucu heyet, para vakfının caiz olduğuna, hem dini hem de sosyal açıdan meşru bir temele sahip olduğuna karar vermiştir.

Kemalpaşazâde'nin para vakfını savunan risalesini kaleme alması, makasid eksenli bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir. Zira o, zaman ve mekânın değişiminin hükümleri etkilediğini savunmuş ve bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: “Nitekim Hz. Ömer, müellefe-i kulûba ganimet malından pay vermemiştir. Oysa Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir bu kişilere ganimet malından pay vermişlerdi.”⁴⁵⁶

Hicri 972 yılında Birgivî, çeşitli gerekçelerle para vakfının caiz olmadığını savunan bir risale kaleme alır. Ancak, bu iddiası çeşitli nedenlerden dolayı yankı bulmaz. Çünkü uzun süredir uygulanmakta olması nedeniyle bu uygulamanın yasaklanması, halk arasında büyük maddi kayıplara yol açacaktır. Örneğin bu vakıfların gelirleri, camilerde görev yapan imamlar, müderrisler, medrese öğrencileri ve tekkeler gibi dini ve sosyal kurumların faaliyetlerini finanse etmek için

⁴⁵⁴ Özcan, “Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge”, s. 108.

⁴⁵⁵ Bazı kaynaklara göre Çivizâde, Şeyhülislam görevinden azledilerek yerine Ebüssuûd Efendi'nin getirilmesine ve kendisinin Rumeli Kazaskeri olarak daha düşük bir göreve atanmasına öfkelenmiştir. Bunun özerine Kazaskerlik görevine gelir gelmez yaklaşık 300 yıldır Rumeli'de uygulanan para vakıflarını yasaklayan bir fetva yayınlamıştır.

⁴⁵⁶ Özcan, “İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi”, s. 40.

kullanılmaktaydı. Bu kurumların gelirlerinin kesilmesi, faaliyetlerini sekteye uğratabacaktı. Ebüssuûd Efendi'nin nakit vakıfların caiz olduğunu ve tescil edilmesi gerektiğini savunan fetvasından sonra vakıf sahiplerinin çoğu, para vakfına yönelmiştir. Çünkü bu vakıflar, gayrimenkul vakıflara göre daha esnek bir yapıya sahipti. Özellikle yangınlar sonucunda vakıf arazilerinin zarar görmesi ve gelirlerin azalması, gayrimenkul vakıfların cazibesini azaltmıştır. Bu nedenlerden dolayı alimler, halkı paralarını şer'i kurallara uygun bir şekilde ticaret veya murabaha gibi alanlarda değerlendirmek üzere vakfetmeye teşvik ettiler.

Ebüssuûd Efendi, para vakfı konusundaki fetvasını verirken edille-i şer'îyyenin yanında örf ve adetleri de bir kaynak olarak kullanmıştır. Bu yaklaşımı, para vakfına karşı çıkan diğer alimlerin fetvalarında görülmemektedir. Örneğin Çivizâde, kendi görüşünü para vakfının meşruiyetine dair şer'i herhangi bir delilin bulunmamasına dayandırmıştır. Birgivî ise ayrıca bu uygulamanın faiz içerdiğini de eleştiri olarak zikretmiştir. Görüldüğü gibi Ebüssuûd Efendi hem teorik hem de pratik açıdan isabetli bir yol izlemiştir. Fetvasını verirken öncelikle İmam Muhammed'in, "vakfına dair teamül oluşmuş her türlü taşınır mal vakfedilebilir" görüşüne dayanmıştır. Ayrıca, o dönemde yaygın olarak uygulandığı için İmam Züfer'in konu hakkındaki açıkça görüşünü de dikkate aldığı söylenebilir. Örf, şerîatta muteber bir kaynak olduğundan Ebüssuûd Efendi fetvasını gerçek hayata uygularken onu bir araç olarak kullanmıştır. İmam Züfer'in para vakfının caiz olduğunu açıkça savunan bir fetvası olmasına rağmen o bu fetvayı esas almamıştır. Bunun, İmam Züfer'in Hanefi mezhebinde önemli bir yere sahip olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Uygulamada ise Ebüssuûd Efendi, nakit paraların murabaha (günümüzdeki anlamıyla) gibi meşru finansal araçlar aracılığıyla değerlendirilmesini şart koşmuş ve faizden uzak durulmasını vurgulamıştır. Zaten Birgivî'nin eleştiri noktalarından birisi de faiz işlemine yönelikti.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Osmanlı döneminde para vakfı konusunda oldukça sert tartışmalar yaşanmıştır. Hem Çivizâde hem de Birgivî'den

gelen eleştiriler bunun göstergesidir. Öte yandan Bâlî Efendi⁴⁵⁷ ve Ebüssuûd Efendi'nin risalelerini⁴⁵⁸ okuyan biri, her iki alimin de konuya daha yumuşak bir açıdan yaklaştığını görebilir. Bu bağlamda paranın vakfına karşı çıkanlar meseleye daha çok öznel yaklaşırken, savunanlar daha çok objektif ve bilimsel yaklaşmışlardır denilebilir.

Sonuç olarak, Ebüssuûd Efendi ve Birgivî, aynı mezhebe mensup ve aynı dönemde yaşamış olmalarına rağmen, farklı fıkhi kişiliklere sahiptirler. Özellikle para vakfı meselesinde Ebüssuûd Efendi'nin makasid eksenli bakış açısı net bir şekilde görülmektedir. O, fetvasını verirken zaman ve mekânın şartlarını göz önünde bulundurmıştır.

⁴⁵⁷ Özcan, “Sofyalı Bâlî Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları”.

⁴⁵⁸ Ebüssuûd Efendi, *Risâle fî cevâzi vakfi 'n-nukûd*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDEKİ PARA VAKFI UYGULAMALARI

3.1. Temel Kavramlar: Menkul Kıymetler ve Fonlar

Sakk/صك: Sözlükte bir şeyi başka bir şeye güçlü bir şekilde vurmak anlamına gelir.⁴⁵⁹ Farsça kökenli bir kelime olup çoğulu صك, أصك, صكك şeklindedir.⁴⁶⁰ Sakk, terim olarak işlemlerin, raporların ve dava belgelerinin yazıldığı kitaptır.⁴⁶¹

Sened/Tahvil: Sözlükte dağ vb. yeryüzünde yüksek olan şey anlamındadır.⁴⁶² Dayanma yeri ve güvenilen şey anlamına da gelir. Bu yüzden borç senetleri için de kullanılır.⁴⁶³ Nitekim ıstılahta “sened”, hakları belgeleyen ve mahkemede hak iddiasını kanıtlamak için geçerli olan yazılı bir gereklilik şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁶⁴ Bu tanım eskidir ve kapsamı dar olduğundan çağın gereksinimlerini karşılamaz. Bu nedenle sened kavramı, alacaklıya belirli bir tarihte haklarını talep etme yetkisi veren borç belgesini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Dolayısıyla sened, belirli bir tarihte hamiline, belirlenmiş bir faiz karşılığında borç tutarını taahhüt eden yazılı bir belgedir. Senetler hükümetler, şirketler ve yan kuruluşları tarafından halka arz edilir.⁴⁶⁵

Günümüzde, “sened” terimi yerine “sukûk” teriminin kullanımı yaygınlaşmıştır. Nitekim İslam Fıkıh Akademisi, “senedât” ifadesi yerine “sukûku'l-istitsmâr”⁴⁶⁶ ve “senedâtü'l-mukâraza”⁴⁶⁷ ifadelerini kullanmıştır. Günümüz İslam

⁴⁵⁹ Ferâhidî, *Kitabü'l-'ayn*, c. 5, s. 275; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, c. 10, s. 457.

⁴⁶⁰ Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, s. 177.

⁴⁶¹ *el-Mevsû'a'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, c. 25, s. 262.

⁴⁶² Ferâhidî, *Kitabü'l-'ayn*, c. 7, s. 228; İbn Fâris, *Mekâyisü'l-luğa*, c. 3, s. 104.

⁴⁶³ *el-Mevsû'a'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, c. 24, s. 192.

⁴⁶⁴ *el-Mevsû'a'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, c. 24, s. 192.

⁴⁶⁵ Zuhaylî, *el-Muâmelâtü'l-mâliye el-muâsıra*, s. 362.

⁴⁶⁶ Sukûku'l-istitsmâr, İslam hukukuna uygun olarak çıkarılan ve belirli varlıklara dayanan yatırım araçlarıdır. Bu araçlar, eşit değerinde hisseleri temsil eden ve yatırımcılara kar ve zararda ortaklık imkânı sunan eşit değerli belgelerdir. Eşref Devvâbe, *es-Sukûku'l-İslamiyye*, Dârü's-Selâm, 1. Baskı, 2009, s. 19, 20.

⁴⁶⁷ Mukaraza, emek sermaye ortaklığına dayanan bir yatırım aracıdır. Bu ortaklıkta eşit değerli birimlere bölünmüş ve sahiplerinin isimlerine kayıtlı mülkiyet senetleri ihraç ederek paylaşılır. Bu senetler,

hukukçuları da klasik faizli tahvillerle karışmaması için sukûk ifadesini tercih ederler.⁴⁶⁸

Sehm/Hisse: Sözlükte pay ve nasip anlamına gelir.⁴⁶⁹ Savaşa katılanların ganimetten aldıkları pay anlamına da gelen sehm kelimesi,⁴⁷⁰ iktisadi bir terim olarak eşit değerde, bölünemez, ticari yollarla devredilebilen ve yatırımcıların sermayeye katkıda buldukları şirketlerde sahiplik haklarını temsil eden bir belgedir.⁴⁷¹ Sehm, bir yatırımcının belirli bir şirkette sahip olduğu hisse sayısını ve sahip olduğu hakları gösteren bir belgedir.

İstismâr/Yatırım: Mastar olan bu kelime ağaçların taşıdığı meyve ve ürünler anlamına gelen ثمر kelimesiyle aynı kökten gelmektedir.⁴⁷² ث-م-ر kökü, bir şeyden doğan diğer şeyler anlamında olup daha sonra istiare yoluyla başka anlamlarda da kullanılmıştır.⁴⁷³ Örneğin ثمر الرجل ماله cümlesinde mecazi anlamda adam malını değerlendirdi, arttırdı anlamında kullanılmıştır.⁴⁷⁴ Yatırım anlamındaki istismâr kavramı da bu kökten gelmez. İstismar, paraların üretimde kullanılması demektir. Bu kullanım, ya makine ve hammadde satın alarak doğrudan ya da hisse senedi ve tahvil satın alarak dolaylı olarak gerçekleştirilebilir.⁴⁷⁵ Terim olarak istismâr, dinen mubah sayılan yatırım araçları kullanarak vakıf varlıklarının (ister maddi varlıklar isterse gelirin) değerini artırma işlemidir.⁴⁷⁶

Menkul Kıymetler/الأوراق المالية : Ekonomi dilinde menkul kıymetler, hisse senedi ve tahvil gibi halk arasında alınıp satılan değer kağıtlarıdır. Bu işlem, günlük

sahiplerinin sermayede ve bu sermayeden elde edilen karlarda, her birinin oransal paya sahip olduğunu gösterir. *Mecma'ü'l-fikhi'l-İslâmi*, s. 120.

⁴⁶⁸ Devvâbe, *es-Sukûku'l-İslamiyye*, s. 19.

⁴⁶⁹ Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, s. 156; Ferâhidî, *Kitabü'l-'ayn*, c. 4, s. 11; İbn Fâris, *Mekâyîsü'l-luğa*, c. 3, s. 111.

⁴⁷⁰ *el-Mevsû'a'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, c. 22, s. 257.

⁴⁷¹ Zuhaylî, *el-Muâmelâtü'l-mâlîye el-muâsıra*, s. 362.

⁴⁷² Ferâhidî, *Kitabü'l-'ayn*, c. 8, s. 223; Feyûmî, *el-Misbâhü'l-münîr*, c. 1, s. 84.

⁴⁷³ İbn Fâris, *Mekâyîsü'l-luğa*, c. 1, s. 388.

⁴⁷⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, c. 10, s. 334.

⁴⁷⁵ *el-Mu'cemü'l-vasît*, c. 1, s. 100.

⁴⁷⁶ Geçmişteki fıkıh alimleri, “istismâr” ifadesi yerine “et-tesmîr”, “el-istinmâ” ve “et-tenmiye” ifadelerini kullanmışlardır. Hammâd, *Mu'cemü'l-mustalahâti'l-mâlîyye ve'l-iktisâdiyye*, s. 51.

gazetelerde vb. ilan yollarıyla veya Menkul Kıymetler Borsası adı verilen özel pazarlarda gerçekleştirilir.⁴⁷⁷ Bazı kaynaklarda menkul kıymetler, “şirketler veya devletler tarafından ihraç edilen ve borsa gibi piyasalarda işlem görebilen hisse senedi ve tahvil gibi değerli belgeler” şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁷⁸

Geleneksel finans terminolojisinde hisse senedi ve tahvil gibi tüm menkul kıymetleri kapsayan genel bir terim olarak “sakk” ifadesi kullanılmıştır.⁴⁷⁹

Yapılan bu tanımlardan hareketle menkul kıymetlerin en önemli özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Menkul kıymetler, sukûktan ibarettir.
- Menkul kıymetler, hisse senedi ve tahvil olmak üzere ikiye ayrılır.
- Menkul kıymetler, genel veya özel olarak işlem görebilir.
- Menkul kıymetler, gerçek veya tüzel kişiler tarafından piyasaya sürülebilir.
- Menkul kıymetler, genellikle insanlar arasında alınıp satılabilir yani ikincil piyasalarda işlem görürler.

3.2. Fonlar ve Menkul Kıymetlerin Vakfedilmesi

Menkul kıymetler, İslam ekonomisinde yeni bir finansman aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu araçlar, vakıf paralarının değerlendirilmesinde ve vakıf kuruluşlarının amaçlarını gerçekleştirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Menkul kıymetlere yatırım yapmanın çeşitli yolları vardır ve her biri kendine özgü fıkhi hükümlere tabidir. Vakıf sukûkları bu yeni yatırım enstrümanlarının başında yer alır. Vakıf sukûkları eşit değerinde hisse senetleridir ve sahibine geçici olarak vakfedilmiş bir malın mülkiyetinde ortak bir hak olduğunu belgeler.⁴⁸⁰ Bu sukûklar, belirtilen sürenin sonunda geri ödenir. Vakfeden, sukûk bedelinin tamamını geri alma veya bir kısmından feragat etme

⁴⁷⁷ Zuhaylî, *el-Muâmelâtü'l-mâliye el-muâsıra*, s. 362.

⁴⁷⁸ Muhammed Osman Şebîr, *el-Muâmelâtü'l-mâliye el-muâsıra fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dârü'n-Nefâis li'n-neşri ve't-tevzî', 6. Baskı, 2007, s. 196.

⁴⁷⁹ Rabia bnt. Zeyd – Aîşe bnt. Halid, “Devrû's-sukûki'l-vakfiyye fi temvîli't-tenmiyeti'l-müstedâme”, *Mecelletü Edâi'l-Müessesâti'l-İslamiyye*, sayı: 2, 2012, s. 208.

⁴⁸⁰ Hüseyin b. Yunus, “Hendesetü'sukûki'l-vakfiyye”, *el-Mü'temerü'l-İslâmî li'l-Evkâf*, Mekke, 2017, s. 26.

hakkına sahiptir. Bunun için “itfâ” tabiri kullanılır. Vakıf alanında selem, mukâraza, istisnâ’, müşâreke ve icâre sukûkları gibi yatırım aracı olarak kullanılan birçok İslami sukûk çeşidi vardır. Bu bağlamda, Fıkıh Akademisi, vakıfların onarılması ve gelirlerinin değerlendirilmesi için mukâraza sukûklarından yararlanmayı teşvik etmiş ve bunun için birtakım kurallar belirlemiştir.⁴⁸¹

Vakfa ait fonlar, “vakıf şirketi” olarak bilinen ve eşit değerde hisselerden oluşan bir anonim şirket kurarak da değerlendirilebilir. Vakıf şirketi, vakfın şartlarını taşır. Doğası gereği, şirket hisselerinin arzına başlanmasından itibaren, arzın kapatıldığı ana kadar şirket varlıkları, nakit olarak bulunur. Daha sonra şirket bu varlıkları duruma göre yatırım enstrümanlarına dönüştürür.⁴⁸² Şirket sona erer veya tasfiye edilirse vakfedilmiş hisseler veya kalanı, vakfın amacına benzer faaliyette bulunan diğer vakıflara dağıtılır. Bu mümkün değilse fakirlere ve yoksullara dağıtılır.⁴⁸³ Bu şekilde yıl sonunda kar getirmeyen hisseler, mahsul vermeyen tarlaya benzetilir. Nitekim gelir olmasa da temel unsur yani toprak, hala yerindedir. Burada da durgunluk, kârı ve getiriyi etkilese de hisseler hala yerindedir.

Vakfedilen paralar, belirli bir şirketten hisse satın alıp bu hisselerin mülkiyetini vakfetmek, kârını da hayır kurumlarına veya vakıf şartlarına uygun şekilde dağıtmak suretiyle de değerlendirilebilir.

Vakıf yatırımlarında fonlar, yenilikçi bir araç olarak kabul edilir ve pek çok büyük proje bu fonlar aracılığıyla inşa edilir. Dolayısıyla vakıf fonları, birden fazla proje oluşturmak için likit (para) toplama ve bu projelerden elde edilen kârın vakıf şartlarına göre dağıtılmasından ibarettir.

Vakıf fonlarındaki paralar, İslam hukukuna uygun murâbaha, selem, istisnâ’, icâre vb. yollarla değerlendirilebilir. Bunlara fıkıh konseyleri, İslami bankaların ve finans kurumlarının fikhi denetim kurulları ve günümüz âlimleri tarafından

⁴⁸¹ İslam Fıkıhı Konseyinin mukâraza sukûklarıyla ilgili aldığı 4/30 sayılı karar.

⁴⁸² Eşref Muhammed Devvâbe, *et-Temvîlu bi'l-vakf, min hilâli eş-şerike'l-vakfiyye*, s. 351.

⁴⁸³ Mahmud Sertâvî, “Vakfî'l-eshümi ve's-sukûk vel-hukûk ve'l-menâfi”, Uluslararası İslam Fıkıhı Akademisi 19. dönem toplantısı, Birleşik Arap Emirlikleri, 2009.

onaylanmış yeni bazı yatırım araçları da ilave edilebilir. Ortaklık, mülkiyete dönüşen ortaklık, azalan ortaklık, mülkiyete dönüşen kira (Açık uçlu leasing), modern yöntemlerle mudârebe veya murâbaha ve otofinansman bunlardan bir kaçıdır.⁴⁸⁴

Vakıf fonunda toplanan para vakfın ana malıdır ve yok olmaması için yatırıma dönüştürülmeli ve risklerden korunmalıdır. Bu tür vakıflar hem bireysel hem de kolektif olabilir. Ancak uygulamada daha yaygın olan kolektif vakıflardır.

3.3. İslam Hukuku Açısından Fon ve Menkul Kıymetlerin Vakfı

3.3.1. İslam Hukuku Açısından Menkul Kıymetlerin Vakfı

Muâmelât konularında haram olduğuna dair bir delil olmadıkça asıl olan mübah olmasıdır. İslam öncesi dönemde Arap Yarımadası'nda kullanılan çeşitli finansal araçlar vardı. İslam bunlardan bazılarını yasaklarken bazılarında birtakım düzenlemeler yaparak onaylamıştır. Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onayladığı ve ilkelerini belirleyerek meşru hale getirdiği, selem akdidir.⁴⁸⁵

Vakıf hisselerinin ikincil piyasada alınıp satılması yoluyla işlem görmeleri, yeni bir tür finansal işlemdir. Menkul kıymetler de taşınır mallar kapsamında olduğundan menkul kıymetler vakfı, taşınır mal vakfı hükümlerine tabi olur. Aynı şekilde vakıf sukûkları da meşruiyetini paranın vakfedilebilmesinden alır. Dolayısıyla bunların ihracı için vakfın rükünleri olan vâkıf, vakfedilen, mevkufu aleyh ve sığa, şarttır. Vakıf sukûklarında bu şartların tahakkuk ettiği söylenebilir. Nitekim sukûk hamilleri vâkıfı, sukûkların karşılığı para mevkufu, elde edilen karlardan faydalanacak olan kuruluş mevkufu aleyhi, arz duyurusunda yer alan bilgiler ise vakfın sığasını oluşturur.

Sukûkların alım satımı şeran caizdir. Hisse senetlerinin ise caiz değildir. Bunun sebebi, hisse senedi alım satımının vakfedilen para üzerinde risk

⁴⁸⁴ Zuhaylî, *es-Sanâdikü'l-vakfiyyetü'l-muâsira*, s. 30.

⁴⁸⁵ İbn Abbas'tan rivayet olduğuna göre Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde insanlar selef/selem akdi yapıyorlardı. Bunun özerine Efendimiz, "Kim bir şeyde selem yaparsa belli ölçek ve belli tartı ile belli müddete kadar yapsın" buyurdu. Müslim, *Sahîh*, Kitabü'l-müsâkat, Hadis no: 1604; Buhari, *Sahîh*, Kitabü's-Selem, Hadis no: 2240.

oluşturmasıdır. Buna karşılık, belirli bir şirketin ortak mülkiyet hisselerinin vakfedilmesi, şirketin işlemlerinin haramdan uzak olması şartıyla şer'an caizdir. Bu, Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi tarafından da onaylanmıştır. Nitekim Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin 19. Dönem toplantısında, şer'an mülkiyeti caiz olan şirket hisselerinin, sukûkların, manevi hakların, menfaatlerin ve yatırım birimlerinin vakfedilebileceğine karar verilmiştir. Çünkü bu tür varlıklar, şer'an mal olarak kabul edilmektedir.⁴⁸⁶ Bu kararın birtakım sonuçları olmuştur.

Fıkıhçıların büyük çoğunluğuna göre vakfedenin vakıftan dönme veya vakfi satma şartı geçersizdir. Bu nedenle vakıf şirketi faaliyette olduğu sürece vakıf hisseleri hiçbir şekilde tedavüle sokulmamalıdır.⁴⁸⁷

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, vakfedilebilen hisse senetleri, şer'î açıdan mal olarak kabul edilen hisse senetleridir. Bu yüzden alkollü içki üreten şirketlerin hisseleri vakfedilemez. Buna karşılık faizle işlem yapan şirketlerin hisseleri şer'î açıdan mal olarak kabul edilir. Ancak bu tür hisselerin satılması ve faizle işlem yapan bankalarla borç verme veya alma şeklinde işlem yapılması haramdır.⁴⁸⁸

Bazıları vakıf hisselerini satın başka vakıf hisseleri satın alma şeklinde bir yolla vakıf hisselerinin tedavüle sokulma imkanını savunabilirler. Ancak bu durum pratikte oldukça zordur. Çünkü bu durumda sadece vakıf hisselerinin alınıp satıldığı ikincil bir piyasa olması gerekir. Ayrıca bu, vakıfların istikrarının ve gelişiminin önünde engel teşkil edecek, vakıflar arasında istenmeyen bir rekabete de yol açacaktır. Bu nedenle vakıf hisselerinin alınıp satılmasının yasaklanması daha uygundur.⁴⁸⁹

Tahvillerin vakfedilmesi ve faizinden yararlanılması şer'an caiz değildir. Çünkü tahvillerde şer'an haram olan faiz işlemi vardır. Geleneksel tahvillerin haram olduğu, İslam Fıkıh Akademisi'nin 6. Dönem toplantısında alınan 62/11/6 sayılı kararla belirlenmiştir. Bireysel ve kolektif çabalar, bu tahvillere şer'î bir alternatif

⁴⁸⁶ İslam Fıkıh Akademisinin konu hakkında 2009 tarihinde alınan 181 (7/19) sayılı kararı.

⁴⁸⁷ Devvâbe, *et-Temvîlu bi'l-vakf, min hilâli eş-şerike'l-vakfiyye*, s. 355.

⁴⁸⁸ Müniz el-Kahf, *el-Vakfû 'l-İslâmî tatavvuru idâretuhu tenmiyetuhu*, s. 162.

⁴⁸⁹ Devvâbe, *et-Temvîlu bi'l-vakf, min hilâli eş-şerike'l-vakfiyye*, s. 357.

bulmaya yönelmiştir. Bu bağlamda İslam Fıkıh Akademisi, 588/08/عـ sayılı kararında, belirli şartlar ve koşullar altında mukâraza ve istismâr tahvillerinin caiz olduğunu beyan etmiştir. Bu karar ciddi bazı çalışmalara dayanmaktadır.⁴⁹⁰

İslam Fıkıh Akademisi, vakıf mallarının yatırımı için genel şartlar belirlemiştir. Bu şartlar şunlardır:⁴⁹¹

- 1) Yatırım alanı ve biçimlerinin meşru olması.
- 2) Riskleri azaltmak için yatırım alanlarının çeşitlendirilmesi, teminat ve kefalet alınması. Yatırım projeleri için gerekli ekonomik fizibilite çalışmalarının yapılması ve sözleşmelerin belgelenmesi.
- 3) Ticari ve yatırım teamüllerine uygun olarak en güvenli yatırım araçlarının seçilmesi ve yüksek riskli yatırımlardan kaçınılması.
- 4) Vakıf mallarının, vakfın amacına ve malın türüne uygun meşru olan şekillerde yatırılması. Bu yatırım, vakfın kendisini ve değerini korumalı ve faydalanicıların lehine olmalıdır. Buna göre, vakıf malları aynî mal ise, mülkiyetinin devrine yol açmayacak şekilde yatırılmalıdır. Nakit para ise mudârebe, murâbaha ve istisnâ' gibi tüm meşru yatırım araçlarında yatırılabilir.
- 5) Yatırım işlemleri hakkında periyodik olarak bilgi verilmesi, bilgilerin yayınlanması ve ilan edilmesi.
- 6) İhtiyatlık ilkesi gereğince, vakıf mallarına zarar verebilecek riskleri önlemek için piyasayı bilen uzmanlardan yardım alınması.
- 7) Vakıf paralarının yatırımının çeşitlendirilmesi için, çeşitli şer'î finansal ürünlere sahip güvenilir İslam bankaları ve finans kuruluşlarıyla ortaklıklar kurulmalı.
- 8) Herhangi bir yatırıma başlamadan önce vakfedilen ana paranın miktarında veya değerinde meydana gelebilecek azalmaya veya düşüşe karşı mümkünse artan gelirden ayrılacak bir yedek fon oluşturulmalıdır.

⁴⁹⁰ Ali Karadağî, "İstismârü'l-vakfi el-esâlibü't-taklîdiyye ve'l-hadîse", *Mecelletu Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, sayı 13, s. 487.

⁴⁹¹ İslam Fıkıh Akademisi'nin vakıf gelirlerinin değerlendirilmesi hakkında 140 (6/15) sayılı kararı.

3.3.2. İslam Hukuku Açısından Vakıf Fonları

Vakıf fonları, vakıf sahiplerinin şart koştuğu amaçlar doğrultusunda kullanılmak üzere, vakıf mallarının toplanması, yatırılması ve gelirlerinin dağıtılması için oluşturulan araçlardır. Dolayısıyla vakıf fonlarının fikhi dayanağı, para vakıflarıdır. Çünkü bu tür fonlar da birden fazla kişinin iştirakiyle kurulan kolektif vakıf kategorisine dahildir. Kolektif vakıfların hükmü, ferdi vakıfların hükmünden farklı olamaz. Doğası gereği fonun temeli nakit olduğu için nakit vakfı hükmünü alır.⁴⁹² İslam Fıkıh Akademisi de vakıf gelirleri ve satışı ile ilgili yatırım hakkındaki 140 (15/6) sayılı kararıyla bu tür yatırımları onaylamıştır. Kararda şu ifadeler yer almaktadır: “Nakit paranın, karz-ı hasen ve -doğrudan veya birden fazla şahsın tek bir fonda birleşmesi yoluyla- yatırım yapmak için vakfedilmesi caizdir.”

3.3.3. Vakfa Ait Fonların ve Menkul Kıymetlerin Zekâtı

İslam hukukçuları, vakıf mallarının zekâtı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu farklılık, vakfedilen malın mülkiyetinin kimde olduğu konusundaki farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır. Mülkiyeti vâkıfa veya mevkuflu aleyhe aittir diyenlere göre vakıf malı, zekâta tabidir. Mülkiyeti Allah’a aittir diyenlere göreyse vakfedilen malda zekât yoktur.⁴⁹³

Maliki mezhebi ister âm ister has olsun, yatırım için vakfedilen paraların zekâta tabi olduğunu savunmuştur. Diğer mezhepler ise sadece has vakıfların nakdi varlıklarında zekâtın vacip olduğunu savunmuştur. İslam Fıkıh Akademisi ve Mali Kurumlar Muhasebe ve Denetim Kurulu da bu konuda çoğunluğun görüşünü benimsemiştir.

Bazı fıkıhçılar zekât açısından vakıfları, hayır amaçlı vakıflar, aile vakıfları ve müşterek vakıflar olmak üzere üçe ayırmıştır. Buna göre vakfedilen malın faydalanıcısı kamu ise (örneğin yoksullar, fakirler veya camiler) zekât vacip değildir. Çünkü vakfedilen malın faydalanıcısı belirli değildir. Ancak vakfin faydalanıcısı aile

⁴⁹² Heyet, *es-Senâdikü'l-vakfiyye el-istismâriye*, el-Cezire Bankası Yayınları, Riyad, 2021, s. 68.

⁴⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, c.3, s. 52; İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 2, s. 259; İbn Receb, *el-Kavâid*, c.3, s. 360.

veya belirli bir şahıs ise, vakfedilen malın faydalanıcısı zekâtı çıkarmak zorundadır. Çünkü vakıf malından kendisi yararlandığı için vakıf sahibinden zekât sorumluluğu düşer. Zira vakıf sahibi hem mülkiyete hem de faydaya aynı anda sahip olamaz.

Sonuç olarak vakfın faydalanıcısı vakıf sahibinin akrabaları veya belirli bir kişiye zekât vaciptir. Zekâtı çıkarmak için paranın nisaba ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Bu durumda vakfedilen para fonda ise, bir yılın geçmesi ve nisap miktarına ulaşması halinde zekâtı verilir. Ancak sukûk gibi kâğıt menkul kıymetler şeklinde ise zekât, sukûkun nominal değerinin nisap miktarına ulaşması ve bir yılın geçmesi halinde verilir. Vakfa ait tek bir sukûkun nominal değerinin nisap miktarından az olması durumunda birden fazla sukûku bir araya getirilerek zekâtı çıkarılır. Yatırım amaçlı olanlarda zekât oranı %2,5'tur. Ticaret amaçlı olanlar ise, ticari malların zekât hükümlerine tabidir.

İslam Fıkıh Akademisi'nin şirket hisselerinin zekâtı hakkındaki kararı şu şekildedir:

“Şirket hisselerinin zekâtından hisse sahipleri sorumludur. Bununla birlikte zekât, şirket yönetimi tarafından hisse sahipleri adına aşağıdaki durumlarda çıkarılabilir:

-Şirket ana sözleşmesinde böyle bir madde yer alıyorsa.

-Genel kurul tarafından böyle bir karar alınır.

-Devlet yasaları şirketleri zekât çıkarmaya zorunlu kılıyorsa.

-Hisse sahibi, şirket yönetimine hisselerinin zekâtını çıkarması için yetki vermişse.”⁴⁹⁴

Aynı kararda şu hüküm de yer almaktadır: “Zekâtın vacip olmadığı hisselerin payı, zekât hesabından düşülür. Bu hisseler şunlardır: Devlet hazinesi hisseleri, hayır amaçlı vakıf hisseleri, hayır kurumlarına ait hisseler ve gayrimüslimlere ait hisseler.”

Bu hususta İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Kurulu'nun da aynı şekilde fetva verdiği görülmektedir. Nitekim kurulun fetva metninde şu ifadeler yer alır: “Hayır kurumlarına vakfedilen mallarda zekât yoktur. Ancak aileye vakfedilen

⁴⁹⁴ İslam Fıkıh Akademisinin şirket hisselerinin zekâtı hakkındaki 28 (4/3) sayılı kararı.

mallarda (zürrî vakıf) zekât, yıl sonunda kalan gelirden çıkarılmak üzere faydalanıcısına vaciptir.”⁴⁹⁵

3.4. Hisse Senedi, Sukûk ve Fon Vakfı Uygulama Modelleri

Bu bölümde sağladığı önemli kârlar sayesinde hayır kurumlarına ve ihtiyaç sahiplerine katkıda bulunan modern bazı yeni nakdi vakıf modelleri incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle Endonezya'nın, İslam Kalkınma Bankası tarafından birincilik ödülü alan “Para Vakıfına Bağlı Perakende Sukûk” uygulaması (CWLS) incelenecektir. Ardından günümüzde uygulanan iki vakıf fonu modeli üzerinde durulacaktır. Birincisi Uluslararası Vakıf Fonu modeli, ikincisi İslam Kalkınma Bankası Vakıf Fonu modeli. Son olarak hisse senedi vakıflarından örneklerle yer verilecek ve bu alandaki önemli rollerine temas edilecektir.

3.4.1. Hisse Senedi Vakıfları İle İlgili Deneyimler

Hisse Senedi Vakıfları veya kısaca ifade etmek gerekirse vakıf hisseleri, vakıf fonlarının yatırımı alanında geliştirilen yeni finansman yöntemlerinden biri olup özellikle nakdi vakıflarda önemli bir rol üstlenmiştir. Bazı Arap ve İslam ülkelerinde yaygın olan bu yöntem, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve altyapı gibi çeşitli alanlardaki büyük projeler için İslami finansman aracı olarak etkinliğini kanıtlamıştır.

Vakıf hisseleri fikri, 1981 yılında Malezya Johor eyaleti müftüsünün Perlis'te düzenlenen dini konsey başkanları toplantısında yaptığı bir öneriyle başlamıştır. Daha sonra, 1982 yılında Ulusal Konsey Fetva Komitesi toplantısında bu fikir onaylanmış ve 1992 yılında Johor eyalet hükümeti tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Penang eyalet hükümeti de 1994 yılında bu sistemi benimsemiştir. Bu hisse gelirinin %50'si okul, hastane ve cami inşası gibi genel hayır işlerine tahsis edilir. %30'u kalkınma, yatırım ve şirketler aracılığıyla hisse senedi alımı için kullanılır. Geriye kalan %20'si ise eyaletteki vakıf fonlarının idari masraflarını karşılamak amacıyla ayrılır.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ İslam Finansal Kurumları Muhasebe ve Denetim Kurulu, Madde 3/1/6, s. 570.

⁴⁹⁶ Sami es-Selâhât, *Tecrübetü'-vakfi fi Malezya 'arzun tarihî ve rü'yetün nakdiyye*, s.

Johor hükümetinin vakıf hisseleri yönteminin gelişiminde oynadığı olumlu rolü vurgulamak gerekir. Nitekim hükümet, vakıf mallarını arazi, konut ve mülkiyet devir vergileri de dâhil olmak üzere tüm devlet vergilerinden muaf tutma kararı almıştır. Bu durum, eyalette gelir vergisinden muaf tutulan vakıf hisselerinin satın alınmasını teşvik etmiş ve birçok Müslümanın bu sisteme katkıda bulunmasına vesile olmuştur.⁴⁹⁷

Vakıf hisseleri fikri, Körfez ülkelerinde son on yılda ortaya çıkmıştır. İlk uygulama, 1999 yılında Umman ve Kuveyt'te yapılmış, ardından 2001 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nde başlamıştır. Ancak fikir, 2004 yılında büyük bir ilgi gördü. Bunun nedeni, reklam kampanyaları, medya araçları ve çeşitli merkezlerde, kulüplerde ve toplantılarda yapılan tanıtım kampanyalarıydı. Birleşik Arap Emirlikleri'nde Vakıflar Genel Sekreterliği'nin kurulması ve vakıf hisselerinin satış noktalarının açılması, vakıf anlayışının toplum içinde yerleşmesini ve vakıf fonlarının en verimli şekilde yönetilmesini amaçlamıştır.⁴⁹⁸

Vakıf hisselerini üç türe ayırmak mümkündür: Birinci tür, belirli bir şirketin hisselerinin tamamının veya bir kısmının vakfedilmesidir. İkinci tür, vakfeden kişinin belirli projelerde hisse alıp bunları vakfetmesidir ve elde edilen yıllık kârlar vakfedenlerin şartları doğrultusunda harcanır. Üçüncü tür ise vakıf hisseleriyle ticaret yapmaktır şöyle ki; vakfeden, belirli bir miktar parayı vakfeder ve bu parayla hisseler alır, hisselerin değeri arttıkça satar. Elde edilen kâr ise hayır işlerine veya vakfedenin belirttiği şekilde harcanır. Bu durumda ticaret hisse senetleri üzerinde yapılırsa da esas vakfedilen şey para olup, hisse senetleri değildir. Nitekim *Müdevvenetü ahkâmi'l-vakfi'l-fikhîyye*'de konuyla ilgili şu ifadeye yer verilmiştir:

“Karı artırmak veya kayıpları sınırlamak amacıyla, meşru ticaret kurallarına uygun olarak vakıf hisselerinin satışına, izin verilir. Elde edilen gelir,

⁴⁹⁷ İntisâr Abdulcebbâr Mustafa, *el-İstismâr fi'l-vakfi's-sünnî fi'l-'Irâk fi dav'i tecrübeti Johor Maleziya, dirase tahlîliye nakdîyye*, Risâletu Doktora, Akademiyetü'd-Dirâsât el-İslâmîye, Cami'atü'l-Mâlayâ, Kualalampûr, 2017, s. 226.

⁴⁹⁸ Sawar, Marwa – Ayash, Zubayr, “Musahematü's-sukûk al-vakfiyya fi ta'azîzi's-suhûmi'l-mali, Dirasetü tecârîb mecmû'a mine'd-düve'li'l-İslamiyye”, *Meceletü'd-Dirasati'l-İktisadiyye ve'l-Maliya*-2022, c. 15, s. 276.

belirlenen harcamalara dağıtılır ve ana para ile başka hisseler satın alınır. Bu durum, vakıf mallarının değiştirilmesi kuralına aykırı değildir. Çünkü burada asıl vakıf hisseler değil, nakit paradır. Bu nedenle vakıf yöneticisi bunlarla ticaret yapabilir; karları artırmak amacıyla veya hisse değerinin düşmesi nedeniyle zararları önlemek için alışveriş yapabilir.”⁴⁹⁹

İlk tür ile ilgili olarak, Filistin’deki hisse senedi vakfı deneyimi örneği verilebilir. Nitekim merkezi Gazze Şeridi’nde bulunan Filistin Vakıf Bankası’nın⁵⁰⁰ hisse senetleri de yakın dönemde vakfedilmiştir. Bu vakıf, sermayesi yüz milyon hisse senedine bölünmüş bir nakit hisse vakfıdır.⁵⁰¹ Filistinlilerin Gazze Şeridi’nde maruz kaldıkları ambargo ve savaş koşulları, yetkilileri bu hususta çözüm yolları aramaya sevk etmiştir. Ekonomiyi canlandırmak amacıyla, Filistin Vakıflar Bakanlığı, Filistin Vakıf Bankası ile iş birliği yaparak bir vakıf bankası kurmuştur. Bu fikrin temeli, bölgedeki ticaretin zorlu koşulları göz önüne alındığında, mal sahipleri için güvenli ve helal bir yatırım ortamı oluşturma amacına dayanıyordu. Gazze’deki tüm fıkhi mezhepleri temsil eden Fıkhi İctihat Konseyi, bankanın dini danışmanıdır. Ayrıca, banka üzerinde şer’i denetim yapacak bir komite görevlendirilmiş olup, bu komite yatırım gelişimine dair tüm sistemler, düzenlemeler, yatırım modelleri ve ilgili fikirleri inceleme görevine başlamıştır. Banka, pek çok şirketi barındıran bir holdinge dönüşecek ve bu şirketler aracılığıyla çeşitli ürünlerin satışı ve tedariki sağlanacaktır. Diğer bir ifadeyle banka, farklı ürünlerin sergilendiği mağazalara sahip olacak ve tüm işlemler, dini kurallara uygun şekilde yapılacaktır.⁵⁰² Bu vakıf deneyimi, Filistin’deki ilk örnek olup hâlâ halka arz (ihraç) aşamasındadır.

⁴⁹⁹ *Müdevvenetü ahkâmi’l-vakfi’l-fikhîyye*, el-Emâne’l-Âmme li’l-Evkâf, Kuveyt, 2017, c.1, s. 441.

⁵⁰⁰ Filistin Vakıf Bankası, 2023 yılında Filistin Vakıflar ve Dini İşler Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan bir İslami vakıf bankasıdır. Gazze’deki Ulusal Ekonomi Bakanlığı’na kayıtlı ve kapalı halka arzlı bir anonim şirket olarak lisanslanmıştır. Banka, nakit vakıfların ve mevduatların gelişimini sağlamakta, gelirlerini dini ve insani alanlarda hizmet vermek için yönlendirmektedir. Ayrıca, İslami şeriat kurallarına uygun bankacılık hizmetleri sunmaktadır. Bk. <https://palwaqf.com>

⁵⁰¹ Abdulhadi el-Ağa, Filistin Haber Gazetesi 02/08/2023 Tarihli Röportajı, <https://felesteen.news> erişim: 10/03/2025.

⁵⁰² “Khbr Press”, Filistin Basın Ajansı resmî web sitesi, erişim: 26/04/2024 <https://khbrpress.ps/>.

İkinci türle ilgili Uveys el-Karanî Vakıf Hissesi,⁵⁰³ umut verici deneyimlerden biridir. Bu, vakıf hisselerini toplamak ve bunları ekonomik fırsatlara ve projelere yatırım yapmak için güvenli bir yatırım aracı olarak hizmet veren açık bir vakıf portföyüdür. Bu projeler, iyi yatırım getirileri sağlamak amacıyla titiz ekonomik fizibilite çalışmalarıyla belirlenir ve vakıf yatırım komitesinin gözetiminde yürütülür. Portföyden elde edilen gelirler şu şekilde dağıtılmaktadır:

- 1) Kalkınma programlarını geliştirme ve maliyetlerini karşılamak (portföy gelirinin %70'i,)
- 2) Yetenekli ve başarılı bireylerle ilgilenerek onları geleceğin liderleri olarak yetiştirmek.
- 3) Yönetimsel ve toplumsal liderlikleri geliştirmek, mesleki ve beceri kapasitelerini artırmak.
- 4) Kamu ve özel kuruluşların performansını geliştirmek.
- 5) Toplumsal farkındalığı artırmak ve kamuoyunu, ortak ulusal kimliği güçlendirecek şekilde yeniden şekillendirmek.
- 6) Portföyünün işletilmesi ve geliştirilmesi (portföy gelirinin %30'u).⁵⁰⁴

Uveys el-Karanî Vakfının yönetiminde şeri denetim komitesi bulunmamaktadır. Bu durum, önerilen veya uygulamaya konulan yatırımların ve projelerin İslam şeriatına uygunluğu hakkında soru işaretleri doğurabilir.

Öne çıkan yenilikçi hisse vakfı projelerinden biri de merkezi Mekke'de bulunan Hayırsever Basın Derneği'ne ait vakıftır.⁵⁰⁵ Bu vakıf, 125 dolar olan hisse sertifikası ürününü geliştirmiştir. Bu ürün, Birleşik Krallık tarafından hayır işlerinde mükemmellik ödülü almıştır. Ürün, en geniş kitleye imkanları dahilinde vakıf sahibi

Bu açıklama, Vakıflar Bakanı Yardımcısı Abdülhadi el-Ağa'ya aittir. Açıklama Vakıflar Bakanlığının Filistin Bankası iş birliğiyle düzenlediği bir etkinlikte söylenmiştir. "Felesten News" resmi web sitesi, erişim: 28/04/2024, <https://felesteen.news/ps/>.

⁵⁰³ Uveys el-Karani vakfı resmi web sitesi, erişim: 02/05/2024, <https://veysvakfi.org/product/gold-wallet/>.

⁵⁰⁴ Uveys el-Karani vakfı resmi web sitesi, erişim: 06/05/2024, <https://veysvakfi.org/product/gold-wallet/>.

⁵⁰⁵ 1990 yılında kurulan ve 2010 yılında uluslararası düzeyde faaliyet göstermeye başlayan dernek, başlangıcından itibaren, gençlerin güçlendirilmesi ve insani yardım programları aracılığıyla insan hayatında değişiklik yapma konularında faaliyetler yürütmektedir. <https://donationskids.org>

olma fırsatı sunar. Hisse, sahibi veya yetkilendirdiği biri tarafından, gelirleri Kudüs'te gerçekleştirilen projelere yatırılmak üzere vakfedilir. Bu durum, vakfın sürekliliğini ve devamlılığını sağlar.

Bir diğer örnek, Selangor Vakıf Hisse Senetleri modelidir. Bir tür para vakfı olan bu modelde Selangor Vakıf Kurumu tarafından sunulan hisse senetlerinden birim satın alınır. Vakıf, hisse senetlerini yöneterek ümmetin çıkarları ve refahını sağlamak amacıyla faaliyet gösterir. Vakıf fonları, toplumda kullanılan sabit varlıkları satın almak için kullanılır. Bu yöntem, kolay ve hızlı olduğundan en yaygın nakit vakıf yöntemlerinden biri olarak bilinir. Bu yöntemle vakfa katılmak isteyenler özel bir form kullanır. Bu form, bu kuruluşa ait herhangi bir gişeye teslim edilir. Katılım için maksimum bir sınır olmayıp en düşük oran, her birim için on olarak belirlenmiştir. Katılım, özel ve tüzel kişiliklere açıktır. Katılım vakıf temelli olduğundan katılımcılar herhangi bir kar elde etmezler. Bu uygulama, vergiden muaftır.⁵⁰⁶

Vakfa ait hisse senetlerinin gelirlerinin harcanmasıyla ilgili Selangor Eyaleti Din Konseyi, şu fetvayı yayınlamıştır:

“Selangor Vakfı hisse senetlerinin gelirleri, kalıcı varlıkların satın alınması amacıyla harcanmalıdır. Ancak, Selangor Wakaf Benefit (Wakaf Selangor Muamalat) fonları, MAIS'in uygun gördüğü diğer yardımlar ve masraflar için harcanabilir.”⁵⁰⁷ Yatırım yapılan yeni varlıklar gelir getirdiği sürece, vakıf hisse senetlerinin gelirleriyle kalıcı varlıkların satın alınması, devamlılık ve sürdürülebilirliği sağlar. Ancak, bu varlıklar doğrudan vakıf olarak kabul edilmez; onlar, vakfın bir ürünü olarak değerlendirilir.

Uluslararası Vakıf Fonu'na bağlı vakıf yardım hissesi de⁵⁰⁸ bu örneklerden biridir. Bağışçı, hisse senedinin değerini bağışlayarak bu hisseden faydalanabilir. Ardından vakıf bu tutarı yatırıma dönüştürür ve yıllık gelirleri, acil yardım fonunun finansmanında kullanılmak üzere değerlendirilir. Burada benimsenen yöntem, vakıf

⁵⁰⁶ Muhyiddin Yakub Ebû'l-Hevl, “Vakfî'n-nukûd ve tatbikâtuhu el-mu'âsira dirâse mukârîne vilayetu Selengor Malezya nemuzecen”, *Mecelletu Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-Arabîyye Li'l-Benât*, 1/3 (2022), s.730.

⁵⁰⁷ Selangor Eyaleti Fetva Kurulunun 5 Eylül 2006 tarihli fetvası.

⁵⁰⁸ Uluslararası Vakıf Fonu resmi web sitesi, erişim: 28/04/2024, <https://waqf.org/ar/emergency-relief-share>.

hisselerinin toplanarak İslami kurallara uygun bir şekilde yatırımının yapılmasıdır. Bu yatırımdan elde edilen gelirlerin bir kısmı her yıl tekrar yatırıma yönlendirilerek sürekli bir gelir akışının sağlanması amaçlanır. Hisse değeri 200 dolar olarak belirlenmiş olup, bağışçılara bir vakıf sertifikası verilmektedir. Ayrıca, vakıf sahibine her yıl yatırım faaliyetleri, getiriler, gelirlerle finanse edilen projeler ve diğer önemli bilgileri içeren bir yıllık rapor sunulmaktadır.

Bu model, Gazze’de yaşanan ve hâlâ devam eden acil insani durumun çözümüne yönelik katkılar sağlamıştır. Ana kuruluş olan Filistin İslami Yardım Örgütü aracılığıyla hızla harekete geçen örgütün ekibi hâlen Gazze’de faaliyet göstermektedir. Acil yardım için tahsis edilen vakıf hisselerinin getirilerinden 30 bin İngiliz sterlini tutarında acil destek sağlanmış olup, sahadaki operasyonları İslami Yardım Örgütü üstlenmiştir. Acil yardım faaliyeti kapsamında, ekip ilk olarak aşağıdaki adımları atmıştır:

- Orta bölgede, Han Yunus ve Refah’ın güneyinde 930 gıda paketi dağıtıldı.
- Orta bölgede, Han Yunus ve Refah’ın güneyinde yerinden edilmiş halka 4.205 hazır yemek dağıtımı.
- Orta bölgede 550 aileye taze sebze dağıtımı.
- Orta bölgedeki 4 barınma merkezinde 3.000 kişiye temiz su sağlandı.
- Han Yunus’un güneyinde yerinden edilmiş kişilere 1.100 hijyen kiti dağıtımı.⁵⁰⁹

3.4.2. Para Vakfına Bağlı Perakende Sukûk (CWLS) Modeli

Vakıf sukûklarının kökeni Ürdün’e dayanır. Ürdün, 2007 yılında vakıf sukûklarını düzenleyen ilk ülke olmuştur. Bu tarihten itibaren vakıf sukûkları, özellikle para vakfı fonlarının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Çünkü vakıf sukûkları, vakıflara mudârebe, icâre ve müzâra’a gibi birçok finansman modeli sunar.

Ürdün’de 16 Mart 1981 tarihinde yayınlanan 10-1981 sayılı kanununun 2. maddesinde vakıf sukûkları, şu şekilde tanımlanmıştır:

⁵⁰⁹ Uluslararası Vakıf Fonu resmi web sitesi, erişim: 28/04/2024, <https://waqf.org/ar/emergency-relief-share>.

“Belirli bir değere sahip olan ve sahiplerinin, belirli bir projeyi hayata geçirmek, projeden yararlanmak ve kâr elde etmek amacıyla projeye yatırdıkları fonların karşılığında kendi adlarına ihraç edilen belgelerdir. Sukûk sahipleri, projeden elde edilen kârlardan belirli bir oranda pay alırlar. Bu oran, sukûk ihraç ilanında belirtilir. Vakıf sukûkları faiz getirmez ve sahiplerine yıllık sabit faiz talebinde bulunma hakkı vermez”

2023 yılında “Para Vakfına Bağlı Sukûk” olarak adlandırılan yenilikçi bir finansman modeli, İslam Kalkınma Bankası’nın prestijli “İslam Ekonomisinde Etkili Başarı Ödülü’nün birincisi seçildi. Endonezya Maliye Bakanlığı tarafından geliştirilen bu model, sosyal projeleri finanse etmek için hükümet gözetiminde kâr amacı gütmeyen araçlar kullanan ilk geniş çaplı programdır. Bu finansman yöntemi, İslami sermaye piyasalarının çeşitliliğini artırdığı gibi İslami ticari ve sosyal finans entegrasyonuna da katkı sağlamıştır.⁵¹⁰

Tüm dünyayı kasıp kavuran ve ekonomik krizlere neden olan COVID-19 salgınından Endonezya da nasibini aldı. Maddi ve manevi kayıplara yol açan bu salgın ülke ekonomilerini olumsuz etkileyerek yaşam standardının düşmesine, enflasyonun yükselmesine, işsizlik ve yoksulluğun derinleşmesine neden oldu. Bu olumsuzluklara karşı koymak ve ekonomiyi canlandırmak için Endonezya hükümeti bir dizi önlem aldı. Ekonomik krizle mücadele kapsamında Endonezya hükümeti benzersiz bir finansman formülü geliştirdi. Bu formül, sosyal finansmanları⁵¹¹ İslam hukukuna uygun yatırımlarla harmanlayan inovatif bir yaklaşımdır.

Endonezya hükümeti, bu programı gerçekleştirmek için “SWR001”, “SWR002” ve “SWR003” kodlarıyla üç seri Vakfa Bağlı Sukûk (CWLS) ihraç etti. Bu noktada öncelikle CWLS’nin ne olduğu, kökeni, ilgili tarafları ve onu diğer sukûk türlerinden ayıran özelliklerini incelemek önem arz eder.

⁵¹⁰ “Âliyetün temvîliyyetün mübtekera tefûzu bi câizeti’l-banki’l-İslâmî li’t-tenmiye, li’l-incâzi’l-faâl fi’l-iktisâdi’l-İslâmî”, İslam İşbirliği Teşkilatı internet sitesi, erişim tarihi: 15/04/2042, <https://www.sesric.org/activities-announcements-detail-ar.php?id=567>.

⁵¹¹ Zekât, sadaka vakıf vb. Bunlar sosyal finansman sağlamanın temel bir unsurdur. Khairunnisa Musari, “Integrating Green Sukuk and Cash Waqf Linked Sukuk, the Blended Islamic Finance of Fiscal Instrument in Indonesia: A Proposed Model for Fighting Climate Change”, *IJIK*, 12/2, s. 137

3.4.2.1. Mahiyeti ve Tarihçesi

CWLS, para vakfı ve İslami sukûkların birleşiminden meydana gelen sosyal ve altyapı projelerini finanse etmek için kullanılan bir İslami finans aracıdır. Bu model sayesinde vakıf fonlarına ait getiriler, yoksulluğu azaltma, eğitim ve sağlık hizmetlerini geliştirme ve sürdürülebilir altyapı projelerini destekleme gibi sosyal amaçlarda kullanılmıştır. 2018 yılında teorik altyapısı hazırlanan CWLS projesi, 2020 yılında Endonezya hükümeti tarafından hayata geçirilmiştir. Devlet tarafından ihraç edilmelerine rağmen bu sukûklardan birinci derecede halk yararlanır. Nitekim elde edilen gelir veya kâr, Endonezya Vakıflar Kurumu'na (Baznas) tahsis edilir. Baznas, bu gelirleri toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için uygun gördüğü şekilde kullanır.

SLW⁵¹² adı verilen yeni sukûklar ile ilgili yapılan bir araştırmaya göre bu modelde vakıf fonları, gelir getiren varlıklara yatırılır ve elde edilen gelirler vakıf faaliyetlerini finanse etmek için kullanılır. Hükümet bu modeli uygulamaya koymada birtakım sorunlarla karşılaşınca CWLS⁵¹³ modelini geliştirdi. Daha sonra hükümet, Bali ve Nusa Dua'da düzenlenen Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası yıllık toplantılarında CWLS modeli ile ilgili bir girişim başlattı. 2008 yılının 12-14 Ekim ve 1 Kasım tarihlerinde CWLS modelinin geliştirilmesiyle ilgili Endonezya Maliye Bakanlığı, Vakıflar Kurulu, Merkez Bankası ve Din İşleri Bakanlığı arasında mutabakat metni (MOU) imzalandı. İmzalanan bu protokolle CWLS, iki önemli yasa ile güvence altına alınmıştır: Birincisi Devlet İslami Menkul Kıymetler Kanunu (SBSN) ikincisi ise Devlet Bütçe Kanunudur (APBN).⁵¹⁴

Bahsi geçen araştırmaya göre CWLS ilk kez Mart 2020'de 50,8 milyar Endonezya rupisi değerinde SW001 serisini ihraç etmiştir. Endonezya Vakıflar Kurumu, nâzır (vakıf yöneticisi) sıfatıyla vakıf fonlarını özel bir mevduata yatırmıştır.⁵¹⁵ Bu şekilde Endonezya hükümeti, özel tahsis mekanizmasına sahip

⁵¹² SLW, Sukuk Linked Waqf ifadesinin kısaltılması olup vakfa bağlı sukûklar anlamına gelir.

⁵¹³ CWLS, Cash Waqf Linked Sukuk ifadesinin kısaltılması olup para vakfına bağlı sukûklar demektir.

⁵¹⁴ Khairunnisa Musari, "Integrating Green Sukuk and Cash Waqf Linked Sukuk, the Blended Islamic Finance of Fiscal Instrument in Indonesia: A Proposed Model for Fighting Climate Change", s. 137

⁵¹⁵ Khairunnisa Musari, "Integrating Green Sukuk and Cash Waqf Linked Sukuk, the Blended Islamic Finance of Fiscal Instrument in Indonesia: A Proposed Model for Fighting Climate Change", s. 137.

kurumlar için yatırım amacıyla CWLS ihraç etti. Toplam tutar 50.84 milyar Endonezya rupisini bulunca belirlenen sürede hedefe ulaşılmış oldu. Örneğin 2020 yılında Endonezya'daki Müslümanların katılımını artırmak amacıyla hükümet, bireysel ve kurumsal yatırımcıları hedefleyen CWLS ihraç etti. Bu, CWLS SWR001 Serisi olarak adlandırıldı ve teklif süresi 9 Ekim'den 12 Kasım'a kadar devam etti. Endonezya Vakıflar Kurulu'na göre CWLS'in satışı için en az 1 milyon Endonezya rupisi talep limiti vardı ve üst sınır yoktu. Vade iki yıllığına ve %5,5'lik yıllık getiri temeline dayanmaktaydı.⁵¹⁶

CWLS projesi, Endonezya Vakıflar Kurulu, Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı, İslami bankalar, İslami Finans kuruluşları, vakıf yönetimi (nâzır), Din İşleri Bakanlığı, bireysel yatırımcılar ve vakıf faydalanıcıları gibi farklı tarafları içerir. Her bir taraf, aşağıdaki rolleri üstlenir:

- 1) Vakıflar Kurulu: Çalışma modelini şekillendirir, nâzırın görev ortaklarını belirler, getirileri tahsis eder ve CWLS pazarlama programını geliştirir.
- 2) Maliye Bakanlığı: CWLS'nin ihracını yayınlar ve getiri oranlarını belirler.
- 3) Merkez Bankası: CWLS'nin BI-SSSS takas sisteminde kaydını ve takasını gerçekleştirir. Ayrıca CWLS'nin ihracı ile ilgili fetvalar ve şeri görüşler için DSN-MUI (Endonezya Ulusal Ulema Konseyi Şeri Kurulu) ile iletişime geçer.
- 4) Din İşleri Bakanlığı: Vakıf fonlarının yönetimiyle ilgili düzenlemeleri yayınlar.
- 5) İslami Finans Kuruluşları: Vakıf sahipleri veya yatırımcılarla işlemleri gerçekleştirir.⁵¹⁷

CWLS'den elde edilen gelirler ihtiyaç sahiplerine yönelik sosyal programların finanse edilmesi için kullanılabilir. Özellikle COVID-19 salgını nedeniyle ekonomik

⁵¹⁶ Khairunnisa Musari, "Integrating Green Sukuk and Cash Waqf Linked Sukuk, the Blended Islamic Finance of Fiscal Instrument in Indonesia: A Proposed Model for Fighting Climate Change", s. 58.

⁵¹⁷ Khoirun Nisak, Cash Waqf Linked Blue Sukuk: An Analysis of Fiqh al-Biah, Prosiding Konferensi Integrasi Interkoneksi Islam Dan Sains, 5, 2023, s. 165 (according indonizia bank 2021).

zorluk yaşıyanlar bu programlardan faydalanabilir.⁵¹⁸ Endonezya hükümeti CWLS'nin yanı sıra Dünya Vakıf Derneği'ni de kurarak sosyal yatırımları ve Endonezya'da üretken vakıfların geliştirilmesini destekleme konusundaki kararlılığını göstermiştir.⁵¹⁹

Birinci serinin ikinci ihracı ilk ihracın başarısını yakalayamamış Maliye Bakanlığı ve Vakıflar Kurulu'nun beklentilerini karşılayamamıştır. Nitekim yatırımcılar için olumlu etkiler ve makul nominal getiriler sunmasına rağmen Endonezya toplumunun ilgisini fazla çekmemiştir. 50 milyar Endonezya rupisi hedefine son tarihe kadar ulaşamadığı için süre, 12 Kasım 2020'den 20 Kasım 2020'ye uzatılmıştır. Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan bir rapora göre 24 Kasım 2020 itibarıyla toplanan CWLS SWR001 serisinin toplam miktarı, sadece 14.912.000.000 rupi (on dört milyar dokuz yüz on iki milyon) olup hedeflenen miktarın (50 milyar rupi) çok gerisinde kalmıştır.⁵²⁰ Birinci seriyi, her biri 50 milyar rupi değerinde olan SWR002 ve SWR003 serileri takip etmiştir.

Tablo 2. Vakfa Bağlı Sukûk Satın Alma Katılım Oranı

	Yatırımcı Sayısı		Yüzde Oranı (%)
	Bireysel Yatırımcı	Kurumsal Yatırımcı	
Vakfa Bağlı Sukuk			
CWLS SWR001 İlk Seri	1037	4	%62
CWLS SWR002 İkinci Seri			
CWLS SWR003 Üçüncü Seri	687	1	%58,5

⁵¹⁸ Eka Nur Baiti, Syafaat, Cash Waqf Linked Sukuk sebagai Instrumen Pemulihan Ekonomi Nasional Akibat Covid-19, s.66; Sulaeman, and others, Optimization of Cash Waqf Linked Sukuk (CWLS) for supporting Indonesia's economic recovery post-Covid-19, Review of Islamic Social Finance and Entrepreneurship (RISFE) 2022, s. 124

⁵¹⁹ Aimatul Yumna. And others, The Impacts of Cash Waqf Linked Sukuk Empowerment Programs: Empirical Evidence from Indonesia, Journal of Islamic Monetary Economics and Finance, Vol. 10, No. 1 (2024), s. 8

⁵²⁰ Aimatul Yumna. And others, The Impacts of Cash Waqf Linked Sukuk Empowerment Programs: Empirical Evidence from Indonesia, Journal of Islamic Monetary Economics and Finance, s. 58.

Kaynak: Tablo, ilgili kaynaklardan elde edilen verilerden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.⁵²¹

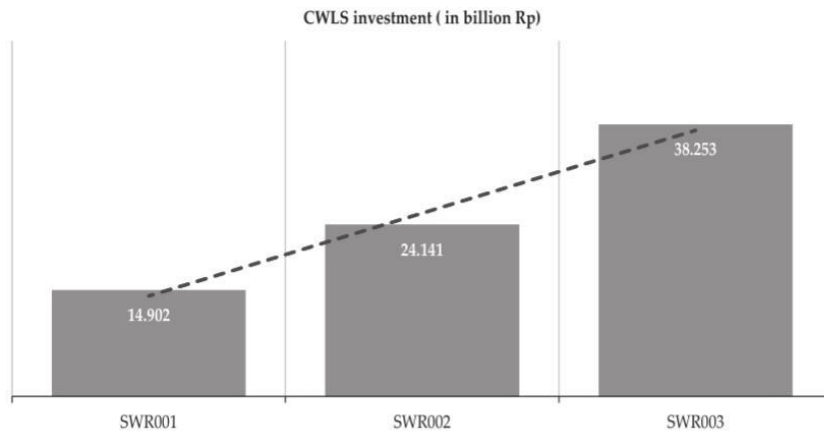
Tablodaki verilere göre CWLS'nin her serisinde yatırım yapan kişi ve kurum sayısı azalmıştır. Buradan hareketle, yatırımcıların CWLS'ye olan ilgisinin azaldığı veya bu aracın cazibesini kaybettiği söylenebilir.⁵²²

Burada şu hususu belirtmek gerekir ki Endonezya, sukûk aracılığıyla İslami finasta öncü bir konuma yerleşmiş ve kira sukûku uygulamasında yüksek kâr oranlarını yakalamıştır. Ancak, vakıf alanında yeni bir ürün olan perakende sukûk uygulamasının özellikle son serisinde (CWLS SWR003) beklenen sonuçlara ulaşamamıştır. Bu düşüşün dört nedeni olabilir:

- 1) Endonezya toplumunda para vakıflarına karşı bir ön yargı hakimdir. Çünkü onlar, vakfın sadece cami, mezarlık ve okul gibi gayrimenkuller aracılığıyla gerçekleşebileceğine inanıyorlar. Vakıflar kurulu bu konuda fetvalar yayınlamış olsa da bu algıyı düzeltmemiştir.
- 2) Bu yeni modelin tanıtımı yetersiz kalmıştır. Televizyon, radyo, internet ve sosyal medya gibi farklı mecralarda ve ayrıca konferanslar, seminerler ve Cuma hutbeleri aracılığıyla modelin tanıtım çalışmaları yapılmalıdır. Bu tür bilinçlendirme kampanyaları modelin Endonezya halkı tarafından benimsenmesine ve katılımın artmasına katkı sağlayacaktır.
- 3) COVID-19 salgını sonrasındaki ekonomik çöküş, enflasyonun yükselmesi, işsizliğin artması ve yoksulluk, geçim derdine düşen toplumun yükünü ağırlaştırmıştır.
- 4) Teklif edilen yıllık getiri oranı, düşük kalmıştır. Nitekim Vakıflar Kurulunun kararına göre sukûklar için belirlenen yıllık getiri oranı, %5,5'tir.

⁵²¹Bk. Aimatul Yumna. And others, The Impacts of Cash Waqf Linked Sukuk Empowerment Programs: Empirical Evidence from Indonesia, s. 6.

⁵²² Aimatul Yumna. And others, The Impacts of Cash Waqf Linked Sukuk Empowerment Programs: Empirical Evidence from Indonesia, s. 6.

Histogram grafiği 1. CLWS Aracının Gelişimi CLWS Yatırımları (Milyar Rupı)

Kaynak: The ministry of finance, 2022

Yukarıdaki grafikten, para vakfına bağlı sukûkları modelinin geliştiği ve (yatırımcı sayısı azalsa da) toplanan miktarın artmakta olduğu gözlemlenmektedir. İlk seride, sukûk tutarı 50 milyar Endonezya rupisi olarak belirlenmiş olmasına rağmen toplanan miktar yarısını bile bulmamış 14,902 milyar rupi ile sınırlı kalmıştır. İkinci seride 24,141 milyar rupi, üçüncü seride ise 38,253 milyar rupi toplanmıştır. Bu tablo, Endonezya toplumunun para vakfına bağlı sukûk fikrini benimsediğini göstermektedir.

Tablo 3. CWLS SW ve SWR Serisi Şartları ve Hükümleri

Description	SW001	SWR001	SWR002	SW002	SWR003
Issuance Time	March 2020	November 2020	June 2021	June 2022	July 2022
Nominal of Issuance	IDR50.849 billion	IDR14.912 billion	IDR24.141 billion	IDR50.000 billion	>IDR27.7 billion*
Trading Terms	Non-tradable	Non-tradable	Non-tradable	Non-tradable	Non-tradable
Structure	Wakala	Wakala	Wakala	Wakala	Wakala
Yield per annual	6.15%	5.5%	5.57%	6.52%	5.05%
Coupon Rates fix per annual	5.00%	-	-	5.5%	-
Tenor	5 years	2 years	2 years	5 years	2 years
Number of Waqif	On behalf of BWI	1,041	591	On behalf of ITS	n.a
Offering Method	Private placement	Book building	Book building	Private placement	Book building

Kaynak: Khairunnisa Musari, Integrating Green Sukuk and Cash Waqf Linked Sukuk, the Blended Islamic Finance of Fiscal Instrument in Indonesia: A Proposed Model for Fighting Climate Change, s. 137

Teklif süresi 11 Nisan 2022'den 7 Temmuz 2022'ye kadar devam etti.

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere, para vakfına bağlı sukûkların ilk ihracı Mart 2020’de yapılmış ardından Kasım 2020’de birinci seri, Haziran 2021’de ikinci seri ve Temmuz 2022’de üçüncü ve son seri ihraç edilmiştir. Sukûklar ‘vekalet sukuk’ şeklinde yani ‘yatırım vekaleti’ne dayalı olup, kupon getirisi %5 ile %5,75 arasında sabitlenmiştir. Tablodan ayrıca, ilk ihraçta sürenin beş yıl olarak belirlendiği, üç serinin ihracında ise iki yıl olarak sabitlendiği anlaşılmaktadır. Sukûkların yatırımından elde edilen getiri veya kâr ise %5,05 ile %6,15 arasında değişmiştir.

3.4.2.2. Özellikleri⁵²³

CWLS sukûklarına ait özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) Güvenli olması: CWLS, tamamen devlet garantisinde olup vadesi geldiğinde temerrüt riski yoktur.
- 2) Verimli olması: CWLS, sosyal faaliyetler için kullanılabilir getiri sağlar.
- 3) En iyi olması: CWLS’nin sağladığı getiri, rekabetçi olup vergiden muaftır.
- 4) Bereketli olması: CWLS sukûkları mevkuflu aleyhe getiri sağladığı gibi vâkıfın da hanesine sadaka-yı cariyeye olarak geçer.
- 5) Toplumda ekonomik refaha vesile olması: CWLS gelirleri, toplumun refahına ciddi katkı sunar.

Yukarıda bahsi geçenlere ek olarak CWLS’nin para vakfetmek isteyenlerin güvenli, sosyal etkiye sahip, İslam’a uygun, üretken ve topluma geniş faydalar sağlayan araçlara yatırım imkânı sağladığı söylenebilir. Vakıf sukûkları, vakıf varlıklarının verimliliğini artırmayı amaçlayan yenilikçi bir araçtır. Toplumsal refah programları aracılığıyla topluma fayda sağlamak için vakıf varlıklarının değerini ve faydasını geliştirmeye devam ettirmek gerekir.⁵²⁴

⁵²³ Eka Nur Baiti, Syufaaf, Cash Waqf Linked Sukuk sebagai Instrumen Pemulihan Ekonomi Nasional Akibat Covid-19, Jurnal Hukum Ekonomi Syariah e-ISSN : 2655-7703, Vol. 4 No. 1, April, 2021, s. 57.

⁵²⁴ Khoirun Nisak, “Cash Waqf Linked Blue Sukuk: an Analysis of Fiqh Al-Biah, Prosiding Konferensi Integrasi Interkoneksi Islam Dan Sains”, s. 165.

CWLS’de kullanılan iki tür vakıf vardır; geçici vakıf ve kalıcı vakıf. Kalıcı vakıfta vakıf fonları vâkıf tarafından geri alınamaz ve halka ait hale gelir. Geçici vakıfta ise belirli bir süre sonra vakıf fonları geri alınabilir.⁵²⁵ Elde edilen kâr, Endonezya Vakıflar Kurulu’nun uhdesinde olup kurul tarafından toplumun yararına olacak şekilde kullanılır. İhtiyaç duyan sektörler göre kâr dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tabl 4. Sektörlere Göre CWLS Kâr Dağılımı

Sektör	Faydalanan Kişi Sayısı	CWLS Gelir Değeri
Eğitim	308	334.029.649,46
Sağlık	85	196.703.267,00
Ekonomik Güçlendirme	73	436.129.397,64
Dini Faaliyetler	1	715.702,00
Toplam	497	969.578.016,10

Kaynak: Ministry of Finance Data⁵²⁶

Tablodan anlaşıldığı üzere CWLS’den elde edilen kârlardan yalnızca dört sektör faydalanmıştır: Eğitim, sağlık, ekonomik güçlendirme ve dini faaliyetler. Eğitim sektörü, hem faydalanan kişi sayısı (308) hem de kâr (334.029.649,46 Endonezya rupisi) açısından en yüksek orana sahip olmuştur. Öte yandan, Dini Faaliyetler sektörü, bir faydalanıcı ve aldığı 715.702 bin rupilik meblağla en düşük orana sahip olmuştur. Bu durum, Dini Faaliyetler sektörünün başka gelir kaynaklarının olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu da Endonezya toplumunun cami ve dini faaliyetler için vakıf kurmaya olan ilgisini ortaya koyuyor.

Böylelikle vakıf gelirleri, okullar, camiler, sağlık klinikleri, medreseler ve diğer sosyal kuruluşların inşası ve geliştirilmesi için kullanılır. Vakıf sukûklarının ihracından elde edilen fonlar bu tür kuruluşların finansmanında kullanılır. Ayrıca bu gelirler, yetim ve fakirlere yönelik sosyal hizmet programları, fakirlere ücretsiz sağlık

⁵²⁵ Khoirun Nisak, “Cash Waqf Linked Blue Sukuk: an Analysis of Fiqh Al-Biah, Prosiding Konferensi Integrasi Interkoneksi Islam Dan Sains”, s. 57-58.

⁵²⁶ Aimatul Yumna. And others, The Impacts of Cash Waqf Linked Sukuk Empowerment Programs: Empirical Evidence From Indonesia, s. 13.

hizmetleri, dar gelirlilerin ekonomik yönden güçlendirilmesi vb. sosyal programlar için de kullanılır.⁵²⁷ Nitekim CWLS SWR001 serisinin geliri, Retina ve Katarakt Merkezi olarak Ahmed Wardi Göz Hastanesi'nin inşa edilmesi için kullanıldı. Bu hastane, özel halka arz yoluyla sağlanan 50,849,000,000 rupilik CWLS yatırımıyla inşa edildi. Ayrıca bu hastanenin inşası, BNI Syariah bankasında finansman araçları ve CWLS kuponlarıyla teminat altına alındı.⁵²⁸

CWLS, küçük işletmeleri finansmanla destekleyerek, ekonomik faaliyeti teşvik ederek ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyerek toplumsal etkiye de sahiptir. CWLS gelirlerinden sağlanan finansman, şirketlerin genişleme ve yenilik için gerekli sermayeyi sağlamasına, istihdam yaratmasına ve böylece ekonomik büyümeyi teşvik etmesine ve yoksulluğu azaltmasına olanak tanıyabilir.⁵²⁹

CWLS modelinin herhangi bir risk içermediği söylenebilir. Çünkü bu modelde hem ana para hem de kâr, güvence altına alınmıştır. Zira devlet, Maliye Bakanlığı aracılığıyla bu ödemeleri Endonezya bütçesinden ayırdığı parayla garanti eder. Bununla birlikte CWLS'nin hiç risk barındırmadığı anlamına gelmez. Nitekim vakıf fonlarının kullanımında İslami kurallara uyum açısından potansiyel riskleri bulunmaktadır.⁵³⁰

Maddi riskler açısından CWLS kârlıdır. Çünkü vakfın yatırım riskini taşıma kapasitesi oldukça iyidir. Yatırım riski oldukça küçük veya neredeyse yok denebilir. Piyasa ve makroekonomik koşullar açısından CWLS, şoklara karşı daha

⁵²⁷ Achmad Fauzi, "Hendri Tanjung, Risk Management in Cash Waqf Linked Sukuk Based on the Waqf Core Principle: A Preliminary Study, center of reseach and digital transformation", Endonezya 2021, s. 7.

⁵²⁸ Achmad Fauzi, "Hendri Tanjung, Risk Management in Cash Waqf Linked Sukuk Based on the Waqf Core Principle: A Preliminary Study, center of reseach and digital transformation", s. 8.

⁵²⁹ Achmad Fauzi, "Hendri Tanjung, Risk Management in Cash Waqf Linked Sukuk Based on the Waqf Core Principle: A Preliminary Study, center of reseach and digital transformation", s. 8.

⁵³⁰ Achmad Fauzi, "Hendri Tanjung, Risk Management in Cash Waqf Linked Sukuk Based on the Waqf Core Principle: A Preliminary Study, center of reseach and digital transformation", s. 1.

dayanıklıdır.⁵³¹ Bununla birlikte bazı araştırmalar, CWLS modelinin güçlü ve zayıf yönlerinin olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:⁵³²

A) CWLS Modelinin Güçlü Yönleri:

- 1) CWLS, devlet tarafından garanti edildiği için risk taşımayan bir sosyal yatırımdır.
- 2) CWLS modelinde beş yılın sonunda vakıf malı vakıf sahibine iade edilir.
- 3) CWLS modeli, İslam dinine uygun bir sosyal yatırımdır.
- 4) CWLS'nin ihraç edilebilmesi için ilgili taraflar arasında güçlü bir iş birliği vardır.
- 5) CWLS, kurumlar/şirketler için arz edildiğinden yatırımcıların/vakıf kurumlarının ilgisini çeker.
- 6) CWLS faaliyetleri ve mali raporları, kupon dağıtımı ve CWLS yönetimi ile ilgili raporlar, diğer vakıf modellerine nazaran daha şeffaftır.

B) CWLS Modelinin Zayıf Yönleri:

- 1) Hükümet, CWLS ana fonlarından sağlanan projelerin şeffaflığını henüz sağlayamamıştır.
- 2) Toplumla iletişim eksikliği.
- 3) CWLS hizmetlerine erişim/yatırım için gerekli teknolojik araçların hala geliştirilmeye muhtaç olması.
- 4) Nâzırın mali yönetime dair yetkilerinin iyileştirilmeye muhtaç olması.
- 5) Şirket genel muhasebesi üzerindeki kısıtlamalar, CWLS uygulamasının denetiminde sorunlara yol açmaktadır. Çünkü şirket genel muhasebesi, yatırım ve toplumu birbirinden ayrı değerlendirir.
- 6) CWLS'nin mali raporlarına halkın erişiminin zor olması.

⁵³¹ Achmad Fauzi, "Hendri Tanjung, Risk Management in Cash Waqf Linked Sukuk Based on the Waqf Core Principle: A Preliminary Study", s. 7.

⁵³² Sulaeman. And others , "Optimization of Cash Waqf Linked Sukuk (CWLS) for supporting Indonesia's economic recovery post-Covid-19", s. 125.

Sonuç olarak Endonezya'nın sosyal ve ticari İslam finansmanı unsurlarını birleştiren ilk karma İslami finans ürününü sunan ülke olduğu söylenebilir. Endonezya'nın bu karma İslami finansmanı geliştirmede önemli bir rol oynama potansiyeline sahip olduğu açıktır. Çünkü Endonezya, en kalabalık Müslüman nüfusa ve en büyük İslami finans kuruluşlarına sahiptir.⁵³³ Endonezya hükümeti en son CWLS SWR004 serisini de halka arz etmiştir.

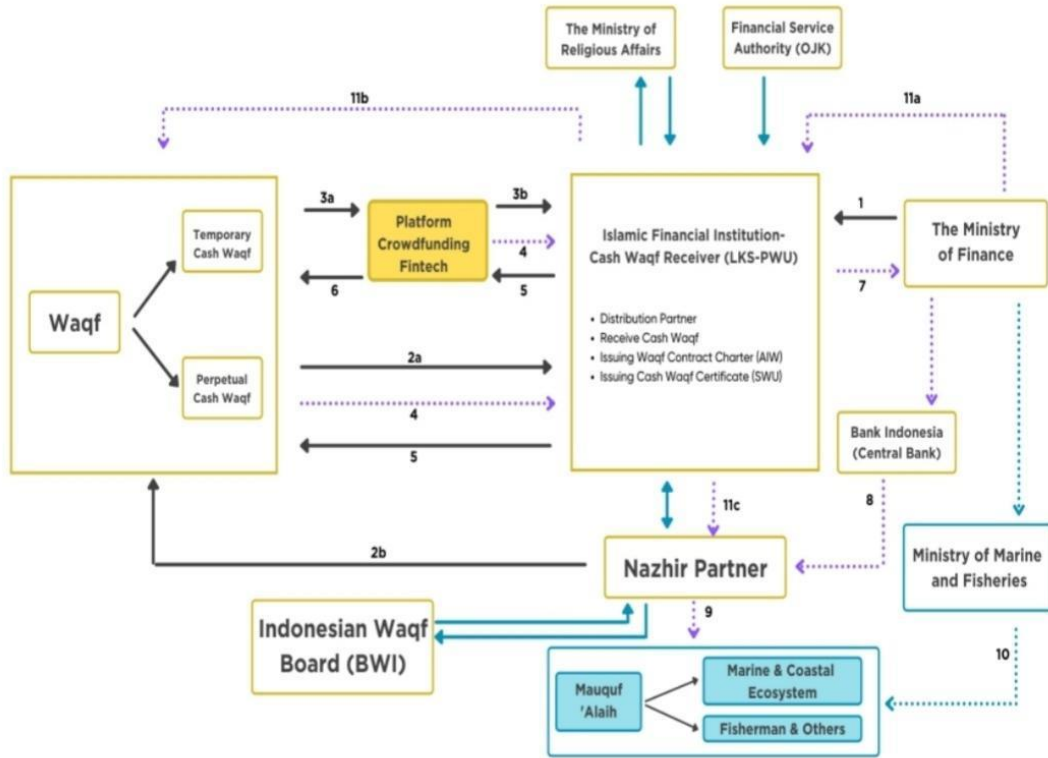
3.4.2.3. Para Vakfına Bağlı Mavi Sukûklar (CWLBS)

Bu model CWLS modelinin devamıdır. Maliye Bakanlığı'nın Covid-19 sonrasında ekonomiyi toparlamak için belirlediği hedefe ulaşmasının ardından hükümet aynı sukûku bu kez hedefi su ürünleri sektörü olan bir program dahilinde hazırlama girişiminde bulundu. Bu nedenle bu sukûklara “mavi sukuk” adı verildi. Dolayısıyla CWBLS, deniz ve sahil çevresinin gelişimiyle ilgili sosyal finansman ve İslami finansmanın birleştiği yenilikçi bir finansman aracıdır. CWLS'yi çıkaran kurumlar CWLBS'yi de çıkardı. Onlara ilaveten bu kez Balıkçılık ve Su Ürünleri Bakanlığı da faydalanıcı olarak katıldı.

Şekil 1. Para Vakfına Bağlı Mavi Sukûkların (CWLBS) Kapsamını Gösterir Şema

⁵³³ Khairunnisa Musari, “Integrating Green Sukuk and Cash Waqf Linked Sukuk, the Blended Islamic Finance of Fiscal Instrument in Indonesia: A Proposed Model for Fighting Climate Change”, s. 132.

Kaynak : Maliye Bakanlığının 2021 verilerine dayanarak hazırlanmıştır.⁵³⁴

Yukarıdaki şemadan anlaşıldığı üzere para vakfına bağlı mavi sukûklar, geçici ve kalıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Geçici sukûklar, vade sonunda değeri vakfa iade edilerek itfa edilirken, kalıcı sukûklar ise sürekli olup Endonezya Vakıflar Bakanlığı'nın mülkiyetinde kalır. Kalıcı mavi sukûkların vadesi dolduğunda da değerleri başka projelere yatırılır.

Bu programa katkıda bulunan taraflar şunlardır: Endonezya Vakıf Kurulu'nu temsil eden vakıf yöneticisi, Dini İşler Konseyi, Balıkçılık ve Su Ürünleri Bakanlığı, Endonezya Merkez Bankası, İslami finans ve Finansal Hizmetler kurumları tarafından temsil edilen Maliye Bakanlığı.

Yukarıdaki şemadan hareketle para vakfına bağlı mavi sukûkların gelişim süreci şu şekilde özetlenebilir: Maliye Bakanlığı, mavi sukûkları dağıtmak, vakfedenlerden nakit vakıfları kabul etmek, Vakıf Sözleşmesi Şartnamesi (AIW) ve Nakit Vakıf Sertifikası (SWU) düzenlemekle görevli olan İslami finans kurumunu

⁵³⁴ Lu'liyatul Mutmainah, "Cash Waqf Linked Blue Sukuk (CWLBS) For Sustainable Marine Ecosystem: a Conceptual Model", s. 14.

kurar. Geçici ve kalıcı nakit vakıflar arasında ayırım yapılır ve Maliye Bakanlığı, toplanan fonları Merkez Bankası'na aktarır. Merkez Bankası ise bu fonları vakıf yöneticisine ileterek, önceden kararlaştırılmış ve iyice incelenmiş balıkçılık sektörüyle ilişkili vakfedenlerin yararına olacak projelere destek veya likidite sağlamak amacıyla ihtiyaç duyan kurumlara dağıtımını sağlar.

Mavi sukûkların gelecekteki hedefleri, vakıf yöneticisi ile Denizcilik ve Balıkçılık Bakanlığı'nın iş birliğiyle her iki tarafın hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla karşılıklı destek programları oluşturmaktır. Vakıf yöneticisi, vakıf yararına dağıtılan kâr oranını artırabilirken, Denizcilik ve Balıkçılık Bakanlığı CWLBS fonu teşviki ile stratejik planlamasını uygulayabilir. Denizcilik ve Balıkçılık Bakanlığı'nın 2020-2024 stratejik planına göre, 2024 yılına kadar öncelikli hale gelecek üç yenilikçi program bulunmaktadır: Birincisi, doğal balıkçılık kaynaklarından vergi dışı gelirlerin artırılması. İkincisi, ihracatı artırmak amacıyla deniz kaynakları ve balıkçılık araştırma merkezleri tarafından desteklenen su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi. Üçüncüsü, tatlı su ve deniz suyu ürünleri yetiştiriciliği yapan köylerin yerel bilgelik temelinde geliştirilmesidir.⁵³⁵

Maliye Bakanlığı CWLBS fonunu aktardıktan sonra, Denizcilik ve Balıkçılık Bakanlığı fonu, programların uygulanmasını desteklemek için kullanabilir. Fon, balıkçılık limanı altyapısını geliştirmek, balık yumurtası üretim teknolojisini desteklemek, geri dönüşüm su ürünleri yetiştiriciliği (RAS) sistemini geliştirmek ve bağımsız yem hammaddesi programlarını iyileştirmek için kullanılabilir.⁵³⁶

Mavi sukûkların yakında ihraç edilmesi bekleniyor. Bu sukûklar, etkili yatırımcıları ve İslami finans yatırımcılarını cezbedebilir. Bu sayede Mavi Sukûk, İslami finans ve mavi ekonomiye (deniz ekonomisi) katkıda bulunabilir.⁵³⁷

⁵³⁵ Lu'liyatul Mutmainah, "Cash Waqf Linked Blue Sukuk (CWLBS) For Sustainable Marine Ecosystem: a Conceptual Model", s. 14.

⁵³⁶ Lu'liyatul Mutmainah, "Cash Waqf Linked Blue Sukuk (CWLBS) For Sustainable Marine Ecosystem: a Conceptual Model", 15.

⁵³⁷ Mehmet Ela - Selim Coşkun, "Mavi Sukuk: Bir Model Önerisi ve Potansiyeli", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 1618.

3.4.2.4. CWLS Modelinin Modelinin Fıkhi Değerlendirilmesi

İslami sukuklar, modern bir İslami finansman aracı olup, özellikle nakdi vakıfların ve vakıf fonlarının geliştirilmesinde kullanılmaktadır. Sukukların meşruiyeti yalnızca İslam Fıkıh Akademisi tarafından onaylanan mudaraba sukuklarıyla (kâr-zarar ortaklığı sukukları) sınırlı değildir. Onun yanı sıra, farklı şer'î prensiplere dayalı çeşitli sukuk türleri de düzenlenebilir. Bu kapsamda işletme veya finansal kira sukukları (İcare Sukukları), daimî ortaklık sukukları, azalan ortaklık sukukları ve diğer meşru sukuk türleri uygulanabilir.⁵³⁸ Buna bağlı olarak, vakıf sukukları için kullanılan ifadeler farklılık arz eder. İslami Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetim Kurulu (AAOIFI), yatırım sukuklarını şu türlerle sınırlamıştır:⁵³⁹

- 1) Kiralanan Varlıkların Mülkiyet Sukukları
- 2) Fayda Mülkiyeti Sukukları
- 3) Selem Sukukları
- 4) İstisna' Sukukları
- 5) Murâbaha Sukukları
- 6) Müşareke Sukukları
- 7) Müzara'a Sukukları
- 8) Mudârebe Sukukları
- 9) Müsâkât Sukukları

Vakıf sukuklarının, meşruiyeti, ortak malların vakfedilmesinin meşruiyetine dayanır. Zira dört mezhebe göre bölünebilir olup olmamasına bakılmaksızın ortak malın vakfi caiz kabul edilmiştir.⁵⁴⁰ İslam hukukuna göre vakfiye sukuklarının

⁵³⁸ Ali Muhyiddin el-Karadağî, "İstismârü'l-vakfi ve turukuhü'l-kadime vel-hadîse", *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 1/13 (2001), s. 488.

⁵³⁹ Bk. *el-Me'âyirü's-şer'iyye*, İslami Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Kurumu, s. 288, 289, 290.

⁵⁴⁰ İmam Muhammed, bölünemeyen müşterek malın vakfını kabul etmez, çünkü malın teslimi gerçekleşmemektedir. Hanefî mezhebinde ise, bölünmüş olsun veya olmasın müşterek malın vakfının caiz olduğuna dair, Ebû Yusuf'un görüşü kabul edilmiştir. Bk. İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtar*, c. 4, s. 362; Serahsi, *el-Mebhut*, c. 12, s. 37; İbnü'l-Hemam, *Fethu'l-Kadir*, c. 6, s. 210-211; İbn Kudame, *el-Muğni*,

meşruiyetini belirleyici iki unsur vardır: Birincisi vakıf şartlarına uygun olması, ikincisi nakit paranın vakfedilmesinin meşruiyeti.⁵⁴¹

Vakfin dört rüknü açısından bakıldığında, vakfiye sukuklarında bu şartların yerine getirildiği görülmektedir. Çünkü katılımcılar (müteahhitler) vâkıf, mevkuflu aleyh ise ihraç bildirisinde hayır ve yardım kuruluşları olarak belirtilmiştir. Abone olma sonucu elde edilen para, mevkuflu; vakıf şekli (siğa) ise ihraç bildirisinde belirtilmiştir.⁵⁴²

Nakit paranın vakfının caizliği ve bu konuda alimlerin görüşleri, ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hisse senetleri ve tahvillerin vakfi ile ilgili olarak İslami Finans Kurumları için Muhasebe ve Denetim Kurumu'nun kriterlerinde şu ifadeler yer almaktadır:

“3/4/3/4: Yatırımcı hisse senetleri ve meşru tahvillerin vakfi caizdir. Tasfiye durumunda, değişim hükümleri uygulanır ve vakfin kâr payı, vakfin amacı doğrultusunda harcanır. Bakınız Madde 9.

3/4/4/1: Paylaştırılabilir veya paylaştırılamaz olan ortak malın vakfi caizdir. Hisse senetleri ve tahviller hariç ortak malın tamamı kiralanabilir ve vakfin payına düşen kira, vakfin amacı doğrultusunda kullanılır.”⁵⁴³

Ez cümle vakıf sukuklarının çıkarılması ve kamuya arz edilmesi, vakıf mallarının sukuklar aracılığıyla toplanması, İslam Fıkıh Akademisi ve İslam Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Kurumu tarafından caiz kabul edilmiştir. Pratikte, vakıf sukukları çeşitli şekillerde Arap ve İslam ülkeleri tarafından uygulanmıştır. Endonezya'da uygulanan nakit vakıf sukukları, dünya çapında örnek alınan uygulamalardan biri olduğu söylenebilir.

c. 8, s. 233; İbn Kudame, *eş-Şerhü'l-Kebir 'ala'l-Mukni'*, c. 6, s. 189; Halil, *et-Tavzihi fi Şerhi Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.7, s. 279; el-Karafi, *ez-Zahire*, c. 6, s. 314; eş-Şirâzi, *el-Mühezzeb*, c.2, s. 323; el-Maverdi, *el-Havi el-Kebir*, c.7, s. 519.

⁵⁴¹ Muhammed İbrahim Nakkâsî, “es-Sukûk el-vakfiyye ve devruhâ fi't-tenmiye el-iktisâdiye min hilâli temvîli bernâmecci't-te'hîl ve ashabi'l-mihemi ve'l-hiref”, İslam Ekonomisi ve Finans Ansiklopedisi web sitesi, s. 14, <https://iefpedia.com>.

⁵⁴² Nakkâsî, “es-Sukûk el-vakfiyye ve devruhâ fi't-tenmiye el-iktisâdiye min hilâli temvîli bernâmecci't-te'hîl ve ashabi'l-mihemi ve'l-hiref”, s. 14.

⁵⁴³ *el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 531.

Endonezya, yüksek nüfus yoğunluğuna sahip İslam ülkelerinden biridir. Devlet, vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak, refah düzeylerini yükseltmek, işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için büyük çaba sarf etmektedir. Bu hedef doğrultusunda, Endonezya, başta CWLS olmak üzere İslami finansman yöntemlerine başvurmuştur. Nitekim Endonezya, önemli bir miktarda İslami sukûk ihraç etmiş ve bu konuda lider ülkeler arasında yer alarak özellikle kira sukûku ihracında üst sıralarda yer almıştır. Bu girişimlerin amacı, ekonomiyi güçlendirmek ve devletin çeşitli sektörlerinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Ancak tüm bu çabalara rağmen COVID-19 salgını, yalnızca Endonezya’da değil, dünyanın dört bir yanında maddi ve insani kayıplara yol açmıştır.

Endonezya, vakıf bazlı iki tür sukûk geliştirmiştir: Birincisi “Para Vakfına Bağlı Sukûk (CWLS)”, ikincisi de “Para Vakfına Bağlı Mavi Sukûk”. Daha önce belirtildiği gibi CWLS, COVID-19’un ekonomik etkilerinden kurtulmayı hedefleyen bir araç olarak tasarlanmış ve toplumda en çok zarar gören küçük, orta ve mikro ölçekli işletmeleri desteklemeyi amaçlamıştır. Devlet, mavi sukûk (CWLBS) ile denizcilik sektörünü desteklemeyi amaçlamıştır.

Para Vakfına Bağlı Sukûk (CWLS), toplumun çeşitli kesimlerine ve kurumlarına likidite sağlamak amacıyla kullanılan İslami bir finansal enstrümandır. Endonezya Maliye Bakanlığı, Endonezya Vakıflar Konseyi ve bazı finans kuruluşları iş birliğiyle CWLS ihraç etmiştir. Normal sukûkların başarısının ardından devlet, SWR001, SWR002 ve SWR003 şeklinde CWLS’nin üç serisini daha piyasaya sürmüştür.

Vakıf sukûklarının ilk ihracı büyük bir başarıya ulaşmıştır. Nitekim toplanan tutar, devletin hedeflediği elli milyar rupiye ulaşmıştır. Ancak Endonezya toplumunun CWLS’in üçlü serisine ilgisi düşük olmuştur. Bununla birlikte kurumların katkısı oldukça önemli düzeyde olmuştur.

Para vakfına bağlı sukûklarla işlem yapmanın riski yok denecek kadar azdır. Çünkü bunlar Maliye Bakanlığı tarafından ihraç edilmektedir ve herhangi bir risk veya mali sıkıntı durumunda Bakanlık, tazminat ödemelerini üstlenmektedir.

CWLS'ye bağı sukûklar Endonezya ekonomisini etkileyen acil duruma yanıt olarak ortaya çıksa da CWLBS'ye bağı mavi sukûklar, Endonezya'nın deniz ürünleri sektörünü desteklemek ve balıkçılara sermaye sağlamak amacıyla çıkarılmıştır.

3.4.3. Para Vakfına Bağı Fon Modelleri

İslam ülkelerinde vakıf fonlarının çeşitli birçok uygulama modeli bulunmaktadır. Para vakfı için etkili finansal araçlardan biri olan bu yöntem, büyük projeler için hızlı ve kolayca likidite sağlayabildiği için avantajlıdır. Ayrıca para vakfına bağı olmasından dolayı dinen caiz görülmüştür.

Vakıf fonları ve uygulama modelleri hakkında birçok çalışma mevcut olduğundan burada toplumsal açıdan önemli ancak daha az bilinen üç örnek incelenecektir: Birincisi, Uluslararası Vakıf Fonu. İkincisi, İslam Kalkınma Bankası'nın vakıf fonları (Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu ve Dayanışma Fonu). Üçüncüsü, vakıf fonu temelli katılım sigortası/tekâfül.

3.4.3.1. Uluslararası Vakıf Fonu (UWF)

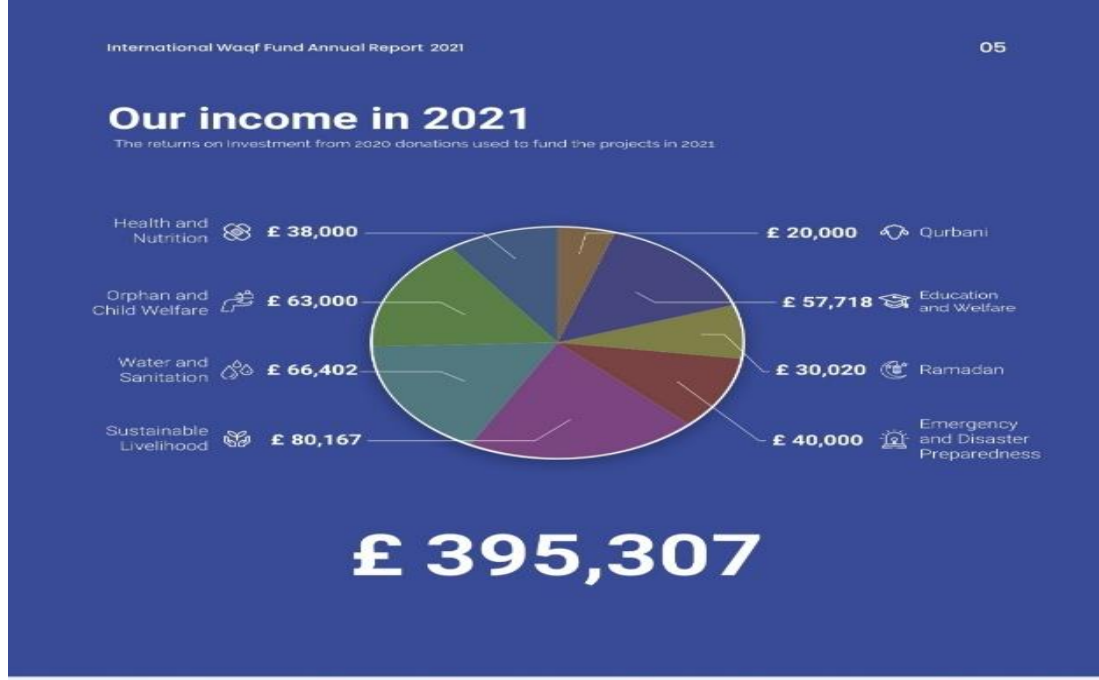
Eski adı İslami Yardım Vakfı olan Uluslararası Vakıf Fonu, 2000 yılında vakıf fonlarını bir bağış aracı olarak sunmaya başladı. Afrika, Asya, Orta Doğu, Avrupa ve Karayipler'deki 25 ülkeden binlerce insan, vakıf fonlarının yatırımından elde edilen kârlarla finanse edilen projelerden faydalandı.⁵⁴⁴ Uluslararası Vakıf Fonu, Sudan'da su istasyonlarının inşası ve kurulumu gibi projelerden Bosna'daki sürdürülebilir yaşam projelerine kadar çeşitli faaliyetlere destek vermektedir. Vakfın, yatırım gelirlerini yıllık acil durum ve afet fonuna koyarak ihtiyaç halinde hemen kullanılabilir şekilde değerlendirilebilme avantajı vardır. Fon, 7 milyon sterlinden fazla gelir toplamış ve yıllık ortalama %7 getiri elde etmiştir.

Bu çalışmada, Uluslararası Vakıf Fonu'nun son raporları temel alınmıştır. Rapor, 2020 yılında yapılan bağışlarla 2021 yılında gerçekleştirilen projeleri incelemektedir. Uluslararası Vakıf Fonu her yıl fonlarını İslami kurallara uygun

⁵⁴⁴ Uluslararası Vakıf Fonu resmi internet sitesi, erişim: 05.03.2024, <https://waqf.org/who-we-are/>

yatırımlara yatırmakta, bu yatırımlardan kâr payı elde etmekte ve bu kar paylarını farklı sektörlerde hayır projeleri yürütmek için kullanmaktadır.⁵⁴⁵

Halka grafiği 1. 2020 bağışlarından elde edilen yatırım karlarının 2021'deki projeleri finanse etmek için kullanılması

Kaynak: 2021 Uluslararası Vakıf Fonu Yıllık Raporu

Grafiğe göre, bağışların yatırımından elde edilen kârlar arasında en büyük pay, yaşam standartlarını iyileştirme, yetim ve çocuklara destek olma, temiz içme suyu sağlama ve kanalizasyon altyapısını oluşturma projelerine ayrılmıştır. Nitekim yaşam koşullarının iyileştirilmesine 80.167£, temiz içme suyu sağlama ve altyapı geliştirme için 66.402£, yetim ve çocuklara destek sağlamak için 63.000£, Eğitim alanı için yaklaşık 57.718£ harcanmıştır. En düşük pay ise 20.000£ ile kurban yardımlarına harcanmıştır. Toplam kar 395.307 sterlini bulmuştur.

⁵⁴⁵ Uluslararası Vakıf Fonu resmi internet sitesi, erişim: 05.03.2024, <https://waqf.org/who-we-are/>

Tablo 5. Uluslararası Vakıf Fonu'ndan yararlanan ülkeler ve her bir ülkenin aldığı pay

Sektör	Ülke	Proje Maliyeti (£)
Yaşam Standartlarını Geliştirme	Arnavutluk	40.000£
	Çin	44.900£
	Ürdün	32.964£
	Bosna Hersek	50.000£
Eğitim ve Refah Seviyesini Destekleme	Bosna Hersek	7.718£
	Myanmar	55.000£
	Pakistan	50.000£
Sağlık ve Beslenme	Mali	38.000£
Su ve Kanalizasyon	Çin	36.402£
	Endonezya	30.000£
	Pakistan	52.000£
Yetim ve Çocuk Bakımı	Bangladeş	62.000£
	Gazze	1.000£
Ramazan (Gıda Paketleri)	Yemen	9.972£
	Somali	10.027£
	Rusya (Çeçenistan)	5.004£
	Sri Lanka	5.017£
Kurban Eti Dağıtımı	Afganistan	105 Kurban
	Nepal	105 Kurban
	Etiyopya	105 Kurban
	Toplam Para Tutarı	20.000£
Acil Durum Yardımı	Suriye	40.000£
Toplam	21 Ülke	395.307£

Kaynak: Uluslararası Vakıf Fonunun 2021 yıllık rapor veriler esas alınarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablo, Uluslararası Vakıf Fonu tarafından gerçekleştirilen projeleri, proje türünü, faydalanıcı ülkeyi ve tamamlanan proje maliyetini Birleşik Krallık para birimi (sterlin) cinsinden göstermektedir. Yaşam standartlarının iyileştirilmesinin toplam maliyetinin 167.864£ ile en büyük payı aldığı görülmektedir. Buna karşın kurban eti dağıtımının maliyeti 20.000£ olup onu, 30.020£ ile Ramazan yardımı kapsamında dağıtılan gıda paketleri takip etmektedir. Tabloya göre Çin, Pakistan ve Bosna iki kez yararlanırken, diğer ülkeler yalnızca bir kez yararlanmıştır. En yüksek

maliyetli proje ise Afganistan'daki çocuk ve yetim destekleme projesi olmuştur. Bu projenin maliyeti, 62.000£ olarak kaydedilmiştir.

Harita grafiği 1. Uluslararası Vakıf Fonu'ndan Yararlanan Ülkeler

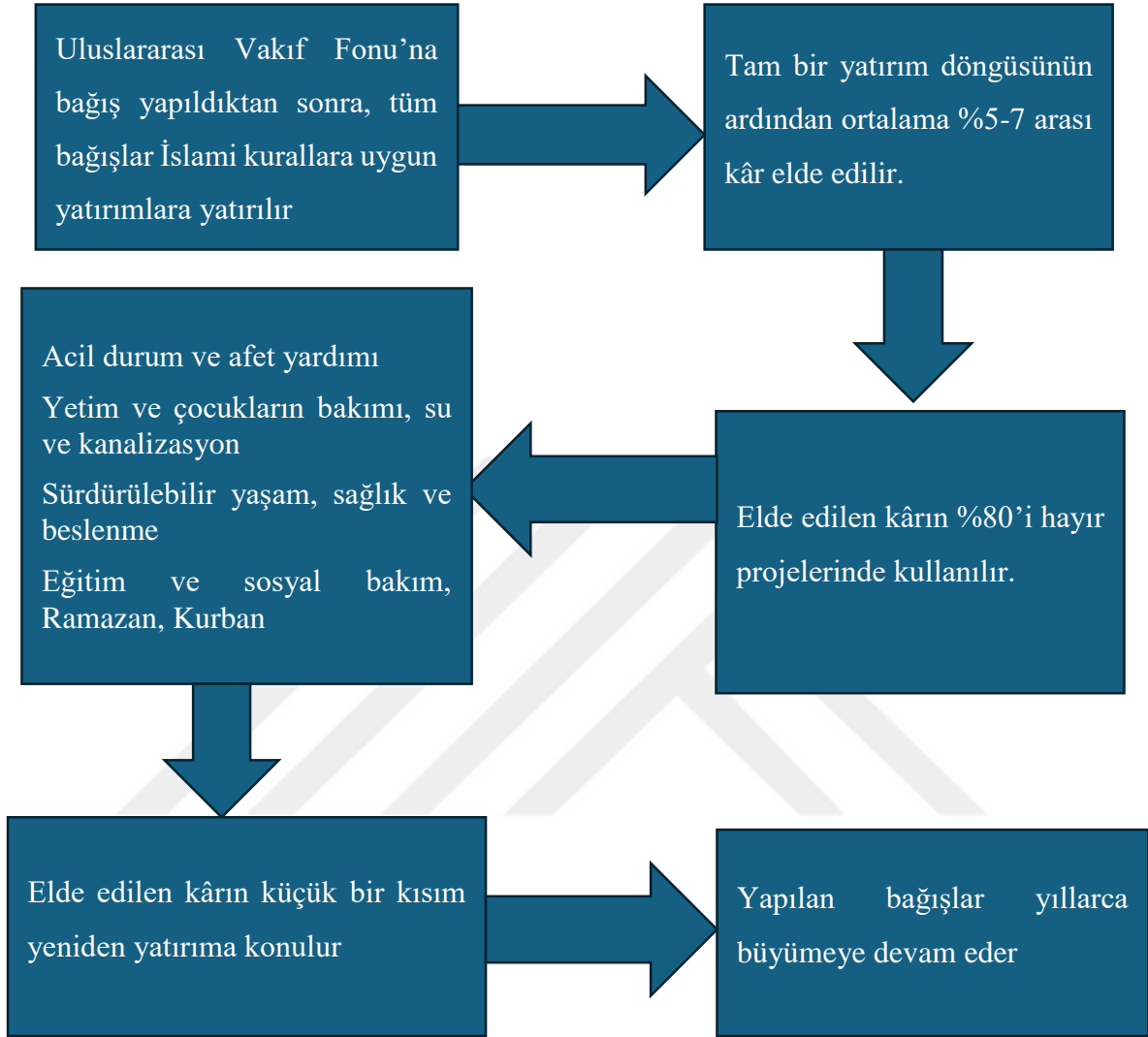

Kaynak: Uluslararası Vakıf Fonu'nun 2021 senesi yıllık faaliyet raporu

Yukarıdaki grafik, Uluslararası Vakıf Fonu'nun projelerinden yararlanan ülkeleri göstermektedir. Uluslararası Vakıf Fonu 2021 yılında on dört ülkede gerçekleştirdiği sekiz projeye öne çıkmıştır. Bu projeler çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Arnavutluk ve Çin'de yaşam standartlarını iyileştirme projeleri, Bosna ve Myanmar'da eğitim sektörüne yönelik projeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, sağlık sektörüne de katkı sağlanmış olup Mali'de 2000 köylünün yararlandığı bir doğum ve çocuk sağlığı merkezi inşa edilmiştir. Öte yandan Çin ve Endonezya'da temiz içme suyu projeleri tamamlanmış, Gazze ve Bangladeş'te çocuk ve yetim bakımına yönelik projeler gerçekleştirilmiştir. Yemen ve Somali'deki vatandaşlar Ramazan ayı projelerinden faydalanmış, Afganistan ve Nepal ise Kurban Bayramı et dağıtımından yararlanmıştır. Savaşın devam ettiği Suriye'de ise yardım ve acil durum projeleri gerçekleştirilmiştir.⁵⁴⁶

⁵⁴⁶ Uluslararası Vakıf Fonu'nun 2021 senesi yıllık faaliyet raporu, s. 2.

Şekil 2. Uluslararası Vakıf Fonu'nun Çalışma Yöntemi

Kaynak: Uluslararası Vakıf Fonu'nun 2021 senesi yıllık faaliyet raporu

Yukarıdaki şema, Uluslararası Vakıf Fonu'nun çalışma yöntemini göstermektedir. Fonun doldurulması için nakit toplanmasından başlayarak, elde edilen miktarın İslami kurallara uygun projelerde yatırılmasını içeren süreç, şemada gösterilmiştir. Elde edilen kârın %80'i, yardım, eğitim, temiz içme suyu temini, kanalizasyon, çocuk bakımı ve yaşam standartlarını iyileştirme gibi hayır projelerinde kullanılmaktadır. Kalan %20 ise yeniden yatırılır. Projelerden herhangi birinin başarısız olması veya ana paranın miktarının azalmasını önlemek için bir rezerv fon oluşturulmadığı da dikkat çekmektedir.

3.4.3.2. İslam Kalkınma Bankası'na Bağlı Vakıf Fonları

3.4.3.2.1. Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu

İslam Kalkınma Bankası, diğer dokuz kurumla birlikte 2001 yılında toplam 114,40 milyon ABD doları değerinde taahhütlerle Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu'nu kurdu. Bu fona katılan 19 katılımcı arasında İslami Kalkınma Bankası, vakıf bakanlıkları, vakıf kuruluşları, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, İslami bankalar ve bireysel yatırımcılar yer almaktadır.⁵⁴⁷

Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu, İslam Kalkınma Bankası'nın vakıf sektörüne olan aktif desteğini yansıtmaktadır. Bu fon, İslam hukukuna uygun biçimde vakıfları, sosyal finansmana dayalı bir kalkınma aracı olarak sunmaktadır. Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu, İslami vakıf projelerini finanse eden çok taraflı kalkınma bankaları arasında eşsiz bir fondur. Ayrıca fon, uzun vadeli mali sürdürülebilirliğe büyük önem vermektedir. Vakıf Varlıkları Yönetim Fonu, İslami kurallara uygun finansman modelleri kullanarak gelir sağlayacak gayrimenkul varlıkların inşasını veya satın alınmasını finanse eder. Bu gelirlerin bir kısmı fona ait borçları ödemek için kullanılırken kalan tutar, geri ödeme süresi boyunca faydalanıcının faaliyetlerini desteklemek için kullanılır. Bu sürenin ardından varlık, vakıf olarak kaydedilir ve tüm gelirler faydalanıcıya geri döner. Bu sayede faydalanıcının faaliyetleri için sürdürülebilir bir gelir kaynağı sağlanmış olur.

Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu, vakıfları aktifleştirme ve kalkındırma alanında başarılı olmuştur. Bu fona toplam 112,44 milyon ABD doları sermaye yatırılmış, İslam Kalkınma Bankası da bu sermayeye 100 milyon dolar tutarında krediyle destek vermiştir. Fonun proje portföyü, İslam Kalkınma Bankasına üye olan ve üye olmayan 27 ülkede toplam 1,22 milyar dolar değerinde 55 projeden oluşmaktadır. Bu projeler, genelde vakıfların, özelde de Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu modelinin çok önemli bir kalkınma rolü üstlenebileceğini kanıtlamıştır.⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu resmî web sitesi, erişim: 10/03/2024, <https://www.isdb.org/apif/ar/> ; İslam Kalkınma Bankası 2022 senesi yıllık faaliyet raporu, s. 31.

⁵⁴⁸ Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu resmî web sitesi, erişim: 10/03/2024, <https://www.isdb.org/apif/ar/>

Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu'nun Mali Performansı

2022 yıllık faaliyet raporuna göre Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu, 2022 yılında güçlü bir mali performans göstermiştir. Fonun toplam varlıkları 2021 yılı sonuna göre (134,16 ABD doları) %6 artarak 114,89 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Bu artış, 2022 yılı net kârı ve ilgili taraflardan elde edilen nakit akışı kaynaklıdır.⁵⁴⁹

Tablo 6. Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 Mali Performansı Özeti

Kalemler	2022 Tutarı (Milyon USD)	%	2021 Tutarı (Milyon USD)	%
Nakit ve Muadili	13.62	%9.60	12.34	%3.8
Murabaha Mevduatları	26.53	%18.70	17.43	%18.4
Açık uçlu leasing Yatırımları	36.81	%25.94	31.10	%23.2
İslami Sukûk Yatırımları	24.10	%16.98	29.41	%21.9
Kira Fonu Yatırımları	2.65	%1,87	03.04	%2.3
Gayrimenkul Yatırımları	5.88	%4.14	6.21	%4.7
Ortaklık Yatırımları	0.00	%0.00	0.57	%0.04
İstisna' Akdi Alacakları	23.96	%16.89	19.87	%14.0
Taksitli Satış Alacakları	7.91	%5.57	7.96	%5.9
İlgili Taraflar Tarafından Oluşan Alacaklar	0.00	%0.00	06.09	%4.5
Diğer Alacaklar ve Varlıklar	0.43	%0.30	0.14	%0.00
Toplam Varlıklar	141.89	%100	134.16	%100

Kaynak: Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 senesi yıl sonu faaliyet raporu, s. 33.

Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu, 2022 yılında toplam 30,52 milyon ABD doları tutarında 15 projeye yatırım yapmıştır. Bu yatırımların 12,77 milyon doları fonun kendi kaynaklarından, 17,75 milyon doları ise İslam Kalkınma Bankası'nın diğer finansman araçlarından sağlanmıştır.⁵⁵⁰

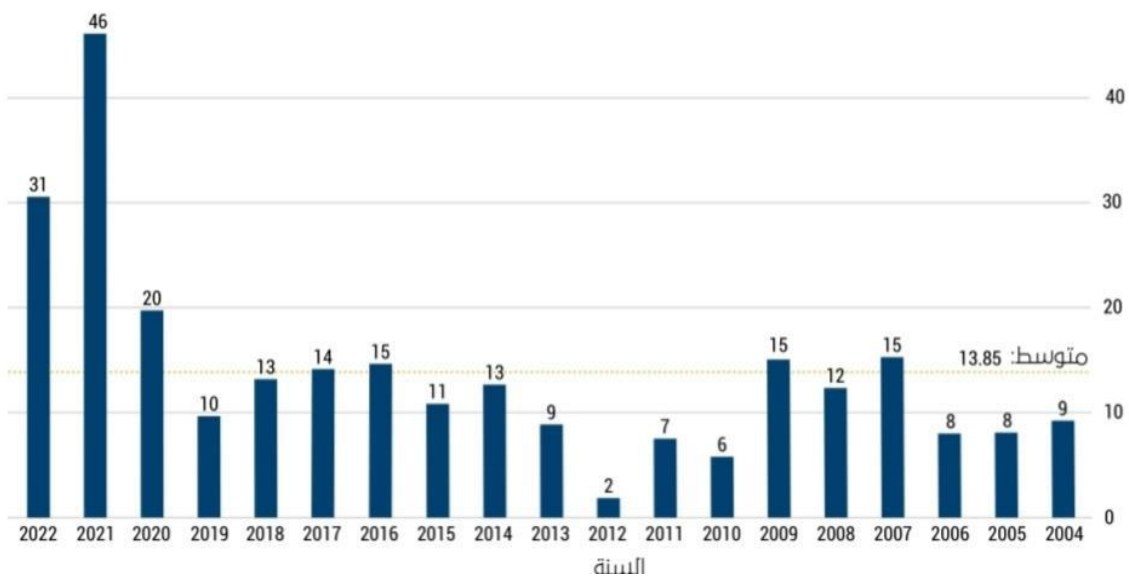
Fon, kalkınma projelerini finanse etmek için kira, murâbaha vb. İslami kurallara uygun çeşitli finansman modelleri kullanmaktadır. Finansman için temel

⁵⁴⁹ Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 senesi yıl sonu faaliyet raporu, s. 33.

⁵⁵⁰ Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 senesi yıl sonu faaliyet raporu, s. 34.

koşul, finansman süresi sona erdiğinde projeyi vakıf olarak kaydetmek veya vakfa eşdeğer hukuki bir durum yaratmaktır (örneğin emanet gibi).⁵⁵¹ Bu, İslam ülkeleri dışında kurulan projeler (New York'ta kurulan öğrenci yurdu gibi) için geçerlidir.

Aşağıdaki grafik, İslam Kalkınma Bankası'nın kuruluşundan bu raporun yayımlanmasına kadar olan işlemlerini göstermektedir. **Sütun grafiği 1.**

Kaynak: Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 senesi yıl sonu faaliyet raporu, s. 35.

Grafikten anlaşıldığı üzere İslam Kalkınma Bankası, 2004 yılında fonun 9 milyon dolarını işletmeye başlamıştır. Buna rağmen 2005 ve 2006 yıllarında 8 milyon dolarlık düşük miktarda işlemle devam etmiştir. 2007 yılında neredeyse iki katına çıkarak 15 milyon dolara ulaşmış ve üç yıl boyunca bu seviyede kalmıştır. Ancak 2012 yılında ciddi bir düşüş yaşanmış ve fonun işlettiği miktar 2 milyon dolara kadar gerilemiştir. 2013'ten 2020'ye kadar fonun işlem hacmi kademeli bir şekilde artış göstermiş ve 2021 yılında zirveye ulaşarak 46 milyon dolara çıkmıştır. 2022 yılında ise 8 milyon dolar düşüşle fonun işlem hacmi 31 milyon dolara gerilemiştir.

⁵⁵¹İslam Kalkınma Bankası resmi web sitesi, erişim: 25/03/2024, <https://www.isdb.org/apif/ar/beneficiaries>

İslam Kalkınma Bankası, Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu'nun işletilmesinden sorumlu bir müteveli olarak fonun yararına olan en iyi yönetim şeklini benimsemiştir. Fonun yönetiminde ve işletiminde denetim ve hesap verebilirlik ilkelerini temel almıştır.⁵⁵² Dolayısıyla İslam Kalkınma Bankası'nın bu fon aracılığıyla gerçekleştirdiği projelerdeki başarısının temelini iyi yönetime dayandığı söylenebilir.

Bankanın gelecekteki ödeme zorluklarını engellemek amacıyla bir rezerv oluşturulması, fonun birikimlerine zarar verecek ve gelecekte planlanan projelerin ilerlemesini olumsuz etkileyecek durumların önüne geçmek açısından önemlidir. Bu durumu önlemek ve fonun amacına ulaşmasını sağlamak için yatırımcılar, kâr dağıtımından önce uygun bir miktarı fonun net gelirinden ayırarak bir rezerv oluşturulması ve bu rezervin fonun sermayesinin %50'sine ulaşana kadar yıllık net gelirin %20'sini aşmaması konusunda mütevelliyi yetkilendirmişlerdir.⁵⁵³ Bunun yanı sıra riskleri minimize etmek için özel bir para politikası uygulanmıştır. Nitekim İslam Kalkınma Bankası, işlem yaparken Amerikan dolarını kullanmayı tercih ederek para birimlerinin değerindeki dalgalanmalardan kaçınmıştır. Bu da onun başarısında etki eden faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.

3.4.3.2.2. İslam Kalkınma Bankası Vakıf Fonu

İslami kurallara uygun bir finansman aracı olan bu fon, nispeten yeni bir deneyim olup İslam Kalkınma Bankası ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin iş birliğiyle yürütülmektedir. İslam Kalkınma Bankası'nın üye ülkelerinden gelen mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler ile onlara ev sahipliği yapan ülkelerde eğitim, sağlık ve geçim programlarını desteklemektedir. Uluslararası İslam Mülteci Fonu, tamamen dini ilkelere uygun bir araç olup biri vakıf diğeri vakıf olmayan iki fondan oluşmaktadır. Her iki fonda da yatırım, İslami finansman ilkelerine göre yapılır. Bu fonların yatırım getirileri, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin

⁵⁵² Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 senesi yıl sonu faaliyet raporu, s. 45.

⁵⁵³ Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 senesi yıl sonu faaliyet raporu, s. 69.

İslam Kalkınma Bankası'na üye ülkelerdeki eğitim, sağlık ve ekonomiyi güçlendirme gibi programlarını finanse etmek için kullanılır.⁵⁵⁴

İslam Kalkınma Bankası Vakfı, başlangıç sermayesi olarak 50 milyon dolar tutarında hibe sağlamıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ise vakıf olmayan hesaba 50 milyon dolar tutarında hibe sağlamıştır. Bu sayede girişimin başlangıç sermayesi 100 milyon dolara ulaşmıştır. Vakıf, girişime en az 400 milyon dolar ek sermaye sağlamak için bağışçılardan fon toplamayı planlamaktadır.⁵⁵⁵ Burada şu husus belirtmek gerekir ki, 2022 yılında başlatılan Uluslararası İslami Mülteci Fonu, yenilikçi ve İslami ilkelere uygun bir finansman aracıdır.⁵⁵⁶

3.4.3.3. Vakıf Fonu Temelli Katılım Sigortası (Tekâfül)

İslami sigorta veya tekâfül, sigortalıya beklenmedik bir zarar durumunda zararları karşılamak için geliştirilen alternatif bir sigorta türüdür. Bu sigorta türünde sigortalı, tek seferde veya taksitler halinde sigorta primini ödemeyi taahhüt eder. Tekâfül sigortası, geleneksel sigortaya alternatif olarak çıkartılmış İslami ilkelere uygun bir sigortadır.

Sudan'da, 1979 yılında İslami sigorta modeline dayanan ilk şirket kuruldu. Bu şirket, İslami ilkelere uygun ve karşılıklı sorumluluk ve iş birliği kavramları üzerine kurulu alternatif bir sigorta modeli sundu. Bu model farklı isimlerle de anılmaktadır: Örneğin Türkiye'de katılım modeli (المشاركة), Suudi Arabistan'da kooperatif modeli (التعاوني), Sudan'da karşılıklı model (المتبادل) veya basitçe tekâfül modeli olarak bilinmektedir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Luiz Radîf, "Sandûkun İslamiyyün cedîdün li'l-lâcîfn yes'â ilâ cem'i 500 milyon dolar", *Mecelletü Zemeni'l-'Atâ*, resmi web sitesi, <https://www.philanthropyage.org/ar/26/12/2022>.

⁵⁵⁵ Kral Selman İnsani Yardım Merkezi resmi web sitesi, <https://www.ksrelief.org/Pages/News>, 24/09/2022; BM Mülteciler Yüksek Komiserliği resmi web sitesi, erişim: 17/03/2024, <https://www.unhcr.org/ar/62457c964>

⁵⁵⁶ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği resmi web sitesi, erişim: 17/03/2024, <https://www.unhcr.org/sa>

⁵⁵⁷ Ahmad Alrazni Alshammari. And others, "Takaful: chronology of establishment in 47 countries", PSU Research Review, Emerald Publishing Limited, 2022, s. 2.

Tekâfûl düzenlemesi açısından Malezya Mali Düzenleme Kurumu (BNM), 1984 Tekâfûl Yasası ile ilk düzenleyici kurum olmuştur. Tekâfûl teriminin ve işletme yapısının benimsenmesinde bu yasanın etkili olduğu söylenebilir.⁵⁵⁸

Tablo 7. Bağışa Dayalı İslami Tekâfûl'ün Kuruluş Takvimi⁵⁵⁹

1970–1999			2000–2009			2010–2023		
Year of establishment	Country	Company	Year of establishment	Country	Company	Year of establishment	Country	Company
1979	UAE	Islamic Arab Insurance Company (SALAMA)	2000	Kuwait	Wethaq Takaful and First Takaful	2010	Somaliland	Takaful Insurance of Africa Ltd (TIA)
1979	Sudan	Islamic Insurance Company of Sudan	2000	Algeria	Salama Insurance Company	2010	Kazakhstan	MIS Halal Insurance
1983	UK*	Takaful UK Ltd	2001	Yemen	Yemen Islamic Insurance Company	2011	Thailand	Muang Thai Life Insurance
1983	Luxembourg*	Solidarity Takaful	2002	Egypt	Egyptian Saudi Insurance House	2012	Tunisia	Zitouna Takaful
1983	Bahamas*	Islamic Takaful and Re-Takaful Co	2003	Maldives	Amana Takaful	2013	France	Salam of Swiss Life
1984	Malaysia	Syarikat Takaful Malaysia Berhad	2003	South Africa	Takafol South Africa (Pty) Ltd	2014	Oman	Al-Madina Takaful
1986	Saudi Arabia	Cooperative Company for Insurance (Tawuniya)	2005	Nigeria	African Alliance Insurance (window)	2017	Uzbekistan	UZARO YARDAM
1988	Lebanon	Al-Aman Trust Insurance	2005	Senegal	SALAMA Assurances Senegal	2019	Tajikistan	Takaful Insurance Company LLC
1989	Bahrain	Bahrain Islamic Insurance Company	2005	Pakistan	Pak Kuwait Takaful Company Limited	2021	Iran	Dana Insurance (window)
1990	Bangladesh	Islami Insurance Bangladesh Ltd	2007	Syria	Al-Aqeelah Takaful Company	2021	Morocco	Wafa Takaful, Attakafulia Assurances and Taaouiniyate
1970–1999			2000–2009			2010–2023		
Year of establishment	Country	Company	Year of establishment	Country	Company	Year of establishment	Country	Company
1993	Brunei	Takaful TAIB Sdn Bhd	2007	Libya	Takaful Insurance Company	2021	Ethiopia	Global Insurance Company (window)
1994	Indonesia	PT Asuransi Takaful Indonesia	2007	Zambia	Phoenix Takaful Zambia	2022	Tanzania	
1995	Qatar	Qatar Islamic Insurance Company	2007	Gambia	Takaful Gambia Ltd			
1995	Singapore	Ampro-Income Takaful Company and Syarikat Takaful Singapura	2008	Palestine	Palestine Takaful Company			
1996	Jordan	Islamic Insurance Company	2008	Kenya	Takaful Insurance of Africa			
1996	US	First Takaful USA	2008	Canada	Ansar Cooperative Housing Corporation (partnership with Cooperators Insurance Group)			
1999	Mauritania	The TAAMIN Islamic Insurance Company	2009	Turkey	Neova Sigota			
1999	Sri Lanka	Amana Takaful Limited						

⁵⁵⁸ Ahmad Alrazni Alshammari. And others, “Takaful: chronology of establishment in 47 countries”, s. 27.

⁵⁵⁹ Ahmad Alrazni Alshammari. and others, Takaful: chronology of establishment in 47 countries , PSU Research Review, Emerald Publishing Limited, 2022, s.25.

Görseldeki takvimden anlaşıldığı üzere, ilk tekâfül sigortası Birleşik Arap Emirlikleri ve Sudan'da kurulmuştur. 1979'da Sudan'da ilk İslami sigorta şirketi kurulduktan sonra dünya genelinde 40'tan fazla ülkeye yayılmıştır.⁵⁶⁰

Bu bağlamda şu hususu da belirtmek gerekir ki bahse konu tekâfül, bağışa dayalı İslami tekâfüldür. Nitekim günümüzde iki tür tekâfül vardır: Bağışa dayalı tekâfül ve vakfa dayalı tekâfül. İki sigorta türü arasındaki temel fark, ilkinde katılımcıların sigorta fonuna kısmen veya tamamen bağış yapmasıdır. Vakfa dayalı tekâfülde ise bağışçının sigorta primini vakfetmesi söz konusudur. Yöntem farklı olsa da her iki türde de amaç, sigortalılar arasında zarar paylaşımıdır.

Abdussettar Ebû Ğudde vakfa bağlı tekâfül sigortasını şu şekilde tanımlamıştır:

“Bu, bir tür vakıf bağışıdır. Tekâfül sigortasında yapılan bağış, bağışlayanın mülkiyetinden çıkar ve aslın korunması şartıyla gelirlerin nasıl kullanılacağı tayin edilir. Bu bağışta vakıf ilkeleri uygulansa da birebir vakıf değildir. Çünkü bu bağış, prim ödemenin yerini alır. Zarar gören sigortalı ise, vakıf kaynaklarının kullanımından yararlanır. Nitekim vakıf gelirleri ve vakfa bağışlanan paralar aracılığıyla elde edilen kaynaklar, tazminat ödemelerinde kullanılır.”⁵⁶¹

Bazı araştırmacılar, bu konu için genel ve özel olmak üzere iki tanım yapmıştır. Genel tanıma göre vakfa dayalı tekâfül sigortası, belirli bir risk gerçekleştiğinde veya belirli bir yaşa ulaşıldığında, vakfedenin şartlarına göre vakıf fonunun hak sahiplerine tazminat ödemeyi taahhüt etmesidir. Özel tanıma göre ise, benzer risklere maruz kalan kişilerin, bu risklerden doğan zararları telafi etmek amacıyla katkı paylarını bir vakıf sigorta fonuna bağışlamaları veya bu fon için bağışta bulunmalarıdır. Bu kişiler, vakfın faydalanıcıları arasında yer alırlar ve vakfedenin şartlarına göre vakıf fonu tarafından sigortalanırlar.⁵⁶²

⁵⁶⁰ Ahmad Alrazni Alshammari. And others, “Takaful: chronology of establishment in 47 countries”, s. 22.

⁵⁶¹ Abdussettar Ebû Ğudde, “Nizâmü't-te'mîni't-tekâfûlî min hilâli'l-vakf” *Uluslararası Vakıf Sistemi Aracılığıyla Katılım Sigortası Sempozyumu*, el-Câmi'atü'l-İslamiyye, Malezya, 2008, s. 7, 8.

⁵⁶² Ali b. Muhammed Nur, *et-Te'mîni't-tekâfûlî min hilâli'l-vakf, Dârü't-Tedmürîyye li'n-Neşr*, 1. Baskı, 2012, s. 127, 128.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere Vakıf Tekâfül Sigortası'nın temel ilkeleri şunlardır:

- a) Sigortalının vakfa bağışladığı meblağ, vakfın mülkiyetine geçer.
- b) Fona bağışlanan paralar İslam'a uygun yatırımlarda değerlendirilir.
- c) Yatırımlardan elde edilen gelirler, sigorta tazminatlarının ödenmesi için kullanılır.
- d) Vakıf Tekâfül Sigortası'ndan sadece vakfa bağış yapan kişiler yararlanabilir.

Vakıf Tekâfül Sigortası fikri, Pakistanlı alim ve müftü Muhammed Takî el-Osmanî tarafından ortaya atılmıştır. Osmanî, bu fikrin uygulamaya konulmasında da önemli rol oynamış Güney Afrika ve Pakistan'da Vakıf Tekâfül Sigortası modellerinin geliştirilmesine öncülük etmiştir. Osmanî, Vakıf Tekâfül Sigortası fikrini şu şekilde özetlemiştir:⁵⁶³

- a) Vakıf Tekâfül Sigortası modeli sunan bir sigorta şirketi kurulur. Sigorta şirketinin sermayesinin belirli bir kısmı vakfa bağışlanarak vakıf haline getirilir. Bu vakfın amacı, sigorta havuzunda yer alan katılımcıların uğradığı zararları tazmin etmektir. Para vakfı olarak kabul edilen bu sermaye yatırım amacıyla kullanılabilir ve kârlar fonun amaçları doğrultusunda kullanılır.
- b) Vakfın mülkiyeti kimseye ait olmayıp manevi bir tüzel kişiliğe sahiptir. Vakıf, mülk edinme, yatırım yapma ve yönetme gibi işlemleri tüzel kişilik üzerinden gerçekleştirebilir. Sigorta yaptırmak isteyenler, vakfın üyesi olmak için bağışta bulunurlar. Bu bağışlar, bağış yapan kişilerin mülkiyetinden çıkar ve vakfın mülkiyetine girer. Bu paralar, vakıf olmayıp vakfın üçüncü ilkesine göre vakfa ait varlıklardır. Bu yüzden bağışlanan bu paraların vakıf paralarında olduğu gibi aslının korunması gerekmez. Bunun yerine, fonun çıkarlarına uygun bir şekilde yatırım yapılır ve elde edilen

⁵⁶³ Muhammed Takî el-Osmânî, "et-Te'mînü't-tekâfülü âlâ esâsi'l-vakfi vel-hâcetü'd-dâiye ileyhi", *Albaraka İslami Hükümlere Göre Katılım Sigortası Modellerinin İncelenmesi Kongresi*, Cidde 1426.

kârlarla birlikte bu fon, tazminat ödemeleri ve diğer vakıf amaçları için kullanılır.

- c) Katılımcıların tazminat olarak aldıkları şey, bağışladıkları şeyin karşılığı değil; vakıf şartlarına göre vakıf yararlanıcıları arasına girmeleri nedeniyle vakıftan bağımsız bir alacaktır. Vakfeden kişi, vakıf şartlarına göre vakıf yararlanıcıları arasında yer alabiliyorsa bağışçı da yararlanabilir. Bu, tıpkı camiye bağış yapan birinin orada namaz kılması, okula bağış yapanın orada eğitim görmesi veya bir hastaneye bağış yapıp orada tedavi görmesi gibidir. Bu yararlanma, yapılan bağışın karşılığı değildir. Çünkü vakfın mülkiyetine giren bağışlar, vakıf mallarına benzer şekilde vakıf yararlanıcıları için harcanır.
- d) Nakit paradan elde edilen kârlar da dahil olmak üzere tüm varlıkların mülkiyeti, Vakıf Fonu'na aittir.

Vakıf Tekâfül Sigortası konusunun teorik yönü üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak pratikte bu tür fonlardan çok az sayıda örnek vardır. Bu çalışmada iki başarılı örnek olan Güney Afrika ve Pakistan modelleri üzerinde durulacaktır.

Yukarıda yer alan bilgilerden anlaşıldığı üzere Vakıf Tekâfül Sigortası Fonu fikrini ortaya atanlar, şirket kurmaktan fon tasfiyesine kadar konuyu her açıdan ele almışlardır. Güney Afrika, bu fikri pratikte ilk uygulayan ülke olmuştur. Onu, Pakistan ve Katar takip (Pakistan ile ortaklaşa) etmiştir.

3.4.3.1. Güney Afrika Vakıf Tekâfül Fonu Modeli

Güney Afrika hem ekonomik açıdan hem de geleneksel sigorta sistemi açısından gelişmiş bir ülkedir. Nüfus çeşitliliği bakımından en zengin ülkelerden biri olup Müslümanlar nüfusun yaklaşık %1,5'ini oluşturmaktadır. Bu orana rağmen tekâfül sigortacılığı için gelecek vadeden bir pazar oluşturmaktadır.

1998 Kısa Vadeli Sigorta Kanunu (The Short-Term Insurance Act) ve 1999 Uzun Vadeli Sigorta Kanunu'na (The Long-Term Insurance Act) göre Tekâfül Sigortası dahil her türden sigorta şirketi, sigorta hizmeti sunan bir anonim şirket olmak zorundadır. Kanun, bu şirketlerin mali yeterliliğini sağlamak ve yükümlülüklerini yerine getirme yeteneğini garanti altına almak için belirli sermaye yeterlilik koşulları

da getirmektedir. 2002 yılında Şeyh Takiyüddin el-Osmanî'nin önderliğinde kurulan Takâful SA, vakıf formülünü kullanarak İslami sigorta hizmeti sunan dünyadaki ilk şirket oldu. Şirket, özel bir tekâful sigortacılık yasası olmaması nedeniyle, geleneksel bir sigorta şirketi olarak lisans aldığından düzenleyici yasal zorluklarla karşılaşmıştır. Bu nedenle lisans sahibi, bağımsız takâful fonu yerine gerçek sigortacı olmuştur. Şirket yetkililerinin buna yanıtı ise, "Tekâful hizmetlerinin özel bir yasa olmadan sunulması durumunda önemli olan sözcükler ve ifadeler değil, kasıt ve amaçlardır." şeklinde olmuştur.⁵⁶⁴

Güney Afrika'da tekâful sigortacılığını düzenleyen özel bir yasa olmadığından, Tekâful SA şirketi geleneksel sigorta şirketi lisansı ile tescil edildi. Bu durum, Tekâful SA şirketine yöneltilen eleştirilerden biridir. Nitekim geleneksel sigorta şirketi lisansına sahip olan Tekâful SA, hisselerin %49'una sahiptir. Şirket yetkilileri ise bu durumun şirketin faaliyetlerini hiçbir şekilde etkilemediğini ve vakıf fonunun şirketten tamamen ayrı olduğunu savunuyorlar.⁵⁶⁵

Burada akla gelen soru şu: Tekâful SA şirketi, hasar durumunda zararı tazmin eden geleneksel sigorta şirketi lisansı ile faaliyet gösteren bir İslami sigorta şirketi ise, sigorta edilen parayı nereden temin ediyor? Bilindiği üzere katılımcı veya hissedar, şirketin fonuna bağışta bulunur ve bu fon değerlendirilir. Hasar meydana geldiğinde bir vakıf yararlanıcısı olan mağdur, bu fonların yatırımından elde edilen kârlardan tazminat alır. Dolayısıyla Tekâful SA şirketi fondan tamamen ayrıdır. Şirketin görevi sadece fonu yönetmek, parayı yatırmak ve mağdurlara dağıtmaktır.

"Tekâful Güney Afrika" şirketi bu modeli başarıyla uygulamıştır. Nitekim şirket, 5.000 Güney Afrika randı tutarında bir vakıf fonu kurmuştur. Bu fon, şirketin veya katılımcıların mülkiyetinde olmayan bağımsız bir yasal varlığa sahiptir. Katılımcılar bu fona bağışta bulunur. Bu vakfın şartlarından biri de katılımcıların zararlarını tüzüğe göre tazmin etmesidir. Vakfı kuran şirket, fonu yönetme karşılığında

⁵⁶⁴ Emine İrşid el-Ukaylî vd., "el-Vakfu ke esâsi te'mîni't-tekâfuli'l-İslamî, Dirâsâtu 'ulûmi's-şeriâ ve'l-kânûn", c. 48; Bilal Ahmed Cekhura, "Tecrubetu cenubi Afrika fi't-te'mîni't-teâvunî 'alâ esâsi'l-vakfi", s. 9 vs.

⁵⁶⁵ Ali b. Muhammed Nur, *et-Te'mîni't-tekâfuli*, s. 352.

bağışların %10'unu alır. Fonun yetersiz olması ve tazminatlar için yeterli para kalmaması halinde şirket, fona faizsiz kredi verir ve fon bu krediyi ileride fon fazlasından geri öder. Fon fazlası paraların %10'u hayır kurumlarına bağışlanır, %75'i katılımcılara dağıtılır ve kalan kısım fonun yedek akçesi olarak saklanır.⁵⁶⁶

Güney Afrika Tekâfûl şirketlerinden Bryte Insurance Company, yaklaşık 55.000 kişiyi istihdam etmekte ve 170'ten fazla ülkedeki müşterilere hizmet vermektedir. Güney Afrika'nın önde gelen sigortacılarından biri olan Bryte, kurumsal, ticari, küçük ve orta ölçekli işletmeler, kişisel hatlar ve diğer uzman sigorta ürünleri ve tekliflerinden oluşan üst düzey ürünler sunmaktadır.⁵⁶⁷

3.4.3.1.1. Fonun Çalışma Şekli⁵⁶⁸

Katılım katkısı, "Tekâfûl Fonu" adında tek bir fon altında toplanır ve programa katılan üyelerden herhangi birinin malında veya canında meydana gelen zararları tazmin etmek için kullanılır. Başka bir deyişle programın her üyesi, diğer üyelerin maruz kaldığı ve tanımlanmış zararlar için tekâfûl fonundan tazminat sağlayarak birbirini korur.

Tekâfûl SA Şirketi'nde katılımcılar, fonun diğer üleriyle karşılıklı yardımlaşma anlaşması yapar. Bu anlaşma, fon üyelerinden birinin kayıp veya afet durumunda diğer üyeler tarafından maddi destek almasını sağlamayı amaçlar. Ayrıca şirket, fonları İslami kurallara uygun olarak faizsiz yatırımlarda değerlendirir. Herhangi bir fazla gelir, katılımcılar arasında yeniden dağıtılır. Böylece şirket, fonu sadece katılımcıların yararına olacak şekilde yönetir.⁵⁶⁹ Tekâfûl SA, tüm yeni teklifleri

⁵⁶⁶ Ahmed el-İdrîsî, "Tatbîku şîğati'l-vakfi 'ala't-tekâfûli't-ta'sîliyi'sher'îyyî et-te'mîni't-tekâfûli", Dünya Müslüman Alimleri Birliği resmi web sitesi, yayın tarihi: 31/10/2022, <https://iumsonline.org>; Cekhura, "Tecrubetu cenubi Afrika fi't-te'mîni't-teâvunî 'alâ esâsi'l-vakfi", s. 11-16; Abdussettar Ebû Ğudde, "Nizâmü't-te'mîni't-tekâfûlî min hilâli'l-vakf", s. 12.

⁵⁶⁷ Vakıf Tekâfûl Sigortası Şirketi resmi web adresi, erişim: 15/04/2024, <https://takaful.co.za/company-profile/>

⁵⁶⁸ Vakıf Tekâfûl Sigortası Şirketi resmi web adresi, erişim: 20/04/2024, <https://takaful.co.za/what-is-takaful>

⁵⁶⁹ Vakıf Tekâfûl Sigortası Şirketi resmi web adresi, erişim: 24/04/2024, <https://takaful.co.za/what-is-takaful>, erişim: 05/05/2024.

ve sigorta ürünlerini değerlendirmek, sektördeki gelişmeler ve müşteri beklentileri konusunda şirketi bilgilendirmek için bağımsız bir Şer'i Danışma Kurulu kurmuştur.⁵⁷⁰

3.4.3.2. Pakistan Vakıf Tekâful Fonu Modeli

Pakistan, başta Şeyh Muhammed Takî el-Osmanî olmak üzere Karaçi'deki Dârü'l-Ulûm alimlerinin, önderliğinde vakıf bazlı tekâfulü ilk başlatan ülkelerden biridir. Bu alanda Pakistan'da birçok şirket öne çıkmıştır. Bu şirketlerin bazıları tamamen Pakistan menşeli iken bazıları ise diğer İslam ülkeleriyle ortaklaşa kurulmuştur. Aşağıdaki tablo, bu alanda öncü şirketleri göstermektedir.

Tablo 8. Pakistan'da Vakıf Bazlı Tekâful Şirketleri

Sıra	Şirket Adı	Kuruluş Tarihi	Merkezi ve Şubeleri	Şirketin Sermaye Değeri	Başkan ve CEO
1	Pak Qatar Family Takaful Ltd. ⁵⁷¹	2006'da kuruldu, 2007'de faaliyetlerine başladı.	Pakistan genelinde 100'den fazla şehirde 100'den fazla şube, ayrıca 135'ten fazla şehirde yaklaşık 4500 banka şubesi üzerinden Banca Takaful ürünleri sunmaktadır.	Ödenmiş sermaye 1,3 milyar Pakistan rupisinden fazladır.	Bay B. Ahmed
2	Pak Kuwait Takaful Ltd. ⁵⁷²	2005	Karaçi	Ödenmiş sermaye 400 milyon rupi, nominal sermaye 500 milyon rupi	Bay İmtiaz Bhatti
3	Pakistan Takaful Ltd. ⁵⁷³	2006	Karaçi	Ödenmiş sermaye 500 milyon Pakistan rupisidir.	Bay Jamil Akhtar Khan
4	Dawood Family	4 Mayıs 2007	58 şubeden oluşur ve çoğunlukla kuzey, merkez ve güney bölgelerine ayrılır. Gelirin çoğunluğu merkez bölgeden gelir.	Ödenmiş sermaye 750 milyon Pakistan rupisidir.	Bay Abdul Hamid Nasri

⁵⁷⁰ Abdu Seid Ali , Islamic Banking and Finance in South Africa, ILKE Publication No: 175 | IKAM Research Reports 29 | IKAM Country Reports 14,s. 15.

⁵⁷¹ Pak-Qatar Family Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 07/05/2024, <https://pqftl.com.pk/about-us/about-company/the-company/>

⁵⁷² Pak-Kuwait Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 15/05/2024, <https://islamicmarkets.com/publications/pak-kuwait-takaful-company-limited-annual-report-2015->

⁵⁷³ Pakistan Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 20/05/2024, www.takaful.com.pk

	Takaful Ltd. ⁵⁷⁴				
5	Pak Qatar General Takaful Ltd. ⁵⁷⁵	Ağustos 2007	Merkezi Karaçi'dedir. Güney, merkez ve kuzey olmak üzere üç bölgede faaliyet göstermektedir. Karaçi, Lahor, Multan, Sialkot, Faisalabad, İslamabad, Peshawar, Sukkur'da toplam 19 şube bulunmaktadır.	9 Aralık 2023 itibariyle toplam 657 milyon Pakistan rupisi (22 yıl: 608 milyon Pakistan rupisi). Ödenmiş sermaye 509 milyon Pakistan rupisidir.	Bay Raheel Ali Khan

Kaynak: Tablo, Merkezü'l-Hüdâ li's-Sayrafa ve'l-İktisadi'l-İslami resmî web sitesinde yer alan veriler esas alınarak hazırlanmıştır.⁵⁷⁶

Tablodan anlaşıldığı üzere, İslam ülkeleriyle ortaklaşa kurulan üç vakıf sigortası şirketi vardır. Bunlar, Pak-Katar Genel ve Aile Tekafül Limited Şirketleri ile Pak-Kuveyt Genel Tekâfül Limited Şirketidir. Dawood Tekâfül Aile Limited ile Pakistan Limited şirketleri ise Pakistan menşelidir. Tabloda yer alan vakıf temelli tekâfül şirketlerin tümü 2005 ve 2007 yılları arasında kurulmuştur. Bu durum, bu alandaki hızlı gelişmeyi ve artan ilgiyi göstermektedir. En yüksek sermaye, 1,3 milyar Pakistan rupisi ile Pak-Katar Tekâfül Şirketi'ne aittir. Bu durum, şirketin sektördeki güçlü konumunu ve finansal sağlamlığını göstermektedir. Nitekim tablodan da anlaşıldığı üzere bu şirket, en fazla şubeye sahip olan vakıf temelli tekâfül şirkettir. Bu durum, şirketin geniş erişim ağını ve pazar payını göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmada Pakistan'daki vakıf temelli tekâfül fonları arasında Pak-Katar Tekâfül Şirketi örneği incelenecektir.

3.4.3.2.1. Pak-Katar Tekâfül Fonu

2006 yılında kurulan Pak-Katar Tekâfül Grubu, 2007 yılında faaliyete başladı. Merkezi Pakistan'da bulunan bu grup, dört şirketten oluşmaktadır; Pakistan-Katar Varlık Yönetimi Limited Şirketi (PQAMC), Doğu Ticaret Limited Şirketi (PQIL), Pakistan Katar Genel Tekâfül Limited Şirketi (PQ GTL) ve Pakistan Katar Aile

⁵⁷⁴Dawood Family Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 25/05/2024, <https://dawoodtakaful.com/AnnualReport.aspx>

⁵⁷⁵ Pakistan Kredi Derecelendirme Ajansı Ltd. tarafından 2016 yılında yayınlanan rapor, s. 2.

⁵⁷⁶ Merkezü'l-Hüdâ li's-Sayrafa ve'l-İktisadi'l-İslami resmî web sitesi, erişim: 27/04/2024, <https://alhudacibe.com/>

Tekâfûl Limited Şirketi (PQ FTL). Bu şirketler, sadece İslam dünyasında değil, küresel ölçekte de en büyük vakıf bazlı tekâfûl grubunu temsil eder.

Pak-Katar Genel Tekâfûl (PQGTL), 2007 yılından beri Pakistan’da faaliyet gösteren önde gelen bir genel tekâfûl (hayat dışı sigorta) şirkettir. 2006 yılında kurulan ve 2003 yılı Bankacılık Dışı Finans Kurumları Kuruluş ve Düzenleme Kuralları ve Yönetmelikleri kapsamında düzenlenen şirket, kurumsal ve bireysel müşterilere geniş bir genel tekâfûl ürün yelpazesi sunmaktadır.⁵⁷⁷

PQGTL, tüm ürün ve faaliyetlerinin İslami kurallara uygunluğunu denetlemek için bağımsız bir Şer’i Danışma Kurulu’na sahiptir. Bu kurula, Müftü Muhammed Hassân Kelîm başkanlık etmektedir. Kuruluşundan bu yana kurulun kurucu başkanlığı Müftü Muhammed Takî el-Osmanî tarafından yürütülmekteydi. 2019 yılında Müftü Hassân Kelîm, bu görevi devralarak kurulun yeni başkanı olmuştur. Şirket, PACRA tarafından A+ (Single A Plus) ve VIS Kredi Derecelendirme Limited tarafından “A” notu ile “durağan” görünüm notu almıştır. Pakistan Genel Tekâfûl Şirketi’nin (PQGTL) vizyonu, tekâfûl programı aracılığıyla herkese finansal koruma sağlamaktır.⁵⁷⁸

Pak-Katar Tekâfûl Fonu Katılımcı ve Hissedarları

Şirketin hissedarları arasında Katar İslam Sigorta Şirketi (QIIC) ve Katar Uluslararası İslam Bankası (QIIB) gibi Katar’ın en güçlü finans kuruluşları bulunmaktadır. Şirket, Pakistan Reinsurance Company Ltd, Kuwait Re, Cobalt Re, Saudi Re, Arab Re, Tunis Re ve Kenya Re ile yapılan yeniden tekâfûl düzenlemeleri ile daha da güçlendirilmiştir. Pakistan Genel Tekâfûl Şirketi, ülkenin büyük şehirlerinde varlık göstermektedir. Şirket, İslami ilkeler ve Pakistan kanunlarına bağlı olarak Pakistan genelindeki katılımcılara risk azaltma hizmetleri sunmaktadır.

PQGTL, tekstil, ilaç, hastane, çeşitli endüstriyel riskler ve bankalar dahil olmak üzere yaklaşık 1500 kurumsal, 30.000’den fazla bireysel tekâfûl üyesine teminat

⁵⁷⁷ Pak-Qatar General Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 01/05/2024. <https://pqamcl.com/>

⁵⁷⁸ Pak-Qatar General Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 06/05/2024. <https://pqamcl.com/>

sağlamaktadır. PQGTL'nin hizmet verdiği ana sektörler şunlardır: Yangın ve ilgili riskler, denizcilik (iç, ithalat ve ihracat), mühendislik, otomotiv, güvenli nakit, nakit transferi, kişisel kazalar, sağlık, finansal hatlar ve seyahat.⁵⁷⁹

Pak-Katar Tekâfül Sözleşme Formatları

Pak-Katar Genel Tekâfül'de tekâfül sözleşmeleri, vakıf ve vekalet modelleri üzerine kuruludur. Bu modeller, İslami ilkelere uygun karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik ilkelerine dayanan bir tekâfül programı sunmaktadır. Tekâfül üyelerinin yükümlülükleri vakıf fonundaki parayla sınırlıdır. Bu, tekâfül üyelerinin sınırlı sorumlulukla koruma altına alındıkları anlamına gelir. Mevcut ödemelerini karşılamak için vakıfta yeterli fon bulunmaması durumunda açık, ortaklar fonundan katılımcılar fonuna (hukuki tekâfül iş fonu) aktarılan faizsiz bir borç ile finanse edilir.⁵⁸⁰

2000 Yılında çıkan Sigorta Kanunu'nun 50. maddesine göre Pak-Katar Genel Tekâfül Şirketi'nde teknik rezervler, her bilanço tarihinde atanan uzman bir aktüer tarafından yapılan aktüerya değerlendirme raporuna göre belirlenir.⁵⁸¹

Tekâfül Fonlarının Çalışma Prensibi

Pak-Katar Şirketi, Aile Tekâfül işlemlerini yürütmek için Hukuki Tekâfül İş Fonu'nu kurmuştur. Bu fon, 2005 yılında yürürlüğe giren ve 2012 yılında revize edilen Tekâfül Kanunu'nun 8. Maddesine ve 2000 Yılı Sigorta Kanunu'nun 15. aktüerya bölümüne uygun olarak kurulmuştur. Tekâfül Hukuki İşler Fonu, şirketin benimsemiş olduğu vakıf ve vekâlet modeline göre aşağıdaki bileşenleri içermektedir:

1) Katılımcı Tekâfül Fonu (PTF/PQFTL)

Şirket, 17 Ağustos 2007 tarihinde 500.000 rupi değerinde bir teminat senediyle bir vakıf kurmuştur. PQFTL, halka açık olmayan bir anonim şirket olup Pakistan'ın ilk ve en büyük özel Aile Tekâfül Şirketi'dir. PQFTL, 2007 yılından bu yana yenilikçi

⁵⁷⁹ Pak-Qatar General Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 13/05/2024. <https://pqamcl.com/>

⁵⁸⁰ Pak-Katar Aile Tekâfül Şirketi'nin 31 Aralık 2023 tarihinde sona eren yıla ait yıllık raporu ve mali tabloları.

⁵⁸¹ Pak-Katar Aile Tekâfül Şirketi 2023 Senesi Yıllık Faaliyet Raporu, s. 17.

Tekâfûl çözümleri sunan, ilerici ve teknoloji odaklı, İslami ilkeler de uygun bir şirkettir. Şirketin faaliyetleri şu üç alandadır:

- a) Bireysel Aile
- b) Aile Grubu
- c) Grup Sağlık⁵⁸²

2) Yatırım Fonu (PIF)

Pak-Katar Genel Tekâfûl katılımcıların bütün bireysel yatırımları (PIA), PIF'u tarafından yönetilmektedir. 2000 Yılı Sigorta Kanunu'nun 21. maddesi uyarınca yasal fondaki 2000 yılı katılımcı sermaye katkısı, atanmış bir aktüerin yazılı tavsiyesi üzerine Katılımcı Fonu'na tekrar dağıtılabilir.

Genellikle yatırım fonları, yatırımcıları bir araya toplayan araçlar olarak tanımlanır. Bir yatırımcı bir yatırım fonuna katıldığında parası, aynı amaçlara sahip diğer yatırımcıların parasıyla birleştirilir. Profesyonel fon yöneticisi, bu fonları, yatırım fonunun yatırım portföyünü oluşturan hisse senetleri, sukûk (İslami tahviller) vb. para piyasası araçları gibi varlıkları satın almak için kullanır.⁵⁸³

Şirket, genel tekâfûl için de ayrı bir vakıf oluşturmuştur. 17 Ağustos 2007'de kurulan bu vakıf, Pakistan Genel Tekâfûl Vakfı (PTF) olarak bilinir. Şirket tarafından 500.000 Pakistan rupisi tutarındaki bir güven senedi ile gerçekleştirilmiştir. Vekâlet akdi ayrıca, tekâfûl işlemlerini yönetmek ve şer'î danışman tarafından onaylanan fonları yatırım yapmak için Hissedarlar Fonu (SHF) ile PTF katılımcıları arasındaki ilişkiyi de düzenler. Vakıf hesapları, PTF'nin varlık ve yükümlülüklerinin ayrı ayrı belirlenebilir olmasını sağlayacak şekilde SHF tarafından tutulur. Hissedarlar Fonu'nun mali tabloları, PTF'nin finansal durumu ve operasyonlarının sonucunu yansıtacak ve Hissedarlar Fonu'nun ayrı şekilde gösterilmesini sağlayacak şekilde hazırlanır.⁵⁸⁴

⁵⁸² Pak-Katar Aile Tekâfûl Şirketi 2023 Senesi Yıllık Faaliyet Raporu, s. 11.

⁵⁸³ Pak-Qatar General Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: 15/05/2024. <https://pqamcl.com/>

⁵⁸⁴ Pak-Katar Aile Tekâfûl Şirketi 2023 Senesi Yıllık Faaliyet Raporu, s. 10.

PTF yangın, mülkiyet, denizcilik, havacılık, nakliye, araç sigortası ve diğer sigortalar gibi hayat dışı tekâfül sözleşmeleri için kullanılan bir fondur. Sözleşmeler bir yıl olarak belirlenebilir ve bazı durumlarda bir yıldan kısa veya daha uzun süreli olabilir. Ancak, çoğu sözleşme on iki ay süreli olarak yapılmaktadır. Anlaşma kapsamına girenler dışında PTF tarafından yapılan ve sözleşme sahibinin başka bir tekâfül işletmecisi olduğu (isteğe bağlı iç tekâfül tekrarı) tekâfül sözleşmeleri, bireysel tekâfül sözleşmeleri kategorisine girer. PTF tarafından çıkarılan tekâfül sözleşmeleri, yatırım sözleşmesi veya isteğe bağlı katılım özellikleri içermez.⁵⁸⁵

Yangın ve mülkiyet tekâfülü, yangın, isyan, grev, patlama, deprem, olumsuz hava koşulları, sel, elektrik dalgalanmaları vb. riskler sonucu mülkiyete gelen zararları kapsar. Ayrıca binalarında ticari faaliyetlerde bulunan müşteriler, ticari faaliyetlerinde kullandıkları mülkleri kullanamama nedeniyle oluşan kar kaybı için de tazminat alabilirler (iş kesintisi teminatı). Denizcilik, havacılık ve nakliye tekâfülü, nakliye esnasında, limanlarda, çıkış ve varış noktaları arasında gerçekleşen zararlar ve diğer ilgili risklere karşı koruma sağlar. Araç tekâfülü, araca kapsamlı sigorta sağladığı gibi üçüncü taraf zararları ve diğer ilgili teminatları da sunar. Sağlık ve kaza tekâfül sözleşmesi, ayakta tedavi veya yatarak tedavi gören hastalar için tıbbi teminat sağlar. Diğer tekâfüller ise hırsızlık, kasadaki nakit kaybı, nakit transferi, mühendislik, seyahat, sağlık, mahsul, hayvan, mesleki tazminat, işçi tazminatı ve diğer teminatlara karşı koruma sunar.⁵⁸⁶

PTF'nin bir başka taraftan kabul ettiği, tekâfül kapsamındaki bir olayın meydana gelmesi durumunda poliçe sahibine tazminat ödeme taahhüdü altına girdiği ve tekâfül risklerini kabul ettiği sözleşmeler, tekâfül sözleşmeleri olarak sınıflandırılır. Olayın gerçekleşmesi halinde PTF'nin önemli miktarda tazminat ödemesine neden olabileceği göz önünde bulundurulduğunda tekâfül riski büyük olarak kabul edilir. Bir sözleşme tekâfül sözleşmesi olarak sınıflandırıldıktan sonra tüm hak ve yükümlülükler

⁵⁸⁵ Pak-Katar Genel Tekafül Şirketi 2023 Senesi Yıllık Faaliyet Raporu, s. 16.

⁵⁸⁶ Pak-Katar Genel Tekafül Şirketi 2023 Senesi Yıllık Faaliyet Raporu, s. 16.

itfa edilmedikçe veya sona ermedikçe barındırdığı riskler önemli ölçüde azalmış olsa bile sürenin geri kalanı boyunca tekâfül sözleşmesi olarak kalır.⁵⁸⁷

Pak-Katar Limited Şirketi'ne Ait Fonlar⁵⁸⁸

Yatırım fonları, yapılarına ve yatırım amaçlarına göre sınıflandırılabilir:

- 1) Açık Uçlu Fonlar: Bunlar, sürekli olarak yeni paylar yaratan veya talep üzerine çıkarılmış payları geri alan karşılıklı fonlardır. Birim fonları olarak da adlandırılırlar. Bu fon sahipleri fonun paylarını alabilir veya sürekli olarak Geçerli Net Varlık Değeri (NAV) üzerinden geri alabilirler. Bu paylar, günlük teklif ve geri alım fiyatlarını açıklayan Yönetim Şirketi aracılığıyla satın alınabilir ve geri alınabilir.
- 2) Kapalı Uçlu Fonlar: Bu fonlar, halka açık bir limited şirket gibi sabit sayıda paya sahiptir ve bir kamu arzıyla piyasaya sürülür. Bir kez ihraç edildiklerinde, ikincil piyasada (Borsa) piyasa fiyatları üzerinden satın alınabilir ve satılabilirler. Piyasa fiyatı borsa tarafından günlük olarak açıklanır.

Yatırım Fonlarının Yapısı⁵⁸⁹

Yatırım fonları, 2017 Şirketler Yasası uyarınca kayıtlı olan Varlık Yönetim Şirketleri (AMC'ler) tarafından işletilen halka açık bir limited şirket türüdür. AMC, 2003 tarihli Bankacılık Dışı Finans Şirketleri (Kuruluş ve Düzenleme) Kuralları uyarınca SECP'den gerekli onayı alarak, Varlık Yönetim Şirketi ile Mütevelli Heyeti arasında girilen bir güven senedi oluşturulması yoluyla yeni fonlar başlatır.

Mütevelli, fon varlıklarının emanetçisinin işlevlerini yerine getirir. Mütevelli Heyeti, Fon Yöneticisinin yatırım kararlarını yatırım fonunun tanımlanmış yatırım politikası dahilinde almasını sağlar. Pakistan yasalarına göre, SECP tarafından onaylanan bankalar ve merkezi mevduat şirketleri mütevelli olarak hareket edebilir.

⁵⁸⁷ Pak-Katar Genel Tekafül Şirketi 2023 Senesi Yıllık Faaliyet Raporu, s. 16.

⁵⁸⁸ Pak-Qatar General Takafül Ltd. resmî web sitesi, erişim: 17/05/2024. <https://pqamcl.com/investor-education/mutual-funds-basics/>

⁵⁸⁹ Pak-Qatar General Takafül Ltd. resmî web sitesi, erişim: 17/05/2024. <https://pqamcl.com/investor-education/mutual-funds-basics/>

Şu anda Pakistan Merkezi Mevduat Şirketi (CDC), endüstri fonlarının çoğunun Mütevelli Heyeti olarak hareket etmektedir. Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SECP), yatırım fonu endüstrisinin düzenleyicisidir. Ayrıca yatırım fonlarının SECP'ye düzenli olarak sunduğu raporlar aracılığıyla SECP, yatırım fonlarının takibini gerçekleştirir. Buna ek olarak SECP, AMC'lerin iç ve dış denetimlerini gerçekleştirir.

Tekâfül Fazlası

Tüm doğrudan maliyetler (farklı tahsisler, rezervler, hayır kurumları, karz-ı hasenler PTF varlıkları ve yükümlülükleri hariç) karşılandıktan sonra geriye kalan, katılımcılar için tekâfül fazlası olarak değerlendirilir.

Tekâfül fazlası, onaylanmış dönemde işleticinin onayıyla katılımcılara dağıtılır. Fazlalık, aşağıdaki oransal yüzdeye göre dağıtılır:⁵⁹⁰

- 75% Katılımcı veya hissedarlara dağıtılır.
- 10% -Rezerv olarak tutulur.
- Geriye kalan kısım hayır kurumlarına dağıtılır.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, fonun ortağı veya katılımcılarına verilen %75, fon için katkıda buldukları için değil, onlar için bir bağıştır.

Son olarak yukarıda yer verilen bazı İslam ülkelerinin vakfa dayalı tekâfül fonu deneyimleri, geleneksel (ticari) sigortaya alternatif olabilir. Zira geleneksel sigorta garar ve faiz içermesi nedeniyle haram kabul edilir. Öte yandan bağış temelli sigortada bazı tartışmalar mevcuttur. Dolayısıyla vakıf temelli tekâfül sigortasının sigorta alanında tek çözüm olduğu söylenebilir.

⁵⁹⁰ Pak-Katar Genel Tekafül Şirketi 2023 Senesi Yıllık Faaliyet Raporu, s. 18.

3.5. Batıda Vakfa Benzer Sistemler

Batı ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere), vakfın önemini fark etmiştir. Vakfın sağladığı getirilerin, istikrar ve büyümenin yanı sıra ekonomiye kattığı gücün farkına varmışlardır. Bu nedenle vakıf kurumuna büyük önem atfetmişlerdir. Örneğin Birleşik Krallık'ta ve Amerika Birleşik Devletleri'nde vakfa benzer (Trust)⁵⁹¹ ve (Endowment)⁵⁹² diye adlandırılan iki sistem mevcuttur. Bu sistemler vesilesiyle, yaptıkları vakıf ve hayır kurumları başarılı bir şekilde görevlerini yerine getiriyor. Baktığımızda, Amerika'nın en büyük kurum ve üniversiteleri vakıflara dayanarak ayakta durabilmekte ve öz geçimini sağlayabilmektedir.⁵⁹³ Aynı şekilde halkın yaptıkları bağışların oranı, zenginlerin oranından yüksek olan İngiltere'de de durum öyledir. Batı ülkelerinin takip ettiği metodun birkaç noktadan oluştuğu söylenebilir. Onlar aktif yönetim, içeride oluşabilecek idari yolsuzlukla mücadele, vakıf gelirleriyle yatırım yapıp onları katlamak için yeni ve esnek politika izlemek, yalnızca gelirleri hak sahiplerine ulaştırmakla yetinmeyip vakfa gelebilecek zararları da engelleyip periyodik bir şekilde çalışıp sermayeyi korumaya ve çoğaltmaya çalışmaktır. Belki de bunlardan dolayı vakıf kurumları başarılı bir şekilde görevlerini sürdürebilmektedir. Bunlar İslam ülkelerinde vakıflarda yeterince bulamadığımız niteliklerdir. Bunlara ilave olarak vakıf yöneticilerinde yetersizlik ve tecrübe eksikliği de bulunmaktadır.

Japonya'yı da birçok alanda öne çıkan bir ülke olarak saymak mümkündür. Özellikle de ekonomi ve teknoloji alanlarında ilerleyişini kimse inkâr edemez. Japonya da bu ilerleyişini vakfa borçludur. Japonya, batı ülkesi olmamasına rağmen onu batıyla ilgili olan bu başlığımızda örnek olarak zikretmek istedik. Zira Japonya da coğrafi açıdan her ne kadar batıda olmasa da vakfa karşı salt bilimsel bir şekilde yaklaşan ülkelerden sayılmaktadır. Yani Japonya'da vakıf kurumunun temelini din oluşturmamaktadır.

⁵⁹¹ Oxford sözlüğü

⁵⁹² Oxford sözlüğü

⁵⁹³ Abdurrahman b. Abdilaziz el-Cürayvî, "el-Vakf ve'l-hadâratü'l-İslâmiyye", *Mecelleu el-Beyân*, sayı : 312, (2013), <https://www.albayan.com.uk>

3.5.1. Batıdaki Vakfa Genel Bir Bakış

Ulusların, çeşitli din ve inançlarına rağmen gerek geçmişte gerek günümüzde çeşitli mali tasarrufları vardır. Genel olarak bu tasarruflar, İslam'daki vakıftan çok farklı değildir. Batı toplumunun bilip uyguladığı mali tasarruflar ile hayır sistemlerinden birisi Trust'dır.⁵⁹⁴ Bu alanda batı dünyasının lideri sayılan Amerika Birleşik Devletleri'nin hayır kurumları, büyük oranda vakıfla başlamış, onunla ayakta kalabilmiştir. Amerika, 1791'de Benjamin Franklin, 1846'da James Smith, 1867'de Good Peabody, daha sonra 1896'da Carnegie, 1902'de Rockefeller, 1930'da Lecocq, 1936'da Ford, yine 1936'da Johnson, 1937'de Layli, 1970'te MacArthur, 1976'da Fulbright adlı hayır kurumlarıyla başlamıştır. Daha sonra bu kurumlar hızlıca arttı ve sayısı milyonlara ulaşmıştır. Onların en önemlisi ve dünyanın en büyük hayır kurumu olarak sayılan 2000'de kurulan Bill Gates kurumudur.⁵⁹⁵ 2019'da yapılan istatistiklere göre bu kurumun hayır işlerine vakfettiği bütçenin 55.077.339.000 milyar Amerikandoları olduğu tespit edilmiştir. Yine Bill Gates "Microsoft" şirketinin paylarından dünya genelinde hayra harcanması için 20 milyar dolar vakfetmiştir.

Amerikan ansiklopedisi, on üçüncü yüzyılı gibi geç vakte kadar vakfın yegâne şeklini kiliselere yapılan vakıflar olduğunu ifade eder. Batı sistemlerinde ise ilk kanuni vakıflar 1601'de çıkan İngiliz kanunuyla başlamıştır. Bu kanun, kanuni hayır yollarını belirlemiştir.⁵⁹⁶

Avrupa'daki hayır ve gönüllü aktivitelerin tarihi Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslılara kadar uzanan eski bir tarihe dayanmaktadır. Başlangıca, genel olarak ilkel ve dini amaçla ortaya çıkıyordu.⁵⁹⁷ Avrupa'da birliğin siyasi ve ekonomi alanda

⁵⁹⁴ Abdülaziz Şâkir Hamdân el-Kebîsî, «*et-Tecribetü 'l-emrîkiyye fî 'l-ameli 'l-hayrî: Tröst*, ikinci Vakıf Sempozyumunda sunulan bir araştırma, 1427/2006, s. 2

⁵⁹⁵ Muhammed Abdulhalim, *Nizâmü 'l-vakfi 'l-İslâmî ve 'n-Nüzumu 'l-müşâbihe fî 'l-âlemi 'l-garbî*, ikinci Vakıf Sempozyumunda sunulan bir araştırma, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke, s. 9-10; Yasin Akyıldız - Ali Rıza Abay, "Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/15, (2017), s. 150.

⁵⁹⁶ Yâsir Abdülkerim el-Havrânî, *el-Garb ve 't-tecribetü 't-tenmeviyye li 'l-vakfi âfâku 'l-amel ve 'l-furas el-müfâde*, ikinci Vakıf Sempozyumunda sunulan bir araştırma, Suudi Arabistan, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1427/2006, s. 8.

⁵⁹⁷ Şefik Şehhâte, *Târîhu 'l-kânûni 'l-hâss fî Mısır; el-Kânûnu 'l-Mısri el-Kadîm*, Kahire 1954, s. 27-105; Avrupa'da dini müesseselerin yanı sıra büyük sanayi bölgelerinde bazı önemli işleri yürütmek için kamu hizmeti kurumları, aile kurumları, sosyal işlere adanmış kurumlar, araştırma enstitüleri

sağladığı olumlu adımlara rağmen, vakıf ve hayır aktivitelerini düzenleyen kanunnameler henüz dağınıktır. Özetle, Avrupa ülkelerinin hayır ve vakıf işlerinde kanuni açıdan önemli gelişmeler yaşadığını, bu sektöre destek verip değerini yükseltmek ve vakıfları aktif hale getirmek için uğraştığını ifade edebiliriz. Zira bu vakıflar, hükümetin de artık kaldıramayacağı bazı yükleri üstlenmektedir.⁵⁹⁸ Almanya, Avrupa genelinde genelde hayır işlerine, özelde vakfa verilen değer açısından birinci sırada bulunmaktadır. Bunun sebebi kanunlarında vakıfla ilgili olan maddelerin esnekliğidir. Ayrıca devlet daha fazla yapısın ve insanlar bu sektörde yarışsın diye vakıfta bulunanları destekliyor ve çeşitli imtiyazlarla ödüllendiriyordu.

Her ne kadar Avrupa ve Amerika’da vakıfların dini temeli olsa da dünyanın en başarılı vakıf tecrübelerini yaşayan Japonya’da durum böyle değildir. Onların vakıflara olan bakışları dini değil, salt siyasi ve ilmi bir bakış açısıdır. Japonya’da da vakıflar hükümetin gözetimi altında işlemektedir. Vakıfların vergi muafiyetleri ise ya çok kısıtlıdır veya herhangi bir muafiyeti olmaksızın hizmetlerine devam etmektedirler.⁵⁹⁹ Amerika Birleşik Devletleri’nde ise vakıfların en bariz avantajlarından birisi, vergi muafiyetidir.

Özet olarak, İslam’daki vakıf sistemi ile batıdaki vakıf sisteminin hedefleri aynıdır yani insanlığa hizmet etmektir, ancak onları vakfa iten motivasyon kaynakları farklıdır. Zira İslam insanları iyiliğe, ihsana ve cömertliğe teşvik etmiş ve buna ahirette türlü mükafatlar bağlamıştır. Batıda ise bu motivasyon kaynağının sadece dini olmadığı görülmektedir. İfade ettiğimiz gibi Hristiyanlar açısından motivasyon dini olabilir. Bazı zenginler için makam ve şöhret gibi dünyevi motivasyonlar olabilir ve

kurumları ve toplum kurumları bulunmaktadır. Bu kurumlar öncü kurumlar olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Almanya ve İsviçre’de belediye hizmetleri tarafından kurulmuş ve şehirlerin daha düzenli ve istikrarlı bir şekilde büyüyüp gelişmesinde önemli bir yere sahip olan birçok vakıf bulunmaktadır. Yasin Akyıldız - Ali Rıza Abay, “Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, s. 151.

⁵⁹⁸ Muhammed en-Nûrî, “el-Müessesât el-hayriyye fi ûrubbâ ve nizâm el-vakfi’l-İslâmî: el-Hâletü’l-feransiyye”, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi’nin internet sitesinde yayımlanan makale, <https://www.e-fr.org>; Yasin Akyıldız - Ali Rıza Abay, “Vakıf Müessesesinin Gelişimi Ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, s. 145.

⁵⁹⁹ “Vakıf sistemi deneyimleri hakkında ayrıntılı bir yazı: Tarihsel bir izleme”, <https://www.jasminefoundation.org>

bazen de sırf vergi muafiyetinden yararlanmak, vergi ödemekten kaçınmak için yardım kuruluşları kurulmuş ve onlara vakıflar bağlanmıştır.

3.5.2. Batı Vakıf Örnekleri

Japonya’da hükümetin vergi oranını indirdiğinde, maddi açıdan zayıflamaması için vakıf kurumları hükümete ciddi bir oranda destek olmuştur. Bundan dolayı, pek çok meşhur büyük Japon firmasının yardım projeleri yürüttüğünü görmekteyiz. Böylece hükümetlerinin âciz ve zayıf düşmesini önlemektedirler. Bu şirketlerden bazıları Mitsubishi Electric, Honda Motor ve Sony’dir. Japonya’daki bu vakıf sistemi, ülkenin gelirini yükseltti ve diğer ülkelere model oldu.⁶⁰⁰

Amerika Birleşik Devletleri’nde ise Bill & Melinda Gates Foundation kurumu, dünyayı en büyük yardım kurumlarından sayılmaktadır. Zira bu kurum 2000 yılında 126 milyon dolarlık sermayeyle başlamıştır. 2019’da ise şirketin farklı branşlardan özellikle sağlık ve eğitim branşından 5 milyon dolara yakın sermayesi ve yatırımı vardı. Bu süreçte onların sloganları, herkesin sağlıklı ve üretken bir şekilde yaşayacağı bir dünya yaratmaktır. 1994’ten 2018 yılına kadar Bill ve Melinda kurumlarına, 36 milyar dolardan fazla bir rakam bağışladılar. Bu rakam vergiden 11% oranında tasarruf yapmalarını sağladı. Onlar da Microsoft’un 20 Milyar hissesini yardım kurumlarına aktardılar. Bu yardım kurumları da 2020 yılının aralık ayında ortaya çıkan Covid-19 salgınına karşı 1,75 milyar dolarlık bir bütçeyle mücadele etmiştir.⁶⁰¹

Batı vakıf kurumu örneklerinden birisi de **Amerika Birleşik Devletleri’nde Teknik ve Fen Bilimleri İçin Ulusal Vakıf (NESTA)**’dır.⁶⁰² Bu hayır kurumunun amacı, insanların ve kuruluşların hayata dair orijinal fikirler sunmalarına destek olmaktır. Kurumun aktif olduğu alanlar ise, ekonomik gelişme, yatırım, kamu hizmetleri ve yaratıcı endüstriler.

⁶⁰⁰ Muhammed Hasan Bedreddin, “Melâmih ibdâiyye ve insâniyye fî evkâf Tûnişiyye”, *el-Mecelletü'l-Arabiyye*, sayı:544, (Ocak 2022), <https://www.arabicmagazine.com>

⁶⁰¹ 2020’nin son istatistiklerine göre, bk. Melinda ve Bill Gates yardım kurumunun web sitesi: <https://gatesfoundation.org>

⁶⁰² <https://www.NESTA.org.uk> ; <https://ex.Europe.eu>

Yine **Steppingstones** adlı yardım kurumu vardır.⁶⁰³ Bu kurum kazanç temelli olmayıp, yegâne amacı güney Amerika'daki fakirlere yardım edip fakirliğin getirdiği zorlukları kolaylaştırmak ve eğitime ulaşılabilirliği sağlayıp eğitimi desteklemektir. Yine Birleşik Krallık'ta bulunan Galler ülkesinde **Avrupa İnsani Bilimler Akademisi** bulunmaktadır.⁶⁰⁴ Galler'in güneyinde yer alan bu akademi, öğrencilere İslami bilimlerde ve Arap dilinde öğrencilere lisans seviyesine kadar eğitim vermektedir. Bu akademi Avrupa vakfı (الوقف الأوروبي) ve Japonya Arap Kültür Merkezi Topluluğu'nun (المركز العربي اليوناني للثقافة والحضارة) yardımlarıyla vakıf olarak kurulmuştur.

Batı üniversitelerinde vakıflardan yararlanma konusunda, eğitim sektörü başta gelmektedir. Örneğin, kökleri itibarıyla tarihin derinlerine, miladi on üçüncü asra dayanan Oxford ve Cambridge üniversiteleri kişisel bağışlar, çeşitli hibe ve vakıflarla kurulmuşlardır.⁶⁰⁵ Gelişmiş ülkeler, üniversiteleri finanse ederken eğitim kurumuyla ekonomik ve siyasi çevre arasında ortaklık yapmaktadır. Dolayısıyla finanse eden taraflar ile katkıda buldukları oranlar, ülkeden ülkeye, siyasi, sosyal ve ekonomik sisteme göre farklılık göstermektedir. Hükümetler, devlet ve özel eğitim kurumlarını desteklemese de yaygın olan uygulamaya göre masraflar, resmî kurumlar, üniversiteler ve STK'lar tarafından karşılanmaktadır. Bununla beraber lisansüstü öğrencilerine masraflarının tümü veya bir kısmı yüklenebilmektedir. Vakıf gibi finansman kurumlar, eski üniversitelerin çoğuna maddi destekte bulunmaktadırlar.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Daha fazla bilgi edinmek için bk. Stepping Stone yardım kurumunun web sitesi: <https://www.steppingstonescharity.org>

⁶⁰⁴ Bk. Avrupa Beşeri Bilimler Enstitüsü web sitesi: <https://waqf.org/ar/famous-waqf>

⁶⁰⁵ Hasnâ Belec el-Uteybî, "Tecâribü ba'di'd-düveli'l-mütekaddime (Amerika, İngiltere, Japonya, Avustralya) fi temvili't-ta'lîmi'l-âlî ve sübül el-istifâde minhâ", *el-Mecelle el-Arabiyye li'l-Ulûm ve Neşri'l-Ebhâs*, 25/2, (Ekim 2018), s. 13.

⁶⁰⁶ Hasnâ Belec el-Uteybî, "Tecâribü ba'di'd-düveli'l-mütekaddime (Amerika, İngiltere, Japonya, Avustralya) fi temvili't-ta'lîmi'l-âlî ve sübül el-istifâde minhâ, s. 1; Ali b. Abdullah eş-Şüneyfi, el-Bedâil el-mukteraha li-temvili't-ta'lîmi'l-âlî fi'l-memleketi'l-arabiyyeti's-suûdiyyeti alâ dav'i tecâribi ba'di'd-düveli'l-mütekaddime", *Mecelletü'l-Ulûm et-Terbeviyye ve'n-Nefsiyye*, 10/2, (Nisan 2018), s. 84-85.

3.5.3. Batıda İslamî Vakıflar

3.5.3.1. Batıda İslamî Vakıfların Mevcut Sorunları ve Geleceği

Batıdaki İslami vakıfların Müslüman ülkelerindeki vakıflara göre, farklı avantajlara sahiptirler. Bu da batıdaki Müslümanların varlığıyla ve o ülkelerin Müslümanlarla uyumlarının seviyesiyle alakalıdır. Bu konuda Avrupa Araştırma ve Fetva kurulu üyesi Abdülmecit en-Neccar,⁶⁰⁷ batıdaki Müslümanların, Müslüman ülkelerindeki Müslümanlardan farklı durumlara sahip olduklarını ve İhtiyaçlarının da birbirinden büyük oranda farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle batıdaki vakıfların daha çok pratik alanda olması için çaba gösterilmektedir. Zira ifade ettiğimiz gibi batıdaki Müslümanların ihtiyaçları ve oradaki durumları Müslüman ülkelerde olanlardan farklıdır. Dolayısıyla orada yapılacak vakıflar, Müslüman ülkelerindeki Müslümanların sıkıntılarına ve isteklerine göre değil batıdaki duruma uygun olabilecek şekilde yapılmalıdır.⁶⁰⁸

Batıdaki vakıflar birçok sorunla/zorlukla karşı karşıyadır. Bin Bayyah'a⁶⁰⁹ göre bu sorunların başında gelirlerin kısıtlılığı yer almaktadır. Bu kısıtlılığa neden olan şey, İslami yardım ve hayır işlerine aşırı tepki olmuştur. Bu tepki ve karşı koyma, pek çok hayırseverin -hayır yaparlarsa şayet- vakıf kurmaya cami ve yetim evi gibi sınırlı alanda ve sınırlı coğrafi bölgede müracaat etmesine yol açtı. Halbuki Hristiyan ve Hristiyanlığa davet eden yardım kurumlarının Afrika ve Asya bölgesindeki Müslüman ülkelerde sorgusuz sualsiz diledikleri gibi bol miktarlarda vakıf kurmalarına müsaade edilmektedir. Bin Bayyah hoca bu soruna karşı çözüm olarak batılı yetkililerle iletişim halinde olmayı ve resmî kurumların dikkatlerini mütakabiliyet esasına çekmeyi önerir.

⁶⁰⁷ Abdülmecid en-Neccâr 1945 Tunus doğumludur. Paris'teki Avrupa Beşeri Bilimler Enstitüsü'nde Profesör, Uluslararası Müslüman Âlimler Birliği Başkanı Genel Sekreter Yardımcısı ve Tunus'taki şube başkanı ve Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi üyesi.

⁶⁰⁸ Abdülmecid en-Neccâr, *ed-Devru'l-hadârî li'l-vakfi'l-İslâmî fi'l-garb*, Avrupa Beşeri Bilimler Enstitüsü tarafından basılmıştır, Paris 2005, *el-âfâk el-hadâriyye li'l-vücûdi'l-İslâmî bi'l-garb* kitabından.

⁶⁰⁹ Abdullah b. Bayyah 1935 yılında dünyaya gelmiştir. Hayatının başında ülkesinde birkaç farklı bakanlık görevinde bulunmuş Moritanya'lı bir âlim ve davetçidir. Uluslararası Müslüman Âlimler Birliği Genel Sekreter Yardımcılığı görevine seçilmiş, ancak Birliğin 2013 yılında Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin görevden alınmasına ilişkin olumsuz tutumunu takiben istifa etmiştir. İngiltere'deki Uluslararası Yenileme ve Bilgilendirme Merkezi başkanı olarak, Avrupa Fetva Konseyi üyesi olarak ve Emirlikler Fetva Konseyi başkanı olarak görev yapmaktadır. Georgetown Üniversitesi de onu 2009'un en etkili Müslüman isimlerinden biri olarak seçmiştir.

Batıda vakıfların karşılaştığı ikinci sorun/zorluk ise batıdaki Müslüman fertlerin ve kurumların birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma zayıflığıdır. Bu durum, Müslümanların bir araya gelip karşılaşılan sorunların ölçütünde büyük ve çeşitli hizmetler sunabilecek büyük bir vakfın kurulmasına engel olmaktadır. Hocaya göre üçüncü sorun/zorluk ise sunulan veya sunulabilecek mali ve insani kaynakları en iyi düzeyde kullanabilecek tecrübeli organizasyon ve idari kadronun azlığıdır. Dördüncü sorun/zorluk ise batıdaki sistem ve kanunlara uyumlu olamamaktır. Zira Müslümanlar azınlık bir grup olarak gayri müslim bir toplum içinde ve vakıfların hükümlerini bazen içtihadı mesâğ bırakmayacak tarzda düzenleyen İslam hukukunun hükümleriyle büyük oranda çelişen vaz'î kanunların hükmü altında yaşamaktadırlar.

Bu sorunların çözümü için Bin Bayyah pek çok öneride bulunmuştur. Bunlar: **Birinci sorunun** çözüm önerisi olarak, İslam aleminde büyük vakıf kurumlarının maddi açıdan büyük miktarda, batıda bilinen ve varlığı resmen tanınan bir vakfa bağışlayıp, belgelerle resmî cihetlerde kayıt altına alınan programların icra edilmesine katkı sunmalıdır. Bu da batıdaki İslami kuruluşların ve ilgili yönetici cihetlerin arasında sıkı bir iletişimin kurulmasını gerektiriyor. Batı ülkelerinde bazı cihetler ibadet yeri olarak mescit inşasına ve mescidin bakımı için finansman kurumlar kurmaya başlamışlardır. İkinci soruna çözüm önerisi olarak allâme b. Bayyah, Müslümanların bir araya gelmeleri ve Müslüman kurumlarının iş birliği yapıp beraber hareket etmeleri için onları bilinçlendirip, ikna edilmeleri gerektiğini ifade eder. Nitekim hal-i hazırda olan batıdaki yardım kuruluşlarının çoğu ırk, mezhep ve siyasi yönelimler temeli üzerine inşa edilmişlerdir. Böylece ihtiyaçlarını karşılayacak büyük vakıflar kurmalarına yönlendirilmelidirler. Tabi bu alanda sevindirici adımlar da atılmıştır. Örneğin Avrupa İslami vakfı adlı yeni bir vakıf inşa edilmiştir. Amerika'da da 130'da fazla mescit inşa eden bir vakıf bulunmaktadır. Bu alanda Avrupa Araştırma ve Fetva Meclisi ile Dünya İslam Alimleri Birliği de rol alabilmektedirler. **Üçüncü soruna** hocanın sunduğu çözüm önerisi ise tecrübe paylaşımı yapmak, istekliler için kurslar düzenlemek ve başarılı örneklere odaklanıp onları rol model almaktır.⁶¹⁰

⁶¹⁰ Abdullah b. Bayyah, "el-Vakf fi diyâri'l-garb", 14 Şubat 2009 yılında kendisinin resmi web sitesinde yayımlanmış bir makaledir. <https://binbayyah.net/arabic/archives/168>

3.5.3.2. Batıda İslamî Vakıf Örnekleri

Batıda bunların dışında da birçok uluslararası İslami kuruluş ve birlikler mevcuttur. Bunlardan başlıcalarına burada yer vermek istiyoruz. Batıda İslami vakıflara örnek olarak 2000 yılında tesis edilen, merkezi Birleşik Krallık'ta bulunan ve proje ile yatırımları İngiltere, Bosna, Mali, Sudan ve Bangladeş'te olan **Uluslararası Vakıf Fonu** bulunmaktadır.⁶¹¹ Bu vakfin amacına eski ismi olan İslami Yardım Vakfı ismi işaret etmektedir. Fona giren bağışlar, dünya genelinde İslami hükümlere uygun yatırımlar ve yardım projelerinde harcanmaktadır. Şu ana kadar 7 milyon sterlin toplanmış ve yıllık gelir 7% olarak saptanmıştır. 2019 yılında ise fon; sağlık, sürdürülebilir yaşam ve afetlerden korunma gibi yaşamsal sektörlerde projeler gerçekleştirmiştir.

Uluslararası Vakıf Fonu birikimlerini İslami ilkelere uygun yatırımlarda değerlendirmektedir. Bu yatırımlardan da kazanç elde etmektedir. Elde edilen bu kazançları da yıllık olarak, ana kurum hükmünde olan, 30 ülkeden fazla ülkede bulunan; sağlık, su, sıhhi tesisat, eğitim, sürdürülebilir büyüme, yetimler, afet ve acil durumlar, kurban ve ramazan projeleri gibi birçok sektörde hizmet sunan “Dünya çapında İslami Yardım” kurumu üzerinden yardım projelerine harcanmaktadır.

Kuzey Amerika'da İslami Vakıf:⁶¹² 1973 yılında, Birleşik Krallık ve Kanada Müslüman Öğrenciler Birliği (MSA) tarafından kurulan ulusal bir vakıf kurumudur. Vakfin amacı: Birleşik Krallıkta bulunan, özellikle de Asya ve orta doğudan gelen mülteci ile lisansüstü eğitim almak için gelip ailesiyle ikamet eden Müslümanlara yardım etmektir. Bu vakıf, 40'tan fazla ülkede bulunan İslami merkezlerin ve okulların akarlarını mülkiyet belgeleriyle sahiptir. Vakıf olarak ellerinde bulunan bu mülkü, öncelikli olarak ibadet için kullanmaktadırlar. Kuzey Alberta Teknoloji Enstitüsü, vakıf statüsüne ek olarak da Amerika'da bulunan Müslümanları, İslami merkezlerin yardım fonlar çerçevesinde bir araya getirmektedir.

⁶¹¹ Uluslararası Vakıf Fonu, resmi web sitesi: <https://waqf.org/ar> ; Uluslararası İslami Yardım Vakfı, resmi web sitesi: <https://www.islamic-relief.me>

⁶¹² Daha fazla bilgi edinmek için bk. <https://www.nait.net>

Bu birlik, kazanç temelli değil, bağış temelli bir kurumdur. Dolayısıyla Amerikan vergi kanununu 501 (c) maddesine göre Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da vergiden muaf tutulmuştur. Merkezleri ise Michigan’a bağlı Ann Arbor şehrinde bulunmaktadır. Söz konusu birlik, vakfa önem verip, vakıf için kurum kurarak yatırım projelerinde yer alacaktır.⁶¹³

İskandinav vakfı:⁶¹⁴ İskandinav’da bulunan gurbetçi Müslümanları kapsayan toplumsal ve dini bir topluluktur. Bu vakıf herhangi bir siyasi hareket, cemaat, parti veya İslami kuruluşa bağlı değildir. Fıkıh ve itikatta ehli sünnet yolunu takip eden bu vakıf, Danimarka devletinin resmi kayıtlarında genelin menfaatine çalışan yardım kurumu olarak kayıtlıdır.

Arap Bilimsel Topluluğu Organizasyonu:⁶¹⁵ 2011 yılında kurulan bu vakıf, Arap Bilimsel Topluluğunun ihtiyaçlarını karşılayan, kazanç temelli olmayan müstakil bir organizasyondur. Bu merkez, Arap Bilim ve Teknoloji kurumu ile Yeni Zelanda vakıfları arasında gerçekleşen yardımlaşmanın ürünüdür. Merkezin temel özellikleri, kanuni ehliyet, bağımsızlık, şeffaflık ve sorumluluğa sahip olmasıdır. Merkez, büyümenin ekonomik ve sosyolojik boyutlarıyla, teknolojiyi kullanarak açlıkla mücadeleyle, vakıfla ilgili çeşitli şirketlerle uluslararası kuruluşların arasındaki ortaklıklara katkı sunmakla, vakıf programlarından istifade eden grup ve toplulukların menfaatlerini ve elde edecekleri faydaları büyütmeyi hedeflemektedir. Merkezin amaçlarından birisi de batı toplumlarında bulunan vakıf ve yardım kuruluşları arasında yapıcı yardımlaşma ve iletişim köprülerini kurup desteklemektir.

Diğer önemli bir kuruluş, **Avrupa’da İslami Kuruluşlar Birliği’dir** (FIOE). Bu da kazanç temelli olmayan bir Avrupa kuruluşudur. Avrupa’da bulunan bir takım kuruluş ve organizasyon çerçevesinde çalışan bu kurumun iş birliği yaptığı en önemli kurumlar: Avrupa İnsani Bilimler Enstitüsü, Avrupa Fetva ve Araştırma meclisi, Avrupa’da İslami Okullar topluluğu ve Avrupa Basın Memurları Topluluğudur.⁶¹⁶

⁶¹³ “et-Tecemmuu’l-İslâmî fi Emrikâ”, *Mecelletü’l-Beyân*, (Kasım 2001), <https://www-albayan-se>

⁶¹⁴ <https://www.Wakf.com>

⁶¹⁵ Arap Bilimsel Topluluğu Organizasyonu, resmi web sitesi: <https://arsco.org/home>

⁶¹⁶ Yâsir Abdülkerim el-Havrânî, *el-Garb ve’t-tecribetü’t-tenmeviyye li’l-vakfi âfâku’l-amel ve’l-furas el-müfâde*, ikinci Vakıf Sempozyumunda sunulan bir araştırma, Suudi Arabistan, Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, 1427/2006, s. 23-24.

3.6. Harvard Üniversitesi Vakıfları Örneği

Batı'daki vakıf sistemleri, büyük ölçüde toplum, şirket ve kurumların bağışlarına dayanır. İnsani değerlere öncelik vermek ve başkalarına yardım etme arzusu, Batı kültüründe köklü bir ilke haline gelmiştir. Bu durum Batı'daki bağış oranının İslam ülkelerindeki oranı aşmasına yol açmıştır. Bağışlar, yatırım yapılarak elde edilen gelirin, vakfın mütevellî heyeti tarafından belirlenen şartlara göre dağıtılması amacıyla likidite toplama aracı olarak kullanılır.⁶¹⁷ Bağışlar, nakit para ve diğer varlıklardan oluşur ve her biri tahsis edildiği amaca uygun şekilde değerlendirilir. Örneğin, gayrimenkuller kiraya verilerek veya satılarak gelir elde etmek için kullanılır. Nakit ve benzeri bağışlar (menkul kıymetler gibi) çeşitli alanlarda yatırım yapılır ve elde edilen kârlar harcanır. Bu alanlar içinde eğitim sektörü en büyük payı almaktadır. Bunun en iyi örneği, uluslararası yatırımları Çin ve Japonya gibi dünya piyasalarına uzanan Amerikan üniversite vakıflarıdır.

Konuya girmeden önce, Harvard Üniversitesi'ni seçmemin tesadüfi olmadığını ve bu örneklemin Batı'yı yüceltme amacı taşımadığını belirtmek isterim. Bilinmelidir ki vakıf kurumu öncelikle İslam medeniyetinde gelişmiş olup, Batı'daki vakıf uygulamaları da aslında İslami vakıfların bir taklidi ve geliştirilmiş bir versiyonudur. Bu durum, Batılı araştırmacılar tarafından da doğrulanmaktadır. Ayrıca bu çalışma, Batı'daki vakıf uygulamaları ile İslam vakıflarını karşılaştırma amacı taşımamaktadır. Bu çalışmanın esas amacı, Harvard Üniversitesi'nin vakıf sisteminin güçlü yönlerini, vakıf yatırım yöntemini ve bazı yatırım türlerindeki risklerin nasıl yönetildiğini incelemektir.

3.6.1. Harvard Üniversitesi Hakkında Kısa Bilgi⁶¹⁸

Harvard Üniversitesi, dünyada eğitim kalitesiyle tanınan ve en üst sıralarda yer alan köklü üniversitelerden biridir. Özel bir kurum olan Harvard, 2022 sonbaharında

⁶¹⁷ Batıda İslami vakıftan bahsetmek mümkün değildir. Bununla birlikte, Endowment, Trust ve Foundation gibi benzer kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşların vakıfla ortak yönleri bulunur. Nitekim bu kuruluşlar, bağış mallarını muhafaza eder ve elde edilen gelirleri bağışçıların şartlarına uygun şekilde harcarlar.

⁶¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 3 Mayıs 2024).

lisans seviyesinde kayıtlı toplam 7240 öğrenciye sahiptir ve kampüs alanı 5076 dönümdür. Akademik takvim, dönem esasına dayanarak düzenlenir. Harvard Üniversitesi, 2024 yılı en iyi ulusal kolejler ve üniversiteler arasında 3. sırada yer almıştır. Eğitim ücreti ise 59,076 dolardır. 28 Ekim 1636 yılında kurulan Harvard Üniversitesi, Amerikan kolonilerindeki ilk yükseköğretim kurumudur. Genel kanının aksine John Harvard üniversitenin kurucusu olmayıp ilk büyük bağışçısıdır. Nitekim mal varlığının yarısını ve 400'den fazla kitabı içeren kütüphanesini üniversiteye bağışlamıştır.

Harvard Üniversitesi, resmî olarak Massachusetts Körfezi Kolonisinin Büyük ve Genel Mahkemesi kararıyla kurulmuştur. Harvard Koleji, üniversitenin 14 okulundan sadece biri olup, lisans eğitime tahsis edilmiştir. Diğer on üç kolejde ise lisansüstü ve mesleki eğitim verilmektedir.

3.6.2. Harvard Üniversitesi Vakıfları

Vakıf, üniversite gibi toplum yararına olan kurumların çalışmalarını desteklemek için bağışlardan oluşan uzun vadeli bir finansman kaynağıdır. Her yıl vakfın gelirlerinin bir kısmı, kurumun faaliyetlerine katkı sağlamak amacıyla kullanılır. Geriye kalan gelirler ise gelecekteki nesillere katkı sağlamak için vakıfta biriktirilir ve değerlendirilir. Harvard Üniversitesi'nin vakfı, neredeyse üniversitenin kendisi kadar eskidir. 1638 yılında, Charlestown'da ölen Rahip John Harvard, yeni kurulmuş olan yükseköğretim kurumuna kütüphanesini ve mal varlığının yarısını bağışladı. Bu kurum zamanla Harvard Üniversitesi'ne dönüştü. O zamandan bu yana, pek çok bağışçı cömertçe katkıda bulunarak Harvard Üniversitesi Vakfı'na destek sağladı.⁶¹⁹ 2023 yılı mali raporuna göre, Harvard Üniversitesi Vakfı'na yapılan toplam bağışlar 561 milyon dolar olarak gerçekleşirken, bir önceki yıl olan 2022'de bu miktar 584 milyon dolar olmuştu. Böylece bağışlarda 23 milyon dolarlık bir düşüş kaydedilmiştir.⁶²⁰

⁶¹⁹ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 3 Mayıs 2024).

⁶²⁰ Harvard University, Financial Report, Fiscal year 2023, 10.

Harvard Üniversitesi'nin en büyük büyük mali varlığı olan vakıf, eğitim ve araştırma misyonunu destekleyen kalıcı ve özel bir finansman kaynağıdır. Vakıf, tek bir varlık olarak yönetilen 14.600'den fazla bireysel fondan oluşur ve bu fonların getirileri, öncü mali yardım programlarının uygulanmasını, bilimsel araştırmalarda yenilikçi keşifleri ve çeşitli alanlarda yüzlerce akademik personelin yetişmesine imkân sağlamıştır. Her yıl, vakfın bir kısmı üniversitenin bütçesine yıllık dağıtım olarak aktarılırken, bu yıllık dağıtımı aşan getiriler vakıfta tutulur ve büyütülerek gelecek nesilleri desteklemeye devam eder. Böylece vakıf, gelecekteki nesillerin yetişmesi için üniversiteye finansal destek sağlar.⁶²¹

Harvard Vakfı, 2024 mali yılında (FY24) %9,6 oranında bir getiri elde ederek toplam değerini 53,2 milyar dolara ulaştırmıştır. Vakıf fonundan üniversitenin işletme bütçesine aktarılan 2,4 milyar dolarlık meblağla mali yardım programları, öğretim üyeleri, araştırma girişimleri ve diğer alanlar desteklenmiştir.⁶²² Vakıf, önemli bir finansman kaynağı olmakla birlikte yıllık dağıtımın %70'i bağışçıların belirlediği koşullar doğrultusunda belirli programlara, departmanlara ve amaçlara yönlendirilir. Bağışçı kısıtlamasına tabi olmayan fonlar, genellikle tek bir okul gibi üst düzey bir birimle sınırlandırılmış olsalar da doğaları gereği daha esnektir. Aynı şekilde bu fonlar, yapısal işletme giderlerini ve stratejik dönüşüm hedeflerini desteklemek açısından kritik bir rol oynar.⁶²³

Harvard Üniversitesi'nin bağışları, eğitim, öğretim ve araştırma alanındaki katkısının yanı sıra kampüste, çevre topluluklarda ve dünya çapında amaç odaklı girişimleri ve ortaklıkları için hayati önem taşımaktadır.⁶²⁴ Harvard Üniversitesi'nin on iki okulunun her birinin kendine ait bir vakıf payı bulunmaktadır. Vakfı oluşturan fonların %80'den fazlası, bağışçılar tarafından belirli bir okula tahsis edilmiştir. Okulların gelir düzeyleri büyük oranda farklılık göstermekte ve her okul, bütçesinin

⁶²¹ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 2 Haziran 2024).

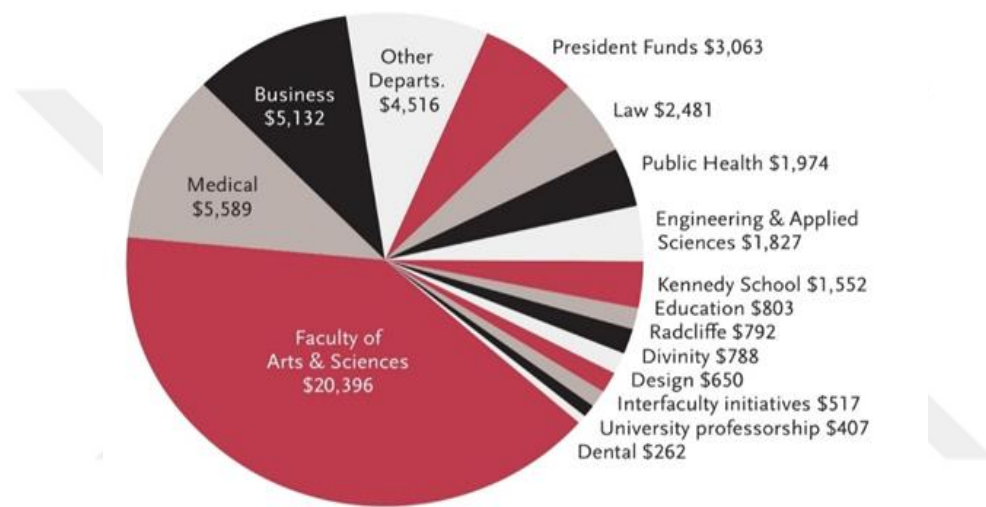
⁶²² Harvard Management Company 'Message from the Chief Executive Officer 'financial report, fiscal year 2024, 12.

⁶²³ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi "Mali İdare" (Erişim 10 Haziran 2024).

⁶²⁴ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 12 Haziran 2024).

farklı bir oranını kendi vakıf gelirlerinden sağlamaktadır. Yine de vakıf, üniversite bütçesini destekleyen en büyük gelir kaynağıdır. 2023 mali yılında, operasyonlar için ayrılan vakıf gelirleri üniversite bütçesinin %37'sini oluşturdu. Bu oran, Harvard İleri Araştırmalar Radcliffe Enstitüsü'nde %83 iken, Harvard İşletme Okulu ve Harvard T.H. Chan Halk Sağlığı Okulu için %20 seviyesinde gerçekleşmiştir.⁶²⁵

Halka grafiği 2. Her okulun vakıftan aldığı payı milyon dolar cinsinden gösteren grafik⁶²⁶

Yukarıdaki grafik, Harvard Üniversitesi vakfının 2023 yılı piyasa değerini göstermektedir. Toplam piyasa değeri 50 milyon dolar olup, en yüksek pay 20.396 milyon dolar ile Bilim ve Sanat Fakültesi'ne aittir. Bunu 5.589 milyon dolar ile Tıp Fakültesi ve 5.132 milyon dolar ile İşletme Fakültesi izlemektedir. En düşük pay ise 262 milyon dolar ile Diş Hekimliği Fakültesi'ne aittir.

Vakıf fonları, üniversitenin neredeyse tüm faaliyetlerini destekler. En büyük gider kalemlerini öğretim üyesi maaşları, lisans öğrencileri için mali yardımlar, lisansüstü bursları ve öğrenci aktiviteleri oluşturur. Harvard Üniversitesi ayrıca akademik programları, kütüphaneleri, sanat müzelerini, tesisleri vb birçok faaliyeti

⁶²⁵ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 20 Haziran 2024).

⁶²⁶ Harvard University, Financial Report, Fiscal year 2023, 10.

destekleyen vakıflara sahiptir. Harvard Üniversitesi, işletme giderlerinin yaklaşık üçte ikisini (2023 mali yılında 5,9 milyar dolar), federal ve federal olmayan araştırma hibeleri, öğrenim ücretleri, mezunlar, velilerden gelen bağış ve hediye gibi diğer kaynaklardan finanse etmek zorundadır.⁶²⁷ Büyük tutarlı hediyeler, Harvard Üniversitesi'nin gelir elde etme yollarından biridir. Nitekim, hediyelere tahsis edilmiş devasa vakıf fonu, akademik başarıları kadar ünlüdür.⁶²⁸

3.6.3. Harvard Vakfının Bileşenleri

Harvard Üniversitesi vakıflarının en önemli özelliği, Harvard Yönetim Şirketi'nin (HMC (Harvard Management Company)) varlık çeşitlendirme politikasına dayanmasıdır. Bu, vakfın küresel çapta üst sıralarda yer almasını sağlayan önemli bir faktördür. Vakıf, belirli bir alana bağlı kalmak yerine, menkul ve gayrimenkul varlıklar dahil olmak üzere çeşitli yatırımlara yönelmiştir. Gayrimenkul yatırımlar vakıf gelirleri arasında önemli bir yer tutmaktadır ve bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. Harvard Vakfı'nın Yatırım Yaptığı Varlıklar⁶²⁹

Varlık Kategorileri	Dağılım
Halka Açık Hisse Senetleri	% 11

⁶²⁷ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 20 Haziran 2024).

⁶²⁸ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 25 Haziran 2024).

⁶²⁹ Harvard University, financial report, fiscal year 2023 Report, 2023, 12.

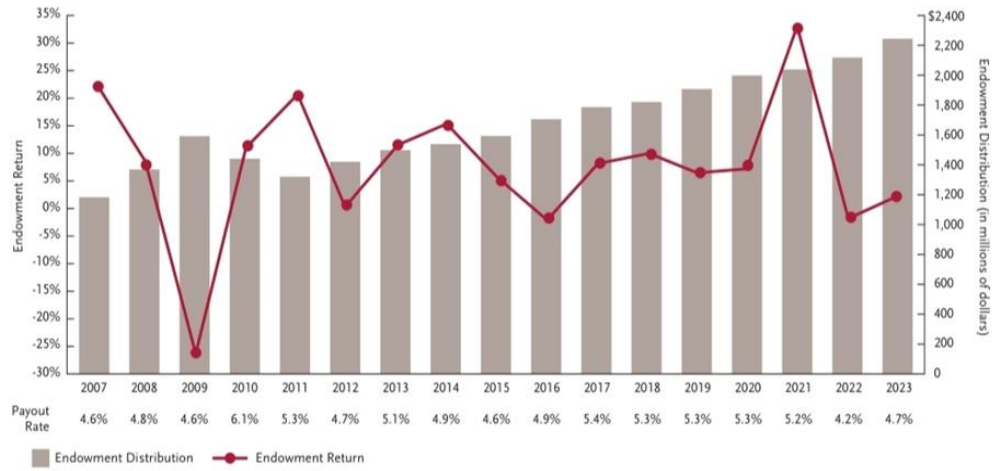
Özel Hisseler	%39
Hedge Fonları	%31
Gayrimenkuller	%5
Doğal Kaynaklar	%1
Tahviller/Tavsiyeler	%6
Diğer Gerçek Varlıklar	%2
Nakit ve Diğer Varlıklar	%5
Vakıf	%100

Yukarıdaki tablodan, anlaşıldığı üzere Harvard Vakfı, sekiz farklı varlık türüne yatırım yaparak çeşitlendirilmiş ve her bir varlık türü için belirli bir yüzdelik dilim belirlenmiştir. %39'luk bir oranla yatırımın büyük bir kısmı özel hisse senetlerine genel hisse senetlerine yapılan yatırımın yüzdesi ise %11 ile sınırlı kalmıştır. En düşük yatırım oranı ise %1 ile doğal kaynaklardan gelmektedir. Ayrıca, Harvard Vakfı'nın Hedge fonlarına önemli bir yatırım payı ayırdığı, ancak gayrimenkul yatırımlarına fazla ilgi göstermediği gözlemlenmektedir. 2023 yılı mali raporuna göre Harvard Vakfı yönetimi, riskleri azaltmak amacıyla yatırım stratejisini değiştirmiş özel gayrimenkul tarım ve kereste gibi varlıklardan özel hisse senetlerine yönelmiştir. Ayrıca, HMC, küresel ısınmayı engelleme amacıyla sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik yenilikçi projelere yatırım yapmaya başlamıştır.

3.6.4. Harvard Üniversitesi Vakfının Performansı

Yirmi yıl önce, Harvard Üniversitesi'nin vakıf gelirleri üniversite bütçesinin %21'ine tekabül ediyordu. On yıl sonra bu oran %31'e yükseldi. Günümüzde bu oran %40'a yaklaşmış durumdadır. Aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere vakıf, olağanüstü bir performans sergilemiştir.

Kutu ve çizgi grafiği 1. Harvard Vakfının Son Çeyrek Yüzyıldaki Performansı⁶³⁰

Yukarıdaki grafik, Harvard Vakfı'nın son çeyrek yüzyıldaki performansını göstermektedir. Grafiğin sağ tarafı yüzdesel olarak vakfın getiri oranını, sol tarafı ise vakfın dolar cinsinden değerini gösterir.

Harvard Vakfı'nın 2001'den 2023'e kadar olan performansı grafikte açıkça görülmektedir. 2001 yılı mali raporuna göre, Harvard Vakfı'nın değeri 18,3 milyar dolar iken 2007'de 36,9 milyar dolara ulaşarak zirve yaptı. 2008 ve 2009 yıllarında ülkede yaşanan ekonomik kriz nedeniyle sonraki yıl vakfın değeri 26 milyar dolara düşerek sert bir düşüş yaşadı. Ancak vakıf bu krizden hızla toparlandı ve değerini tekrar kazandı. Vakıf, 2021 yılında 53,2 milyar dolarlık değere ulaşarak en güçlü yükselişini gerçekleştirdi. Grafikte yer alan verilerden hareketle Harvard Vakfı'nın, Covid-19 virüsünün ardından dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizden etkilenmediği söylenebilir.

Harvard vakfının yüzdelik getiri oranının nispeten istikrarsız bir tablo sergilediği görülmektedir. Nitekim Vakfın getirileri, ekonomik kriz nedeniyle 2009 yılında %27,3 ile en kötü dönemini yaşamıştır. Son çeyrek yüzyılda vakıf getirilerinde artışlar gözlemlenmiştir (2004'te %1,21, 2007'de %23 ve 2011'de %21,4). Vakıf getirilerindeki en güçlü yükseliş ise 2021 yılında %33,6 ile gerçekleşti.

⁶³⁰ Harvard University, financial report, fiscal year 2023 Report, p. 11

3.6.5. Harvard Üniversitesi Vakıf Yönetimi

Kâr amacı gütmeyen ve Harvard Üniversitesi'ne ait bir yan kuruluş olan Harvard Yönetim Şirketi (HMC), 1974 yılından bu yana üniversitenin vakıf portföyünü yönetmektedir. Kuruluşun benzersiz misyonu, üniversitenin eğitim ve araştırma hedeflerini desteklemek için güçlü yatırım getirileri sağlamaktır. Harvard Üniversitesi'nin rektörü ve diğer fakülte üyeleri tarafından atanan bir yönetim kurulu tarafından yönetilen kuruluş, üniversitenin uzun vadeli hedeflerini desteklemek için sermaye sağlayabilmesi adına vakfı sürdürülebilir bir şekilde yönetmektedir.⁶³¹ Ayrıca, vakıf gelirlerinin bir kısmını yatırım yapmak üzere üniversite dışından ticaret ve ekonomi alanında uzman ortaklardan da yararlanılmaktadır.

Narvikar'ın⁶³² HMC'nin başına gelmesiyle birlikte, vakıf varlıklarının büyük bir kısmını dış yöneticilere devreden yeni bir yapılandırmaya gidildi. Ayrıca doğal kaynaklar ve gayrimenkul yatırımları için dahili ekipler oluşturuldu.⁶³³ Diğer bir deyişle Harvard Vakıf Yönetim Şirketi CEO'sunun yeni planı, özel ve kamu hisselerine, hedge fonlarına yatırım yapmak için dış yatırımcılara dayanıyordu. Bu yatırımlar, vakıf varlıklarının üçte ikisine eşdeğeri. Kalan üçte birlik kısım ise şirket tarafından yatırılıyordu.

3.6.6. Harvard Vakfının Risk Yönetim Stratejisi

Riskler, tüm şirket ve kurumların büyük önem verdiği ve önemli miktarda mali kaynak ayırdığı tehditler arasındadır. Bu kaynaklar, belirli bir kurum veya şirketin mali açıkları, zararları veya bazı durumlarda iflası önlemek için ayrılan rezervler aracılığıyla sağlanır. Harvard Vakıf Yönetim Şirketi de diğer finansal kurumlar gibi,

⁶³¹ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 1 Temmuz 2024).

⁶³² N.P. "Narv" Narvekar, Chapin Hall'da müteveli ve Harvard Üniversitesi Yatırım Komitesi üyesidir. Harvard Koleji mezunu olup, Pennsylvania Üniversitesi Wharton School'dan işletme alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Columbia Üniversitesi Yatırım Yönetim Şirketi'nin CEO'su olarak görev yapmış ve üniversite vakfı portföyünün yatırım stratejisini geliştirmekten ve yönetmekten sorumlu olmuştur. Narvekar, Aralık 2016'da HMC'ye CEO olarak katıldı. bk. HMC web sitesi (Erişim 12 Temmuz 2024).

⁶³³ The Crimson "The Harvard Crimson" (Erişim 12 Temmuz 2024).

yatırımlarda aksaklığa neden olup gereksiz yere zarara uğratabilecek risklerin analizine büyük önem verir.

Üniversite Risk Yönetimi Konseyi (URMC), sistematik bir risk yönetimi yaklaşımı uygular. Konsey, üniversitenin hedeflerine ulaşma kabiliyetini olumsuz etkileyebilecek temel riskleri belirler ve kabul edilebilir bir seviyede yönetir. Konsey, üniversitenin risk yönetimi programının etkinliği hakkında başkana ve Harvard Corporation Ortak Denetim Komitesine rapor sunar. URMC, Harvard fakülteleri ve merkezi yönetim birimleriyle birlikte, üniversitenin öncelikli risklerini yönetme becerilerini sürekli olarak iyileştirmek için çalışır.⁶³⁴

3.6.7. Kurumsal Risk Yönetim Programı (IRM)

Kurumsal Risk Yönetim Programı (IRM), üniversitenin akademik ve araştırma misyonunu desteklemek amacıyla riskleri ve fırsatları belirleme, değerlendirme, önceliklendirme ve yönetme için düzenli bir süreç sağlar. Bu program, İcra Başkan Yardımcısı ve Dekan Yardımcısı'nın ortak başkanlığında üniversitenin Risk Yönetimi Konseyi tarafından yönetilmektedir. Program Risk Yönetimi ve Denetim Ekibi (RMAS) tarafından desteklenmektedir.⁶³⁵ Görevi, riskleri tespit etmek, yönetmek ve azaltmak için gerekli hizmetleri sunmak olan RMAS, finansal ve operasyonel denetim, uyum denetimi, bilgi teknolojisi denetimi, risk stratejisi ve sigorta, risk yönetimi, uyum ve inşaat gibi alanlarda hizmet vermektedir.⁶³⁶

Üniversite hem içerde hem de dışarda risklerle karşı karşıyadır. Küresel piyasalarda yapılan yatırımlar, fiyat riski, faiz oranı riski, piyasa riski, egemenlik riski, döviz riski, likidite riski, kredi riski gibi birçok riski içermektedir. Üniversite, gerekli özen politikaları ve prosedürleri ile operasyonel gerekli bakım programları aracılığıyla riskleri yönetmektedir.⁶³⁷

⁶³⁴ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 20 Temmuz 2024).

⁶³⁵ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 20 Temmuz 2024).

⁶³⁶ bk. Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 25 Temmuz 2024).

⁶³⁷ Harvard University, Financial Report, fiscal year 2023, p 28.

Harvard Vakıf Yönetim Şirketi, riskler konusunda sıkı bir metodoloji uygulamaktadır. IRM tarafından yayınlanan risk yönetimi programı şunları önermektedir:

“Büyüme aşamasındaki kurumların mali durumunu korumak ve şirketin mali durumuna doğrudan bağlı olan piyasa değerindeki olası dalgalanmaları istikrara kavuşturmak. Kriz yönetiminde birkaç temel görev ele alınır:

- a) Mali güvenliği tehdit eden tehditlerin belirlenmesi ve bu tehditlerden etkilenen mali ve ekonomik faaliyet alanlarının tespit edilmesi.
- b) Krizin ortaya çıkması durumunda tarafsız değerlendirmeler yapmak ve olası maliyetleri ve kayıpları belirlemek.
- c) Finansal faaliyetlerle ilgili olarak riskler ve beklenen net gelir arasında adil bir bağıntı sağlamak ve risklerin gerçekleşmesi durumunda olası mali kayıpları önlemek.”⁶³⁸

3.6.8. Harvard Üniversitesi Vakıfları Hakkında Genel Değerlendirme

Harvard Üniversitesi vakfı, dünya çapında ünlü vakıflardan biridir. Vakıf, özel bir kurum olmasına rağmen eğitim kalitesini yükseltmeye ciddi katkı sağlamıştır. Vakfın gelirleri, üniversitenin kendi kendine yetmesini sağlamış ve vergilerden muaf tutulmuştur. Bu durum, vakıf yönetiminin takip ettiği metodolojiyle ilişkilidir. Bu metodoloji, vakfın oluşturulma sürecinden başlayarak, özel ve kamu hisseleri aracılığıyla yapılan yatırımlar ve hedge fonlarına yapılan yatırımlar ile vakfın yönetilme biçimini kapsamaktadır. Bu sürecin en önemli adımı, vakıf yönetiminin risk yönetiminde izlediği akılcı stratejilerdir. Nitekim bu akılcı stratejiler sayesinde vakıf yıllarca rakipsiz bir şekilde ilk sıralarda yer almıştır.

⁶³⁸ Tanvir Rahman Akash, Jafrin Reza and MD Ashraful Alam, “Evaluating financial risk management in corporation financial security systems”, *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 2024, 23(01), Article DOI: <https://doi.org/10.30574/wjarr> , p. 2204.

Vakıf yatırımlarıyla ilgili Şu hususu belirtmek gerekir ki vakıf varlıklarının yatırımları, üniversiteye bağılı bir Şirket tarafından gerçekteŐtirilse de bu varlıkların büyük oranı deneyimli bazı yabancı Şirketler tarafından yatırılmaktadır.

Batıdaki vakıf müesseselerinin başarısının sırrı, vakfın korunması ve geliştirilmesi hususunda sıkı bir metodolojiye sahip olmalarıdır. Bu stratejiler, sadece vakıf kurumunda başarılı olduğı kanıtlanmış yöntem ve stratejiler olmayıp dünya çapında ekonomik kuruluşlar tarafından da benimsenmiş stratejilerdir. Öte yandan kâr odaklı stratejiler geliştirmek ve harcamalar yapmak, sermayenin korunması kadar önemli bir role sahiptir. Ancak bu tür kuruluşların en önemli unsuru, iyi yönetiŐim ve Őeffaflıktır. Bunun en iyi örneğı, Harvard Vakıf Yatırım Şirketi'nin sermayelerini, net karlarını, harcama yöntemlerini ve faydalanan kuruluşları yayınladığı yıllık raporlarla Őeffaf bir Şekilde açıklamasıdır. Bu, vakıf sistemimizde eksik olan bir durumdur. Belki de bu, Arap ve İslam ülkelerindeki vakıfların öncelikle uygulaması gereken husustur. Bizdeki vakıflarda her ne kadar yıllık faaliyet raporları yayınlansa da genellikle hesap verebilirlik korkusuyla halka sunulmamaktadır. Batı'daki vakıf kurumları, raporlarını toplumun her kesimiyle paylaŐtığı için bu kurumlara olan güven artmış ve bağış yapanların sayısında sürekli artış yaşanmıştır.

Harvard Üniversitesi yönetimi tarafından izlenen metodoloji Şu Şekilde özetlenebilir:

- 1) Varlık çeŐitlendirmesi: Bu, özel sermaye yatırımları, hedge fonları ve halka açık hisse senetlerine yatırım yaparak gerçekteŐtirilir.
- 2) Dış ortaklar: Harvard Vakfı Yönetim Şirketi, vakfın daha büyük bir kısmını menkul kıymetler ve fonlar alanında deneyime sahip kuruluşlara devretmeye özen gösterir.
- 3) Şeffaflık ve iyi yönetim: Bu, ayrıntılı raporların toplumla paylaŐılmasıyla gerçekteŐir.
- 4) Risk yönetimi: Risk olasılıklarını belirlemeye ve çözümleri üretmeye odaklanan proaktif bir yaklaşım benimsenerek, bu risklerle mücadele için önceden planlanmış belirli bir bütçe ayrılmaktadır.

SONUÇ

İslam'dan önce de var olan vakıf müessesesi genellikle mabetler ve kütüphanelerle sınırlıydı. İslam'ın gelişiyle vakfın faaliyet alanı çeşitlilik kazanmıştır. Böylece insanlar, mallarını vakfetmişler; gelirlerini ise camilere, ilim merkezlerine, alimlere, öğrencilere ve ihtiyaç sahiplerine tahsis etmişlerdir. Hatta akrabalara yönelik vakıfların oluşturulmasının yanı sıra, hayvanlar için bile vakıflar tesis edilmiştir. Bu çeşitlilik, İslam'ın “Her canlıya yapılan iyilik, sadaka hükmündedir” hadisiyle ifade edilen evrensel merhamet ve yardımlaşma anlayışının bir yansımasıdır.

Vakfın meşruiyeti, hem ilk dönem İslam alimleri hem de sonraki dönem İslam alimleri arasında üzerinde ittifak edilen bir konudur. Kur'ân'da genel anlamda vakfın helal ve dinen geçerli olduğunu gösteren deliller vardır ve bu deliller, iyilik yaparak ve Allah yolunda harcama yaparak Allah'a yaklaşmayı teşvik eder. Ayrıca vakfın meşruiyeti, sünnetin üç türüyle de (sözlü, fiili ve takriri) sabittir. Bu deliller, taşınır ve taşınmaz mal ayırımı yapmadan vakfın genel olarak meşru olduğunu ortaya koymuştur.

İslam toplumunda öncelikle taşınmaz mallar vakfedilmiştir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kendi arazilerini vakfetmesi, vakıf müessesesinin bu anlamda ilk temel taşı oluşturmuştur. Daha sonra sahabe (r.a.), tabiîn, tebeu't-tabiîn ve onlardan sonra gelenler de onun izinden gitmişlerdir. Böylece toplum fertleri arasında dayanışma sağlayarak, her dönemde ve her yerde var olan yoksul ve muhtaçlara yardım eli uzatmak gibi asil bir gayeyi gerçekleştirmek için vakfın yaygınlaşması ve devamlılığı sağlanmıştır. Taşınmaz malların vakfedilmesinin ardından, taşınır malların vakfedilmesi de zamanla yaygınlaşmıştır. Bu uygulama, Peygamber Efendimiz döneminde silah ve hayvanların vakfedilmesiyle başlamış; zamanla kitap, kıyafet gibi eşyaların ve nihayetinde paranın vakfedilmesine kadar uzanmıştır.

Nakdi varlıkların vakfedilmesi meselesi hem eski hem de güncel bir fıkıh konusudur. Nitekim nakdi varlıkların vakfı meselesine dair görüş ve tartışmalara ilk dönem fıkıh kitaplarından ve fetvalardan itibaren rastlamak mümkündür. Karşı çıkanlara göre bu tür vakıflar, vakfın temel ilkesi olan “aslın hapsedilmesi ve gelirinin dağıtılması” kuralına aykırıdır. Hatta bazıları para dışındaki diğer taşınır malların bile vakfedilmesine olumlu bakmamıştır.

Osmanlı döneminde ise para vakıflarının kurulması, çeşitli tartışmalara rağmen zamanla kurumsallaşarak genel kabul görmüştür. İlk olarak 15. yüzyılda ortaya çıkan bu vakıflar, özellikle eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi alanlarda önemli bir finansman kaynağı haline gelmiştir. Özellikle Şeyhülislam Ebussuud Efendi ile birlikte, para vakıfları İslam hukuku çerçevesinde kabul edilmiş ve yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Bu süreçte, para vakıfları toplumun her kesimine hitap eden bir finansman mekanizması olarak işlev görmüş, bireylerin hayır yapma arzularını gerçekleştirmelerine imkan tanımıştır.

Günümüzde ise paranın vakfedilmesi farklı bir boyut kazanmıştır. Genel olarak paranın vakfedilmesinin yanısıra hisse paylarının vakfedilmesi, vakıf amaçlı sukuk ihracı gibi çağın gereklerine uygun yeni formüller geliştirilmiştir. Hisse senedi vakıfları, vakıf fonlarının yatırımı alanında geliştirilen yeni finansman yöntemlerinden biri olup özellikle nakdi vakıflarda önemli bir rol üstlenmiştir. Bazı Arap ve İslam ülkelerinde yaygın olan bu yöntem, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve altyapı gibi çeşitli alanlardaki büyük projeler için İslami finansman aracı olarak etkinliğini kanıtlamıştır. Vakıf amaçlı da kullanılabilen İslami sukuklar ise, modern bir İslami finansman aracı olup, İslam Fıkıh Akademisi tarafından onaylanan mudaraba sukuklarıyla (kâr-zarar ortaklığı sukukları) sınırlı değildir. Onun yanı sıra, farklı şer'î prensiplere dayalı çeşitli sukuk türleri de düzenlenebilir. Bu kapsamda işletme veya finansal kira sukukları (İcare Sukukları), daimî ortaklık sukukları, azalan ortaklık sukukları ve diğer meşru sukuk türleri uygulanabilir. Bu alanlardaki yeni uygulamalar sayesinde, büyük projelerin gerçekleştirilmesi için gerekli finansmanı sağlama imkânı doğmuştur. Bu sayede vakıf sektörünün kalkınmaya kamu ve özel sektörle birlikte ve karşılıksız olarak katkıda bulunabildiği anlaşılmıştır. Güncel uygulamaların fihhi yönünün ise daha fazla araştırılmaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında İslam dünyasında ve ülkemizde para vakfı kurumunun geliştirilmesine yönelik önerilerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Tüm İslam ülkelerinin katılımıyla uluslararası bir vakıf bankası kurulmalıdır. Temel hedef, İslam ülkelerinin kendi kendine yeterliliğini sağlamak ve Uluslararası Para Fonu'na olan bağımlılığı azaltarak vatandaşlarına insan onuruna yaraşır bir yaşam sunmaktır. Altını para birimi olarak kullanmasını önerdiğimiz

bankanın, elindeki fonlar aracılığıyla elde edilen gelirlerle fakir islam ülkelerinin borçlarını ödemesi ve dünya genelinde zulme maruz kalan Müslüman azınlıklara yardım etmesi beklenmektedir. Bankanın görevleri arasında genel ve alt vakıf fonları oluşturmak, toplanan paraları gelir sağlayan projelere yatırarak kârın bir kısmını yeni yerel vakıflar kurmak için ayırmak, vakfedilen paranın tükenmemesi için, uygulanacak projelerle ilgili fizibilite çalışmaları yapmak ve rezerv oluşturmak yer almaktadır.

2) Endonezya'nın para vakfi destekli sukuk uygulaması dikkate alınmalıdır. Maliye Bakanlığı ve finans kurumları iş birliğiyle başlatılan bu proje, başarısını kanıtladıktan sonra sosyal ve İslami finansmanı birleştiren çeşitli sukuk türleri geliştirmiştir. Balıkçılık sektörünü desteklemek için “para vakfına bağlı mavi sukuklar” çıkarılmış, ardından çevreye hizmet amacıyla “para vakfına bağlı yeşil sukuklar” sunulmuştur.

3) Vakıf yatırımları konusunda Batı'nın deneyimlerinden yararlanılmalıdır. Özellikle vakıf için tehdit oluşturabilecek ve vakfedilen sermayenin kaybına yol açabilecek risklerin yönetiminde izlenen yöntemlerden faydalanmak oldukça önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

• Kitaplar

Ateş, İbrahim. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Vakıflar*. Ankara: Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı 1994.

Ateş, İbrahim – Bayram, Sadi – Özsoy, Ülkü. *Son On Yılda Vakıflar: 1980-1990*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü t.s..

Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed. *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şâban, Beyrut: y.y. 2000.

Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr es-Siddîkî. *Avnu'l-ma'bûd şerh Süneni Ebî Davûd*. Beyrut: y.y. 1995.

Ballar, Suat. *Yeni Vakıflar Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım 1991.

Ballar, Suat Eski Vakıfların Günümüze Ulaşan Uygulamaları, Sorunları ve Çözümleri Semineri 7 -8 Aralık 1999. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi 2001.

Behûfî, Mansûr b. Yunus b. İdris. *Keşşâfu'l-kına' an metni'l-İkna'*. thk. Muhammed Emîn ez-Zinnâvî, Beyrut: y.y. 1997.

Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Huseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: y.y. 2003.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*.

Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh fi'l-lüğa*. thk. Ahmed Abdulgafur Attar, Beyrut: y.y. 1990.

Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü 1937.

Çizakça, Murat. Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı 1993.

Çizakça, Murat. İslam Dünyasında Vakıflar. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları 2017.

Dâmâd, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Beyrut: y.y. t.s.

Devvâbe, Eşref. *es-Sukûku'l-İslamiyye*. Dârü's-Selâm 2009.

Devvâbe, Eşref. “et-Temvîlu bi'l-vakf, min hilâli eş-şerike'l-vakfiyye”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 31, 2018, s. 337-366.

Diñç, Süleyman. *Yeni Vakıflar Mevzuatı: Teori Pratik*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları 1990.

Ebu davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistâni. *es-Sünen*. Thk. Şuayb Arnavut-Muhammed Kâmil. Dîmeşk 2009.

Emîr Muhammed el-Kebîr b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulkadir b. Abdulaziz. *el-İklîl şerhu muhtasari Halil. thk.*Ebu'l-Fadl, Abdullah el-Ğumarî. Kahire tsz.

Ertem, Adnan. *Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde sosyal bütünleşme açısından vakıflar.* 1997.

Ertuç, Hüseyin. *İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar ile Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması.* 2007.

Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, Ebu Abdurrahman el-Ezdî. *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrahim Sâmra'î, ty. yy.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Misbâhu'l-münîr fi garibi'ş-şerhi'l-kebîr.* Kahire 2003.

Firuzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut 1995.

Güler, Mustafa. *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları:(XVI.-XVII. yüzyıllar).* İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı 2002.

Güran, Tefvik. *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları.* İstanbul: Kitabevi 2006.

Gürsoy, Çiğdem. *Şeyhü'l-İslam Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları.* İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı 2011.

Gürsoy, Çiğdem. *Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları.* 2015.

Hâkim, Ebû Abdilleh Muhammed b. Adilleh b. Muhammed en-Nisâburî. *el-Müstedrek ala's-Sahihayn.* th. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut 1990.

Hurâşî, Ebu Abdullah Muhamed. *Şerhu muhtasari Sîdî Halil.* Mısır 1308.

Hirâkî, Ebu'l-Kâsım Necmuddin Cafer b. el-Hüseyn. *el-Muhtasar.* thk. Muhammed Züheyr eş-Şâviş. Dimeşk 2000.

İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar şerhu tenviru'l-ebâr.* Thk. Muhammed Bekir İsmail. Riyad 2003.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef.* thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyad 1989.

İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkîr, Kahire 1997, I-VIII.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmet b. Said. *el-Muhallâ.* thk. Muhammed Münir ed-Dımeşkî. Kahire 1934.

İbn Hibban, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *el-İhsân fî tağrîbi Sahihi İbn Hibban*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut 1998.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdu'l Muhsin et-Turkî-Abdu'l fettah Muhammed. Riyad 1997.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîn. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut 2009.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu 'l-Arab*. Beyrut 1993.

İbn Nüceym, Zeynulâbidîn b. İbrahim b. Muhammed. *el-Bahru 'r-râik şerhu Kenzu 'd-dekâik*. Beyrut 1997.

İbn Rüşd el-Hafîd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidayetü 'l-müctehid ve nihâyetü 'l-muktesid*. Kahire 2004.

İbn Rüşd el-Cedd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve 't-tahsîl ve 'ş-şerh ve 't-tevcîh ve 't-ta 'lîl li meseili 'l-müstahrece*. thk. Muhammed Haccî. Beyrut 1988.

İbn Sa'd. *eş-Tabakâtü 'l-kübrâ*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut 1957-1968.

İbn Teymiye, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim. *Mecmûatu 'l-fetâvâ*. thk. Âmir el-Cezzar – Enver el-Bâz. Riyad 2005.

İbn Teymiye, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim. *el-Fetâva 'l-kübrâ*. thk. Muhammed, Abdulkadir Atâ – Mustafa, Abdulkadir Atâ. Beyrut 1987.

İbnu'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdulvâhid. *Şerhu Fethu 'l-Kadîr*. Beyrut 2003.

İbnu'l-Mülakkın Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî. *el-Bedru 'l-münîr fî tahrîci 'l-ahâdîsi ve 'l-âsâri 'l-vâkiati fî 'ş-Şerhi 'l-kebîr*. thk. Mustafa Ebû'l-Ğayz-Abdullah b. Süleyman-Yasir b. Kemal. Riyad 2004.

İşeri, Ahmet. *Türkiye'de Medeni Kanun'a Göre Kurulmuş Vakıflar ve Sorunları*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 1975.

Kâsânî, Ebi Bekr Alâuddîn b. Mes'ud. *Beda'iu 's-sanâi fî tertibi 'ş- şerâi'*. Beyrut 2003.

Koyunoğlu, H. Hüsnü. *Sosyal Politika Açısından Vakıflar: XVII. yüzyıl İstanbul Örneği*. 2002.

Kurt, İsmail. *Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat*. İstanbul: Ensar Neşriyat; İslami İlimler Araştırma Vakfı 1996.

Küleynî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâfî*. Beyrut 2007.

Larousse Muhamed. *19. Yüzyıl ile 20. Yüzyılın İlk Yarısında Tunus'ta Vakıflar*. 2009.

Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. Thk. Muhammed Fuat Abdu'l Bâki. Beyrut 1985.

Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. Beyrut 1994.

Müftüoğlu, Mehmet Fatih. *Tarihte İlginç Vakıflar*. Ankara: Vakıf Genel Müdürlüğü 2012.

Mergînânî, Burhanuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Bekir. *el-Hidaye fî şerhi Bidayetü'l-mübtedâ*. Thk. Talal Yusuf, Beyrut 2004.

Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud. *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*. Beyrut 1996.

el-Mevsûatu'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye. Kuveyt Vakıflar ve İslâmî İşler Bakanlığı. Kuveyt 2005.

Meydânî, Abdulğani el-Ğanîmî. *el-Lubab fî şerhi'l-Kitab*. Beyrut 2010.

Mübârekfûrî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdirrahim. *Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmi'i-t-Tirmizi*. Beyrut ts.

Müslim, b. Haccac Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâki, Beyrut ts.

Müzenî, Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail. *Muhtasarü'l-Müzenî fî fîrûi's-Şâfiyyeti*. Beyrut 1998.

Nesâi, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb. *es-Sünen*.

Nevevî, Ebi Zekeriyya Yahya b. Şerif. *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Muhammed, Necib İbrahim el-Muti'î. Cidde tsz.

Nesefî, Ebü'l-Berekat Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Menârü'l-envâr; Metnü'l-Menâr fî usûli'l-fikhî*. thk. Ahmed Abdullah Abdurrahman es-Sa'dî. Bağdat 2010.

Nur, Ali b. Muhammed. *et-Te'mînü't-tekâfulî*. Yüksek lisans tezi. Arabistan: Dar'ü Tedmüreye 2012.

Özcan, Tahsin. *Kanuni Donemi Üsküdar Para Vakıfları*. 1997.

Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu 2003.

Özkan, Aydın. *Mısır vakıfları: Osmanlı Devri ve Öncesi*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [ISAR], 2005.

Öztürk, Nazif. Menşei ve Tarih Gelişimi Açısından Vakıflar. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü 1983.

Öztürk, Nazif. *Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar: (Ahkamü'l-Evkaf)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı 1995.

San'ânî, Emir İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm. *Sübüülüs-selam şerhu bülüğu'l-merâm*. Riyad 2006.

San'ânî, Ahmed b. Kasım el-İnsî el-yemenî. *et-Tâcu'l-müzehheb li ahkâmi'il-mezheb, şerhu metni'l-ezhâr fi fikhi'l-eimmeti'l-ethâr*. Sanâ 1994.

Saydam, Okan – Ekici, Mustafa. Türk Medeni Kanunu'na Göre “Vakıf” (Yeni Vakıflar). İstanbul: Pan Matbaacılık ve Yayıncılık 1998.

Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn, *Tuhfetü'l-fukahâ*.

Serahsî, Şemsu'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut 1989.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman. *el-Eşbâh ven-nazâir fi kavâidi ve fîrûi fikhi's-Şâfiyye*. Riyad 1997.

Sungurbey, İsmet. *Eski Vakıfların Temel Kitabı: Giriş- Ahkamülevkaf - İkinci Meşrutiyette Çıkarılan Muvakkat Kanunlar - Vakıflar Kanunu ve İlgili Mevzuat - Sistematik ve Eleştirili Yargıtay ve Danıştay Kararları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1978.

Sungurbey, İsmet. *Eski Vakıfları Yeni Sorunları: (Yazarın Bundan Önceki Kitaplarına Kimi Eklerle)*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 2001.

Şâfiî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib. Beyrut 2001.

Şakir, Berki. *Vakıflarla İlgili Önemli Meseleler*. İstanbul: Bayrak Yayınları 1990.

Şebîr, Muhammed Osman. *el-Muâmelâtü'l-mâliye el-muâsıra fi'l-fikhi'l-İslamî, Dârü'n-Nefâis li'n-Neşri ve't-Tevzî* 2007.

Şevkânî. *Neylü'l-evtâr*, thk. İsamuddîn es-Sebabetti, Kahire 1993.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *es-Seylü'l-cerrâr el-mütedeffik alâ Hadâiki'l-ezhâr*, Beyrut 2003.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Asl (el-Mebsût)*. Thk. Mehmet Boynukalın Beyrut 2012.

Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb fi fikhi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Zekeriyya Umeyrât, Beyrut 1995.

Şirbînî, Muhammed ibn Hatîb. *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti meani'l minhâc*, Beyrut 2014.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve. *el-câmi'l-kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut 1998.

Tuncay, Aydın. *Eski Vakıf Hükümetimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar*. İstanbul: Yıldız Sarayı Vakfı, 1984.

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Vakıflar dergisi* [VD]. Ankara 1938.

Yüksel, Hasan. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü: (1585-1683)*. Sivas: Dilek Matbaası, 1998.

Zebîdî, Murtezâ Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed el-Huseyni. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdüsettar Ahmed Ferâc ve diğerleri, Kuveyt 1965-2001, I-XL.

Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahya Zeynüddîn Zekeriya b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî, *Esne'l-metâlib fi şerhi Ravzi't-tâlib*. Beyrut 2000, I-IV.

Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1985.

Zuhayli, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslamî ve edilletühü*, Dimeşk 1989, I-VIII.

- Makaleler

Akash, Tanvir Rahman - Jafrin Reza and MD Ashraful Alam. "Evaluating Financial Risk Management in Corporation Financial Security Systems", *World Journal of Advanced Research and Reviews*, (2024) DOI: <https://doi.org/10.30574/wjarr>

Alshammari, Ahmad Alrazni and others. "Takaful: chronology of establishment in 47 countries", *PSU Research Review*, Emerald Publishing Limited, 2022.

Al-Oqaili, Amenah - Fadi Al-Jbour, Zainab Maabdeh "el-Vakfu ke esâsi te'mîni't-tekâfüli'l-İslamî". *Dirasat: Shari'a and Law Sciences*, 48/2 2021.

Baiti, Eka Nur Syufaat. "Cash Waqf Linked Sukuk sebagai Instrumen Pemulihan Ekonomi Nasional Akibat Covid-19". *Jurnal Hukum Ekonomi Syariah* e-ISSN : 2655-7703 Vol. 4 No. 1, April, 2021 : 37-70 p-ISSN: 2715-2510.

Cekhurâ, Bilal Ahmed. "Tecrubetu cenubi Afrika fi't-te'mîni't-teâvunî 'alâ esâsi'l-vakfi". Web site: <https://dawa.center/file/5521>, el'müstev'da' elda'avi al'rakemi.

Ebû Ğudde, Abdussettar "Nizâmü't-te'mîni't-tekâfüli min hilâli'l-vakf" *Uluslararası Vakıf Sistemi Aracılığıyla Katılım Sigortası Sempozyumu*, el-Câmi'atü'l-İslamiyye, Malezya, 2008.

Ela, Mehmet - Coşkun, Selim. “Mavi Sukuk: Bir Model Önerisi ve Potansiyeli”, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi>, (November 2023).

Fauzi, Achmad - Hendri Tanjung. “Risk Management İn Cash Waqf Linked Sukuk Based On The Waqf Core Principle: A Preliminary Study, Center of Reseach and Digital Tranformation” Indonizia 2021.

İdrîsî, Ahmed “Tatbîku siğati’l-vakfi ‘ala’t-tekâfulî’t-ta’sîliyi’şer’îyyî et-te’mînü’t-tekâfulî”, Dünâ Müslüman Alimleri Birliği resmi web sitesi, yayın tarihi: (31/10/2022), <https://iumsonline.org>

İbn Yunus, Hüseyi. “Hendesetü’sukûki’l-vakfiyye”, *el-Mü’temerü’l-İslâmî li’l-Evkâf*, Mekke, 2017.

Karadağı, Ali “İstismârü’l-vakfi el-esâlibü’t-taklîdiyye ve’l-hadîse”, *Mecelletu Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, sayı 13 (1989) .

Khairunnisa, Musari, “Integrating Green Sukuk and Cash Waqf Linked Sukuk, the Blended Islamic Finance of Fiscal Instrument in Indonesia: A Proposed Model for Fighting Climate Change”. *IJIK*, 12/2 2022.

Khoirun Nisak, Cash Waqf Linked Blue Sukuk: An Analysis Of Fıqh Al-Bıah, Prosiding Konferensi Integrasi Interkoneksi Islam Dan Sains, Volume 5, 2023.

Lu’liyatul Mutmainah. “Cash Waqf Linked Blue Sukuk (CWLBS) For Sustainable Marine Ecosystem: a Conceptual Model.BWI working paper series BWPS NO 3 PKTD/BWI/XI/2022”, center for reseach and digital tranformation.

Luiz Radıf, “Sandûkun İslamiyyün cedîdün li’l-lâciîn yes’â ilâ cem’i 500 milyon dolar”, *Zemenü’l-’Atâ Dergisi* resmi web sitesi, [https://www.philanthropyage.org/ar/,\(26/12/2022\)](https://www.philanthropyage.org/ar/,(26/12/2022)).

Osmânî, Muhammed Takî. “et-Te’mînü’t-tekâfulî âlâ esâsi’l-vakfi vel-hâcetü’d-dâıye ileyhi”, *Albaraka İslami Hükümlere Göre Katılım Sigortası Modellerinin İncelenmesi Kongresi*, Cidde, 2005.

Rabia bnt. Zeyd – Aişe bnt. Halid, “Devrü’s-sukûki’l-vakfiyye fi temvîli’t-temmiyeti’l-müstedâme”, *Mecelletü Edâi’l-Müessesâti’l-İslamiyye*, sayı, 2, (2012).

Sertâvî, Mahmud. “Vakfü’l-eshümi ve’s-sukûk vel-hukûk ve’l-menâfi”, *Uluslararası İslam Fıkhi Akademisi 19. Dönem Toplantısı*. Birleşik Arap Emirlikleri 2009.

Sulaeman and others. “Optimization Of Cash Waqf Linked Sukuk (CWLS) for Supporting Indonesia’s Economic Recovery Post-Covid-19”. *Review of Islamic Social Finance and Entrepreneurship (RISFE)* 1/2, (2022) 121-130 <https://doi.org/10.20885/RISFE.vol1.iss2.art4>

Yumna, Aimatul and others, “The Impacts Of Cash Waqf Linked Sukuk Empowerment Programs: Empirical Evidence From Indonesia”, *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*. 10/1 (2024).

- **Web site listesi:**

Dawood Family Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: (25/05/2024), <https://dawoodtakaful.com/AnnualReport.aspx>

Harvard Üniversitesi resmî web sitesi (Erişim 3 Mayıs 2024).

Harvard Üniversitesi resmî web sitesi “Mali İdare” (Erişim 10 Haziran 2024).

Uluslararası Vakıf Fonu resmi internet sitesi, erişim: (05.03.2024).

Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu resmî web sitesi, erişim: 10/03/2024, <https://www.isdb.org/apif/ar/>

İslam İşbirliği Teşkilatı internet sitesi, “Âliyetün temvîliyyetün mübtekerâ tefûzu bi câizeti'l-banki'l-İslâmî li't-tenmiye, li'l-incâzi'l-faâl fi'l-iktisâdi'l-İslâmî”, erişim tarihi:(15/04/2024)

Kral Selman İnsani Yardım Merkezi resmi web sitesi, <https://www.ksrelief.org/Pages/News>, (24/09/2022); BM Mülteciler Yüksek Komiserliği resmi web sitesi, erişim: (17/03/2024).

Merkezü'l-Hüdâ li's-Sayrafa ve'l-İktisadi'l-İslami resmî web sitesi, erişim: (27/04/2024), <https://alhudacibe.com/>

Pak-Qatar Family Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: (07/05/2024), <https://pqftl.com.pk/about-us/about-company/the-company/>

Pak-Kuwait Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: (15/05/2024), <https://islamicmarkets.com/publications/pak-kuwait-takaful-company-limited-annual-repor>

Pakistan Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: (20/05/2024), www.takaful.com.pk

Pak-Qatar General Takaful Ltd. resmî web sitesi, erişim: (01/05/2024). <https://pqamcl.com/>

The Crimson “The Harvard Crimson” (Erişim 12 Temmuz 2024).

Vakıf Tekâfûl Sigortası Şirketi resmi web adresi, erişim: (20/04/2024), <https://takaful.co.za/company-profile/>

- **Yıllık raporların listesi**

Uluslararası Vakıf Fonu'nun 2021 senesi yıllık faaliyet raporu.

İslam Kalkınma Bankası 2022 senesi yıllık faaliyet raporu.

Abdu Seid Ali , Islamic Banking and Finance in South Africa, ILKE Publication No: 175 | IKAM Research Reports 29 | IKAM Country Reports 14, april 2023.

Pakistan Kredi Derecelendirme Ajansı Ltd. tarafından 2016 yılında yayınlanan rapor.

Harvard University, Financial Report, Fiscal year 2023.

Harvard Management Company, financial report, fiscal year 2024.

- **Kararların listesi**

İslam Fıkıh Akademisinin konu hakkında 2009 tarihinde alınan 181 (7/19) sayılı kararı.

İslam Fıkıh Akademisinin şirket hisselerinin zekâtı hakkındaki 28 (4/3) sayılı kararı, şubat 1988.

İslam Finansal Kurumları Muhasebe ve Denetim Kurulu, Mi'yar, No: 35, Madde 3/1/6, s. 570.

Heyet, *es-Senâdikü'l-vakfiyye el-istismâriye*, el-Cezire Bankası Yayınları, Riyad, 2021.

EKLER LİSTESİ

- **Tablolar:**

Tablo 1.1. 15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Balkanlar'da Kurulan Para Vakıfları

Şehir	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (Kuruş)
Edirne	94	757.443
Filibe	10	64.673,2
Selanik	51	55.733,2
Tekirdağ	148	282.400,56
Üsküp	11	111.837,5
Toplam	276	1.299.860,8

Tablo 3. 2. Vakfa Bağlı Sukûk Satın Alma Katılım Oranı

	Yatırımcı Sayısı		Yüzde Oranı (%)
	Bireysel Yatırımcı	Kurumsal Yatırımcı	
Vakfa Bağlı Perakende Sukuk			
CWLS SWR001 İlk Seri CWLS SWR002 İkinci Seri	1037	4	%62
CWLS SWR003 Üçüncü Seri	687	1	%58,5

Tablo 3. 3. CWLS SW ve SWR Serisi Şartları ve hükümleri

Description	SW001	SWR001	SWR002	SW002	SWR003
Issuance Time	March 2020	November 2020	June 2021	June 2022	July 2022
Nominal of Issuance	IDR50.849 billion	IDR14.912 billion	IDR24.141 billion	IDR50.000 billion	>IDR27.7 billion*
Trading Terms	Non-tradable	Non-tradable	Non-tradable	Non-tradable	Non-tradable
Structure	Wakala	Wakala	Wakala	Wakala	Wakala
Yield per annual	6.15%	5.5%	5.57%	6.52%	5.05%
Coupon Rates fix per annual	5.00%	-	-	5.5%	-
Tenor	5 years	2 years	2 years	5 years	2 years
Number of Waqif	On behalf of BWI	1,041	591	On behalf of ITS	n.a
Offering Method	Private placement	Book building	Book building	Private placement	Book building

Tablo 3. 4. Sektörlere Göre CWLS Kâr Dağılımı

Sektör	Faydalanan Kişi Sayısı
Eğitim	308
Sağlık	85
Ekonomik Güçlendirme	73
Dini Faaliyetler	1
Toplam	497

Tablo 3. 5. Uluslararası Vakıf Fonu'ndan yararlanan ülkeler ve her bir ülkenin aldığı pay

Sektör	Ülke	Proje Maliyeti (£)
Yaşam Standartlarını Geliştirme	Arnavutluk	40.000£
	Çin	44.900£
	Ürdün	32.964£
	Bosna Hersek	50.000£
Eğitim ve Refah Seviyesini Destekleme	Bosna Hersek	7.718£
	Myanmar	55.000£
	Pakistan	50.000£
Sağlık ve Beslenme	Mali	38.000£
Su ve Kanalizasyon	Çin	36.402£
	Endonezya	30.000£
	Pakistan	52.000£
Yetim ve Çocuk Bakımı	Bangladeş	62.000£
	Gazze	1.000£
Ramazan (Gıda Paketleri)	Yemen	9.972£
	Somali	10.027£
	Rusya (Çeçenistan)	5.004£
	Sri Lanka	5.017£
Kurban Eti Dağıtımı	Afganistan	105 Kurban
	Nepal	105 Kurban
	Etiyopya	105 Kurban
	Toplam Para Tutarı	20.000£
Acil Durum Yardımı	Suriye	40.000£
Toplam	21 Ülke	395.307£

Tablo 3. 6. . Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 Mali Performansı Özeti

Kalemler	2022 Tutarı (Milyon USD)	%	2021 Tutarı (Milyon USD)	%
Nakit ve Muadili	13.62	%9.60	12.34	%3.8
Murabaha Mevduatları	26.53	%18.70	17.43	%18.4
Açık uçlu leasing Yatırımları	36.81	%25.94	31.10	%23.2
İslami Sukûk Yatırımları	24.10	%16.98	29.41	%21.9
Kira Fonu Yatırımları	2.65	%1,87	03.04	%2.3
Gayrimenkul Yatırımları	5.88	%4.14	6.21	%4.7
Ortaklık Yatırımları	0.00	%0.00	0.57	%0.04
İstisna' Akdi Alacakları	23.96	%16.89	19.87	%14.0
Taksitli Satış Alacakları	7.91	%5.57	7.96	%5.9
İlgili Taraflar Tarafından Oluşan Alacaklar	0.00	%0.00	06.09	%4.5
Diğer Alacaklar ve Varlıklar	0.43	%0.30	0.14	%0.00
Toplam Varlıklar	141.89	%100	134.16	%100

Tablo 3. 7. Bağışa Dayalı İslami Tekâful'ün Kuruluş Takvimi

Year of establishment	1970–1999		Year of establishment	2000–2009		Year of establishment	2010–2023	
	Country	Company		Country	Company		Country	Company
1979	UAE	Islamic Arab Insurance Company (SALAMA)	2000	Kuwait	Wethaq Takaful and First Takaful	2010	Somaliland	Takaful Insurance of Africa Ltd (TIA)
1979	Sudan	Islamic Insurance Company of Sudan	2000	Algeria	Salama Insurance Company	2010	Kazakhstan	MIS Halal Insurance
1983	UK*	Takaful UK Ltd	2001	Yemen	Yemen Islamic Insurance Company	2011	Thailand	Muang Thai Life Insurance
1983	Luxembourg*	Solidarity Takaful	2002	Egypt	Egyptian Saudi Insurance House	2012	Tunisia	Zitouna Takaful
1983	Bahamas*	Islamic Takaful and Re-Takaful Co	2003	Maldives	Amana Takaful	2013	France	Salam of Swiss Life
1984	Malaysia	Syarikat Takaful Malaysia Berhad	2003	South Africa	Takafol South Africa (Pty) Ltd	2014	Oman	Al-Madina Takaful
1986	Saudi Arabia	Cooperative Company for Insurance (Tawuniya)	2005	Nigeria	African Alliance Insurance (window)	2017	Uzbekistan	UZARO YARDAM
1988	Lebanon	Al-Aman Trust Insurance	2005	Senegal	SALAMA Assurances Senegal	2019	Tajikistan	Takafful Insurance Company LLC
1989	Bahrain	Bahrain Islamic Insurance Company	2005	Pakistan	Pak Kuwait Takaful Company Limited	2021	Iran	Dana Insurance (window)
1990	Bangladesh	Islami Insurance Bangladesh Ltd	2007	Syria	Al-Aqeelah Takaful Company	2021	Morocco	Wafa Takaful, Attakafulia Assurances and Taaouiniyate
1999	Mauritania	The TAAMIN Islamic Insurance Company	2009	Turkey	housing corporation (partnership with Cooperators Insurance Group) Neova Sigota			
1999	Sri Lanka	Amana Takaful Limited						

Tablo 3. 8. Pakistan’da Vakıf Bazlı Tekâfül Şirketleri

Sıra	Şirket Adı	Kuruluş Tarihi	Merkezi ve Şubeleri	Şirketin Sermaye Değeri	Başkan ve CEO
1	Pak Qatar Family Takaful Ltd.	2006’da kuruldu, 2007’de faaliyetlerine başladı.	Pakistan genelinde 100’den fazla şehirde 100’den fazla şube, ayrıca 135’ten fazla şehirde yaklaşık 4500 banka şubesi üzerinden Banca Takaful ürünleri sunmaktadır.	Ödenmiş sermaye 1,3 milyar Pakistan rupisinden fazladır.	Bay B. Ahmed
2	Pak Kuwait Takaful Ltd.	2005	Karaçi	Ödenmiş sermaye 400 milyon rupi, nominal sermaye 500 milyon rupi	Bay İmtiaz Bhatti
3	Pakistan Takaful Ltd.	2006	Karaçi	Ödenmiş sermaye 500 milyon Pakistan rupisidir.	Bay Jamil Akhtar Khan
4	Dawood Family Takaful Ltd.	4 Mayıs 2007	58 şubeden oluşur ve çoğunlukla kuzey, merkez ve güney bölgelerine ayrılır. Gelirin çoğunluğu merkez bölgeden gelir.	Ödenmiş sermaye 750 milyon Pakistan rupisidir.	Bay Abdul Hamid Nasri
5	Pak Qatar General Takaful Ltd.	Ağustos 2007	Merkezi Karaçi’dedir. Güney, merkez ve kuzey olmak üzere üç bölgede faaliyet göstermektedir. Karaçi, Lahor, Multan, Sialkot, Faisalabad, İslamabad, Peshawar, Sukkur’da toplam 19 şube bulunmaktadır.	9 Aralık 2023 itibariyle toplam 657 milyon Pakistan rupisi (22 yıl: 608 milyon Pakistan rupisi). Ödenmiş sermaye 509 milyon Pakistan rupisidir.	Bay Raheel Ali Khan

Tablo 3. 9. : Harvard Vakfı’nın Yatırım Yaptığı Varlıklar

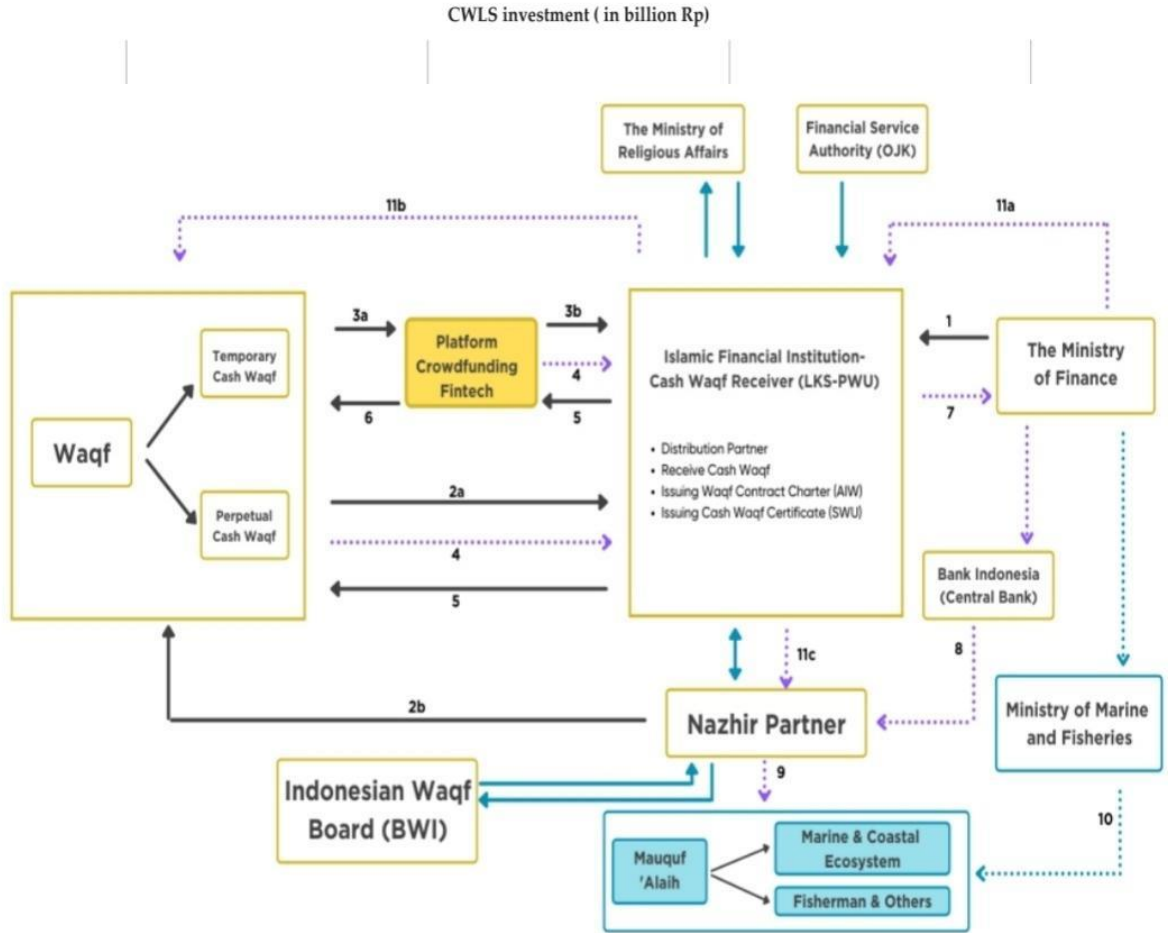
Varlık Kategorileri	Dağılım
Halka Açık Hisse Senetleri	% 11
Özel Hisseler	%39
Hedge Fonları	%31
Gayrimenkuller	%5
Doğal Kaynaklar	% 1
Tahviller/Tavsiyeler	%6
Diğer Gerçek Varlıklar	%2
Nakit ve Diğer Varlıklar	%5

Vakıf	% 100
-------	-------

- **Grafikler ve şekilde**

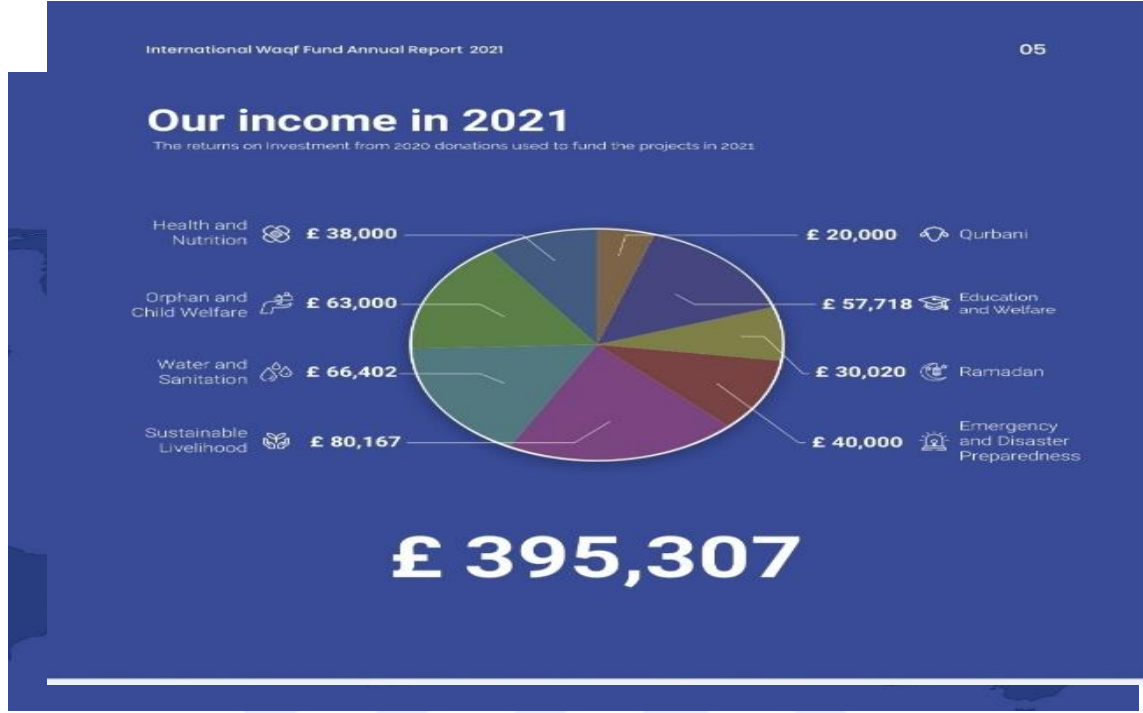
Histogram grafiği 3. 1. CLWS Aracının Gelişimi

Şekil 3. 1. Para Vakfına Bağlı Mavi Sukûkların (CWLBS) Kapsamını Gösterir Şema

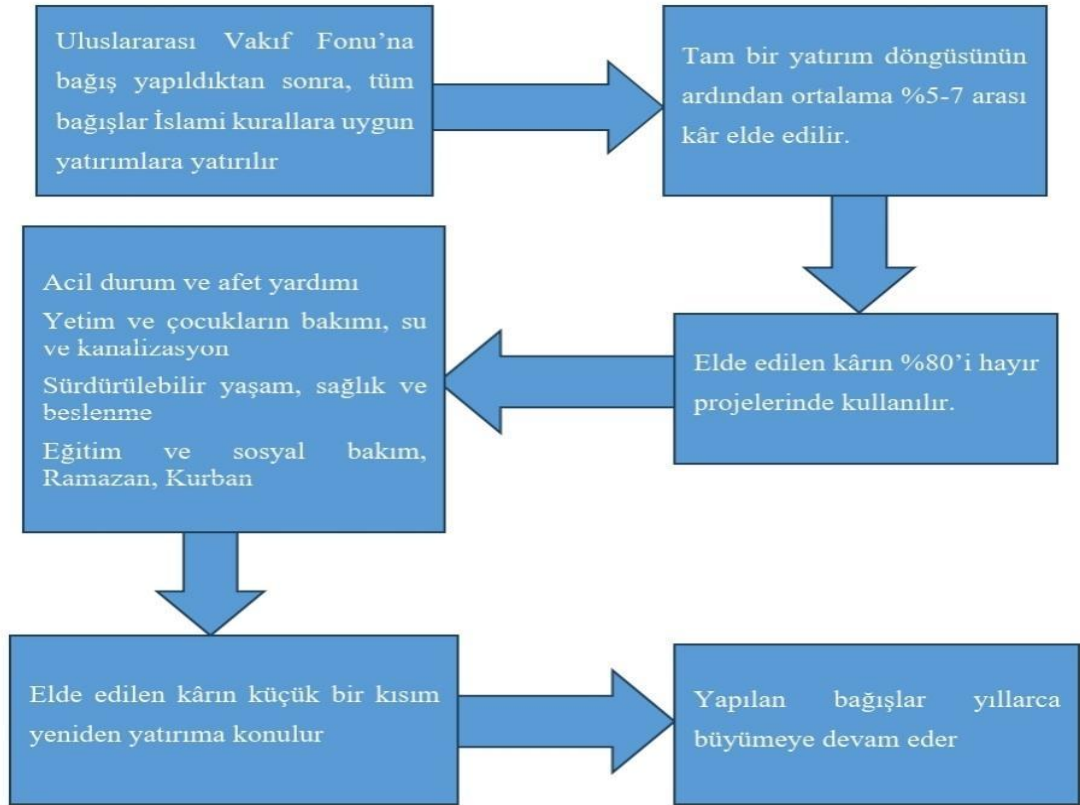

Halka grafiği 3. 1. 2020 bağışlarından elde edilen yatırım karlarının 2021'deki projeleri finanse etmek için kullanılması

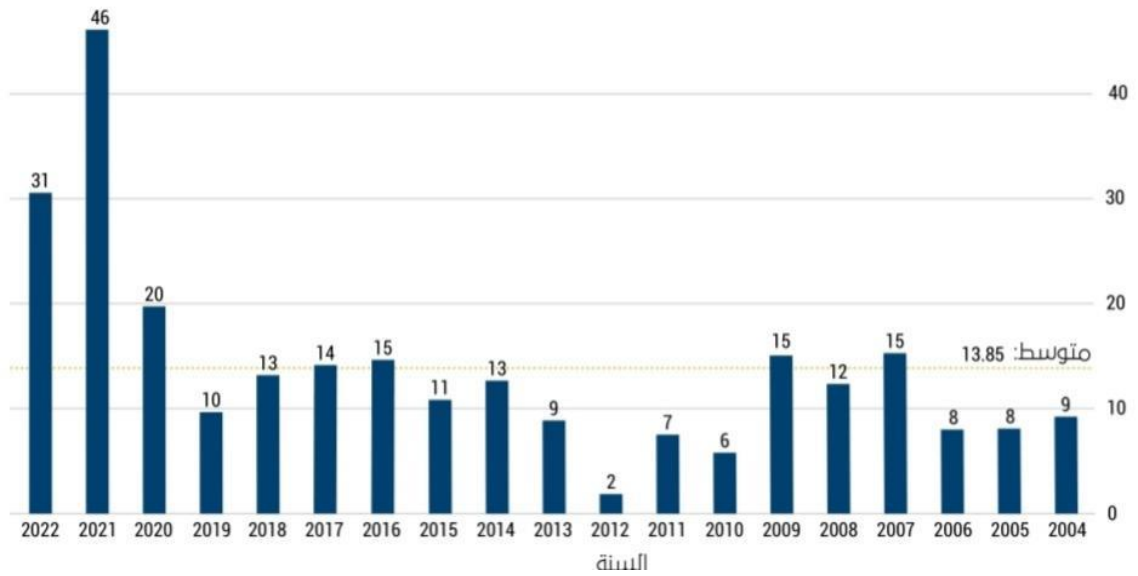
Harita grafiği 3. 1.Uluslararası Vakıf Fonu'ndan Yararlanan Ülkeler

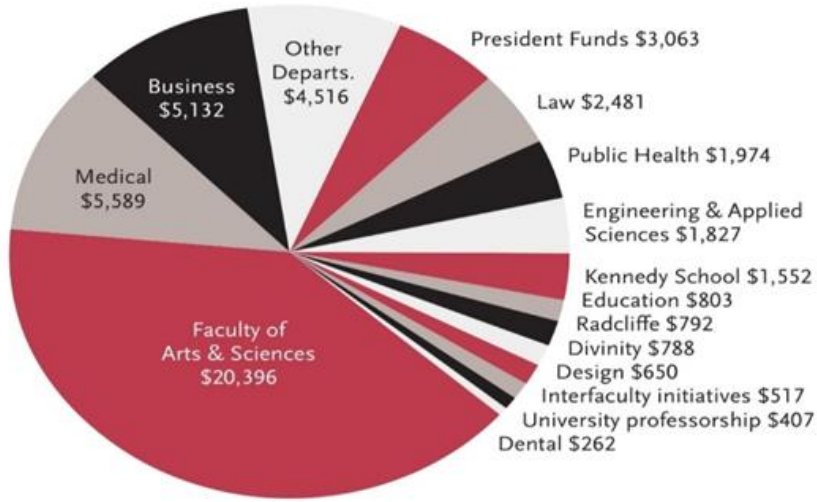
Şekil 3. 2. Uluslararası Vakıf Fonu'nun Çalışma Yöntemi

Sütun grafiği 3 1. Vakıf Varlıkları Yatırım Fonu 2022 senesi yıl sonu faaliyet raporu.

Halka grafiği 3. 2. Harvard Üniversitesi'nde her okulun vakıftan aldığı payı.

Kutu ve çizgi grafiği 3. 1. Harvard Vakfının Son Çeyrek Yüzyıldaki Performansı

